İSMET ZEKİ EYUBOĞLU

felsefe açısından 12 eylül, din boşluğun egemenliği



İsmet Zeki Eyuboğlu

Felsefe Açısından 12 Eylül, Din
Boşluğun Egemenliği

Bu kitabın yayın hakları
Pencere Yayınlarına aittir
Birinci Baskı: Nisan 1977
Kapak: İbrahim Karakaş
Kapak Baskı: Ceylan Matbaası
Dizgi: Güldikeni Dizgievi Ankara
Baskı: Ceylan Matbaası
Montaj: Bahri Çakır
Mücellit: Ceylan Cilevi

ISBN 975-7814-53-9

PENCERE YAYINLARI: 68

Salkımsöğüt Sok 2/4 Cağaloğlu - İSTANBUL
Tel: (0212) 513 27 17

İsmet Zeki Eyuboğlu

Felsefe Açısından 12 Eylül, Din Boşluğun Egemenliği

İÇİNDEKİLER

BAŞLANGIÇ

Bu çalışma, ülkemizde yaşanan, Atatürk'ten sonra gelen yönetim süresi içinde, kimilerini suçlama, kimilerini suçtan arındırma gibi bir anlayışın ürünü değildir. Onun kaynağı yaşanan olaylardır. Yaşanan olayların kaynakları, doğrulukları belgelere dayandırılırsa açıklamalarda yorumlara gereksinme duyulmaz. Yaşanan bir olayın nedeni, kuralı, yorumu kendi içindedir; dıştan kaynaklanan bir yorum olayı saptırabileceği gibi yanlış anlamaların yayılmasına da olanak sağlar. Ben bir T.C. yurttaşı olarak, bu olayların elli yıllık bölümünü yaşadım, onların tanığı oldum. Özellikle 1940'tan sonra gelen dönemde tanığı olduğum olayların yönlendirici odakları arasında yakınım, tanıdığım kişiler de vardı. Onların kimi Kurtuluş Savaşı'nda da, Birinci Büyük Savaş'ta da görev almış kişilerdi. 1950'den sonra gelen dönemde yüksek görevlerde bulunmuş arkadaşlarım, 1962'den sonra işbaşına gelen yüksek yetkililer arasında öğrencilerim vardı. 1948'den bu yana Babıali'deyim; devrimci, gerici, ortacı yazarların, ozanların, aydınların, düşünürlerin çoğunu tanıyorum; bunlar arasında çekiştiklerim, sevdiklerim, gücendiklerim olmuştur. Ancak düşünsel bir açıdan bakıldığında, böyle bir durumun olağan olduğu kolayca görülür, anlaşılır. Kimseyi gereksiz yere suçlamayı düşünmedim; yapmak istediğim, olayların ışığında, özellikle felsefe bakımından, sergilenen durumları açıklamaktır.

Felsefenin, bilgi içeriğinin, aktörenin bg. olaylarla ne ilgisi

vardır denebilir. Bu yanlış bir düşüncedir; eskiden kalma bir alışkanlıktır. Günümüzün felsefesi, yalnızca soyut kavramlarla oynamak istemeyen, insanı yaşadığı olaylar içinde, somut bilgi verileriyle anlamayı, anlatmayı öngören bir doğrultudadır. İnsanı, yalnızca "insan kavramı"yla açıklamaya çalışmanın çağı geçmiştir. Felsefenin konu edindiği insan, günümüzde, yaşayan insandır; kavramların soyut ortamında düşlere kapılan, ayakları yerden kesilmiş, toplumda bulunmayan düşsel nesne değildir. İnsan bütün başarılarıyla felsefenin konusudur, yeğlenen bir yanıyla değil. Karl Jaspers'in dediği gibi "nerede düşünen insan varsa orada felsefe vardır" varolacaktır. Felsefe; konuları çoğalan, genişleyen insan başarılarıyla varsıllaşan bir düşünme alanıdır. Onu bir süstakısı gibi boynunda taşımak isteyenler, ona karşı çıkanlar, dahası onu kötüleyenler bile, onun konusu olmaktan kurtulamazlar. İnsan, olumlu-olumsuz bütün yanlarıyla felsefeyi ilgilendirir, bunu bilmeyenler de felsefe ortamında incelenir.

Felsefe-bilim bağlantısı der dururuz, bu bir alışkanlıktır; ne felsefenin dışında bir bilim, ne bilimin dışlayabileceği bir felsefe vardır. Hangi bilim olursa olsun, felsefeyi dışlamaya yeltendiği yerde, bindiği dalı bilmeden kesiyor demektir. İnsan, en uysal, en ilgisiz kaldığı konularda bile benlik bilincinin dışına çıkamaz. Çıktığını sanarak kendini yanıltır. Buna insan kendi kendini yanıltan bir varlıktır, diyebiliriz. İnsana, insan olduğunu öğreten biricik bilim felsefedir. Bu nedenle felsefeye karşı çıkan bir yönetim, geleceğin büyüklerinin, bilinçli birer insan olarak yetişmelerini istemiyor, engelliyor; bunun başka türden bir açıklanışı yoktur. Nerede insan varsa orada felsefe vardır, nerede felsefenin değerine inanılıyorsa orada insan olmanın bilincine varılıyordur. İnsanı felsefeden, felsefeyi insandan uzaklaştırmaya, çoktanrıcı dönemlerin tanrılarına özgü güçler bile yetmemiştir. Felsefeye değgin düşünceleri, öğretisi yüzünden ölüme sürüklenen, Sokrates'in etkinliğini kırabilecek bir güç görülmemiştir. Onun ölümü belli bir anlamda, felsefenin başarısı olmuştur. Eskiden felsefeye "titanlar savaşı" denirdi. Bu savaşa katılabilmek için titan olmak gerekir: düşünsel alanda gökgürültüleri-

ni duyunca kaldırımlarda oynarken korkudan evlerine kaçışan çocuklar gibi davranmak yeterli değildir. Düşenceden korkan bir yönetimin, bilinç özgürlüğünü sakıncalı bulan bir kurumun felsefe karşısında çığlığı basıp tanrıbilimin yıkık tapınağına kaçmaktan başka yapabileceği bir iş yoktur. Eskiyi yaşatma amacıyla baskı yönetimine başvuranların gücü; belli bir süre içinde, ne denli üstün olursa olsun, evrimci felsefe anlayışı karşısında yıkılacaktır. Tarih, bize yıkılması gerekeni uzun süre ayakta tutmaya kimsenin gücü yetmediğini sayısız kanıtla göstermiştir.

Bu çalışmada, olaylara felsefe açısından, bilgi içeriği yönünden bakılırken, bilim-felsefe ayrımı düşünülmemiştir; alışkanlık gereği kullanılan kavramlar böyle bir ayrımın benimsendiği anlamına gelmez. Öte yandan, 12 Eylül dönemiyle yürürlüğe konan başka bir uygulamaya da değinelim: yükseköğretim kurumları, ortaöğretim kurumları denetim altına alınmış, dine dayalı bir yöntem seçilmiş, bilimsel sanlar "yukarıdan gelen" bir buyrultuyla verilir dağıtılır olmuştur. Oysa bilimsel sanlar yasal yetkilere dayanılarak verilmez, bilimsel başarılarla kazanılır. Bütün uygulamalarını bilgi içeriğine dayanmadan sürdüren bir yönetim boşluktadır, saptırıcıdır, bu nedenle genelleştirici-evrimci olamaz. Bilgi alanında yetkili bilgin'in kim olduğunu ortaya koyduğu bilimsel başarılar gösterebilir, yöneticiler değil. Öte yandan bilginleri de ancak bilginler yargılayabilirler, yöneticiler bu işte yayadırlar. Bilimin denetleyicisi yine bilim olacağından görevsel yetkilerin işe karışmaması, en azından, saygı gereğidir.

Aydın, bilimsel yetkisinin sınırını bilen kişidir, seçimle işbaşına getirilerek yetkili kılınan değil. Bir ülkede aydının kim olduğunu, bulunduğu yüksek görevin verdiği yetkilere dayanan bir kişi saptamaya kalkışırsa orada düşünsel bunalım vardır. Bu bunalımın üretim-tüketim ilişkilerinden kaynaklandığını gösteren belgeler de vardır. Biz, burada, yetkimizin dışına çıkmayı göze alarak bu tür belgeleri sunmaya yanaşmadık. Ancak, çalışmamızda yeri geldikçe şu açıklamaları da kılavuz örge edindik:

A- Cumhuriyet yönetiminin karşısında dikilen Terakkiperver Fırkası anlayışının DP döneminde, örtülü olarak, sürdürülmesi.

B- DP yönetiminin, daha başlangıçta, Terakkiperver toplulu-

ğunun düşüncelerini benimseyen davranışları sergilemekten kaçınmaması.

C- Menderes'in Kamutay'da "siz isterseniz halifeliği bile getirirsiniz, ... bir avuç kara cüppeli..." türünden sözleri.

Ç- 12 Mart döneminde Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın: "Toplumsal gelişme ekonomik gelişmeyi aşmıştır, ikisini de dengelemeli" anlamındaki sözleri.

D- Kenan Evren'in "milleti dinsiz yapamazsınız", "27 Mayıs anayasası bu millete bol geldi.", "Hangi taşı kaldırırsan altından Atatürk çıkıyor.", "Türk milleti uysaldır, yeter ki onu kullanmayı bilmeli.", "Ben, gerekirse Rabıta'dan yardım almayı bir daha onaylarım." bg. sözler, açıklamalar.

İmdi, bir ülkede üretimin büyük bir bölümünden sağlanan geliri dıştan borçlanmalarla kabartarak belli kuruluşlara ayırmak, azla yetinmeyi yalnızca kırsal kesimde yaşayan yurttaşlardan istemek, öte yandan aşırı bir tüketime gitmekten kaçınmamak yöneticilerin önemsemedikleri sorunlar çizelgesine girerse gelecek karanlıktır. Ürettiği tükettiğini karşılamayan bir toplumda gider azaltmalarını yalnızca halk çoğunluğundan beklemek, kamu giderlerini belli kuruluşlarda yoğunlaştırmak yurtseverlik değildir. Yılan gibi sürünerek yaşanan bir yerde bireylerden yurttaşlık sevgisinin gelişmesini istemek, bir kimsenin başını kestikten sonra, verilen buyruğu yerine getirmesini beklemek gibidir.

Bir ülkede, işbaşında bulunan yetkililer üstlendikleri görevlere değgin içtikleri antlara uymuyorlarsa, dilin kemiği yoktur deyip geçiyorlarsa, özveri yalnızca üretici-yoksul çoğunluktan bekleniyorsa, ulusal gelir ulusal giderin gerisinde kalıyorsa tanrıya açılan ellerin çoğalması önlenemez. Ulusal özveriyi bütün kurumlardan, tüketici yasal odaklardan beklemek gerekir. Konuya uygarlık açısından bakılırsa, bir toplumda bütün kurumların eşit düzeyde değerlendirilmesi gerekir. Bir kurum ötekine üstün tutuluyorsa, biri gerekli öteki gereksiz sayılıyorsa, yöneticiler yeterli bilgiyi edinmemiş, sorunlara bencil bir gözlükle bakmayı yeğliyorlar demektir. Toplum bütün yan kuruluşlarıyla bir bütündür; bu kuruluşların hepsi birbirini gerekitirir. Bir top-

lumda bireylerin çoğu geçim sıkıntısı çekiyorsa, gelir gideri karşılamıyorsa, boğaz tokluğuna başka kurumları beslemenin de gereği yoktur. Açlarını doyurmayan bir yönetimin, etkinliğini sürdürmek için, dayandığı kurumlar gerilemeyi hızlandırmaktan öte bir işe yaramaz. Bu tür sorunlara felsefe ne karışır diyenlere felsefenin vereceği yanıt şudur: Başının içindeki boşluğu gösterecek başka bir bilgi odağı biliyorsan bana düşen, sana uzaktan bakıp gülmektir. Bir toplumda yöneticilere düşen görev, arkadaşların ölülerine görkemli törenler düzenleyerek ulusal giderleri çoğaltmak değil, yurdun geleceği için daha sağlıklı kuşaklar yetiştirmektir.

Ülkemizde 12 Eylül yönetimiyle, yıllardır basına yansımış, birtakım olumsuz olayların sergilendiğini görüyoruz. Bu olayların aydınlığa çıkarılmasını engelleyen özel yasalar yürürlüktedir. Oysa, uygar bir yönetimde, uygar bir toplumda özel kişileri koruma amacıyla yasa çıkarılmaz; görevli, üstlendiği görevden dolayı gerektiğinde yasalar karşısında sorulara yanıt vermekle yükümlüdür. Görevde yükümlülüğün kaldırılması ilkelliğe dönüştür, ortaçağ uygulamasıdır. Bir toplumda kişinin yasadan üstün tutulması, yasanın dışında bırakılması uygarlıkla, insan değerleriyle bağdaşmaz. Felsefe ise insan değerlerinin sorunsal açıklamalarını öngören bir bilgi alanıdır. Felsefenin ışığından kaçan bir "hukuk düzeni" düzmecedir, baskıya yöneliktir. Bu çalışmanın birinci bölümüne "Bilgi Kavramının İçeriğine Aykırı Yorumlar" adını vermemezin nedeni de, 12 Eylül uygulamalarının bilgisel alanda görülen yansımalarıdır. Önce şunu kesinlikle benimsemek, onaylamak gerekir: yaptığından kendini sorumlu tutmayan bir yetkili uygar olamaz, sorumlu olma özelliği yalnızca insana özgüdür. Toplumda sorumsuzluk başka bir sorumsuzluğu gerekli kılar, ortaya çıkarır. Eyleminden sorumlu olmak kişilik bilincine varmanın başlıca ilkesidir. Bütün görevlerde sorumlu olma düşüncesi öncül öğedir. Sorumsuz görevin karşılığı sorumsuz direniştir. Sen, üstlendiğin görevde, olağanüstü durumdur diye çok geniş yetkilerle donanıp dilediğin aylığı alacaksın, olağanüstü durumdur diye çok geniş yetkilerle donanıp dilediğini yapacaksın, yurttaşların çoğunluğu yarı aç, yarı çıplak

dolaşırken sen bolluk içinde yaşayacaksın, ülkenin en güzel yörelerine özel dinlenme yerleri, yazlıklar, konukevleri, eğlence yerleri kuracaksın, birtakım sinsi yetkilere dayanarak alışveriş odakları oluşturup çok kazanmanın-az tüketmenin yolunu bulacaksın sonra dönüp bunların hepsini yurdunu, ulusunu sevdiğin, kayırdığın için yaptığını söyleyeceksin. Toplumsal yozlaşmanın bundan başka göstergesi olmaz kanısındayız. Toplumsal yozlaşmayı hızlandıran odaklara yeşil ışık yakıp felsefeye dur demek, tanrıbilime dayalı öğretim kurumlarını güçlendirmeye çalışmak düşünme yetisinden yoksun, acınası başların özlem duyduğu bir uygulamadır. Düşünce akımlarının türlülüğünden, felsefe öğretilerinin düşünsel alanda etkinliğinden; şiir, müzik, resim, yontu, öykü, roman, mimarlık, oyun, sinema gibi daha nice yaratı ürünlerinden korkarak yasakları çoğaltan, özel denetleme kurumları oluşturan bir yönetimin biricik başarısı yozlaşmayı geçerli kılmaktır.

Felsefe ışığında incelenince, toplumsal bozulmanın bilgisel odakların içeriğiyle bağlantılı olduğu anlaşılır; öğretim kurumlarında baş gösteren verimsizliğin nedenleri gün ışığına çıkar. Atadan-anadan kalma yıpranmış inançları, gelenekleri sürdürme düşüncesiyle çağın en yeni buluşlarından, en geliştirilmiş araçlarından yararlan, bunu da ülkenin-ulusun esenliği adına yaptığını söyle; böyle bir yönetim kimi kandırmak istiyor? Peki, sen, ananı-atanı seviyorsan onların inançlarını-geleneklerini sürdürme yolunda onlar gibi yaşasana, erdemli olma bunu gerektirir. Başka türlü düşünmek, başka türlü yaşamak uygarca değildir, aktöreye aykırıdır. Uygarlık araçları, buluşları eskilere değer kazandırmak için değildir, eskinin değeri olsa eskimezdi; özünü geliştirir, verimliliğini korurdu. Yasalardan güç alarak ayakta durmaya çalışan bir düşünce-bir gelenek yozlaşmanın en etkili odağıdır. Bu odağın içini dışına çevirererek yararsızlığını göstermek de felsefenin işidir. Ortaçağ yönetimi dışında, felsefe öğretimini yasaklayan bir dönem, bir toplum bilinmiyor. 12 Eylül Türkiyesinden başka; Vahhabi yönetiminden esinlenerek, düşünce özgürlüğünü, felsefe öğretilerini, yaratı başarılarını özel yasalarla geçersiz kılan bir ulus da bilmiyoruz çağımızda.

12 Eylül yönetimine felsefe açısından bakmamızın nedeni de budur. Bu yönetim, toplum kurumları arasında bulunması gereken, düşünsel bağlantıyı ortadan kaldırmış, toplumsal düşünce öbekleşmelerini suç saymış, bilinçli kişi yerine bilinçsiz kul yaratmayı ilke edinmiştir. Yine 12 Eylül yönetimi, uygar ülkelerde yasal birer kuruluş olarak gerekli görülen, işçi sendikalarını, yargı kurumlarını, öğretim ocaklarını, dernekleri, sanat kurumlarını, bilimsel kuruluşları, çalışma güvencesini, yansız davranması gereken güvenlik güçlerini, görevsel yetkilerin yargı odaklarının denetimi altında bulunması ilkesini bg. geçersiz-yararsız görmüş, düşünme özgürlüğünü "yukarıdan gelen buyrukla" yönlendirme kuralını getirmiştir. Bütün bu uygulamalar, bu dönemin, yaratıcı düşünceden yoksun, bilgi içeriğinden uzak, yalnızca buyruğa dayalı, gelişmeyi önleyiyci, bilgisizliği bilgiye üstün gören bir anlayış içinde yaşadığının kanıtlarıdır.

Vurguncuyu, soyguncuyu, kaçakçıyı, uyuşturucu nesnelerin alınıp satılmasından büyük gelirler sağlayan yasadışı kuruluşları, görev sorumsuzluğunu, yetki sınırsızlığını, gericiliği koruyucu yasalar çıkar; öte yandan yazarları, düşünürleri, ozanları, sanatçıları tutukla; utanç verici işlemlere uğrat, kitapları yaktır, felsefe öğretilerine ağır yasaklar getir, öğretim kurumlarını kışlaya dönüştür, yetersizi yeterli göstermeyi yasal bir uygulamaya çevir, sonra bunlarla övün.

Ülkemizde, geçmişe dönük, bütün gelenekler geçerlidir. Bu durağan bir ortamı yaratmaya elverişli gelenekler-alışkanlaklar yasal güçlerle de korunmaktadır. Konuya felsefe gözüyle bakılırsa, bilimsel, düşünsel bir gelenekleşme anlayışının doğmadığı görülür. Ülkemizde bir felsefe geleneği yoktur, yeni oluşmaya başlamışken engellenmek isteniyor. Öte yandan, yine bizim ülkemizde, bilimsel içerikli bir geleneğin yeşerme olanağı bulunamadığı görülüyor. Kamutay'da, Darwin'in evrim kuramına karşı çıkış onu suçlayış içinde yaşadığımız şu yeryüzünde hangi anlayış tabanına oturduğumuzun kanıtıdır. Bu taban, kuşkusuz, 12 Eylül yönetimiyle oluşturulmamış, çok eskilere giden bir çabanın ürünüdür. Ancak, bu çalışma sonuna değin okunduktan sonra, 12 Eylül dönemiyle yasallaşan eylemin-tutumun bir geriye

dönüş olduğu anlaşılacaktır. Ortaya çıkan sorunlar, bu beklenmedik sorunlara getirilmek istenen, "yukarıdan gelen buyruk"la düzenlenmiş çözümler kurtulmaya çalıştığımız eskinin dayandığı tabandan bile yoksundur. Eskinin de daha eskiden gelen bir tabanı vardı, oysa 12 Eylül anlayışı tabansız bir yönetimi yasallaştırma girişiminden öte bir içerik taşımıyor. "Deldirilmez" denilen, savunulan 12 Eylül anayasasında uygulama alanına konuluşundan kısa bir süre sonra, beliren büyük çatlakları karasakızla kapama gereği duyuldu. Anayasa kavramı; içeriğinden soyutlanarak, boşalmış bir ceviz kabuğuna dönüştürüldü, çağdaş uygarlık anlayışı doğrultusunda düzenlenmesi gereken anayasa "yukarıdan gelen buyruk" anayasasına çevrildi. Oysa uygarlık tarihi, anayasaların felsefe anlayışına göre düzenlendiğini gösteren kanıtlarla doludur. Anayasa ulusun yaşam görüşüne, toplumsal yapısına, bilgi içeriğine göre düzenlenir, yürürlüğe konur. "Yukarıdan gelen buyruk"la anayasa düzenlemek aşırı uçlara varan baskı yönetimlerinin işidir. İşte 12 Eylül anlayışının anayasası böyledir.

Anayasalar, ulusların temel tüze anlayışını odaklaştıran kurumsal belgelerdir. Ulusu oluşturan bireylerin, bir insan olarak, değerlerini görmezlikten gelen; o değerleri değersizliğe indirgeyen, yalnızca buyrulanı değer diye gösteren bir anayasa olamaz. Anayasa insan değerlerinin dışında kalarak, yalnızca buyruk niteliği taşırsa boşlukta kalır. Buyurucu özelliğin de insan değerlerine uygun düşmesi, onların içeriğiyle doldurulması gerekir. İnsan değerleri anayasaların yarattığı birer yapay nesne değildir, toplum varlığının temel ilkeleridir. Bir toplumda yürürlüğe konan yasaların anayasının özüne aykırı düşmesi yasal uygulamalarda tutarsızlık-boşluk yaratır, birtakım sarsıcı çatlakların ortaya çıkmasına yolaçar. Uygulanan yasalarda görülen çatlaklar anayasa ile toplumsal yapının bağdaşmadığını belgeler. Anayasa toplumsal içerikli bir insan anlayışının ürünü, yönetimi eline geçiren bir kurumun özel buyruğu değildir. Anayasa, bir buyruk niteliği taşıyarak ulusun bütününü içermiyorsa, toplumsal gereksemeleri karşılayacak nitelikte değildir.

İşte, anayasaların bu özelliklerini oluşturan, biçimlendiren

biricik odak felsefedir. Bu felsefenin özünü kuran da bireylerin varlık anlayışıdır, yaşama düzenine değgin görüşlerdir. Bireysel görüşler, belli öğretilerde, birbirine karşıt olsa bile düşünme özgürlüğünün yarattığı ortamda uyuma dönüşür. Düşünme özgürlüğü buyurucu değil yaratıcıdır, geliştiricidir, bütün düşünme odaklarına açıktır. Anayasanın da bu nitelikte olması, içine belli bir kapıdan buyruklarla girilmemesi gerekir. Buyrukla açılan bir kapı, elverişli bir günde yine buyrukla kapanır. Oysa anayasının kapısını açmaya yarayan açkı yalnızca düşünme özgürlüğünün elinde olmalıdır.

Anayasayı, kendi özel görüşleri doğrultusunda düzenleyerek baskı yöntemiyle ulusa onaylatanların başları sıkıştıkça, "onayladığınız anayasa böyle diyor" savlarıyla ortalıkta dolaşmaları kötü düşünceden doğan korkunun dışavuruşudur. "Kötü düşünce" sözcüklerinden anlaşılması gereken ise düşünce denen varlığın özü değil, davranış biçimidir, açığa vurulmayan çıkarcı eğilimdir. Anayasayı yetkililer düzenler, bu bilimsel bir gerekimdir, ancak bu yetkililerin de buyurucu odakların etkisinden- denetiminden uzak durmaları, duramıyorlarsa görevi bırakmaları insan değerlerine duyulan saygı sonucudur. Anayasayı düzenleyen yetkililerin, bilmeleri gereken başlıca sorun ulusun bütününü oluşturan bireylerin, aydınların, dünüşürlerin, bilgelerin, bilginlerin düşünme özgürlüğü konusunda sergilenen görüşleridir. Bunları bir yana iten, eleştiri seslerini duymak istemeyen yetkililerin düzenleyecekleri anayasa toplumun değil, onları görevlendiren kurumun çıkarlarını savunur nitelikte buyruk olmaktan öteye geçemez. Anayasa kişiye düşünme özgürlüğü sağlar da yöntem benimsetemez, sen şöyle düşüneceksin diyemez.

12 Eylül anayasası öğretim kurumlarında din öğrencesini gerekimli kılıp, felsefeyi dışlamıştır, düşünme özgürlüğüne dayanan bir öğretiyi yönlendirici anlayışın denetimi altına vererek yozlaştırmak istemiştir. Oysa, sık sık 12 Eylül anayasasının felsefesinden sözedildiğini duyuyoruz. Bir yandan düşünme özgürlüğünün ürünü olan felsefeye gizli baskılar uygulayacaksın bir yandan da böyle konuşacaksın. Bilinç ışığından yoksunluğun yarattığı çelişki buna derler. Bu çelişki kısa bir sürede, toplum

kurumlarınca benimsendi, neredeyse yasal geçerlik kazandı. Bunun biricik kaynağı, yaşanan olayları, birer soruna dönüştürerek inceleme ortamına taşıma bilincinin olmayışıdır. Bir olay, uzmanın elinde soruna dönüştürülerek incelenemiyorsa, yasal engeller varsa, düşünme özgürlüğünden sözedilemez. Düşünme özgürlüğünün başlıca özelliği konuyu-olayı soruna çevirerek gündeme getirmektir. En sakıncalı görülen olay-konu bile düşünme özgürlüğünün ışığında güvence altına girer, bu özgürlük sakıncayı doğuran nedenleri kulağından tutarak yetkilinin önüne götürür, yargılar, gerekirse salıverir, gerekirse tutuklar. Ancak bu son iki işlem de baskıya değil, özgürlüğe dayanılarak yapılır. Düşünme özgürlüğünün sakıncalı gördüğü bir sorunu yine düşünme özgürlüğü sakıncasız duruma getirebilir, yönetimin güvenlik örgütleri değil.

Düşünme özgürlüğünün en yaygın ürünü tanrı kavramıdır. Çağımızda düşünme özgürlüğüne karşı çıkarak tanrıbilim tapınağına sığınanlar, başlangıçta düşünme özgürlüğü olmasaydı, şimdi nerede kendilerine bir sığınak bulabileceklerdi? Bu sorunun yanıtını, çağdaş düşünce akımlarının çoğunu yasaklayan, öğretim kurumlarına girmesini bile sakıncalı-korkulur nitelikte gören-gösteren 12 Eylül yönetiminden bekleyelim...

I

BİLGİ KAVRAMININ İÇERİĞİNE AYKIRI YORUMLAR

Uygarlığın gittikçe hızlanan gelişimi, yeni araçların bulunması, bu yeni araçların uygulama alanına konulması kimi aydın çevrelerde bilgi kavramının özüne aykırı yorumların ortaya atılmasına yolaçmıştır. Onlara göre kaynağını Anadolu-Yunan düşüncesinde bulan felsefe eski anlamı yanında önemini de yitirmiştir. Felsefenin yeni ilgi alanı bulması, eski yöntemleri bırakması, çağın bilim anlayışına göre bir yapı kazanması gerekir. Yine onlara göre felsefe, değer kazanmak, saygı görmek istiyorsa konağından çıkıp toplumun içine girmeli, günlük alışveriş eylemlerinde geçerli bir etkinlik bulmalıdır. Daha açığı kuramsal bilgili, güncel olaylardan kaynaklanmayan bir düşünme ürününün çağı geçmiştir.

Yukarıda kısaca özetlenen bu "felsefeye karşı çıkış" ilk bakışta yerinde, inandırıcı gibi görünebilir, onun yanıtlayıcılığına kapılanlar onu yeterli bulabilirler. Oysa bu tür düşüncenin boşlukta kaldığını, yalnızca çarpıcı bir yanıltıcılık giysisiyle ortaya çıktığını söylemek bile gereksizdir. Bilgi felsefenin temel sorunlarından biridir, felsefe alanında kendine özgü bir yeri, üstelik kendi içinde özel konuları vardır. Bilgi felsefenin ürettiği bir nesne değildir; araştırdığını açıklamaya çalıştığı, aydınlığa çıkarmak istediği bağımsız bir varlık alanıdır. Ona karşı çıkanlar

bile, yine onun ışığında yürümekten, ondan olabildiğince yararlanmaktan kendilerini alamazlar. Felsefeye yönelik bu tür saldırılar, aşırı eleştiriler çağımızın bir buluşu değildir; hepsi de felsefeyle yaşıttır. Özellikle özdeksel alanla ilgili buluşların çoğalmaya, uygulama alanına konan ürünlerin etkinlik kazanmaya başladığı dönemlerde felsefeye karşı olumsuz tutumların da gündeme getirildiği biliniyor. Ortaçağda tanrıbilimin, daha önce "Babalar felsefesi" diyebileceğimiz ilk kilise düşüncesinin etkili olduğu dönemde felsefenin geçersizliğini, "tanrıbilimin uşağı" olduğunu ileri sürmek bir beceri sayılıyordu. Yenidenuyanış çağından bu yana gelişme olanağı bulan Özdekçilik öğretisine bağlananlar arasında felsefeyi geçersiz sayma eğilimi 18. yüzyıl sonlarıyla, 19. yüzyılın son yarısından çağımızın ilk dörtte bir kesimine değin felsefeyi kıyıya itme neredeyse yaygın bir görüş niteliği kazanmıştır. Toplumsal bir öğreti olarak ortaya çıktığı savını gündeme getiren özdekçi-toplumcu görüş kendinden önce gelen felsefe akımlarını yermekle kalmamış, yıkıcı diye nitelemekten de kendini alamamıştır. Tartışma-eleştiri düzeyinde kaldığı sürece bu yeni görüşleri de olumlu, uygarlığın ürünü saymak uygundur.

Ancak benden önce gelen benimle gündemden kalkmıştır, bundan sonra yalnızca ben varım savıyla ortaya atılmak pek ölçülü, bilgece bir davranış değildir. Ortada çözüm bekleyen büyük bir sorun alanı vardır, bu alan kimsenin buyruğunda, denetimi altında değildir. Bu nedenle felsefeyi toplumsal alana, güncel alışveriş yerlerine çağırırken ayağa düşürmek de yakışır bir iş sayılmaz.

Felsefe, hangi ortamda, hangi çağda olursa olsun, kişi denen yaratık düşünebildiği sürece önemini koruyacaktır. Nitekim, felsefenin kaynağında "düşünmek" yaratıcı-üretici bir eylem olarak vardır, felsefenin alanı yalnızca düşünülen yerdir; düşünmek eyleminin geçersiz olduğu, yeterince gelişmediği yerde felsefe yokşa da felsefeciye düşen önemli bir görev vardır. Felsefeci o alanı da, belli bir bakış açısıyla görerek, araştıracak, inceleyecek, onu bir "insan sorunu" biçiminde gündeme getirecektir. Burada sözü geçen insan sorunu kuşkusuz bir bilgi olgusu-

dur. Felsefe yöntemlerine dayanılarak insanı açıklamaya, anlamaya çalışan bir bilgi olgusu. Bu olgunun önemini görmek istemeyenler; büsbütün güncel olaylara yönelip "felsefe yok eylem var" sözcüklerini bağırarak, alanlara dökülürken onları uygarlık alanında hangi düşünce odaklarının bu sözleri söyleme özgürlüğüne kavuşturduğunu öğrenmeyi unutuyorlar. İşte "felsefe yok eylem var" diyebilmenin arkasında kişiyi eyleme geçen bir varlık olarak görmeyi sağlayan felsefe durmaktadır. Eylemin geçerli olduğu yerde felsefenin bulunamayacağını söylemek, eyleme geçmenin bilinçsiz doğal güçlerce sağlanan bir itimin sonucu anlamına geldiğini bilmemektir. Eylem sözcüğü doğa yasalarına göre değil, us-bilinç bağlantısı içinde devinime dayanır. Karların erimesi, yağmurun yağması sonucu kabaran akursular da birer devinim içindedir, ancak bu devinim doğa yasalarına uygundur, bilinç ilkelerine değil. Bu nedenle su taşmalarına, ısınıp genişlemeye, soğuyup daralmaya eylem diyemiyoruz. "Eylem var felsefe yok" demekle "düşünmek yok yerçekimi etkisiyle yuvarlanmak var" arasında bir anlam karşıtlığı görülmüyor. Eylemin önemi bilincin ışığında kazandığı biçime bağlıdır. Kalabalık bir gösterici topluluğuna katılarak; kendisinden beklenmeyen aşırılıkları yapan bir kimsenin davranışlarını toplumbilim uzmanları başka türlü yorumlar, kendi bilimsel yöntemlerine göre açıklarlar. Bu tür olaylarda yönlendirici bilinç, gösteriyi düzenleyen odaklardadır; ancak yapılan işin kaynağında bilgiden yararlanılarak eyleme geçiş sorununa ağırlık verilmiştir. Burada eyleme geçen bilinçsiz sayılsa bile, eyleme geçirenin öyle olduğu, bilgiden yoksun bir atılımla işe başladığı söylenemez.

Bu örneklerde kişiyi yeni bir felsefe öğretisinin gözüyle görme sorunu ortaya çıkıyor. Burada kişinin yaptığını yıkan bir atılıma sürüklenmesi sözkonusudur. Doğa yasalarına göre yaşayan dirilerde yaptığını yıkma; birkaç aşırı eylem dışında, sözkonusu değildir. Kuşun yaptığı yuvayı, besinini başka kuşları yemekle sağlayan bir yırtıcı kuş (atmaca, doğan, kartal bg.) yıkabilir. Bu doğal eylemde "yuva yıkmak" sözkonusu değildir, besinini sağlamak gündemdedir. Oysa kişi, ortada önemli bir neden yokken bile soydaşının yaptığı evi yıkabiliyor, dahası kişi aşırı bir öfke-

ye kapılarak kendi evini bile yakıyor, yakıyor. İşte bu örneklerden yola çıkılırsa, "kişi yaptığını yıkan bir varlıktır" önermesi geçerlik kazanır. Kişi bu olumsuz eyleme giriştiğinde büsbütün bilinçsiz değildir, çok ilkel de olsa birtakım bilgileri vardır, doğanın verdiği içgüaüsel itimin denetimi altında değildir, ne yapacağını, işe nereden başlayacağını, yıkmayı başarabilme yolunda hangi araçlardan-gereçlerden yararlanacağını çok iyi biliyor. Balyozla kıracağı kayaya baltayla vurmuyor, keser yerine eğe, çivi yerine örs kullanmıyor, bilince-usa dayalı sezme yetisini beceriyle çalıştırıyor. Bu eylemlerinde kişi "çok yönlüdür". Oysa doğal ortamın koşullarına göre yaşama gereğinde olan öteki diriler "bir yönlüdür". Doğanın yönlendirdiği "bir yönlü", bilincin-usun yönlendirdiği ise "çok yönlü"dür.

İmdi, "bilgi" sözkonusu olunca işe "çok yönlülük" karışıyor, kişi doğa koşullarının dışına çıkarak "kendine göre yön" seçebiliyor. Bunu yaparken eylemini bir "sorun" durumuna getirmesi gerekmez, edindiği bilgi birikimi (kulaktan dolma olsa bile) işini başarmaya yeter. Eylemini sorun durumuna getirmesi, kendi dışına çıkmasını, eylemine karşıdan bakmasını gerektirir, işte bu konu felsefenin işidir. Bu olayda toplumbilimin söyleyeceği söz varsa bireylerarası işlemlere değgindir, tinbilimin ilgisini çeken bir yan varsa o da tinsel odakların çalışmasına yöneliktir, eylemin bilgiye yönelik içeriğine değil. Burada işe hangi bilim karışısrsa karışsın odakta duran bilgidir, bilginin etkinliği-edilgenliği de felsefeden başka bir uğraş alanına kaydırılamaz. Felsefeye aykırı düşen bir bilim ortaya çıkıp "bilgi nedir" derse gücünü aşan bir sorunla yüzyüze gelir. Çağımızda özdekçilik öğretisine dayanan toplumbilim, tinbilim uzmanlarının çok şaşırtıcı yorumları-açıklamaları vardır. Bunlardan bir bölümü Darwin'in geliştirdiği "evrim kuramı"na dayanır, bu kuramı da katı bir özdekçi görüşle aydınlatmaya kalkar, dahası bu kurama kendince bir yorum getirir. Öteki bölümü de Demokritos'un özdekçi öğretisine, atom kuramına yaslanarak bütün dirimsel evrimleri-gelişimleri özdeğin "başkalaşım ilkesi"nde arar. Özdekçilik öğretisini, kendine göre yorumlayarak, geliştirmeye çalışan kurumların en yaygını (çağımızda) üretim-tüketim ilişkileri-

ne dayanarak bütün toplum sorunlarını çözebileceğini söyleyen akımdır. Bu akımın ikinci öncüsü (Özdekçilik açısından) Karl Marx'tır. Bu bilgin, yaşadığı çağda Batı'nın kaynak sorunlarını, özellikle ülkücü-özdekçi felsefesini çok iyi biliyordu denemez. Yapıtlarında sergilediği sorunlara bakılırsa üretim-tüketim ilişkilerinin dışında kalan bütün konuları dışlayan bir tutum içinde bulunduğu yorumu ortaya konabilir. Karl Marx, en önemli yapıtı, "*Kapital*"in birinci bölümünde felsefeye değgin düşüncelerini sergiler; sonraki bölümlerde somut örnekler vererek, Avrupa uluslarında üretim-tüketim olayını (bütün işyerlerinde) açıklığa kavuşturur. Onun üzerinde durduğu "emek sorunu" düşünce tarihinde benzeri olmayan bir buluştur. Özellikle "değer", "artık değer", "alışveriş ederi", "toplumsal kesimler", "aşırı gelir birikimi", gelir birikiminin çokluğuna dayalı "emek sömürüsü" bg. konulara değgin açıklamaları çağımızda bile aşılabilmiş değildir. Oysa, onun değerli gönüldeşi, çalışma arkadaşı F. Engels'in salt felsefe alanına gelen çalışmaları, bilgece bir tutumun değil, bireyde odaklaşan toplumsal bir öfkenin ürünüdür. F. Engels yer yer ağırbaşlı, yer yer kıvrak, yer yer sürükleyici, yer yer de bıktırıcı-kuru diliyle işlediği sorunlara yüzeyselliğin bile yüzeyseline çıkan yorumlar getirir. Özellikle toplumsal-bilimsel işlevler arasında geçerli bağlantılara değgin düşünceleri inandırıcı değildir. Doğa denen bütünde, günümüzde bile, gizemine varılmayan sıyısız kural, sayısız yasa vardır; bunları ilkçağ Özdekçilik'inin öncül görüşüne göre kesin sonuca erdirme olanağı yoktur. F. Engels, yaşadığı çağda bilinen evrenin, çok daha geniş olduğunu, olabileceğini, bunun da ancak gelecekte ortaya konabileceğini düşünmek istememiştir. Karl Marx'ın açıklamaya çalıştığı Doğu, Uzak Doğu bilimsel araşatırmalardan değil, gezginlerin, serüvenseverlerin, sömürgeci ulus görevlilerinin yazılarından, anılarından öğrendiği ülkelerdi. Onun Osmanlı toplumuyla ilgili açıklamaları bile yetersizdi. Onun araştırma azlığı nedeniyle düştüğü yanılgıya, daha atılganca bir tutumla, F. Engels severek yuvarlanmıştır. Burada adı geçen düşünürleri yerme, emeklerini yeğnisemek gibi bir düşünce sözkonusu değildir.

Amacımız "bilgi" sorununa değgin eylemlerde varılan yetersiz sonuçları göz önüne sermektir.

Daha önce söylediklerimizi "bilgi kavramı"nın açaklanışında benimsenen yöntemle yanyana getirirsek başlangıçla sonuç arasında beliren çelişkiyi kolayca anlarız. Başka bir örnek vererek yürüyelim: Aristoteles, güneşin yeryüzü çevresinde döndüğünü söylemiş, kendine göre bilimsel açıklamalar getirmiştir. Ondan sonra gelen Aristarkhos bunun karşıtını ileri sürmüş, yeryüzünün güneş çevresinde döndüğü görüşünü savunmuştur. Aristoteles'ten Kopernikus'a değin geçen 1800 yıl içinde, Aristarkhos'un görüşüne değer veren olmamış, üstelik Hıristiyanlık-İslamlık gibi dinler Aristoteles'in izinde yürümüştür. Oysa, gökbilim alanında kullanılan gözlem araçlarında, Aristoteles çağına göre çok ileri gidilmiş, yenilikler ortaya konmuştur. İslam ülkelerinin en büyükleri diye nitelenen gökbilimcileri bile Aristoteles çağından bir adım öteye geçememişlerdi. Bu olaylarda sözkonusu edilebilecek "yanlış bilgi" değildir. Bilinende bir değişiklik yoktur, sapma olaya inanmanın katılığından kaynaklanıyor. Aristoteles gökvarlıklarını gözlemlemiş, düşüncesini söylemiş. Ondan sonra gelen Aristarkhos da özdeş nesneleri gözlemlemiş karşıt bir düşünce ileri sürmüş. Bu iki olayda, bilgine, bilgeye düşen birini tutup ötekine saldırmak değil, gözlem araçlarına dayanarak, iki kuramı karşılaştırmak; "olası durum"a açık kapı bırakmaktır. Oysa, böyle bir kapının açık bırakılması şöyle dursun, dünüşünülmesi bile ağır suç sayılmıştır bütün ortaçağ boyunca. Öyleyse yanlışlık bilginin sergilenmesinde, araç-bilgi yakınlığında değil, sağlananı (ister salt düşünmekle, ister somut araçlarla olsun) değişmezlik örtüsü altında sürdürmededir. Burada yanılgıya yolaçan, edinilen bilgi değildir, o bilgiyi bir ilkeye dönüştürerek yasallaştıran, katılaştıran tutumdadır. Bu tutum da inanca dayanır, inancı genel geçerlik taşıyan "tanrısal bildiri"ye çevirir. Demek, bilgi kavramı konusunda, ortaya atılan çarpıtıcı yorumların kaynağı, daha önceden benimsenip birer geleneğe dönüşen, yasalaşan inançlardır. Bu inançları yalnızca dinde aramanın gereği yoktur, "katılaşan öğreti" de bir inanç içeriği taşır. Peki "katılaşan öğreti" nedir? Bir öğreti, başlangıç-

ta ne denli geniş çevrenli olursa olsun, gittikçe yasalaşırsa, genel geçerlik kazanma eğilimine elverişli içerikle donanırsa "katılaşır", ipekböceği gibi ördüğü kozanın içinde kalır.

İmdi, burada, "içeriğe aykırı yorum" dediğimizin anlamı ne olabilir sorununa geçelim. Bilgi kişisel varlığı aydınlatan, onu düşünmek eylemi içinde ileri götüren, belli bir yerde çakılıp kalmasını önleyen düzenli bir birikimdir. Onun kaynağı ister duyular, ister yalnızca anlık (buna pek inanmıyoruz) olsun, durağan değildir. Kaynağın durağan olması, belirli verilere açık, belirli verilere kapalı tutulması demektir. Sözgelişi kimi kişilerde kimi etkilenmelere karşı bağışıklık vardır, az nicelikli akımdan etkilenmez, akım kaçağı yapan ütüyü tutabilir; kimi kişi parmağa batırılan iğneden pek kaçınmaz. Oysa kimileri de bunlara karşı çok duyarlıdır. Burada ilkçağ Kuşkuculuk'unun savunduğu "duyusal yanıltma" söz konusu değildir, kişinin gövdesel-doğal yapısında bir değişme olmamıştır (sayrılık, esriklik, baygınlık bg.). İşte "inançlaşarak" değişmezlik kazanan "katılaşmış bilgi" dediğimiz budur. Çağımızda "inanmış kişi" diye nitelenen gerçekötesi nesnelere bağlananların durumu böyledir. Bilimsel uğraşıları incelediğimiz günler olmuştur. Matematikçiler, tinsel sayrılık uzmanları, tarihçiler, gökbilimciler, hukukçular, iktisatçılar, yazın uzmanları bg. doğal varlıklar alanında deneye yönelmeyen aydınlar arasında gelenekleri, eski inançları sürdürenlerin sayısı, öteki bilim alanlarında çalışanlara oranla çok yüksektir. Özellikle bilimin güncel uygulamalara elverişli alanlarında çalışarak öğrenmeyi özel bir iş edinenlerde "bilgi katılaşması" çoktur. Bu türe giren kişiler, kendi alanlarında ne denli başarılı olursa olsun, hep başkalarının; kendi inançlarına katılmayan kimselerin, buluşlarından yararlanırlar, kendi gerçekötesi düşüncelerini aykırı görüşü savunanların araçlarıyla ayakta tutmaya çalışırlar. Sözgelişi ölüleri dirilttiği, sayrıları sağlığa kavuşturduğu, tanrıyla konuştuğu söylenen-savunulan bir kişi (ermiş, papaz, şeyh bg.) gövdesel bir yıkıma uğrayınca canını kurtarmak için kendi gibi düşünmek şöyle dursun, bütün kutsal sayılan nesnelere önem vermeyen bir uzmanın buluşlarından yararlanmakta sakınca göremez. Daha açığı, dinci, sağıltım sözkonusu

olunca, dinsizliğe sığınmaktan kaçınmaz. Bu olayda, yalnızca özel çıkarın-özel yararın bilgi konusunda saptırıcı yorumu gündeme gelir. Böyle düşünen bir başın içinde çelişkinin yarattığı dengesizliği denetleyebilecek bilinç etkinliği yoktur.

Bu olumsuz tutumları, felsefeye yabancı kimselerde de felsefeye yönelik olduğu söyleyenlerde de görmekteyiz. Özellikle deneysel doğa bilimleriyle uğraşanlarda bu eğilim göze çarpar. Sözgelişi "bilimsel felsefe" kuramını savunanlarda, felsefe bilim-dışı bir öğretiymiş gibi görülerek bilimsel yöntemlerle çalışması önerilir. Felsefenin bilime dayanması gereğini savunanların görüşleri "bilimsel felsefe" kuramıyla bağdaşmaz. Birincide felsefeyi, uygarlığın gelişim çizgisi üzerinde yürüyerek soyut kavramlardan kurtarma, ikincisinde eskisiyle ilgisi olmayan yeni bir felsefe kurma eğilimi vardır. Felsefenin bilime dayanmasını önerenlerin hepsi belli bir bilim alanında uzmanlaşan düşünürlerdir, oysa bilimsel felsefe yanlıları bilimi felsefeye yeğleyenlerdir, "Viyana Çevresi" gibi. Birinci yolu seçenler felsefeden bilime, ikinci yolda yürüyenler bilimden felsefeye yönelmeyi vurgularlar, bunlara göre felsefe ancak bilimin artıklarıyla uğraşabilir. Nitekim H. Reichenbach "*Bilimsel Felsefenin Doğuşu*" adlı çalışmasında ikinci yolu önermiştir. Felsefeye karşı çıkan bu olumsuz tutum yeni değildir, ilkin çağımızın deney bilimleriyle uğraşan çevrelerinde ortaya atılmış bir sav olmaktan uzaktır, felsefeyi tanrıbilimin buyruğu altına sokan dinci anlayışa tepkidir. Nitekim Sören Kierkegaard, felsefeyi salt dinci bir ortama indirgeyerek Varoluşçuluk öğretisinin tabanını oluşturmuş, bütün ağırlığı bilincin sırtına bindirmiştir. Onun izini süren, biraz da, Alman varoluşçularının görüşlerinden etkilenen Gabriel Marcel'in önerdiği felsefenin içeriği de başka türlü değildi pek; biricik ayrılık Alman Varoluşculuğunun tanrıtanımazlığına karşı tanrıtanır bir tutumu benimsemesindedir. Günümüzde felsefenin biri salt bilim dışına itildiği, öteki salt din alanına çekildiği iki anlayış görülüyor. Özellikle Yeni Olguculuk akımı, düşünme eylemini yöneten kurallara dayanarak felsefeyi mantık-matematik bağlamında gösterme eğilimdedir. Karl Marx'tan kaynaklandığını ileri süren öğreti ise felsefeyi üretim-tüketim

ilişkisine dayalı araştırma ortamına çekmektedir. Yine bu öğretiden esinlenen, özdekçi nitelik taşıyan başka bir görüş de felsefeyi bir eylem olarak anlamaktadır. Salt deney bilimlerine dayanan çığırın felsefeyi geçersiz sayan, onu ilgiye değer bulmayan düşünürleri de az değildir.

Başlangıçta bütün bilimler felsefenin konağında konaklamış, orada besleniyordu. Yıllar geçtikçe, bilimler birer birer felsefe konağından ayrılıp ayrı ev kurmayı başardılar, eski ata ocağını unuttular, onu yadsıyanlar bile oldu. Dahası değişik bilim öğretileri felsefeyi büsbütün dışlamayı başaramayınca ondan bir bölüm koparmaya koyuldu. Bunun sonucu olarak ayrı adlar altında "felsefeler" ortaya çıktı: fizik felsefesi, matematik felsefesi, dil felsefesi, tarih felsefesi, biyoloji felsefesi bg. Bu olay, felsefeyi yadsımayı göze alan öğretilerin bile, felsefesiz kalmadıklarını gösteriyor. Ancak, felsefe bilimsel kanıtlamaların dışında, kuramsal bir varlık alanının yine kuramsal bilgisi diye görülüyor. Adı geçen bilimlerin kanıtlama alanları "ötesinde kalan", yalnızca kavramlara dayalı görüşler ileri süren, bu görüşler kanıtlanınca da felsefenin elinden çekilip alınan bir olay yaşanıyor. Bu olay, felsefenin işlediği bilgi sorununun içeriğine aykırı yorumdan kaynaklanıyor.

1- Bilgi soyut bir varlık olarak kaldığı sürece bilimsel anlayışla bağdaşmaz; bilimsel anlayış kanıtlama ister, yaşam alanında geçerli uygulamayı gerektirir. Oysa felsefenin anladığı bilgide böyle bir özellik yoktur. Öyleyse felsefe bilimsel alanın dışında kendine ayrı bir yer bulmalıdır. İşte salt deney-gözlem bilimleriyle uğraşanlardan kiminin ortaya attığı sav budur. Onlara göre felsefenin üzerinde durduğu bilgiyle yaşamda ne yapılır? Güncel bir geçerliği olmayan bir bilginin süstakısından ayırdedilecek yanı yoktur. Bilgi yaşama yararlı olmalı, üretici bir nitelik taşımalı, soyut kavramların egemenliğinden kurtarılmalıdır.

İmdi, felsefenin üzerinde durduğu bilgiyi, güncel bir alışveriş aracına dönüştürerek, yarara dayalı duruma getirme olanağı yoktur. Bu bilgiyle alışveriş yerlerinde karşılıklı iş görülmez. Nitekim birçok bilge gibi, Karl Jaspers'in felsefe konusunda söyledikleri de böyledir. Ona göre, felsefeyi güncel bir alışveriş

aracı, yarar alanı diye görmek tutarsızlıktır; felsefenin gerekli, apayrı bir alanı vardır; kişi düşündüğü sürece bu alan önemini koruyacaktır. Öte yandan W. Heisenberg, "*Fizik ve Felsefe*" adlı yapıtında, fizik çalışmaları konusuyla ilgili görüşlerini açıklarken felsefenin önemini vurgular; özellikle felsefe kuramlarının yararını savunur. Ona göre fizik bilgininin felsefeyi bir yana atması anlamsızdır. Fiziğin gelişmesinde felsefenin taşıdığı önemi anlamak için ilkçağda ortaya konan kuramların bilinmesi gereklidir.

2- Bilgi, kaynağı ne olursa olsun, düşünen kişinin ürettiği bir nesnedir, bu nedenle de kişinin yaşadığı çağa, çağın bilimsel olanaklarına bağlıdır, genel geçerlilik yoktur, özneldir. Öte yandan boyuna değişmektedir, eskinin yerine yenisi konmaktadır. Oysa bilimsel verilerin böyle bir durumu yoktur. Bilginin çağlar boyunca üretilen bilgi kuramlarını bilmeden de başarılı olabilir. Ayrıca, ulusların yaşamlarını incelediğimizde çoğunluğun felsefeye değgin bilginin adını bile duymadığı, buna karşın gönlünce yaşadığı görülür. Öte yandan, felsefe bilgisi eylemi engeller, kişiyi yaratıcı atılımdan alıkoyar.

Bu görüşü savunanlar arasında bilgisizlerin sayısı bilgin geçinenlerinkinden azdır denebilir. Onlara göre felsefe bilgisi yaşam alanına uygulanamayan bilgilerden sayılamasa bile toplumsal gelişmede etkili değildir. Toplumsal gelişmeyi inceleyen, araştıran, onun içeriklerini açıklayan başka gözlem-deney bilimleri vardır. Öncekinden ayrılır yanı olamayan bu düşüncelerin kaynağı tinbilimdir, onun yeni kollarıdır. Tinbilim, bütün bilinç olaylarını, anlıksal işlemleri gözlemlere dayanarak açıklamaktadır, bu nedenle felsefenin yapabileceği bir iş kalmamıştır. Öte yandan kimi topumbilimciler de bu kanıdadır. Burada August Comte yorumcularının etkisi açıkça görülmektedir.

3- Bilgi düşünen kişinin gereksediği bir nesnedir, onun kişiyi mutlu eden, arındıran bir etkisi yoktur. Öyle olmasa bütün yaşamını bilgi edinmekle geçiren bütün kişilerin mutluluk içinde olmaları gerekirdi; oysa böyle bir örnek bilinmiyor. Kişisel mutluluk başka kaynaklarda aranmalıdır, felsefe öğretilerinde değil. Sözgelişi bir şiir, bir ezgi kişiyi ne denli mutu kılabilirse

felsefe de onu yapabilir ancak. Öte yandan dille ilgili çözümlemeler felsefe kavramlarına başvurmada da sorunları açıklama olanağının bulunduğunu gösteriyor.

Bu düşüncenin arkasında felsefeden bir görev bekleme, ondan bir uygulamalı ışık sağlama savı saklıdır. Böyle bir görevi resim, yontu, öykü, roman, ezgi, oyun, mimarlık, işlemecilik-süslemecilik gibi yaratı türlerinden de bekleyebiliriz. Onlar da kişinin mutlu olmasını sağlayan alanlar değildir. Üstelik bu alanlarda büyük başarı gösterenlerden çoğunun değeri ölümünden uzun bir süre sonra anlaşılabilir. Öyleyse onlar da geçersizdir, önemsizdir diyebiliriz. Öte yandan kazıbilim, madenbilim, yerbilim, sanat tarihi, dirimbilim, gökbilim bg. nice bilim türünün mutluluk sağlamakla ilgisi yoktur, onların da geçersiz-önemsiz sayılmaları gündeme getirilebilir.

4- Felsefe sorunların açıklanmasında, sağlanan bilginin ışığında kesin sonuca ulaştırmıyor. Ayrıca yüzyıllar boyunca sayısız felsefe öğretisi ortaya çıkmış, özdeş konular üzerinde durmalarına karşın yine birbirleriyle anlaşma-uzlaşma olanağı bulamamışlardır. Bu durum kişiyi derin bir kuşkuya sürüklemekte; bütün olaylara kuşkucu, karamsar, güvensiz bir gözle bakmasına yolaçmaktadır. Dahası, felsefenin sağladığı-açıkladığı bilgi kişiyi geleceğinden soğutmakta, onu bir kaygı uçurumuna doğru sürüklemektedir. Bu da felsefede, özellikle bilgi kuramında uşlaştırıcı bir odağın bulunamamasından kaynaklanıyor. Özellikle eğitim-öğretim kurumlarında felsefenin saptırıcı bir etkisi vardır. Daha doğrusu felsefe bilgisi, bireyi inançlarından koparıyor, inançsızlığın egemen olduğu bir boşluğa itiyor. Dincilerin, tanrıbilimcilerin genel kanısı budur, onlar felsefeye hep olumsuz bir tutumla bakmışlar, düşünmeyi yalnızca inanmanın anlıksal eylemi diye görmüşlerdir. Oysa felsefe kişileri değil sorunları yargılar, sorunları sorguya çeker. Felsefe kimseye neden böyle düşünüyorsun, neden bu sorunu gündeme getirdin türünden bir soru sormaz. Onun işi ortaya konan sorunlarladır. Felsefeye özgü bilgi sorunların açıklanışından, konuların incelenişinden edinilen bilgidir. Bu bilginin kaynağı ise ister duyular, ister ussal-bilinçsel yetiler olsun tutumu değiştirmez. Tanrıbilimciye şunu

sormak gerekir: senin savunduğun düşünceler, özellikle tanrısal varlığa değgin görüşler başlangıçta olduğu gibi kalmış mı? Tanrının, elçileri aracılığıyla gönderdiği bildiriler saltlığın ilk biçimini koruyabilmiş mi? Korumuşsa bu yüzlerce din kuruluşu (mezhep-tarikat) nereden çıktı? Bugün Hıristiyanlık, Müslümanlık gibi son iki tektanrıcı dinde, toplam bin dolayında kuruluş vardı. Tanrısal buyrukların, bildirilerin kesinliği, değişmezliği sözkonusu edilirse bu kuruluşların birbirini tutmayan sayısız yorumunun kaynağı nedir, nerededir? Felsefe öğretileri birbirleriyle bağdaşmadığından, birbirini eleştirdiğinden dolayı yanıltıcıdır, tutarsızdır deniyor. Peki bu bin dolayında din kuruluşunun bini aşan yorumları uzlaşmaya varmış mıdır? Tanrının kesin, genel geçerlik taşıyan evrensel buyruğuna böyle yüzlerce, binlerce yorum getirilmesi bir suç, bir eksiklik olmuyor da kişisel birer düşünce ürünü olan felsefe öğretileri, bilgi kuramları arasında görülen ayrılık neden gereksiz bir olay sayılıyor?

5- Doğayı, gökvarlıklarını, yeyüzünde bulunan canlı, cansız nesneleri bilmenin, açıklamanın, onlarla ilgili felsefe öğretileri oluşturmanın geliştirici bir yanı yoktur, üstelik bu alanlarla ilgilenen bilimler vardır, felsefenin bu konularla uğraşması bir oyalanmadır. Felsefenin bu alanlarda sağladığı bilgi, bilimlerin ürettikleriyle bağdaşmaz. Bilge, değindiği varlığı değiştiremiyorsa, onu bilenin istediği duruma getiremiyorsa etkinliği de sözkonusu olamaz.

Bu çarpıcı, yüzeysel saçmayı gündeme getirenlerin çoğu kulaktan dolma bilgilerle övünmeyi alışkanlık edinenlerdir. Öğrenim-eğitim kurumlarında edindiği sığ, denetimsiz bilgilerle yetinen bir görevliden bundan başkası beklenemez. Bugün, yükseköğretim kurumlarında görevli bilimsel sanlarla donatılmış olmasına karşın felsefeye saldıran, felsefeye özgü bilgileri gereksiz sayan nicesini biliriz. Ortaöğretim kurumlarında felsefe okutmanın gençleri saptırıcı bir olay olduğunu ileri süren nice yükseköğretim üyesi, Kamutay üyesi, bakan biliriz. Gençleri dinden soğuttuğu, uzaklaştırdığı savıyla ortaya çıkan bu yüksek yetkililere de şunu soralım: Tanrının Muhammed'e gönderdiği Kur'an kesindir, değişmezdir, evrenseldir. Peki, İslam ülkelerin-

de, bugün, dörtyüzün üstünde kuruluş (tarikat-mezhep) vardır; bunların yorumları, uygulamaları birbirine benzemez, bu ayrılık nereden kaynaklanıyor? Kesin olan, değişmezlik içeren bir tanrısal kaynağa dörtyüzün üstünde değişik yorum getirilirse tutarlılık bunun neresinde? Bu soruların biricik yanıtı suçlamadır, gözdağıdır ... Bu sorulara bir Hıristiyan yetkilinin verebileceği yanıt da başka türlü olamaz.

6- Çağımızda, bunca bilimsel öğreti varken, özellikle doğa araştırmaları günden güne ilgi alanlarını genişletirken, dünün bir düş ürünü saydığını bugünün bilimi doğal yasalara bağlı bir olay diye kanıtlarken felsefeye gerek kalmış mıdır? Bu soru sık sık sorulur. Nitekim, Karl Jaspers de kimi yazılarında bu sorular üzerinde durmuş, felsefenin karşılaştığı bu olumsuz girişimleri yanıtlama gereği duymuştur. Burada ondan esinlendiğimizi de söylemeden geçmeyelim. Karl Jaspers'in yanıtı şudur: "Nerde düşünen kişi varsa orada felsefe vardır, düşünen kişi bulunduğu sürece felsefe de olacaktır." Bize göre, felsefe kendi ilgi alanını bulmakta başka bilimlerden yararlanabilir. Bu yararlanmayı da bilim anlayışına uygun olarak sürdürür. Felsefe, kendi alanında özgün sorunları olan, özel araştırma yönetimleri bulunan bir uğraş odağıdır. Sorunlara yönelirken deney biliminin yöntemine duyduğu güven, saygı neyse felsefe de öyledir. Deney bilimi araştırma yöntemine çok saygılıdır, felsefe ise kendi araştırma yöntemine az saygılıdır diye bir sav ortaya atılamaz. Yöntemin özelliği bilime göre değişebilir, ancak yönteme bağlanma biçimi kiminde çok, kiminde az güveni gerektirmez. Araştırma yöntemine kuşkuyla bakan bir bilimden olumlu sonuç beklemek doğru değildir. Kendi yöntemine güvenmeyen bir bilime güvenmek sağduyunun onaylayabilecği bir tutum değildir. Doğa bilimlerinin doğal yasaları araştırmasıyla felsefenin bir soruna kuramsal yaklaşımı yöntem değişikliğini gerektirebilir, ancak tutumun niteliğini başkalaştıramaz derken vurgulamak istediğimiz sağlanan bilginin inandırıcılığıdır. Düşme olayını boşluğa fırlatılan bir taşın yere inişiyle saptadığımız gibi, kişinin yaptığını yıkan bir varlık olduğunu da karısına kızarak evini yakan kocanın dav-

ranışıyla kanıtlarız. Burada savı kanıtlamaya yarayan olayları saymakla bitiremeyiz.

7- Felsefenin içerdiği sorunların çoğu tanrıbilimde de vardır, bu nedenle felsefenin yerine tanrıbilimin geçmesi doğaldır. Üstelik tanrıbilimin işlediği konular, getirdiği aktöre anlayışı, önerdiği bilgi kuramı kutsal kitaplara dayandığından daha kesin, daha inandırıcıdır. Öte yandan felsefede kuşku vardır, tanrıbilimde yoktur. Felsefenin us ilkelerine dayanması sorunları açıklamasına yetmez, oysa tanrıbilimin bağlandığı inan kavramı içsel bakımdan daha doyurucudur. Bu savın anlamsızlığı ortaya konuşundan bellidir. İlkin, tanrıbilimcinin sandığı gibi felsefenin sorunları sınırlı, belirli değildir. Felsefede sorun ortada değildir, daha önceden gündeme getirilmiş olamaz. Oysa tanrıbilimin sorunları kutsal kitapların içerikleriyle sınırlıdır. Tanrıbilimin kutsal kitaplarda olmayan sorunları gündeme getirmediği gibi, kutsal kitaplara aykırı bir yöntem de öneremez. Felsefe ise elde bulunan, önceden yorumlanan sorunlarla yetinmez, işleyeceği konuyu arar bulur, sorunu görüşün alanına çıkarır, örtüsünü kaldırır. Sözgelişi Thales'ten önce de su, gökyüzü, güneş, yıldızlar, ay, kişi vardı. Ancak bu varlıklar bağımsız birer felsefe sorunu değildi, üstelik dinlerin bu varlık türleriyle ilgili açıklamaları da birer bildiri niteliğindeydi, soru-yanıt yöntemi yoktur. Kutsal kitaplar tanrının varlığının kesin olduğunu, bütün kuşkulardan uzak kaldığını önyargıyla bildirmiştir, bu önyargıya karşı çıkmak kutsal kitapların içeriğini yadsımaktır, bu da suçtur. Nitekim Sokrates'in yargılanmasında da "Atina gençliğinin inançlarını sarsıyor, eski tanrıları yadsıyarak yeni tanrılar getiriyor" biçiminde suçlamaların öne sürüldüğünü biliyoruz. Tanrıbilim için yeni sorunlar bulmak, yeni çözümler aramak kutsal kitapların dışına çıkarak özgün bir bilgi alanı aramak sözkonusu olmamıştır, onun yapısı böyle, içeriği böyle, yöntemi uygulamaya elverişli değildir. Sözgelişi islam dinine göre tanrının doksandokuz niteliği (adı) vardır, bunlar da bellidir, bir tanrıbilimci çıkıp bu sayıyı değiştiremez. Oysa felsefe tanrı sorununa kişi açısından bakar, onu kişinin bir ürünü diye görür. Tanrı vardır, ancak onun varlığını yalnızca kişi düşünebilir, onaylayabilir.

Yukarıda sıralanan örnekleri istediğimiz nicelikte çoğaltabiliriz, buna karşı özde bir değişiklik olmaz. Gündeme getirilen bilginin içeriği sorununa özgü alan bu tür örneklerle genişletilemez. Bilgi sorununun içeriğini oluşturan, varlık kavramının kapsadığı öğelerdir. Bilgi eğreti bir nesne, somut bir varlığa yapıştırılmış bir yemiş kabuğu değildir; sorun olarak gündeme getirilip sözcüğe, kavrama dönüştürüldüğünde elle tutulur gözle görünür niteliğe bürünmüş gibi olur. Bugün, iyi düşünmeyi bilen kimse çıkıp "varlık olarak" hindistancevizi Demokritos'un düşüncelerinden daha gerçektir diyemez. Hindistancevizini elle tutar, gözle görür ağırlığını ölçersiniz. Buna karşın Demokritos'un düşüncelerinin içeriğini de belleğinize yerleştirdikten sonra nesnel bir varlığın izlenimi gibi taşırsınız. Dinine bütün içtenliğiyle inanmış bir kimsenin gözünde tanrının İsa ile konuşması dalda kızarıp olgunlaşan elmadan daha gerçektir. Elma bir süre sonra dalda yoktur, yenmişse ortadan kalkmıştır, oysa tanrı ile konuşan İsa için böyle gelip geçici bir durum düşünülemez.

İmdi, bilginin gerçekliğini nesnel varlıkla olan ilgisinde aramakla olumlu bir sonuca varılacağı sözkonusu edilince ortaya çıkacak soruya verilmesi gereken yanıtın niteliğini düşünelim. Yalnızca anlıkta bulunan bir nesnenin bilgisiyle, duyulur ortamda bulunan varlığın bilgisi, kesinlik bakımından, birbirinin değerini değiştirmez. Bilginin değeri kaynağıyla değil içeriğiyle bağlaşımlıdır. Bu nedenle bir kızılcık çiçeğinin bilgisi (o çiçekle ilgili bilgi), bilgi olma bakımından bir düşlemsel nesneyle ilgili bilgiden "daha çok bilgi" değildir. Oysa tanrıbilimde, tanrıya değgin bilgi, başka nesnelere özgü bilgi karşısında öncelik, üstünlük taşır. Tanrıbilimcinin gözünde tanrısal varlıkla ilgili bilgi, bütün öteki nesnelere değgin bilgiden "daha çok bilgi" sayılır. Gerek islam ortaçağında gerek Batı ortaçağında yüzyıllarca süren tümel-tikel tartışmaları bilgi sorununa getirilmek istenen yorumdan kaynaklanır. Tümelle tikele verilen önem, bilgisel kesinlik bakımından, öteki nesnel varlıklar karşısında azalır, kimi düşünürlerde gündeme bile getirilmez. Bu görüşün Platon-Aristoteles felsefelerinden kaynaklandığını, yalnızca ortamın

değiştirilmesiyle yeni bir yorundan geçirildiğini söylemenin gereği yoktur.

Bilgi içeriğine getirilen yorumdan yola çıkılırsa, bu konuda düşünen kişinin hangi çağda yaşadığını anlamak kolaylaşır. Kişinin biri gövdesel, öteki düşünsel olmak üzere iki çağı vardır. Gövdesel çağ, içinde yaşanılan süreye bağlıdır. Sözgelişi tanrıbilimci Abaelardus (1079-1142) ortaçağda yaşamıştır, onu gövdesel bir varlık olarak, başka çağa taşıma olanağı yoktur. Ancak tümeller-tikeller konusunda ileri sürdüğü düşüncelere bakılırsa, düşünsel yönden Platon-Aristoteles döneminde bulunduğu görülür. Tümel-tikel tartışmaları bu iki ilkçağ bilgesi arasında geçmiş, yüzyıllar boyunca düşünürleri uğraştırmıştır. Durum günümüzde de öyledir, belli kesimlerde bir anlayış gelişmesi yoktur. Sözgelişi ülkemizde 12 Eylül olayını bilgisel yönden görmeye çalışırsak, büyük bir çelişkiyle karşılaşırız. 12 Eylül öncüleri gövdesel olarak çağdaş bir ortamda yaşayan kimselerdir, ancak gündeme getirip uygulamaya geçirdikleri bilgi içeriği gözönünde tutulursa düşünsel bakımdan ortaçağın başlangıcında oldukları görülür. Onların, Türk toplumunda uyguladıkları düzen değişikliği, gövdesel varlıkla tinsel varlık (düşünsel öğe) arasında beliren çelişkinin somut örneğidir. Bu örneğe göre; çağdaş buluşlar gövdesel güçle sömürülerek, ortaçağa indirgenen bilgisel içeriğin geçerli kılınması amaçlanmıştır. Anayasa'dan başlayıp bütün toplum kurumlarında uygulanan yöntemin içeriği ortaçağ anlayışına özgü bir yapıdadır. Sözgelişi gençlere verilen din bilgileri istenç özgürlüğünün dışına çıkmış bir anlayışın ürünüdür. Din toplumsal bir kurum olmasına karşı içeriği bireyseldir. Ancak bireyin dini, inanı olabilir, tanrıyla karşı karşıya gelen toplum değil bireydir. Nitekim din tüzesi, tanrı karşısında, toplumu değil bireyi surumlu tutar. Felsefede bireyin sorumluğu da istenç özgürlüğüne dayanır. İstenç özgürlüğü olmadan kişinin eyleminden sorumlu tutulması tanrısal tüzeye aykırıdır. Ortaçağın Doğusunda da, Batısında da bu konu yüzyıllar boyunca tartışılmış, yazgı kavramının içeriğine değgin sayısız yorum sergilemiştir. Bireyin inanç ortamı yönetimsel denetimin dışındadır. Yönetim bireysel inancı yönlendirmeye, denetlemeye kalkışınca

istenç özgürlüğü, inanç özgürlüğü ortadan kalkar, işte ortaçağın yönetiminde başat özellik de budur. Ulusu yöneten kurum bireyin inancını (din bakımından) bir eğitim-öğretim sorunu olarak gündeme getirir, buna değgin uygulamayı yasalara dayandırırsa toplum çağın dışına itilir, ortaçağa sürgüne gönderilir. Bu olayda bilgi içeriğine getirilen yorum saptırıcıdır. Nitekim 12 Eylül yönetimi, öğretim kurumlarında dini yasal bir öğrence olarak gündeme getirirken "birey dinsiz olamaz" sözlerini söylemekten kendini alamamıştır. Oysa dinin bir öğretim sorunu biçiminde uygulama alanına konulması ortaçağın yönetime yüklediği yasal-toplumsal bir görevdi. Öğretim kurumunda dini bir bilgi diye yorumlayarak öğrence konusu yapmak gövdesel yaşamla düşünsel yaşam arasında uçurum oluşturmaktır. Din, tanrısal varlığı nesnel varlığın üstüne çıkarır, onu daha kesin bir gerçek olarak görür. Din, bir inanç kurumu olduğundan, tartışmaya kapalıdır. Oysa bilgide tartışma-eleştiri düşüncenin tabanını oluşturan iki önemli öğedir. Dini, bilgi diye görüp öğrence odağı yaptığımız yerde eleştirinin-tartışmanın kapılarını da açmamız gerekir, bunu yapmayınca öğretimden beklenen sonucu alma olanağı yoktur. Sözgelişi, bir öğretim kurumunda, öğrenci çıkar da: neden tanrı beni, yazgıya dayanarak istencimin dışında bir eylemden sorumlu tutuyor? derse öğretici görevli bunun karşılığını veremez. Bin yıllık bir ortaçağın bulamadığı kesin yanıtı din öğreticisi hangi bilimsel yetkiye dayanarak bulacak?

Kur'anda değişik yerlerde "ey Muhammed, sen Arap olduğun için biz bu kitabı Arapça indirdik" denmektedir. Bu sözlerde dile gelen anlamın, tanrı kitabının, anlaşılması, ona göre davranılması doğrultusunda olduğu kuşku götürmez. Öğrenci bunu öğretmene sorduğunda anlaşılamayan yerlerin neden kitaba (Kur'ana) girdiğini öğrenmek istediğinde alacağı yanıt, "... bu kitapta sizin anlayamayacağınız derinlikte sözler vardır, onlar sizin anlayış gücünüzü aşar" gibi yine Kur'andan alınmış bir bölümle bağlantılıdır. Öğrenci, buna karşı: "anlayamayacağım bir kitabı okumamın yararı nedir? Anlayamayınca inanmak olur mu?" Öğrencinin bu yanıtı öfke uyandırır, öğretmen, "onda binbir hikmek vardır" diyerek işi savuşturmaya eğilim gösterir oysa

us, sağduyu susmaz, bu "binbir hikmet"in ne olduğunu, öğretmenin hangi yetkiyle bunları söylediğini de öğrenmek ister. İşte burada bütün ağırlığıyla kendini gösteren çelişki kuşkuyu gündeme getirir. Öyleyse sonuç bir inanç olayıdır, bireyin buluncunda yerleşen dinin içeriği öğretilemez niteliğindedir, öğretilen yalnızca dinin uygulamaya değgin kurallarıdır, bunlar da geniş kapsamlı bir bilgi içeriği taşımaz. 12 Eylül yönetimi bu gerçeği göremedi, toplumsal sarsıntıların nedenini çağdaş bilgi anlayışının benimsenmesinde, yenilikçi girişimlerin yapranmış geleneklere dayalı yönetimsel uygulamalara karşı çıkışlarında, çağdaşlaşma atılımının hızlanmasında aradı. Bu çok yanıltıcı bir uygulamadır, toplumsal kurumların hangi bilgisel ögelerle ayakta durabileceğini görememedir.

12 Eylül yönetimi, yenilikten yana olduğunu vurgularken, uygulamada ortaçağa döndüğünü anlayamadı. Dilde, gelenekte, eğitimde, öğretimde çağdaş olanaklardan yararlanılarak eskiye dönüş uygarlık alanında geçerli-verimli bilgiden yoksun kalmanın örneğidir. Dine, geleneğe, inanca dayalı eğitim Osmanlı'ya dönüştür. Oysa, bu eğitim, Osmanlıyı yıkımdan kurtaramamış, güçlenen uygar Batı karşısında yaşatmaya, sağlığını korumaya yetmemiştir. Bir tonyumda, başka uluslardan alınan araçlarla-gereçlerle sağlanan yaşama düzeyi ne denli yüksek olursa olsun, eğitim-öğretim yöntemleri çağın bilgi anlayışıyla çelişiyorsa gerilemeden doğan yıkım önlenemez, bir süre geciktirilebilir. 12 Eylül yönetiminin biricik başarısı bu mutsuz olayı geciktirmesidir. Türk toplumunda 1950'den bu yana, hızlı bir gerileme atılımı görülmektedir. Çağdaş gelişmeye karşı çıkan bu gerileti-ci atılımın amacı bilgi bakımından yeterince aydınlanma olanağı bulamamış kırsal kesimlerin bilinçsiz çoğunluğuna dayanarak yönetimi elde tutmaktır. Yine bu geriletici atılım odağı da, bir oy yağınağı olan bilinçsiz çoğunluğun kolayca sömürülen gücüdür. Özellikle seçim konuşmalarında, eskiyi sürdürmeden yana olanların, sergilediği sözde bilgiler bilinç içeriğinden yoksundur, yüseysel bir kandırma gücüne dayanmaktadır. Yönetimi elinde tutan odakla, ulusa bilgi diye bilgi dışında kalan geçersiz nesneleri vermektedirler. Bir yönetim, yönlendirdiği topluma,

bilgi diye yalnızca "ahireti düşünmeyi" öğretirse, ona çağdaş uygarlığı yaratan bilgileri edinerek aydınlan, geliş, diyeceği yerde "ahiretinizi düşünün" öğütünü verirse ulusuna yabancı saldırgan orduların bile yapamadıkları kötülüğü yapar. Çağdaş uygarlık bize, "ahiretini düşünmeye alışanın" yeryüzünde barınacak yeri olmadığını elle tutulur-gözle görülür kanıtlarla öğretmektedir. Yeryüzünde yaşama olanaklarını sağlayan bilgi yerine, "ahireti düşünmeye" elverişli bilgiyi öneren bir yöntem, bilgiyi yozlaştırmaktan, içeriğini saptırıcı yorumlarla bozmaktan başka bir iş yapamaz.

Türkçede "ne ekersen onu biçersin" diye bir atasözü vardır, İslam dini de "yeryüzü öteevrenin tarlasıdır" der. Bu iki özdeyişte benzer yanlar davranışlarla-eylemlerle ilgilidir. Türk atasözü çalıştığının, yaptığının karşılığını alabilirsin anlamındadır. Arap özdeyişi de, yeryüzünde yaptığının karşılığını öldükten sonra göreceksin, demektir. İmdi, birincisini bırakıp ikincini benimsemek ayakları yerden kesmek, boşlukta sallanmaya başlamaktır. Çağımızda İslam toplumları hep Avrupa'dan, Amerika'dan sağladıkları araçlarla-gereçlerle yaşama olanağı bulabiliyorlar, öte yandan "ahreti düşünmeyi" de, "yeryüzü öteevrenin tarlasıdır" özdeyişinde saklı anlamı da ancak bu satınalınmış olanaklarla sürdürebiliyorlar. Öyleyse kazançlı çıkan kimdir? Oysa "ahretinizi düşünün", "yeryüzü öteevrenin tarlasıdır" sözlerinin büyük bir anlam taşıdığını, onlara uyulması gerektiğini benimseyen toplumlara Avrupa'nın, Amerika'nın yardımı (bu yardımı yapanların) yalnızca yeryüzünü düşünmelerinden kaynaklanıyor. İşte çarpık yorumlarla geri kalmış toplumlara sunulan bilgi birikimlerinin yarattığı yaşama ortamı budur, böyledir. Bu ortamda bilgi içeriğinin yerini, başkalarının yardımlarıyla yeryüzünden çok öteevrenin düşünme kuralı almıştır.

Bir yönetim topluma verdiği bilgiyle, yalnızca kendi geleceğini güven altına almayı düşünüyorsa, bilgiyi bir süstakısı kılığına sokarak buyurulanı yerine getirmek anlamında yorumluyorsa çağın dışında bir yaşama ortamı sağlıyor demektir. Böylesi yönetimler baskıyı, dolaylı bir kural sayarak, sürdürme eğilimindedir. Böyle bir yönetimin ulusa aşılamak istediği bilgi aydınlatıcı

değil buyurulanı eksiksiz yerine getiricidir. Bu tutum, "büyüklerin dediklerini yapın" kuralına dayanır, saçmalığını da ondan alır. Oysa uygarlığın öngördüğü bilgi "büyüklerin dediklerini yapın" değil, bilenlerin önerdiklerini öğrenin anlamıyla bağdaşımlıdır. Burada "bilenler" sözcüğü bilgi içeriğinin ışığında yürüyenler anlamındadır. "Büyüklerin dediklerini yapın" anlayışının egemen olduğu yerlerde bilgi kavramının içeriğini "size verilenden başkasını istemeyin" buyruğu oluşturur, orada da "bilmek" eylemi başkalarınca verileni bellekte yığınlaştırmaktır. "Büyüklerin sözlerini dinlemek" bir eğitim önerisidir, ancak "büyükler"den anlaşılan nedir? sorusunun yanıtı yoktur, büyük olan kimdir?

Felsefede, öteki bilim alanlarında "büyük" yetkiliye, uzmana denir, böyle bir kişinin yaşı, bulunduğu toplumsal görev aşaması sözkonusu değildir. Sözgelimi Pascal (1623-1662) genç yaşta ölmüştür, onun bilimsel buluşlarını sergilediği dönemde Papa, Fener Patriği çok ileri yaşlarda kimselerdi, hepsi de Pascal'dan büyüktü. İmdi, "büyüklerin sözlerini" tutmak gerekirse Pascal'ı değil onları dinlemek gerekecekti. Peki felsefe-bilim bakımından kimin sözüne uymakta yarar vardır? Dinde bilimsel yetkinin görev aşamasına, yaşa bağlılığı tartışılmaz, orada yalnızca "büyüklerin sözü" geçerlidir. İsa, tanrı elçisi olarak, ortaya çıktığında çok gençti, onun "büyüklük"ü kendisine verilen tanrısal görevden kaynaklanıyordu, buna karşın Sadi Carnot (1796-1832) fizikteki buluşlarını ortaya koyduğunda İsa'dan da gençti, onun yetkisi de bilimsel başarısından geliyordu. Demek felsefe bilim, yaratı (bütün sanat türleri) alanlarında "büyüklerin sözü" değil yetkilinin buluşu geçerlidir. "Büyüklerin sözü" bilgi bakımında üzerinde durulmaya değer, ilginç sonuçlar verebilecek bir araştırma konusu olabilir. Dinci topluluklarda "büyük" sözcüğünün içeriğini tinsel etki oluşturur. Bir tarikata bağlananlar arasında, o tarikatın başında bulunan kişiden (şeyh, mürşid, pir bg.) çok yaşlı olanlar görülür. Burada "büyük" sözcüğü o kuruluşun kapsadığı yetki aşamalarına dayanır. En yüksek aşama kuruluşun odağı olan yerdir, orada da yalnızca en üstün yetkili bulunabilir. Bu yetkili padişahın buyruğuyla atanmış bir kimse

de olabilir. Durum Hıristiyan kuruluşlarda da (dine bağlı) öyledir, büyüklük tinsel etkiden kaynaklanır. Aile yaşamında büyüklük ata-nine, ana-baba, ağabey-abla aşamalarını içeren, en yaşlıdan en gence doğru bir basamaklar dizisini gösterir. Ulus yönetiminde büyüklük yönetici kurumun başında bulunandan başlayan görevsel-yetkisel bir aşamalar dizisine dayanır. Öğretim kurumlarında büyüklük öğreticilerin elindedir, ancak öğreticiler arasında büyüklük yaştan çok yetkiye dayanır (bilimsel-bilgisel yetkiye). Sözgelişi bir bilimsel kuruluşun yöneticisi (başkanı) öteki üyelerden daha genç olabilir. Ordu denen kurumda "büyüklük" görev aşamasına, görev aşaması da eskiliğe bağlıdır. Sözgelişi bir albay, eskilik bakımından, genelkurmay başkanından yaşlı olamaz, ancak çok bilgili olabilir. Burada büyüklük görevden, bilgi de yetki de özel çalışmadan gelir.

Yukarıda verilen büyüklük örnekleri toplumsal düzeni oluşturan basamaklara göredir (bilgi, bilimsel konular dışında). Oysa uygarlık alanında böyle bir dizi geçerli değildir, geçerli sayılan ancak Pascal, Sadi Carnot örnekleridir. Felsefede, bilimde, yaratı türlerinde büyüklüğün başarıdan kaynaklandığını söyledikten sonra yanıt bekleyen başka bir soru kalıyor: hangi uğraş alanında büyüklük? Bu sorunun yanıtı uğraş alanının içeriğindedir. Sözgelişi yontuda büyük olan bir kişinin felsefede de özdeş büyüklüğe varması (pek seyrek durumlarda) sözkonusu değildir. Uğraş alanları büyüklerini, kendi özelliklerine göre seçer. Resim, şiir, düzyazı, öykü, roman, deneme, ezgi, oyun, felsefe, dirimbilim, tarih, fizik, kimya, yerbilim, kazıbilim, mimarlık, matematik bg. belli uzmanlık alanlarını oluşturan uğraş türlerinde büyüklük ortaya konan başarıyla ölçülür. Ulus yönetiminde böyle bir başarı sözkonusu değildir. Yönetimin başına getirilen kişi çoğunluğun oylarına dayalı bir yetki gücü taşıdığından, onda, bilgisel büyüklük aranmaz, bu nedenle o gibilerin büyüklüğü oturdukları koltuktadır, kendi kişiliklerinde değil. Oysa, uygarlık alanında geri kalmış topluluklar, kişiler büyüklük sözcüğünden hep yönetimi elinde bulunduranların etkinliğini anlarlar. Bu yanıltıcı, yüzeysel bir durumdur, bilgiyle ilgisi yoktur.

Felsefeye özgü bilgide, başarı sözcüğünün içeriğini yeni bu-

luşlar oluşturur, böylece bilgi-yeni buluş bağlantısı ortaya çıkar. Yeni bir buluş yeni bir bilgiyi gündeme getirir, yeni bir sorun sergiler, bu yeni sorunun ardından yeni çözüm gelir. Böylece bir "yeniler dizisi" biçimlenir. Yeniler dizisinde, belli bir yerde durma, belirli bir başarı basamağında dinlenceye çekilme yoktur. Doğa araştırmalarında ortaya konan yenilikler, başarı alanında, açık-seçik örneklerdir. Bu örnekler, bize, yeni bir buluşun başka yeni buluşlar içerdiğini, sürüp giden araştırmalara açık kapı bıraktığını gösteriyor. 19. yüzyıl ortalarından sonra, özellikle doğa bilimlerinde sağlanan başarı göz önünde tutularak, evrende bilinmeyen nesnelerin çok azaldığı, ancak birkaç konunun aydınlatılması gerektiği türünden savların ortaya atıldığı biliniyor. Özellikle Ernst Haeckel (1834-1919) bu savın öncülerindendi. Nitekim "Weltraetsel/*Evrenin Bilmeceleri*" adlı yapıtında düşüncelerini açıklayarak, doğada bilinmeyenleri belirlemeye çalışmıştı. Onun, evren sorunlarına, çok belirli bir açıdan baktığı, sorunlara bütün varlık alanını bire indirgeyerek açıklama getirmeye çalıştığı biliniyor. Oysa, kısa bir süre sonra fizik-kimya-gökbilim-dokubilim alanlarında sağlanan başarılar, sergilenen yeni buluşlar işin öyle kolay olmadığını kanıtlamıştı. Geliştirilen uzay araştırmaları, evren dizgesinin dışında, daha büyük dizgelerin bulunduğu, kendi yörüngeleri üzerinde devinim hızlarının ışık hızıyla yılları kapsayan bir nicelikte olduğu anlaşıldı, anlatıldı. Bu gökvarlıklarının devinim hızını ölçebilmek için birkaç ışık yılını kapsayan bir sayı simgesinin bulunması gerekti. Bir gökvarlığının güneş dizgesi dışında, dıştan içe doğru devinirken yarattığı çekim gücünün bir fındık büyüklüğünde gaz birikimini tonlarca ağırlaştırdığı saptanmıştır. Bu konuda Hans Reichenbach'ın (1891-1953) Türkçeye "*Bilimsel Felsefenin Doğuşu,* çev. Cemal Yıldırım, 1981" adıyla çevrilen yapıtında açık örnekler vardır. Bu deneysel-gözlemsel buluşlar gelişip genişledikçe bilinmeyenlerin sayısı artıyor, en yeni buluşun arkasından, uzayda, bir bilinmeyenler dizisinin sökün ettiği görülüyor.

Çağımızda, özellikle ilkel inançlara, kanılara bağlı çevrelerde, bilimsel gelişmelerin sergilediği yeni bilinmeyenler karşı-

sında bir kıpırdama görülüyor. Bütün bilgilerin tanrıda toplandığını savunan; üstelik adının önüne bilimsel bir san yerleştirmekten geri kalmayan, kimi yükseköğretim üyeleri bile bu yeni buluşlara dayanarak felsefenin, bilimin yetersizliğini ileri sürmekten kendini alamıyor. Gökvarlıklarının sınırsızlığını ileri sürüp tanrısal alanın "çok ötelerinde" olduğunu sergileyen böylesi aydınların bilgiden ne anladıkları yalnızca sayrısal olaylarla ilgilenenenlere düşen bir açıklamayı gerektirir. Felsefede, bilgi bakımından, bilinirle bilinmez sorunu tartışma dışında değildir. Bilinenin bilinmezi kapsayan bir içeriği vardır. Bu içerik, bilinemez sayılanı bir sorun olarak gündeme getirir, onun sınırlarını belirlemeye çalışır, böylece nelerin bilinemez olduğu açıklığa kavuşur, buna da "bilinmeyenin bilgisi" adı verilir. Kuşkusuz, bu bir ayıklamadır, bir özel yorumdur, ancak "ilgilenilmez alan" değildir. Tanrısal nesnelerle ilgili konularda "bilinemez" sözcüğünün geçerliliği sınırsızdır. Ancak bu "bilinemez" denen nesneleri yaratan da, yine, bilebilen kişidir, onların hepsi kişinin düşünce ürünleridir. Düşünen kişi bir takım kavramlar yaratıyor, sonra onları kendi yaratmamış gibi bir tutumu benimseyerek, "bilinemez" diye niteliyor. Bunun bir çelişki olduğu kuşku götürmez. Oysa evrende "bilinemez" olan kişi ürünü değildir, onun "bilinemezlik"i kişideki bilme araçlarının yetersizliğinden kaynaklanıyor. Nitekim ilkçağın bilinemez dediği nice gökvarlığı bugün bilinir duruma getirilmiş, dahası yüzeysel bir soruna dönüşmüştür. İlkçağ gökbilimcisinin gözünde güneş dizgesinin ayrıntıları "bilinmez"in alanındaydı, bugün o alanın dışında başka "bilinmeyenler" saptanmıştır. Ancak onların da günün birinde, gelecekte "bilinir"in sınırları içinde yer alacağı yadsınamaz. İlkçağın, gökbilim konusunda, "bilinemez" dediğinin yerini günümüzde "oraya gidilemez" almıştır. Bilimsel gelişmenin başlıca ilkesi "buluş"tur, buluş ise bir yenilik ortaya koymaktır. Bu yenilik ister yalnızca doğal varlık alanında, ister yalnızca düşünsel konularda olsun önemi değişmez; uygarlığın gelişiminde katkısı vardır. Uygarlık alanında Kepler'in buluşu ile Giotto'nun buluşu karşılaştırılırsa biri ötekinden "daha yenidir" denemez; (iki buluş çağa bir yenilik getirmişse).

Düşünsel bakımdan yeniliklere karşı çıkan, yapısı gereği bunu yapmadan edemeyen, biricik alan dindir. Yüzyıllar boyunca sergilenen örneklere bakılırsa, din bütün yeniliklere, buluşlara karşı çıkar, sonra hepsinden aşırı ölçüde yararlanmada bir sakınca görmez. Musa-İsa-Muhammed üçlüsünün getirdiği üç dinde de biçim değişikliği ağır suçtur, dinden sapmadır, oysa bilgisel içeriklerden, buluşlardan uygulamada yararlanma geçerlidir. Sözgelişi dinine bağlılığı bilinçsizliğe varan bir müslüman şapka giymez, ona "gavur başlığı" der, öte yandan yine bir "gavur başlığı" olan bereyi giymekte sakınca görmez, bir "gavur buluşu"na, bilmeden başka bir "gavur buluşuyla" karşı çıkar. Altıyüz yıl islamlara karşı savaşı tanrısal bir görev sayan Hıristiyanlar, İstanbul'un Türklerin eline geçişi karşısında ikiye ayrıldılar; ortadoks Bizans'ın kimi kilise büyükleri katolik Avrupa'ya karşı olumsuz bir tutum takındılar. Bu olayda sergilenen inanç içeriği bilgisel olanla inanca özgü tutumun eylemde birleşmesini dile getirir. Kimin doğru yolda yürüdüğü sözkonusu değildir. Bilgiye dayalı tutumun savunduğunu inanca bağlı duygusal eğilim geçersiz kılmıştır. Burada çelişki içe dönüktür, kişi kendi kendisiyle tutarsızlığa düşmüştür. Bu tür işlemlerde bilgi denince gelenekleşen belli uygulamalar anlaşılır. Yönlendirici gelenek bilgi yerine geçer, gerçek bilgi bir kıyıya itilir, dahası yadsınır, suçlanır. İşin şaşılacak yanı, bu gibi uygulamalarda deney bilimleriyle (özellikle fizikle, tıpla) ilgilenen uzmanların da bulunmasıdır. Demek bilim-dışı kalan inanç, salt bilim verilerine karşı, bilerek çelişkiye düşmekten kaçınmıyor, bilimi etkisiz duruma getiriyor.

Bilgiyi, yalnızca düşlemsel ürünlerin açıklanmasında, bir araç olarak kullanan anlayışın açıklığa kavuşturabileceği sorun yoktur. Sorunun açıklanabilmesi için, önce açık-seçik olarak gündeme getirilmesi, ortaya konması gerekir, Bu olayda bilgi kavramı içerikli bir ögedir, doludur; çözüm onun içeriğini aydınlığa çıkarmaya dayanır. Oysa düşlemsel ürünlerde sergilenen kavramın içeriği de düşlemseldir, çözüme elverişli bir yapısı yoktur. Sözgelişi tanrı kayrası hangi yöntemle açıklığa kavuşturulabilir? Tanrı, birtakım sorunların açıklanmasında kişinin

gönlüne bir ışık gönderir, sezgiye dayanan bu ışıkla güçlük giderilir, sorun çözüme ulaşır. Ancak, burada, çözüme ulaşan sorunun içeriği, yapısı, biçimi nedir? Bu sorun hangi bilgisel niteliği taşır? Bunların hepsi karanlıktır. Suyu oluşturan öğelerin (H2-O'nun) açıklanmasında tanrı kayrası, yeterli kimya bilgileri olmadan, neye-kime yardımcı olabilir, ışık tutabilir? Tıkanan, işlemez duruma gelen bir atardamarın sağıltımında tanrı kayrasının etkisi ne olabilir? Uzman, deneyle-gözlemle yeterli bilgileri edinmemişse yalnız tanrı kayrasını bekleyerek sağıltımını sağlayabilir mi? Azgın dalgalarda boğuşan, suya gömülmeye başlayan bir geminin kurtarılmasında doğa yasaları dışında hangi güç başarılı olabilir? Tanrı kayrası su alıp batan bir gemiyi suyun yüzüne çıkararak içini boşaltabilir mi? Bu konuda, bilgi içeriğini saptırıcı bir yorumla açıklamaya kalkışan, bilgin geçinen kişinin verebileceği örneklerin tanığı yoktur. İleri sürülecek örneklerin hepsi de tanrı elçileriyle ilgili tanıksız tansıklardır. Bu tansıkların düşlemsel ürün olduğunu söylemek bile gereksizdir. Tanrısal tansıklar geri getirilip denetlenemeyen geçmiş sürelere sığınmış düşlem olaylarıdır. Aşağı yukarı bütün tanrı elçilerinde böyle düşlemsel olaylar görülür. Ancak, bu elçilerin hepsi de böyle olağanüstü-doğaüstü başarılar göstermelerine karşı, kişisel yıkımlardan kurtulamamışlardı. Musa, Mısır'dan kaçmış, Lut üzücü olaylarla yıkılmış, Zekeriya biçilmiş, İsa ağaca çakılarak öldürülmüş, Muhammed savaşma gereği duymuş kanı akmış, gizlenmiş bg. imdi doğaüstü başarılar gösterdiğine inanılan bir kişinin savunmasız, güçsüz yetersiz bir kimsenin başına gelebilecek güncel, yüzeysel yıkımlarla karşılaşması hangi ussal ölçüye göre açıklanabilir? Tanrının, üstün bir yeti olarak, kişiye verdiği söylenen us bu tür olaylara karşı çıkarsa, onları gerçek-dışı sayarsa suçu kimde aramalı? Burada bilgi denen nesnenin etkinliği sözkonusu değildir; oysa bunları bellekte tutmaya, gereğinde bir bilgin tutumuyla ortaya dökmeye başarı diyenlerin sayısı çoktur. Bilgi, kendi sınırları dışına çekilerek içeriğine aykırı bir yorumla saptırılıyor. Nitekim Frege (1848-1925), Russel (1872-1970), Wittgenstein (1889-1954) gibi düşünürlerle, onların öğretisini benimseyenlerin felsefede, mantıkta önerdikleri dizge de

kavramsal içeriklerini birtakım simgelere indirgenmiş yorumlardan öte bir anlam taşımıyor. Özellikle mantık sorunlarının açıklanışında, bu düşünürlerin uyguladıkları yöntem, ilginç sonuçlar veriyor. Açıklanması istenen mantık sorunu, kendi varlık alanı dışına çıkarılarak, matematiğe indirgeniyor, böylece yeni bir simge alanı yaratılıyor. Bu işlem, bir sorunu çözmek değil, başka bir alana taşıyarak başka giysiler içinde göstermektedir. Daha açığı, bu işlem, mantığın matematikleştirilmesidir. İçerikli kavramın yerine, içerdiği başka bir bilimden alınan simgeler konuyor.

Çağımızda ağrısız, acısız, bıçaksız sağıltım diye bir olay gündeme gelmiştir. Ağrısız-acısız sağıltım birtakım uyuşturcu, sinir aygıtını duyarlıktan (belli bir süre için) yoksun bırakıcı gereçlerle yapılıyor, bu doğal bir işlem. Oysa, nerdeyse ceviz büyüklüğünde bir böbrektaşının alınmasında, böbreği kesip açmadan alanlar, sağıltım sağlayanlar görülüyor. Bu olay da, kabuğunu kırmadan fındığın içini bütün olarak çıkarmaya benzer. Bu tür olaylarda kandırıcı öğe, çağdaş bilim verilerinden yararlanılarak, yorumlanan bilgi içeriğidir. Bu içerik özünden koparılmış, kabuğu kırılmadan çıkarılan fındık içine dönüştürülmüştür.

Bilgi içeriğine değgin bu yorumlu saptırmaların belli bir kaynağı vardır. Bu işlemi sürdürenler, önce bilginin inandırıcılığını gündeme getiriyorlar, bilginin etkinliğini vurguluyorlar, sonra inandırıcılık, etkinlik ikilisinden yola çıkarak saptırma eylemine yöneliyorlar. Sözgelişi islam tanrıbilimcileri Kur'anın bilime verdiği önemi, değeri öne sürerek, bilgin kişilere gösterilmesi gereken saygıyı vurgulayarak işe girişiyorlar. Onların bu eylemi, tasımda birinci önülü sağlayıp ikinci öncüle yer yaptıktan sonra gerekli sonucu çıkarmaktadır. Sonuç, ister istemez iki öncülden biri olumsuzsa sonuç olumsuz, öncüllerden ikisi olumluysa sonuç olumlu, öncüllerden ikisi de olumsuzsa sonuç olumsuzdur. Tanrıbilimci bunları çok iyi bilir, bu nedenle bütün tartışmalarda mantık önermelerine dayanmayı yeğler, soyut kavramlarla çevrili alanda kalarak etkinliğini sürdürür. Onun bilim sözcüğünden anladığı da budur.

Mantık, ne yanından bıkılırsa bakılsın, yalnızca kavramlarla

ilgilenen bir ortaçağ bilimidir. Onun, belli önermelerle sağladığı sonuç yaşamın ötesindedir. Bu nedenle mantıkla ilgili bilgilerin nesnel alanda uygulama gücü yoktur. Bu durum, mantığın anlıksal niteliğinden kaynaklanıyor. İslam ortaçağında, mantık ilkelerine dayalı bir tartışma açıldığında, üzerinde durulan konuyu Kur'an ya da hadislere (Muhammed'in sözlerine) dayanarak açıklamaya çalışan kazançlı çıkardı. Hangi konu Kur'an yargılarına uygun düşerse, o konuda Kur'anda bir bildirisi varsa, bunu bulup öne sürene karşı çıkılmaz, tartışma kesin sonuca bağlanırdı. Bilimlerde de, tartışmaya girişilince ünlü bir yetkenin, o konuda verdiği yargıyı kanıt olarak gösteren kişi sonucu kendine göre kesinliğe kavuştururdu, tartışmaları deneysel, gözlemsel ortama götürme sözkonusu değildi. Bilimi yönlendiren, geliştiren araştırmalar-incelemeler-deneyler-gözlemler değil din kitabında bulunan konuya değgin sözlerdir. Muhammed, "bilimi beşikten sine değin ara", "bilim Çindeyse oraya değin git" demiştir. Ancak onun sözünü ettiği "bilim"in içeriği, niteliği neydi? İslam ülkelerinde bu konu araştırılmamıştı, "bilim" denince yalnızca Kur'anla, hadislerle belirlenmiş kavramlar bütünü anlaşılmıştır. Sözgelişi, islam ülkelerinde, Aristoteles mantığı dışında bir mantık, yine onun anladığı gökbilim dışında bir gökbilim, dirimbilim, toplumbilim (çağına göre), felsefe, bitkibilim, sağlıkbilim bg. gelişmemiştir. 7. yüzyıldan 20. yüzyıla değin, islam ülkelerinde, Avrupa uygarlığı ölçüsünde bir buluş, bilimsel bir gelişmenin sergilendiğini gören, duyan olmamıştır. Matematikte "cebir" denen bilim dalının geliştiricisi bulucusu Araplar sayılırdı, oysa bu sözcüğün Arapça değil, Mezopotamya kökenli olduğu, Araplara "9. yüzyıl başlarında" geçtiği anlaşılmıştır (Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp, Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, 1982, say, 205). Yine bu yapıttan öğrendiğimize göre, Arapların buluşu sanılan matematik-tıp-gökbilim-aritmetik-cebir bg. bilimlerle ilgili veriler İslam dininin ortaya çıkışından binlerce yıl önce Mısırlılarda, Mezopotamyalılarda daha üstün bir düzeydeydi. Peki, bilimi kimilerinin ileri sürdükleri gibi, üstün bir düzeye çıkaran Araplarsa neden bu gelişme sağlıklı bir ürün ortaya koyamamış, Avrupa'da Yeni-

denuyanış dönemine değin islam ülkelerinde bir ilerleme sağlanamamıştır? Eskiden çok ileri bir bilim düzeyinde olduğu savunulan islam ülkelerini, bilimsel buluşların hızlandığı Yenidenuyanış Avrupası bile karanlıktan kurtaramamıştır. Oysa bilimsel içerikten yoksun kavram oyunculuğuna gelince islam ortaçağında göz kamaştırıcı bir bolluk görülür. Bu bolluğun kaynağı da Arsitoteles mantığıdır, kuşkusuz. Bu olay, bilimin kavramlara indirgenen, kapalı bir dizge diye anlaşılmasının sonucudur. İslam ülkelerine, yüzyıllar boyunca "ilim" sözcüğünden anlaşılan yalnızca Kur'an ile hadisleri öğrenmek, onlarla ilgili açıklamalar bellemekti, bu da kavramlara dayanıyordu.

Yukarda, islam ortaçağının bilimden ne anladığını, kavramların hangi içeriklerle doldurulmak istendiğini özetledik, şimdi Avrupa ortaçağına bir gözatalım. Ortaçağın 8. yüzyıldan sonra gelen ilk üçyüzyıllık bölümünde islam ülkelerinde bir gelişme vardı. Ancak bunlar öyle yaratıcı değildi. Batı ortaçağında 12-13. yüzyıllar, kendi anlayış ortamlarında, hızlı bir gelişme göstererek islam ortaçağını aştı. Ne anlamda alınırsa alınsın, ortaçağ yine ortaçağdır, övünülecek bir yanı yoktur. İslam ülkeleriyle Batı ülkeleri arasında en çok göze çarpan özellik şudur: Batı ulusları ortaçağla övünmüyorlar, onun geliştirici, uygarlık bakımından yaratıcı bir nitelik taşımadığını vurguluyorlar. Oysa islam ülkelerinde durum bunun tersidir. İslam ülkeleri, içinde yaşadığımız 20. yüzyılın bitimine doğru bile ortaçağla övünüyorlar, onun ulaşılmaz bir uygarlık aşaması olduğunu savunuyorlar. Peki islam ortaçağını savunanlar kimlerle övünüyorlar? Bu sorunun yanıtı kolaydır: Farabi (870-950), İbn Sina (980-1037), Beyruni (973-1051), İbn Rüşd (1126-1198) bg. düşünürler başta olmak üzere, din bilginleri, komutanlar, Gazzali (1055-1111), Muhyiddin Arabi (1162-1240), Mevlana (1207-1274) gibi özellikle tasavvufçular, ozanlar. Savaş alanlarında sağlanan başırılar, gerçekten gözkamaştırıcıdır, ancak yaratıcı, geliştirici bir ürün vermekten uzaktır. Öte yandan deney, gözlem bilimleri alanında büyük bir gelişme görülmüyor. Sözgelişi büyük bir fizikçi, kimyacı, özgün buluşlar sergileyen bir doğa bilgini yoktur. İslam ortaçağı yukarda adları geçen aydınlarla

doruğuna ulaşmış, orada çakılıp kalmıştır. İslam ülkelerinde 13-14. yüzyıllar sonrası bir kapanış dönemidir, Batı'da Hümanizma, arkasından Yenidenuyanışın ilk belirtileri görülüyor, uygarlık alanında, bütün bilim kollarında şaşırtıcı bir sıçrama vardır.

Üzerinde durulması gereken önemli konu, bizce 13-14. yüzyıl İtalyasında soyut kavramlardan uzaklaşma, bu kavramları daha çok tanrıbilim alanına itme olaylarının hızlandığıdır. Deney-gözlem bilimlerinde beklenmeyen bir ileri atılım başlamıştır. Bu atılım bütün yaratı dallarında gücünü göstermektedir. Sözgelişi resim, yontu, mimarlık, kabartma, mozaik, yazın türlerinde başlayan ileri atılım Yenidenuyanış'a taban sağlamıştır. 15. yüzyıl sonlarıyla 16. yüzyıl başları Kopernikus'la (1473-1543) yeni buluşların doruklaşma dönemidir. Bu doruklaşma gökbilim, tıp, fizik, matematik, kimya, bitkibilim, felsefe bg. alanlarda somut ürünler vererek kendini kanıtlamıştır. Bu güçlü buluşların ardından bilimin yaşama uygulanması, bilimde sağlanan başarıların uygulama alanına konması gelmektedir. Batı ulusları, kara Avrupasının ötesine geçmekte, yeni ülkeler, yeni gelir, yeni sömürü kaynakları bulmakta, evrene açılmakta, bunların yanısıra "ulusal devlet kurma" eğilimi bir toplumsal görüş biçimi almaktadır. Artık "ulusal dil", "ulusal tüze", "ulusal birlik" gibi islam ülkelerine yabancı görüşler güncel sorun durumuna gelmektedir. Buna karşılık, islam ülkelerinde, "ulusal" kavramıyla bağdaşan bir gelişme, bir buluş görülmemiştir, çağımızda bile böyle bir anlayış kesin geçerlik kazanmamıştır. Birçok islam ülkesinde ulusal tüze yoktur, bütün toplum kurumları Kur'an ile hadislerden kaynaklanan bir anlayışa göre yönetilmek, düzenlenmek istenmektedir. Bu, dine dayalı, evrensel bir toplum anlayışıdır. Ancak, bu evrensellik de islam inançlarının denetimi altında bulunmayı, islam anlayışına göre bir toplum oluşturmayı, islam görüşünü egemen kılmayı gerektirir. Düşünce özgürlüğü yalnızca islam inançları doğrultusunda geçerlidir, islamın dile getirdiği tanrı inancına karşı çıkmak ağır bir suç sayıldığından ölümle sonuçlanabilir. Kilisenin de böyle bir uygulamayı benimsemesi islam görüşünü kurtarmaz. Dine karşı gel-

dikleri savıyla öldürülen aydınların sayısı İslam ülkelerinde de, Hıristiyan topluluklarında da birbirinden az değildir.

Peki bu uygulamalarda bilgi kavramının içeriğiyle ilgili ne vardır? Bu sorunun yanıtı, daha önce de belirtildiği gibi, bilgiden çıkarılan anlamın açıklanışındadır. İslam düşüncesinde de, Hıristiyan anlayışında da tanrı benzeri olmayan, yüce bir bilgindir. Tanrının benzersiz yüce bir bilgin olması bilgi içeriğinin hangi öğelerden kurulması gerektiğini vurguluyor, başka örnek istemez. Kimse çıkıp Newtonun (1642-1727) sergilediği çekim yasasını tanrının bilmediğini söyleyemez, söylediği gün kendini ağır bir suçlamayla yüzyüze bulur. Demek bilgi denetim alatındadır, bilimsel düşünme özgürlüğü birtakım koşullarla bağlantılıdır. Bunun en açık örneğini Darwin'in (1809-1882) geliştirdiği evrim kuramında görüyoruz. İçinde yaşadığımız şu dönemde bile, onun dine aykırlığını ileri sürerek, geçersiz olduğunu savunanların sayısı az değildir. Onlara göre, tanrının kutsal kitaplarla bildirdiği Havva-Adem olgusu kesindir, onun dışında bir insan kökeni aramanın gereği yoktur, gerçekliğini savunmak bilimsel anlayışın dışına çıkmaktır. Oysa, islam anlayışının, bilime büyük saygı gösterdiğini, "bilim Çinde ise de git ara" diyerek bilimsel bir görüş önerdiğini söyleyenler bilgi kavramından ne anladıklarını karşıt doğrultuda açıklığa kavuşturuyorlar. Peki hangi bilim? Bunun yanıtını yukarda vermiştik. Bilim kutsal kitaplardadır.

Felsefeye özgü bilgide önyargı, yetke buyruğu aramak sözkonusu değildir. Bir sorun gündeme getirilmişse, onu isteyen, dilediği gibi ele alır, araştırır-eleştirir, kendince bir sonuca bağlar. Başka bir düşünür, ortaya konan sonuca bağlanma gereğinde değildir, kendi yöntemine göre bir araştırmaya girişir, soruna başka bir açıklama getirir. Bu olay böyle uzayıp gider, kesin sonuca bağlansa bile bir yerde durmaz. Felsefenin başlıca özelliği düşünce özgürlüğünden kaynakalanan araştırmadır. Oysa, dinlerde böyle özellik yoktur, kutsal kitapların hepsi de araştırmaya kapalıdır. Tanrıyı, niteliklerini, özelliklerini düşünmek bir araştırma değil, verilenin çevresinde gözleri bağlı dönmektir. Bu nedenle dinlerde düşünme özgürlüğü, istenç özgürlüğü yok-

tur. Düşünme özgürlüğünün bulunmadığı, dinin denetimi altına sokulduğu yerde felsefeyi aramak akıntıya kürek çekmek bile değildir. Öyleyse, "bilim Çinde de olsa onu ara" sözlerinin anlamı tartışma götürür, bu sözlerde felsefenin yeri yoktur.

Felsefede sorunları çekmeceye koymak sözkonusu olamaz, sorunlar için "eskimiş" sözcüğü de geçerli değildir. Oysa deney-gözlem bilimlerinde durum başkadır. Bir fizikçinin, bir kimyacının, bir dirimbilimcinin geçmiş yüzyıllarda yapılan çalışmaları bilmesi yararlıysa da gerekli değildir. Bu bilimlerde yeni buluş eski kuramı gündem-dışı bırakır, konu bilim tarihçisinin alanına taşınır. Felsefede ise sorunlar gündem-dışı bırakılmak şöyle dursun, hep gündemdedir, demiştik. İmdi, bilim-felsefe bağlamında görülen karşılıklı etkileşim, birinin ötekini gerektirmesi, dinde yoktur. Bu da dinin açıklayıcı-araştırıcı değil "buyurucu" içeriğinden kaynaklanıyor. Bu özelliği yüzünden, dinle felsefeyi bağdaştırmak mı? Olanaksızdır, dinin felsefeye değgin bütün yorumları çarpıtıcıdır. Us ilkelerine dayandığından felsefeyi geçersiz saymak ya da dinin buyruğu altına sokmak, bilgi içeriğine aykırı bir yorumla yozlaştırmaya çalışmaktan öte bir anlam taşımaz. Bize kalırsa, felsefeyi dini değil de, dini felsefenin denetimi altına sokarak usun süzgecinden geçirmek, din için, daha yararlı, inandırıcı olurdu.

Burada başka bir soruna değinmek yararlı olur kanısındayız. O da eğitimdir. Felsefeye karşı çıkan, gelişememiş toplumlar, uygarlığın önemini kavrayamamış yönetimlerdi. Bu yönetimlerde eğitim, felsefe alanından kaydırılarak, dinin denetimi altına verilir, özellikle aktöre (ahlak) sorunları güncel olayların örgüsü içine sokularak yönetimin istediği doğrultuda açıklanmak istenir. Yönetim, kendi anlayışına göre, uysal kişiler, buyruk dinleyici aydınlar yetiştirip geleceğini sağlama bağlama amacıyla birtakım yüzeysel içerikli kurallar getirir. Buna benzer bir tutumu, daha önce, bilim kavramının açıklanışında görmüştük. Yönetim, bilim-bilgi sorununa, kendi yararına uygun bir açıklama getirilmesinden yanaydı, işte bu eğilimin ençok açığa çıktığı alan aktörelerdir. İçeriksiz, yalnızca "buyurucu" nitelik taşıyan yönetimlerde aktöre denince buyrulanı karşılıksız-tartışmasız

yerine getirme anlaşılır. Bu yönetimlerde aktörenin içeriğini "büyüklerin sözlerini dinlemek" oluşturur. Sözü dinlenilecek "büyükler"in bilimsel yetkileri gündeme getirilmez, onlarda baş denen düşünme odaklarını kapsayan aygıtı görev yönetir, üzerinde oturulan koltuk yönlendirir. Bunlar "kokuşmuş yönetimler"dir, baskıya açıktır, düşünme özgürlüğüne kapalıdır.

12 Eylül döneminden sonra eğitim-öğretim kurumlarında uygulanan yöntem içeriksiz bir "buyrulanı yerine getirme" anlayışına dayanır. Öğrenim çağında bulunan gençlere verilmek istenen aktöre bilgileri; araştırıcı değil, "buyrulanı tartışmasız yerine getirici" içeriktedir. Bunun yönlendirici aracı da dindir. Gelişen uygarlık karşısında "değişmeyen kurallarla" tutunmaya çalışan bir din anlayışının gençliğe verebileceği bir ışık yoktur; onun ışık dediği ancak karanlıkta yoğunlaşan katılıkları, düşünce taşıllaşmalarını göstermeye yarar. Yeryüzünde, bilime karşı çıkarak, egemen olduğu toplumu kalkındıran hangi din vardır? Kuşkusuz böyle bir din yoktur, böyle bir inanç kurumu görülmemiştir. "Değişmeyen sorunlar"la yüklü bir eğitim-öğretim kurumunda düşüncel gelişmenin kapılarını açabilecek hangi açkı bulunabilir? Düşünmeyi belli koşullara bağla, demir ağlar içine alıver, sonra ondan geliştirici bir başarı, yaratıcı bir atılım bekle. Bu olacak iş değildir, susuz toprakta en çok su isteyen bitkileri yetiştirmeye çalışmak gibi anlamsız bir girişimdir. Değişmeyende gelişme, geliştirme yoktur, dine dayalı aktöre eğitimi de değişmez kuralları içerir, bu durumda sürdürülen eğitimden ilerletici bir atılım beklemek kendini kandırmaktır. Oysa felsefenin beslediği bir aktöre görüşünde kendi kendini aldatma değil, aldanmayı önlemek önemlidir.

Bir toplumda bilgisel içeriği açıklama olayı yönetimi elinde bulunduranların dileği doğrultusunda sürdürülürse bilimin yerini aldatıcı bir örtü altına saklanan gericilik almış demektir. Toplumsal eğitimin tabanını yalnızca bilimsel verilere dayanan, felsefeden ışıklanan görüş oluşturabilir. Böyle bir görüş de, bilgisel sorunlara dizgisel açıklama getirebilecek bir yöntemle sağlanabilir. Felsefede, "ben böyle istiyorum" sözleri geçerli değildir. Bu tür sözleri dillerine dolayarak, toplumu yönlendirmeye

kalkışan yetkililerde düşüncel odaklar yozlaşmış, katılaşmış demektir. Genellikle felsefeye yabancı yetkillilerin, geleneksel aktöre kalıntılarına dayanarak topluma yön vermeye çalışmaları kendilerini bilemeyişin kanıtlarıdır. Çağımızda toplumu yönlendirecek odakların yaratıcı düşünce kurumları olduğu açık bir olaydır, bunun karşıtını düşünerek, toplumu kendi inancı doğrultusunda yürümeye alışkın duruma getirmek, öyle davranmak umulmayan sarsıntılara, düşünsel bunalımlara yolaçar. Bir ülkede felsefeye gereken önemi vermemek, verememek uygarlık düzeyinin çok altlarında bulunmanın sonucudur. Bir toplum doğal yapısı bakımından ne denli sağlıklı olursa olsun, düşünce yapısını besleyecek alanlar yeterli değilse, onda içsel çöküşün önüne geçilemez. Tarihte üstten gelen buyruklarla varlığını sürdüren, gelişen, üstün bir uygarlık düzeyine yükselen ulus görülmemiştir. Bir ülkenin tüzesi, birtakım buyruklara dayanıyorsa, orada karşılaştırmalı yasal ilkeler geçerlik kazanmamışsa çevrende yıkım bulutlarının uçuşmasını önleyebilecek bir gücün belirmesini beklemen anlamsızdır.

Bir ülkede; özellikle öğretim kurumlarında, gençlere verilecek bilgiler çağdaş uygarlık anlayışının değil de yöneticilerin değerlendirmelerine bırakılmışsa, gençlere çağdaş uygarlığın değil de yöneticilerin uygun gördükleri bilgisel yöntem benimsetilmek isteniyorsa, orada felsefenin yeri yoktur. Yine o ülkede bilim sözcüğünün yerini yıpranmış geleneklerin örtüsü altına saklanmış baskı dileği almış demektir. Bütün baskı yönetimlerinde görülen uygulama öğretim kurumlarını yönetici topluluğunun isteği doğrultusunda yürütmektir. Ulus yönetiminde yetkili kurulları oluşturan bireyler kaba çoğunluğa dayanan oylarla seçiliyorsa, bilimsel yetkinin yerini seçimde çoğunluk alıyorsa felsefenin anlamı kavranamamış demektir. Özellikle öğrenim kurumları, yasalarla biçimlendirilen öğretim odakları bilgisel içeriklere göre oluşturulmuyorsa düşünsel alanda yaratıcı bir verim beklemenin anlamı yoktur. Bilim, kendi yasaları dışında, denetleyici bir yetke tanımaz, felsefeye kendine özgü sorunlar dışında bir görev verilemez. Felsefeye görev yüklemeye kalkışmak, onun yerine başka bir düşünsel kurumu koymaya çalışmak, orta-

çağa dönüştür. Nitekim, bütün ortaçağ boyunca, egemenliğini sürdüren dinin isteği de budur. Bilgisel içeriğe göre düzenlenmesi gereken kurumları kişisel-bireysel eğilimlere göre yönlendirmek; özlemi çekilen gizli bir baskı yönetimine olanak sağlamaktır. Böyle bir girişimde bulunanlar, başlangıçta ne denli iyi yürekle davranmış görünürlerse görünsünler, içlerinde yoğunlaşan aşağılık duygusunun ezikliğini gidermeye çalışanlardır; onların bağışlanmalarını sağlayacak biricik neden yalnızca bilgisizlikleri, ne yaptıklarını bilecek bilgisel aşamaya yükselememiş olmalarıdır. Oysa suçluyu bağışlamak, işlenen suçu ortadan kaldırmak değil, onun yasal karşılığını vermemektir. Suç, yürürlükte bulunan yasalara göre yapılmaması gerekeni yapmak, yapılması gerekeni yapmamaktır. Bu olayda, uygar bir ortamda suç anlayışına göre sorumluluk bireyseldir, kişiseldir. Kurumların sorumlu tutulduğu, suçlandığı bir yerde tüzeye (hukuka) değgin değerlerin (hak, doğruluk, ölçülülük bg.) bilincine varıldığı söylenemez. Kurumlar, belli anlayış ölçülerine, uyum ölçeklerine göre düzenlenmiş işlem odaklarıdır, onlarda suçlu-sorumlu olma bireysel-kişisel davranışa dayanır. Bireysel-kişisel eylemden dolayı kurumu suçlamak, sorumlu tutmak değer anlayışından yoksun kalmanın anlatımıdır, dahası kurumun ne olduğunu bilmemektir.

Sözgelişi, bir ülkenin ordusunda, yabancılar adına çalışan, saklı kalması gereken birtakım bilgileri, kendi yurdunun yıkım doğrultusunda başka odaklara ulaştıran görevliler-yetkililer çıkarsa, yapılacak iş orduyu dağıtma değil, bu eylemleri sürdürenleri yakalayıp yargıç önüne çıkarmaktır. Bunu yapamayan-beceremeyen yetkililerde ne görev bilinci, ne de uygarlık anlayışı, tüze duygusu vardır. Bir kimsenin eylemleri yasalara aykırı görülse bile onu suçlamak, suçundan dolayı gereken yasal işlemleri yapmak yargı kurumunun yetki alanına girer, yönetici durumunda olanların değil. Kişiyi savcıdan, yargıçtan önce suçlamak uygarlığın özüne aykırı bir işlemdir. Uygarlık, bir bakıma, göreve gereken yetkiyi vermektir. Yetkisini üstlendiği görevin dışına taşıran kimse, hangi aşamada olursa olsun, olgunlaşamamış, başını oturduğu koltuğun buyruğu altına sokmuş demektir.

Yardımseverlik, aşağı yukarı bütün toplumlarda önemli sayılan bir değer niteliğindedir. Ancak, bu değerin yerine oturabilmesi için yakınını, kendinden olanı (düşünce bakımından) koruma aracı yapılmaması gerekir. Oysa bizim ülkemizde, Osmanlı döneminden bu yana, yardımseverlik kayırma anlamında yorumlanmıştır. Özellikle yönetim kuruluşlarında, toplum kurumlarında kendinden olanı kayırmak, yakınını korumak neredeyse yasal bir nitelik kazanmıştır. Bunun örneği de bir göreve yetkiliyi, yeterliyi değil de ilgi duyulanı, gözetilmek isteneni yerleştirmektir. Oysa görev, kendi ortamında, yetkiliyi gerektirir. Sözgelişi aktöre bir felsefe öğretisidir, ilkçağdan bu yana felsefenin alanı içinde yer alır, 12 Eylül döneminde yürürlüğe konan uygulamalara göre öğretim kurumlarında aktöre öğretim dine dayandırılmış, din okullarından yetişenlerin eline bırakılmıştır. Böylece, inançtan kaynaklanan, bilgi içeriği bakımından da bir saptırma niteği taşıyan, uygulamaya geçilip belli bir kesim kayırılmıştır. Bu kayırma nedeniyle bilimsel denge bozulmuş, konu uzmanının elinden alınarak düşünce arkadaşlığı anlayışıyla yetkisiz kimselere verilmiştir. Sözün kısası kendinden olanı kayırma yoluna gidilerek doğruluktan uzaklaşılmıştır. Bu uygulamaya göre toplumsal yapıda olumsuz değişikliklere olanak sağlanmıştır, yetkilinin yerini yetkisiz almıştır. Öte yandan Türk Dil Kurumu, dille, dilbilimle, dilcilikle ilgisi olmayan bir kimsenin başkanlığında yönlendirilmiştir, bunun adına Atatürk Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu Başkanlığı denmiş, böylece Türk Dil Kurumu "dernek" durumundan çıkarılarak atamayla yönetilen bir kamu kuruluşuna dönüştürülmüştür. Burada bir kamulaştırma yeğlenirken, Atatürk'ün kurduğu kimi kamu kuruluşlarının özelleştirilmesine gidilmiştir. Bu tür uygulamalarda ortaya çıkan çelişki bile görülmemiştir. Bunlarla da kalınmamış, Atatürk'ün kurduğu CHP kapatılmış, onun karşıtı olan başka partiler de yokedilmiş, buna karşın Atatürk'ün geliştirdiği devrimlere aykırı bir yol tutan, dahası Cumhuriyet yönetimiyle gelen yenilikleri suçlayan kuruluşların doğmasına olanak sağlanmış, yönetim tarikatçı olduklarını açıkça söylemekten çekinmeyen kimselerin eline bırakılmıştır. Bunun yanısıra, geçmişle övünenler,

Osmanlı padişahı Kanuni Süleyman'ın önerisini geçersiz sayarak, bir başbakanın anasını sultanların yanına gömmüşlerdir, orasını tarikatçılara (özellikle de Nakşibendilere) ayırmışlardır. Peki bu uygulamalarda saygı, sevgi, tüze, doğruluk bg. değerler nerede kalmıştır? Bu işlemler birer değer saptırmasıdır, gerçek değeri yürürlükten kaldırıp yalancı değeri (ona değer denirse) yürürlüğe koymaktır. Bu olaya toplumsal değer bunalımı diyoruz. Bu tür bunalımların bilgisel içerik yoksunluğundan kaynaklandığını söylemek gereksizdir, konu öylesine açıktır.

Geri kalmış toplumların başlıca özelliklerinden biri değerlerin değerini kavrayamamaktır. Değer yeterince anlaşılmazsa değerli-değersiz çelişmesi gündeme gelir, sözde yeni değerler yaratma girişimi başlar. Oysa değer gönül uyarınca, kişinin canı istedikçe yaratılmaz; bütün değerler toplumsal bir görüşün ürünüdür. Bu ürünün kaynağı emek, üretim ne olursa olsun, sonuç değişmez. Değerlerin kimliğini bireysel girişimler, kişisel eğilimler değil toplumsal uygulamalar, anlayışlar oluşturur. Bu da tarihe dayalı bir felsefe öğretisini gerektirir, özellikle geçmiş önem taşır. Bir toplum bile, istediği dönemde, değer yaratamaz, ancak varolan değerlere başka bir yorum getirir; bu yorum bir saptırma niteliğinde de olabilir, 12 Eylül yönetiminde görüldüğü gibi. Bu dönemde yapılan işlerle sonuçlar karşılaştırılınca, değer bakımından ileri değil geriye gidildiği görülür...

Türkçede, değer sözcüğünün anlamı değişiktir, toplumda başarı sağlamış kimi kişilere de değer denir. Biz, konuya felsefe açısından bakarsak, bu kişilere değer denmeyi başarı-yenilik bağlantısı içinde görmeden yanayız. Kişilere değer demeyeceğiz, ancak dilin içeriğine de karşı çıkmayacağız. Bu nedenle kişiyi değer olarak görmenin öğelerini açıklamaya çalışacağız.

Kişinin, bir değer niteliğini kazanması, öyle görülmesi yukarda sergilenen değerlerle ilgili değildir. Kişi, bir değer olarak yorumlandığı toplumda yenilik yaratma, üstün başarı sağlama gereğindedir. Kişiye değer demede öznel inançlardan yola çıkmak, öznel düşüncelere dayanmak çok yanıltıcı olduğu oranda sakıncalıdır da. Öznel düşünce nesnel yargıyı engeller, kimi yerde geçersiz kılar. Özellikle dine, eskiye bağlı kimselerin kişi-

yi değer olarak görmede nesnel bir ölçeği yoktur. Sözgelişi Yunus Emre bir değerdir, onu kişi olarak değer yapan Türk şiirindeki yeri, getirdiği yenilik, Türk dilinde sağladığı başarıdır. Bu özelliklerini bir yana atınca ortada Yunus Emre diye birisi kalmaz. Onun gibi Karacaoğlan, Mimar Sinan, Nedim, Şeyh Galib, Baki, Şayhulislam Yahya, Nef'i, Naili bg. kişiler birer değerdir diyoruz, bunu söylerken de yalnızca alanlarında sergiledikleri başarıları gözönünde tutuyoruz. Onlar gibi Tevfik Fikret, Nazım Hikmet, Yahya Kemal gibilerin de birer değer oldukları kuşku götürmez. Bunların yanında resim, yontu, müzik, seramik, oyun bg. yaratı alanlarında değerlerimiz vardır. Onlara değer derken öznel bir tutumdan yola çıkmıyoruz, nesnel yargı niteliği kazanan tanımlamalar ortadadır, üstelik bunlardan uluslararası ün sağlamış, bir değer olarak onaylanmış kimseler de vardır. Düşüncelerine karşı çıkılarak çok öznel bir anlayışla değeri değersiz saymak genel bir onaylama gerektirmez. Bunun gibi, yine düşüncesine duyulan yakınlık nedeniyle değer sayılanın da gerçek bir değer olması gerekmez. Düşünme özgürlüğünün bulunmadığı bir yerde değerlerin anlaşılması da olanaksızdır. Yönetimlerin, dar görüşlülükleri sonucu, değer saymadıkları kişinin uluslararası onaydan geçerek değer olduğunu, büyük bir ilgi çektiğini biliyoruz. Sözgelişi Nazım Hikmet, biz beğensek de beğenmesek de uluslararası onay görmüş büyük bir değerdir, oysa kimi çevrelerin, eskiye bağlılığından, dinden başka kurum tanımadığından değer saydıkları Mehmet Akif'e değer diyebilecek durumda değiliz. Mevlana bir değerdir, ancak bizimle ilgisi yoktur, Türk düşüncesine Türk sanatına bir yenilik getirmediği gibi Türkçe konuşup yazmamıştır.

Kişinin, bir değer olarak nitelenmesi için, yaşadığı toplumda yaratıcı, geliştirici bir yenilik ortaya koyması, bir düşüncenin öncüsü olması gerekir. Çoğunluğun tuttuğu, ardında yürüdüğü kişilerin hepsi değer değildir. Kişinin değer olmasında duygusallığın, inanç (dinde) birliğinin yeri yoktur. Kişiyi değer yapan ürünüdür, çevresinde toplananlar üzerinde sağladığı geçici etkinlik değildir. Özellikle verimsiz, bütün başarıyı eskinin, çağı geçmişin korunmasında gören sığ düşüncelilerin gözünde değer

denince, kendi yetersizliklerini aşan kişiler anlaşılır. Ancak, şurası da açık bir gerçektir, değeri anlamak değer olmayı gerektirir. Bu olayda da yetki üstünde oturulan görev koltuğunu değil başın içinde ışıldayan bilgi birikiminindir. Sığ bir baş için değer, kalabalıkları bilinçsizce arkasından sürükleyendir. Kişiyi değer yapan, uygarlık alanında sağladığı başarı, içinde yaşadığı topluma getirdiği aydınlıktır diyoruz. Burada geleneklere bağlanarak şişirilmiş kişileri değer saymanın olumsuzluğunu da unutmamak gerekir. Başkalarını aydınlatma bilgi bakımından olursa önem taşır, geriye, karanlığa sürükleyici etkiler kişiyi değerli kılmaz. Kişiyle ilgili nitelemelerde kullanılan değer sözcüğü üzerinde daha durmak istemiyoruz, burada.

Bilgi içeriğinin eksi uçta yoğunlaşması, değerlerin tanımlanmasında olumsuz bir gelişmeye yolaçar. Burada değer, geliştirici içeriğinden soyularak katılaştırılır, böylece değer yol gösterici, düzenleyici özelliğini yitirir, başkalaşır. Bu olay, yalancı değerlerin doğmasına olanak sağlar, değer olmayan değerin yerini alıverir. Genellikle geri kalmış, uygarlık ışığından yeterince yararlanmamış topluluklarda durum böyledir. Bu tür topluluklar uyumsuzdur, düşünsel alanda birliğe ulaşamamıştır, daha doğrusu bu tür topluluklar, bireylerin yanyana gelmelerinden oluşan sürü niteliğindedir, onlarda değerlerin oluşturduğu sağlıklı bir düzen yoktur. Bu özelliği en kolay aktöre konularında görürüz. Kişi işine geldiği gibi davranır, sürekli bir tutarsızlık içindedir, düşünce alanında çelişkiye düşmekten, dahası kendi kendini yanıltmaktan kurtulamaz, suçu başkalarında arar. Böyle bir kişinin gözünde bütün bireyler suçlu olabilirler. Türk toplumu bu tür olayları 1950 den sona yaşamış, görmüştür. Bu dönemde yönetimi ele geçirenler boyuna suçu başkalarında, kendileri gibi düşünmeyenlerde aramışlar, kendi tutarsızlıklarını görme olgunluğuna ulaşmamışlardır. Dediğim dedik, astığım astık anlayışıyla davranan kişiler, en çok bu dönemlerde ortaya çıkarlar. Bireyin, hep kendini doğru yolda görmesi, değer kavramının içeriğini anlamayışının olumsuz sonucudur. Bir toplumda yöneticiler, yalnızca kendilerinin doğru yolda olduklarını savunurlarsa orada düşünme özgürlüğü, felsefe gibi uygarlık ürünlerinin yeri de,

anlamı da yoktur. Böyle düşünen yöneticilere göre aydınlatıcı bilgi saptırıcı bir öğedir. "Benim gibi düşünmeyen kim varsa severek öldürürüm", "canımız sıkıldı demiryoluna çıkıp adam öldürelim dedik" gibi sözleri söyleyen, birçok genci acımazca öldüren, daha onsekiz yaşına bile varamamış kimseleri gördük, onları savunan yazarlar, yayın araçları oldu, bunları biliyoruz. Bu olaylar, yozlaştırılmış bir eğitimin, soysuzlaştırılmış bir değer anlayışının yarattığı bunalımların sonucuydu. İmdi böyle bir anlayış ortamında bilgi içeriğiyle bağdaşan bir değer aramanın anlamı var mı? Kendi gibi düşünmeyenleri öldürmekten büyük bir kıvanç duyan, övünen kimse bir sayrı olabilir, bunalım geçiren, kendini bile yıkıma sürüklemekten kaçınmayan bir çılgın olabilir. Ancak onun yaptıklarını bir yiğitlik, övünülesi bir eylem gibi göstererek alkışlayan yazarın dengesizliğinden, utanmazlığından kuşku duyulamaz. Kendi gibi düşünmeyeni öldürmek kimseye yaşama yetkisi tanımamaktır. Başkaları da öyle düşünürse, önüne gelen birbirini öldürürse ortada kim kalacak? Geri kalmış toplumlarda düşünme özgürlüğü yoktur, bu özgürlük olmayınca da aktöre alanında yönlendirici değer aramanın gereği kalmaz. Ülkemizde kendilerini "sağcı", özellikle de "milliyetçi" diye niteleyenlerin tutumu ilkeldir, toplumu geri bırakanlar da onlardır. Bunlar, geçmişe sarılmakla, geçmişi övmekle geleceğe kalacaklarını sanırlar, değer kavramından anladıkları da geçmişi bir ur gibi sırtlarında taşımaktır. İşte bu "taşımak" onların anladığında bir değere dönüşür, bunun bilincine varamazlar. Uygarlık alanında soysuzlaşmış, yozlaşmış bir kimsenin gözünü yumarak geçmişe sarılması, yıpranmış geçmişi bir değer sanıp sırtında taşıması soylu görünme özlemidir. Değer bilincine varamayan, varacak yetkinlikte olmayan kimselerin başarıdan anladıkları da başkalarının buluşlarından yararlanarak eskiyi yeni gösterme çabasıdır. Bu tutum boş bir başın dolu görünme özlemiyle ortalıkta dolaşmasıdır. Burada değer, özellikle aktöre bir göstermeliktir, bilgisel içeriklikten yoksunluktur.

Bilgi içeriğiyle değerler arasında bir özdeşliğin bulunduğu kuşku götürmez. Değer bilgiyi gerektirir, bilginin içeriği de değerin yerini, önemini belirlemeye yarar. Bu, değerin bilgiyle an-

laşılması demektir. Bilgiden yoksun bir kişinin değeri anlaması pek olası değildir. Bilgi içeriği ise, niteliğiyle bağlantılıdır. Sözgelişi, bütün bilgisi dinden, inançtan kaynaklanan bir kişinin değer anlayışıyla, yine bütün bilgisi tarih olaylarına dayanan bir aydının değer anlayışı ayrıdır. Bir felsefecinin değerden anladığı toplumbilimcinin görüşüyle çelişebilir. Bilimlerin, yöntemlerine, konularına göre birer değer düşüncesi olabilir, özdeşlikten sözedilmeyebilir. Ancak dine, inanca dayalı değer anlayışı bilimsel öğretilerle bağdaşmaz. İşte bilgi içeriğini nitelendiren öğelerin bilimsel anlayışlara göre değişmesi bundandır. Kişi edindiği bilgi oranında değeri açıklayabilir. Bir aydının bilgisi neyse değere bakışaçısı da ona göredir.

İmdi, burada, değer içeriğinin bilgi içeriğiyle olan bağlantısını açıklamaya elverişli kanıtlar geliştirmeye çalışalım. Ülkemizde bilgi içeriğini biçimlendiren değişik evreler vardır. Selçuklu-Osmanlı yönetimlerinin bilim, yarati, toplum düzeni, değer anlayışı ortaçağın evren görüşüne, yaşam bakışına dayalıdır. Toplumda egemen güç islam dininden kaynaklanan inançlardır, yönetim Kur'anla gelen, pekiştirilen inançlara göre düzenlenmiştir. Daha açığı bu evrede yönetim tanrıbilimsel bir nitelik taşır. Bilgi içeriği, değer içeriği tanrıbilimden esinlenen bir yapıdadır. 19. yüzyıl başlarından sonra, özellikle Avrupa'nın etkisinde kalma olayının yagınlaşması nedeniyle bilgi içeriğinde değişme, değer anlayışında başkalaşma başlamıştır. Bilgi içeriği, değer yorumu Avrupa ugarlığına yönelik bir anlam kazanmıştır. Bu olay Türk toplumunun bütününde değilse de belli kesimlerinde, özellikle aydınlar arasında açıkça etkisini göstermiştir. En belirgin durum tüzede görülmektedir. Artık, eskiden olduğu gibi, padişahın buyruğuyla gelişigüzel adam ödürülememektir. Toplum kurallarına, azınlık töresinde çağdaşlaşma eğilimi görülüyor. Yazın, bilim alanlarında eskiden kopma, yenileşme akımı başlamıştır. Eskiyi sürdürme çabaları bile yeniden yararlanma yoluyladır. Osmanlı toplumunda, başlangıçta geliştirici, sonra yıkıcı bir tutumu benimseyen Yençeri Ocağı yenilik yanlısı Üçüncü Selim'i öldürmekle etkisini doruğa çıkarmış, arkadan gelen İkinci Mahmud bu sakıncalı durumu giderme amacıyla daha

sağlıklı önlemler alarak bu ocağı ortadan kaldırmış, padişahın yetkisini kullanarak düzeni korumuştur. Bu padişahtan sonra Avrupa'ya açılan kapı büyümüş, Osmanlı toplumuna yeni bir ışık sızmaya başlamıştır. Sonra Tanzimat dönemi gelmiş, daha hızlı bir yenileşme atılımı doğmuştur. Bu değişik evrelerin bilgi, değer anlayışları da birbiriyle bağdaşmaz, yenileşme kurumlaşmaya dönüşmüştür (yeni ordu, yeni işyerleri, yeni üretim kurumları bg.)

Tanzimat döneminin getirdiği yenilikler yetmedi, kimi kuruluşlarda güdük kaldı, özellikle İkinci Abdülhamid evresi gerilemeyi hızlandırıp ilerlemeyi yasaklar duruma gelmişti. İmparatorluk gittikçe küçülüyor, düşünme özgürlüğü görülmedik baskılar altında tutuluyordu. Derken birbirini izleyen savaşlar, geçim bunalımları, yoksulluk, soygun, vurgun gibi olumsuz olaylarda hızlı gelişmeler yaygınlaşmıştı. Artık değer kavramının içeriği de yorumu da özüne yabancılaşmıştı. Uygarlık gözlüğüyle bakılırsa İkinci Abdülhamid döneminin tarihte benzeri seyrek bir evre olduğu görülür. Bu evrede düşünme özgürlüğünün yerini baskı yönetimi almış, değer kavramı buyruğa boyun eğme içeriğiyle doldurulmuştur. İkinci Abdülhamid döneminin sona ermesiyle başlayan toplumsal yıkımlar Birinci Büyük Savaş'la doruğa ulaşmış, arkasından gelen Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşmasıyla yeni bir yaşama ortamına girilmiştir. 1923 yılına değin süren bu değişik evrelerde yaşama anlayışı, değerler, bilgi içerikleri toplumsal olaylara göre gidiş-gelişler çizmiştir. Bu çizgiler inişli-çıkışlı eğriler oluşturur (Bk. *Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat*, Reşat Kaynar, 1985. *Türk İnkılabı Tarihi*, 1967, Yusuf Hikmet Bayur. *Osmanlı Tarihi*, 1985, Enver Ziya Karal/ *Tanzimat Dönemi/*).

Cumhuriyet ile sonrasında daha değişik bir değerler ortamı görülür. Bu ortam 1950 yılına değin ileri bir nitelik gösterir, toplum kurumlarında çağdaş düzenleme anlayışı egemendir, eskiden kopma, kendi ulusal varlığının bilincine varma girişimleri hızlanmış, düşünsel alanda üretici atılımlar ürünlerini vermiş, özenici-öykünücü girişimlerin yerini, yaratıcı gelişimler almıştır. Bilgi içeriği çağdaş uygarlık anlayışıyla bağdaşan öğelerden

kuruludur, aktöre, değerler düzeyi çağdaş buluşlarla beslenmektedir, ülkemizde felsefeyi beslemeye yönelik bir tutum oluşturma eğilimi ağır basmaktadır. Özellikle dil bilinci doğmuş, dilde kendine dönme, kendi varlığının anlamını kavrama olayı hızlanmıştır. Öğrenim kurumları, eğitim odakları, özellikle Köy Enstitüleri'nin kuruluşuyla bilgi üreticiliğe yönelik bir yapı kazanmıştır. Üretim tarımsal alanlara bilgiyle, çağdaş anlayışla sürdürülen bir çalışma atılımına dönüştürülmüştür. Tarım alanında çalışan emekçi köylüyle düşünsel ortamda uğraşan kişiler üretme çabasıyla güçlenmiş, aldığını saklayıcı değil geliştirip çoğaltıcı duruma gelmişir. Bütün bu olumlu atılımlar yeterli olmasa bile geleceğe yönelik daha verimli bir yolda yürümüştür. Bilgi, değer eskiden olduğu gibi bir süstakısı değil, üretim gücü diye anlaşılmaktadır. 1923-1950 arasında yayımlanan yazın, düşün, felsefe yapıtlarının sayısı altıyüzyıllık Osmanlı dönemindekilerin birkaç kat üstüne yükselmiştir. Atatürk devriminin getirdiği çağdaş yeniliklerle Türk insanı yeni bir yaşama anlayışı kazanmıştır. Bu dönemde, Türk insanının bir kendini bulma arayışı içine girdiği, tüketici-ılgarcı Osmanlı anlayışından sıyrılarak üretici, yapıcı duruma geldiği görülmektedir. Osmanlı döneminde ulusal görüş gelişme olanağı bulamamıştı; Avrupada Yenidenuyanış çağının yarattığı "ulusal devlet" anlayışına yabancı kalan, öyle bir düşünceyi kavrama gücünde olamayan Osmanlı yönetimi "ümmet inancı"na bağlılığını sürdürüyordu. Bu inancın kökeni islam diniydi, din ise ulusal görüşe karşıydı. Nitekim, islam dininin kurucusu Muhammed, bir Arap olmasına karşın, yalnızca Araplara değil bütün insanlara gönderildiği inancını gündeme getirmiş, böylece ulusal toplumun oluşmasına olanak tanımamıştı. Buna karşın, kimi Arap aydınları, Arapçanın tanrısal bir dil olduğunu (Kur'an dolayısıyla) ileri sürerek, özellikle Türk diline karşı bir üstünlük savını besliyorlardı. Osmanlı toplumunda Arapça bilim, Farsça ise yazın dili olarak saygınlık kazanmıştı. Osmanlı padişahları Türk diliyle alay ediyor, Türkleri uygarlık-dışı birer yaratık diye niteliyor, Türk sözcüğünden yabanıl bir anlam çıkıyor, onun "kaba köylü" anlamı-

na geldiğini vurguluyorlardı. "Adli" takma adıyla şiir yazan İkinci Bayazıd, Türk sözcüğünü

Değme etrak ne bilsün gam-ı aşkı Adli
Sırr-ı aşk anlamağa haylice idrâk gerek

Arapça çoğulu olanı etrak biçiminde söyleyerek, anlayışsız, görgüsüz anlamımda kullanmaktadır. Osmanlı ozanı Nef'i de

Türke hak çeşme-i irfanı haram etmiştir

diyerek Türk'ü yermekten, yeğnisemekten kaçınmamıştır.

Bu tür örnekleri yazın tarihimiz boyunca çoğaltabiliriz, Osmanlı aydınının gözünde Türk sözcüğüne verilen anlamın yerici içeriğini sergileyebiliriz. Bu olumsuz tutum Arapçaya, Farsçaya karşı beslenen sevginin, saygının açıklanışıdır. Türk insanını bu durumdan kurtaran, bilinçlendiren yalnızca Cumhuriyet dönemi, o denemin getirdiği yenilikler olmuştur. Türkler, Anadolu'ya 11. yüzyılın birinci yarısından sonra akınlarla girmeye, yayılmaya başlamışlar, 1071'de bu yayılma Anadolu'yu ele geçirmeyle sonuçlanmıştır. (Bk. *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi* Claude Cahen, 1988, çev. TTK). Genellikle kırsal kesimde yaşayan konar -göçer bir yaşama biçimini benimseyen Türkmenler öz Türkçe konuşuyorlardı. Selçuklu yönetimi yasal dil olarak Farsçayı benimsemişti. Osmanlı yönetimi, kendi adından kaynaklanan Arapça, Farsça karışımı Osmanlıcayı yeğlemişti. Osmanlıca, Osmanlı yönetiminin dil anlayışını gösteren, bir kanıttır, ulusal bilincin uyanmasına da engeldir. Bu olayda felsefe bakımından ilginç olan dilin kişisel benliği öldürmesi, benlik bilincinin doğmasında taşıdığı etkinliktir. Türk kökenli olmasına karşın Osmanlı yönetimi kendisine Türk demekten tiksiniyordu. Onun gözünde önemli olan "islam"dı, ulusçuluk savı dine karşı saygısızlıktı. 20. yüzyılda yaşamasına, Avrupada gelişen ulusçuluk akımlarına tanık olmasına, Türkçe konuşmasına karşın Mehmed Akif kendisine Türk diyemiyordu, müslüman olmakla övünüyor, daha da ileri giderek:

Türk Arapsız olmaz kim ki olur der delidir

dizesinde dile getirdiği düşüncesiyle Türk'ün Arapsız yaşayamayacağını vurguluyordu. Ona göre Araptan ayrı bir Türk varlığını ileri sürmek deliliktir. Başka bir şiirinde de:

Fikr-i kavmiyyeti tel'in ediyor peygamber

demekten kendini alamıyor, kavmiyyet (ulusçuluk) sözcüğünün anlayışının geçersizliğini öne sürüyordu. Onun bu sözleri söylediği dönemde, Avrupada ulusal bağımsızlık, ulusçuluk anlayışı doruğa çıkmış, Osmanlı İmparatorluğunun içinden ulusçuluk görüşüne dayanarak birçok bağımsız devlet doğmuştu. Şimdi, yine kırk yıl geriye dönerek, yaygın bir çelişkiyi vurgulayayım. 1950'den sonra, Türk toplumunda, toplum yönetiminde eskiye dönüş, Osmanlılık özlemi başladı. Bunları yapanlar kendilerine "milliyetçi" damgasını vuranlardı. Bu damgayı taşıyan yönetim, "milliyetçilik" görüşüne karşı çıkan, onu suçlayan, yeren Osmanlıya dönmeyi bir ülkü edinmiş, dahası ulusçuluğu ağır bir dille suçlayan Mehmet Akif'in resmini paralara bile basmıştı. Bir yandan "milliyetçi" geçineceksin, bir yandan da bu düşünceden iğrenen, tiksinen bir topluma yöneleceksin, onun benimsediği yaşama anlayışını diriltmeye, geliştirmeye çalışacaksın. Bu çelişki benlik, kişilik bilincinden yoksunluğun, uygarlığın dışında kalmanın somut belirtisidir. Bu belirtide, bu belirtiyi benimseyen yönetimde değer kavramının anlamı yoktur, onu kavrayabilecek olgunluk aşamasına yükselememiştir. Daha ürkütücü bir çelişki örneği verelim. Kendilerine "milliyetçi" damgasını vuranlar, ülkemizde "batılılaşma" anlayışına karşıdırlar, bu eğilimi yozlaşma, özenti, öykünme, köksüzlük diye yererler. Öte yandan, söylediklerini unutarak, kötüledikleri Batıya el açmaktan, onun yardımına sığınmaktan geri kalmazlar, Batı uygarlığının verilerini bir yaşama olanağı diye görürler. Özellikle 1950'den sonra Batı'dan, Amerika'dan ödünç almak "Milliyetçiler"in değişmez ülküsü durumuna gelmiş "borç yiğidin kamçısıdır" diyen bir başbakan çıkmıştır. İkinci Mahmud, "fes"i başlık

olarak giydirebilmek için nice başlar kesmiş-kestirmiştir. Oysa "fes" denen başlık, Fas ülkesinden gelmesine karşın, yine bir "gavur başlığı"ydı, Yunan ordusunda ulusal giysi niteliğindeydi. Başından fesi çıkarmamak, şapka giymemek için Mısır'a giden Mehmed Akif öleceği yıllarda yurda dönerken şapkayı elinde tutmakla yetinmiştir. Öte yandan, 12 Eylül'den sonra hızla yayılan tarikatçılık, gericilik çağdaş başlığı giymekten, şapkayı "gavur işi" diye suçlamaktan kendini alamazken, yine bir "gavur başlığı" olan bereyi yeğlemektedir. 1950'den sonra radyoda Kur'an okunmasını, minarelere ses yayıcı aygıtın takılmasını ağır bir dille suçlayan gericiler, dün söylediklerini, yaptıklarını unutur görünerek bugün onların azgın savuncusu kesilmişlerdir. 12 Eylül yönetimi de bunları unutarak suçlananı üvülene dönüştürme çelişkisinden kurtulamamıştır. Tarikat, yapı olarak, islam dinine aykıdırı, Kur'anda, hadislerde (Muhammed'in Kur'ana dayanan açıklamalarında) tarikatlara yer verilmemiştir, dahası bu tür kuruluşlar islamın özüne aykırı görülmüş, bölücülük sayılmıştır. Oysa, günümüzde, bu tür kuruluşlar ulus yönetiminde, toplum kurumlarında, özellikle de eğitim-öğretim ocaklarında yönlendirici odak niteliği kazanmıştır.

Bu olaylarda, yalnızca bilinç dağınıklığı, çelişkiye sürüklenme tutarsızlığı değil, bir değer bunalımı sözkonusudur. Çelişkiye sürüklenenler, felsefe açısından bakıldığında, bir değer anlayışsızlığı, değerler karşısında yabancılaşma eğilimi içindedirler. Onlar, hangi değerlere dayanacaklarını, hangi değer ölçülerine uyacaklarını bilemiyorlar. Dün sövdüğünü bugün övmek, dün yerdiğini bugün yüceltmek yalnızca değerleri anlamamakla değil, benlik bilincinden yoksunlukla açıklanabilr. Kişi, hangi yüksek görev aşamasında bulunursa bulunsun, benliğinin bilincinde değildir, kendi özüne yabancıdır. Bu nedenle 12 Eylül uygulamaları, değerler ortamında köksüzlüğün, uygarlık düzeyinde yetersizliğin, yüzeyselliğin dışa vuruşudur. İçine düşülen çelişkilerin yarattığı tutarsızlık, kişide benlik bilincinin uyanmasını engellemiş, gözünü bağlamış, bilgi içeriğini taşıllaşmış bir gelenek anlayışına dönüştürmüştür. Dilde, eğitimde, kimi toplumsal uygulamalarda, törede, yönetimde görülen geriye dönüş-

ler, atamalarda yakınlarını kayırmalar, özellikle de felsefeye karşı girişilen savaşlar düşünsel çöküşün belirtileridir. Ortada, apaçık bir değer kavramından yoksunluk vardır, topluma karşı söylenenlerle eylemsel olarak yapılanlar arasında çelişki, tutarsızlık en aşırı uçlara varmışken yetkililerce bunun ayırdına varılmaması bilinç bulanıklığının, aktöre bunalımının doğurduğu olumsuzluklardır. Yetkili kişi ne yaptığını bilemediği gibi neyi savunduğunun bilincinde de değildir. Yeterli bilgisi olmadığından kendi kendini yargılama olanağı bulamayan bir yönetimin biricik başarısı kendi kendinin kuyusunu kazmakta gösterdiği çabadır, hızlanmadır.

Bu çelişkili, tutarsız düşüncelerin kaynağını uzaklarda aramanın gereği yoktur, çelişki "bilgi" sözcüğüne verilen anlamın içindedir. Bilgi sözcüğüne verilen anlam dinin sınırlandırdığı bir içeriğe dayanıyor, kişinin kendi benliğini kavrama bilincinin gelişmesine kapalı bir çevre oluşturuyor. Bu olumsuz olayı besleyen de yönetimdir. Yönetim içe dönüktür. Yeni bilgi ürünlerine, daha doğrusu yeni bir varlık alanının bilinmesine, öğrenilmesine kapalıdır. Bu da "medrese öğretimi"nin değişmeyen sonucudur. Merdese araştırıcı, eleştirici, üretici bir kurum değildir; onun verebileceği bilgiler, dayanabileceği düşünsel ilkeler belirlenmiştir. Bu belirlenme de islam dininin Kur'an-hadis gibi iki kaynağına bağlıdır. Öğretim kurumunda, öğrencilerde kişiye verilmesi "gereken" bilginin içeriği değişmez, o kendi alanında bir kazıbilim buluntusu gibidir, diriliği yoktur, diriliği olmayınca üretici-geliştirici güçten de yoksundur. Bunun yarattığı yıpratıcı durumu aşağıda göreceğiz.

Konuya, bir Türk felsefesi var mıdır? sorusuyla girelim. Felsefe ulusal bir buluş değildir, en yeni sayılan bir felsefe öğretisinin bile kökleri eskilere gider, ulusal yaşama ortamının dışına çıkar. Ulusun (düşünürlerin, aydınların, sanatçıların) yapabileceği felsefe sorunlarını yaratmak değil geliştirmek, yeni açıklamalarla varsıl kalmaktır. Sözgelişi uzam, süre, tin, bilgi, aktöre, evren, kişi bg. sorunlar düşünce tarihi boyunca vardır, değişen bu konulara getirilen açıklamalar, yorumlardır. Bu nedenle "ulusal bilgi" de olamaz, bilgi denen nesne evrenseldir, ulusla-

rarasıdır. Ulusun yapabileceği yetiştirdiği bireyler aracılığıyla, felsefeye-bilimlere katkıda bulunmaktır. İmdi "ulusal görüş" denince anlaşılan, anlatılmak isetenen belli-belirli bir olay vardır. Bir ulus ne yaratmışsa, kendi damgasını neye vurmuşsa ancak o ulusal olabilir. Konuya bu açıdan bakarsak "ulusal fizik", "ulusal kimya", "ulusal gökbilim", "ulusal matematik", "ulusal kazıbilim" bg. kavramları "ulus" sözcüğüyle bağdaştırma olanağının bulunmadığını görürüz. Öyleyse "ulusal Türk felsefesi" demenin ne yeri, ne de gereği vardır. Buna karşın bütün dillerde biraz değişik anlamda söylenen felsefe sözcükleri görülmektedir. Sözgelişi "Alman felsefesi", "İngiliz felsefesi", "Fransız felsefesi" bg. Ancak bu sözcüklerle anlatılmak istenen, o ulusların felsefeye katkıları, felsefe alanında sağladıkları başarılardır. Şimdi, burada, çelişkiyi göze alarak "ulusal felsefe" üzerinde duralım, böyle bir felsefenin varlığını düşünelim, daha açıkçası böyle bir felsefe vardır diyelim. Peki "ulusal felsefe" neyle olabilir, neyle ortaya konup geliştirilebilir? İşte bu soruya arancak yanıt bizi dille yüzyüze getirir, gözlerimizi dil alanına çevirmemizi gerektirir. Felsefenin yurdu dildir, onu besleyen, geliştiren, biçimlendiren biricik kaynak, birik besin dilde bulunur. Dil ise "ulusal varlık"tır, ulusun ne olduğunu, kim olduğunu ortaya koyar. Bir ulus hangi sözcüklerle, hangi kavramlarla düşünüyor-konuşuyorsa onun felsefesini orda aramak gerekir. Bu konu bizi "ulusal felsefe" ancak "ulusal dille" olur yargısına götürür. Bir dilden ötekine çeviri yapılabilir, ancak bu çeviri de bir düşüncenin doğduğu dilden başka bir dile taşınmasıdır, yeniden yaratılması değildir.

Bir ülkede, özellikle öğrenim kurumlarında, okutulan felsefe öğretilerinin temel kavramları hangi dilden alınmışsa sergilenen düşünce ürünlerinin kaynağını da o dilde aramak gerekir. Bu nedenle Almanca kavramlarla, Arapça-Farsça sözcüklerle sergilenen bir "ulusal Türk felsefesi" olamaz, olduğunu düşünmek çelişkidir. Kaynağını ulusal dilde bulamayan, başka dillerden eğreti, ödünç kavramlar alan bir ulusun ortaya koyacağı bütün düşünce ürünleri de dış kökenlidir. Burada iş, başka dilden ödünç alınan kavrama yepyeni bir içerik kazandırmaya, anlam yükle-

meye kalır. Batı dillerinde yaygın "ratio" kavramının kökeni Latincedir, "loğos"un kaynağı Yunancadır. Bu iki kavramın yepyeni birer içerik kazandığı yerde, yeni bir öğretinin doğmasına olanak sağlandığı ortamda, o ulusun adıyla anılabilecek bir felsefeden sözedilebilir, işte böyle bir felsefeye, bir bakıma "ulusal" denebilir. Biz, felsefede, "ulusal" sözcüğünü kullanmadan yana değiliz, ancak düşüncemizi açıklığa kavuşturabilmek için ondan yararlanıyoruz. Burada uygarlık ortaklığı da gözden ırak tutulmamalı. Batı uygarlığının kökeni Yunan-Latin ilkçağıdır (Anadolu besleyici odaktır, ikisini kapsar), bu nedenle orada dil-düşünce-kavram ortaklığı egemendir. Oysa, Asya uluslarında, uygarlıklar az çok bağımsızdır, karşılıklı etkiler varsa da kaynak özdeşliği sözkonusu değildir. Sözgelişi Çin uygarlığı, Hind uygarlığının uzantısı değildir, Mısır uygarlığı İran uygarlığının ürünü değildir. Neyse bu ayrı bir konudur, burada üzerinde durmayacağız.

İmdi, bir Türk felsefesi sözkonusu edilince, önce dilin önemini vurgulamak kaçınılmazdır. Bugün, bir "Türk felsefesi" vardır diyenlerin hepsi Selçuklu-Osmanlı dönemlerine yönelir, Türk ulusunun islamlaşma çağından önce varlığı, kendine özgü inançları, gelenekleri, görenekleri, alışkanlıkları, yaşama biçimi olduğu biliniyor. Öte yandan Türk dilinin, köken olarak, islam dininin biçimlendiği dille en ufak bir yakınlığı yoktur, yapı olarak da ayaprı bir niteliği vardır. Buna karşın, "Türk felsefesi"nden sözedenler hep Arap, Acem dillerinden alınan kavramlarla oluşan bir düşünce ortamını ileri sürerler. İslamlaşan Türk toplumunda bütün bilim kavramları Arapça-Acemcedir, bilim dili yine öyledir, yazın dili kimi dönemde salt Farsça, kimi dönemlerde Osmanlıca denen karışımdır. Bu karışık dille ortaya konan, işlenen konuların hepsi Arap-Acem kökenlidir (öğrenim kurumlarında). Sözgelişi felsefe-mantık alanlarından birkaç örnek verelim: kemiyet, keyfiyet, cevher, kıyas, istidlal, istihrac, delil, kaziye, hükm, muhakeme, sıfat, araz, ihsas, hiss, rüyet, kabl, hafıza, irade, zihin, akıl, zeka, idrak, tecrübe, zat, vücud, tasdik, selb, mukayese, müteradif, mukassem bg. Bunlar, ayrı bir sözlük oluşturacak niceliktedir, nitekim "kamus-u felsefe"

adı altında bu kavramları içeren yapıtlar ortaya konmuş, hepsi de Arapçadan alınıp üretilmiştir. Bu kavramların içerikleri de bellidir, bunlardan içeriğini Türk düşünürlerinin oluşturdukları örnekler vermek olanaksazdır. Bu kavramların Arapça olmasına karşın, içeriğini biçimlendiren, Platon-Aristoteles öğretileridir. Türk dilinde bulunmayan, içerik bakımından Türk dilinde ortaya konmuş bir ögesi görülmeyen bu kavramlarla bir Türk felsefesi yaratma olanağı var mıdır?

1923'ten sonra, ülkemizde bir "dilde yenileşme" akımı başlatılmış, arkasından TDK oluşturulmuş, TTK kurulmuş, Türk insanının düşünme yeteneğini geliştirecek yeni atılımlara geçilmiştir. TDK'nun çalışmaları sonucu, nerdeyse, bütün bilimlerle, felsefeyle, yaratı alanlarıyla ilgili Türkçe kavramlar üretilmiştir. Bu kavramların hepisinin kökeni Türk dilidir. Türk dili başka dillerin buyruğundan kurtulma gücü bulunca verimi çoğalmış, az da olsa, Türk'e özgü bir düşünme alanı açılmıştır. Bu alanda, salt Türk diliyle ortaya konan ürünlerin sayısı şaşırtıcı bir niceliğe ulaşmıştır. Bu alan genişledikçe Türkçenin de verimliliği kendini göstermiştir. Bugün, salt Türkçeyle yazan felsefecilerimizin sayısı gittikçe artmaktadır, ellinin üstündedir. Oysa altıyüzyıllık Osmanlı döneminde yetişen felsefeciler (onlara felsefeci denirse) birkaç kişiyi geçmez. Medrese öğretimi felsefeye kapalıdır, dahası Osmanlı toplumunda tanrıbilimin bile yeri yoktur, tanrıbilim (ilahiyat) Tanzimat döneminden çok sonra, Batıya özenilerek yükseköğrenim kurumuna girebilmiştir.

Türk toplumunda istenç özgürlüğüne, düşünme özgürlüğüne dayalı gelişim 1923'ten sonra başlamıştır, ondan önce böyle bir olay görülmemiştir. Tevfik Fikrek, Abdullah Cevdet, Baha Tevfik gibi yenilikten, düşünme özgürlüğünden yana olanlar için söylenen, yazılan yergiler, suçlamalar o dönemin yayın araçlarında sergilenmiştir, onları gözden geçirmek yeter. 12 Eylül yönetimi, sözde yenilikten, çağdaşlaşmadan yana görünerek, bütün yenilik odaklarına karşı acımasız bir saldırıya geçmiş, kökenini bilemediği birçok Türkçe sözcüğü, kavramı "uydurma" sanarak yasaklamıştır. Sözgelişi: yanıt, bilinç, bellek, öğrence, yönelim, onamak, çevrinti, çevren, devrim (bu sözcük halk ağzında sofra

anlamındadır), önermek, önlemek bg. Felsefeyle ilgili yeni kavramların nerdeyse hepsi öğrenim kurumlarından kaldırılmış, yeni basılan yapıtlardan çıkarılmıştır.

12 Eylül yönetimiyle gelen bu uygulamaları incelediğimizde, Osmanlıya dönüşün açık örneğini görürüz. Osmanlı toplumu, yönetim yapısı gereği ulusçu değildi, bütün kurumları dine dayalıydı, daha önce de söylendiği gibi "ümmetçi"ydi. Peki, "ümmetçi" bir anlayışı benimseyen, yürürlüğe koyan eski bir topluma geri dönerek ulusçuluk düşüncesi geliştirilebilir mi? Bu sorunun yanıtı yoktur, ortada bilinç ışığından yoksun, us ilkelerinden ırak bir çelişki vardır. 12 Eylül yönetimi getirdiği yasaklarla, önce düşünme özgürlüğünü ortadan kaldırdı, yapıtları yıktı, ilerici kurumları kapattı, gerici anlayışın güçlenmesini sağlayan bütün olanakları yarattı. Böyle bir yasaklar ortamında bir "Türk felsefesi"nin doğması, gelişmesi delinin uslu görünmesinden de öte bir çarpıklıktır. Ortada görülen Osmanlıya dönüştür, oysa Osmanlının kendine "Türk" dediğini bildiren bir örnek, bir kanıt yoktur. Öyleyse, 12 Eylül uygulamaları Türk'ten uzaklaşarak yeni bir "Osmanlılaşma" girişimidir. Osmanlı döneminde dine aykırı bulunan yapıtlar toplatılıp yakılırdı, şu son yüzyılda bile Simavnalı Şeyh Bedrettin'in *Varidat* adlı yapıtını, nerde bulursa, satın alıp yakan şeyhulislamlar görülmüştür. 12 Eylül döneminde de yasaklara karşın onbinlerce kitabı yaktıran bir Sıkıyönetim Komutanı (Ankara'da) çıkmıştır. Bu geriye dönük uygulamaları yadsıma, 12 Eylül dönemini suçtan arındırma olanağı yoktur. Suç sayılan eylem (yürürlükte bulunan yasalara göre) bilinerek yapılmıştır, görevliye verilen yetki, yine 12 Eylül yönetiminin getirdiği "... görevli eyleminden dolayı suçlu sayılamaz" kuralı gereğincedir. "Görevli eyleminden dolayı suçlu sayılamaz" anlayışının uygalıkla bağdaşan, "insan hakları"yla uyuşan bir yanı yoktur. Çok ilkel bir anlayışın ürünü olan bu kural çağdaş insan görüşüne aykırı davranmayı yasallaştıran, görevliyi hangi anlam sınırları içinde olursa olsun, eyleminden dolayı suçsuz sayan, böyle bir uygulamada insan değerlerinin yeri yoktur. "Eyleminden dolayı suçsuz sayılma" en ilkel tüze anlayışında bile görülmemiştir. Kişi, görevli

eyleminden topluma değilse de tanrıya karşı sorumuludur, durum en ilkel dinlerde de böyledir.

Uygarlığın başlıca özelliği, görevliyi yaptığından sorumlu tutmaktır, görevle verilen yetilerin sınır çizgilerini belirlemektir. Ne sorumsuz bir görev, ne de yaptığından dolayı suçlu sayılmayan bir görevli olabilir. Suç, yasalarla verilen görevin yerine getirilmesi, ona göre davranılması ilkesinin dışına çıkmakla belirir. Görev yetkisi, yasalarla verildiğine göre, görevli de yasalara karşı sorumludur. Bu sorumluluk görevden dolayıdır. Görevini yasanın belirlediği ölçüler içinde yapan suçlu sayılmaz, ancak yasanın özelliği bir önyargıyla suç kavrámını ortadan kaldırmak değildir. Görevinden dolayı, önceden, suçlu sayılmayan bir kimsenin görevini hangi koşullar altında yürüteceği bilinemez. Oysa görev bir bilgi sorunudur, bilgiden ıraklandırılmış bir görev sözkonusu olamaz. Görev üstlenen kişinin, üslendiğiyle sorumlu tutulması başarısıyla oranlıdır. Görevde başarı bilgiyle sağlanabilir, bilgi de kişiye işinde yetki kazandıran öğedir. Bu nedenle görev-bilgi-yetki-başarı-suç-sorumluluk bağlantısı ortaya çıkar. Bir görevde sorumluluk yoksa hak da yoktur; hak kavramı görevde sorumlu-yetkili olmayı gerektirir, yetkisi olmayanın hakkı, hakkı olmayanın da sorumluluğu sözonusu değildir. Sözgelişi bir fizik bilgininin, yargıç olarak bir hırsızı yargılamaya hakkı da, yetkiside yoktur. Onun hakkının, yetkisinin olmadığı yerde görevi de, sorumluluğu da tartışılamaz. Demek görev-yetki-hak-sorumluluk-suç birbirini gerektiren kavramlardır, birinin olmadığı yerde ötekinin bulunması da anlamsızdır.

Yukarda verilen örneklere dayanarak konuşmak gerekirse görev-suç bağlantısının bulunmadığı yerde bilinç aydınlığı yoktur. Çoktanrıcı dinlerde tanrılar, tanrıçalar birbirlerine karşı sorumlu tutulurdu. Oysa tektanrıcı dinler tanrının sorumlu tutulması inancını ortadan kaldırdı, tanrı eylemlerinden dolayı kendi kendine karşı bile sorumlu değildir, bu nedenle tanrıda suç yoktur. Suç, sorumluluk kişiye özgüdür, bir eksikliğin, yetersizliğin sonucudur. Tanrı en yüksek olgunluk aşamasındadır, en yüksek yetkindir, bilgindir, yargıçtır bg. Bu doğaüstü özellikler tanrıyı kişiye özgü niteliklerle tanımlamaya olanak bırakmaz. Bundan

dolayı tanrıya suç, sorumluluk yükletilmez. İşte islam dininin tanrı anlayışında bu özellikler egemendir. 12 Eylül yönetimine, bu açıdan bakılınca, şaşırtıcı bir çelişki, ürpertici bir durum ortaya çıkar: 12 Eylül yetkilileri yaptıklarından dolayı sorumlu tutulamaz, suçlu sayılamaz, eylemleri anyasaya aykırı görülemez. Bu alıntı 12 Eylül yetkililerinin yasallaştırdığı bir olayı vurguluyor, nitekim yasada yeri vardı. İmdi, yaptığından sorumlu olmamak, eyleminden (anayasaya aykırılığı sözkonusu edilmeyeceğine göre) dolayı suçlu sayılmamak (yürürlükte bulunan yasalara göre eylem suçsa) Kur'an'ın tanrıya özgü yargıları, önermeleri arasındadır. Demek, 12 Eylül yetkilileri, bilmeden kendilerini tanrılaştırıyorlar. Bu yetkililer, tutumlarından dolayı kendilerini suçtan arındırırken, düştükleri çelişkinin, geçersiz kıldıkları evrensel tüze kurallarının özüne aykırı davrandıklarını bilemiyorlardı. Onlara danışmanlık edenler de, kişisel düşüncelerinin geçerlik kazanması, uygulama alanına konulması özlemiyle kıvrandıklarından gerçekleri gündeme getirmekten uzak kaldılar. Bu tutum, bu uygulama uygarlık düzeyinde ışıklandırıcı bilginin içeriğiyle bağdaşmaz. Oysa bağdaşır gibi gösterildi. Bu konuya YÖK üzerinde dururken döneceğiz.

12 Eylül uygulamalarında bilgi içeriğinin yerini, yürürlüğe konan yasalarla getirilmiş, yasaklar alıverdi, bilgi yasağa dönüştürüldü. Daha açıkçası gerekli kılınan yasağı bilmek bilgi sayıldı. Nitekim islam dininde de gerçek bilgi Kur'anla verileni bilmektir. 12 Eylül anlayışıyla Kur'anın içeriği arasında (yasa bakımından) görülen benzerlik düşgele bir olay değildir, dini toplumda egemen kılma eğiliminin örtülü sonucudur. Yasa baskı yönetimine kapı açıcı nitelikte düzenlenmiş, bütün uygulamalarda tepeden yönlendirici bir ilke benimsenmiştir. Böyle bir ortamda bilgi, değer kavramları geçersizdir. Değer kavramı yasal baskıya yönelik uygulamalara karşıdır, onlarla bağdaştırılamaz. Uygar bir toplumda erdem, doğruluk, iyilik, güzellik, yücelik, bilgelik, ölçülülük, gönüldeşlik gibi değerler yasalarla belirlenemez, yasalarla korunamaz, daha açıkçası yasalar değerler alanına giremez. Uygarlık tarihinde bir değeri başka bir değere dönüştürebilecek yasa görülmemiştir. Değer kavramının içeriği

değişik biçimde yorumlanabilir, ancak yasalarla başkalaştırılamaz. Ulusların tarihlerinde "yasa ben'im" diyenler çok görülmüştür, baskı yönetimine başvurarak toplumu kişisel istenci doğrultusunda yürütenler olmuştur. Ancak, "ben anayasanın savunucusuyum, anayasayı deldirmem" savıyla ortaya çıkan görülmemiştir. Demek, anayasada delinmeye evlerişli yer vardır, günün birinde o yerler delinecek, öte yandan o anayasayı yürürlüğe koyanların kaçabilmek için bıraktıkları delikler kapatılacaktır. Bunun yargısını verecek yetki tarihtir, özel koruyucular değil. Bilgi gözlüğüyle bakılırsa, kamuoyuna sunulan anayasalar toplumsal içeriklidir, kişisel özlemlerin saklandığı özel çekmeceler değildir. Anayasanın düşünsel içeriği, devletin "hukuk felsefesi"ni yansıtır, bireyüstü düzenini biçimlendirir. Oysa 12 Eylül anayasının belli bir bölümü bireyüstü olma içeriğinden yoksundur, 12 Eylül yetkililerini koruyucu niteliktedir. Demek bu anayasa, biraz da, bireysel yapıdadır, kimi bireyleri korumak içindir. Düzenlenen anayasa kamuoyuna sunulur, onaylanırsa onu yapanların suçluluğu sökonusu değildir, toplumca iyi, yerinde diye onaylanan bir anayasada suç aramanın gereği kalmamıştır. 12 Eylül anayasasına baktığımızda bu uygarca içeriği bulamıyoruz, göremiyoruz. Bu anayasa kamuoyuna sunulurken, baskı yönetimi gündemdeydi, onaylanması isteniyordu, güvenlik görevlileri kendilerine buyurulanı eksiksiz yerine getirme yarışına koyulmuşlardı. İşte %93 oranında sağlanan onay niceliğinin gerçeği budur. Bu anayasada, yetkililerin gelecek korkusu saklıdır, suçlu olmanın bilinci içinde bulunulduğu anayasaya konan kişisel koruyucu bölümlerden anlaşılıyor. Bir anayasa yasakoyucunun kişisel görüşleriyle biçimlendirilmişse, onun özel düşüncelerine aykırı gelen öğretilere yönetimsel akımlara kapalıysa uygarca değildir, onda bilgi içeriğiyle bağdaşan bir düşünsel öğe yoktur. 12 Eylül anayasasında, uygarlık anlayışına aykırı gelen, yargısız, "cezalandırıcı-suçlayıcı" bölümler vardır. Oysa çağdaş uygarlık görüşüne gönül vermiş ulusların, şu bizim ödünç almaktan kurtulamadığımız devletlerin, anayasalarında düşünsel anlayışlara, öğretilere, kurumlara kapalı bir bölümcük bulma olanağı yoktur. Alman anayasasında "insan değerleri ya-

sakoyucunun, çağdaş uygarlığa değgin görüşleri doğrultusunda belirlenir" anlamı saklıdır, yorumundan öyle bir sonuç çıkmaktadır. Sovyet anayasası yönlendiricidir, kendi toplumcu anlayışı dışında kalan yönetim birimlerine, örgütlere kapalıdır, sözün kısası belli bir odakta toplanan buyurucu ilkeleri kapsar. Bizim anayasamızın (12 Eylül anayasasını) düzenleyenlerin hepsi Sovyet anayasasının içeriğine aykırı görüştedir, oysa yürürlüğe koydukları anayasa Sovyet anayasasına göre "komünist yönetime aykırı" bir kuruluş yasaktır, oluşmasına olanak tanımaz. 12 Eylül anayasasına göre de Türkiye'de Komünizme, Sozyalizme geçit yoktur. Biz, burada yasaklanan yönetimleri savunmuyoruz, anayasaların içerdikleri çelişkileri göstermek istiyoruz. Bu çelişkilerin kaynağı yasakoyucuların, onları yönlendirenlerin çağdaş uygarlık anlayışına ters düşen, bilgisel içerikle bağdaşmayan, insan değerlerine önem vermeyen tutumlardır. Bu olumsuz özelliklerin nedeni, kuşkusuz, içine düştüğümüz değer bunalımlarıdır. Özellikle insan değerlerini anlamada yetersiziz, çağdaş insan anlayışından yoksunuz. Bu bir eksikliktir, suç değildir, suç bu durumu aydınlığa çıkarmamaktır, ışıklandırıcı odakları söndürmektir.

12 Eylül yönetiminin getirdiği önemli uygulamalardan biri de YÖK denen yükseköğretim kurumudur. Bu kurum tepeden inme bir içerik taşıyor, yalnızca kendi gibi düşünenlere çalışma olanağı sağlıyor, aydınlatıcı değil de buyurucu, bir elden yönlendirici yapıdadır. YÖK uygulamasında Hitler Almanyasının, Osmanlı medreselerinin anlayışı egemendir. Bütün yükseköğretim kurumları buyruk altındadır. Sözgelişi islam dininin özüne aykırı gelen tarikat anlayışı, özellikle "türban olayı" ilginçtir. Güvenlik görevlileri İstanbul Üniversitesi önünde, başlarını örten ancak öteki giysiler içinden en çağdaş olanları seçen, direnen, Cumhuriyet yönetimine karşı çıkan öğrencilere uzaktan sırıtarak bakıyor. Öte yandan sol eğilimli, devrimci gençlere acımasızca saldırıyor, utanç verici işlemleri yapmakta sakınca görmüyor, dahası övülüyor, alkışlanıyor. YÖK yönetimi yükseköğretim görevlilerine, üyelerine düşünme özgürlüğü tanımıyor, yalnızca kendi buyruğuna uyanları koruyor, ödüllendiriyor. Bu-

gün ülkemizde YÖK'e bağlı 38 üniversite vardır, birkaçı dışında felsefe okutulan yoktur, öğretim üyesi bile alınmıyor, göreve getirilmiyor. Felsefe yerine islam düşüncesi, tanrıbilim (yalnızca islam tanrıbilimi?), bilim tarihi (?) konmak isteniyor. "Türk felsefesi (?)" adı altında evrensel bir anlayışa yönelik (ulusçulutan kaçan) Arap görüşü yaygınlaştırılıyor. Bu ters yönelmenin kaynağı 1950 öncesindedir. Reşat Şemsettin Sirer'in Milli Eğitim Bakanı oluşuna değin geçen süre içinde öğretim-eğitim devrimci, çağdaş uygarlığa yönelik bir doğrultudaydı, öğrenciler devletin yanındaydı. Bu kişinin işbaşına getirilmesiyle, ilk yıllarda devrimlere karşı yumuşak bir karşı çıkış başladı, öğrenciler yavaş yavaş yönetimin yanında değil karşısında yer almaya koyuldular. 1950'den sonra devlet devrimlerden açıkça uzaklaşmaya girişti, öğretim kurumlarında geriye dönüş, Osmanlıya varma eğilimi ağır bastı, bunun sonucu olarak öğrencilerin devrimci kesiminde yönetime karşı direnme güncelleşti, hızlandı. Yönetim baskıya başvurdu, çağdaş bilim anlayışının dışına çıktı, düşünceyi kaba güçle yenme yolunu seçti. Öte yandan, kendinden olan bir öğrenci topluluğu oluşturma deneylerine geçti, devrimcilerin önüne karşı-devrimcileri (tarikatçıları) çıkardı, böylece öğrenci kesiminde ilerici-gerici sürtüşmesi başladı. 27 Mayıs girişiminden sonra, kısa bir süre susan gericiler AP'nin yönetimi ele geçirmesiyle seslerini yükselttiler, tutucu odaklar kuruldu. Bu odakların anası da Menderes'in oluşturduğu "Vatan Cephesi"dir. 12 Mart uygulamasıyla devrimlerin suçlanması, yavaş yavaş geçersiz sayılması yürürlüğe kondu. Yönetimi ele geçiren güçler gericilerden yana oluverdi, onları besledi. Bunun ardından öğrenci çatışmaları, öldürmeler, vurmalar, soygunlar başgösterdi. Güvenlik görevlileri toplumun gözleri önünde gericileri korudu, öldürme-soygun olaylarına katılanlar bile oldu, onlar da görünmek istenmedi, korundu. Yine bu dönemde, güvenlik görevlilerinin devrimcilere uyguladıkları utanç verici, yüz kızartıcı ağır işlemler bütün uygar ulusların ilgilerini çekecek boyutlara vardı. Yöneticiler bundan yarar sağladı, içlerinden biri "yürümekle kaldırımlar aşınmaz" deyiverdi. Gerçekten kaldırımlar aşınmadı, ancak devletin temelinde çatlaklar belirdi,

yönetim gücü aşınmanın da ötesinde yıpranmaya başladı. Böylece bilgi içeriğinin yerini, yönetimin kurduğu "senden olmayanı vur" uygulaması aldı. Çağdaş bilgi ışığından yoksun yöneticiler, kendi suçlarını gençlere yükleme yolunu yeğlediler, devrimci kesim "suçlu topluluk" diye nitelendi. Özellikle Nakşbendi Tarikatı devlet kurumlarında ağırlık kazandı, dinciler kanlı bıçaklı eylemlerini sürdürme yarışına koyuldular. "Sağ kesim" adı verilen gerici topluluğun elebaşıları çok etkili görevlere sızmayı başardılar.

Bu olumsuz gerici olaylar öğrenim kurumlarında, basında, yazın alanında bölünmeleri gündeme getirdi, yöneticiler kendilerinden olanı korumakla kalmadılar ödüllendirdiler, devrimlere karşı savaş bayrağı açan kimi yayın araçlarını güçlendirdiler, onların yetkilileriyle anı fotoğrafları çektirdiler. Boğaz'da görkemli konaklarında içkiler içildi, yemekler yendi, kadın oynatıldı. Dayakla, elektirikli iskemlelere oturtularak, baskıyla suçları üstlenen suçsuzlar içeri atıldı, tutukevleri suçsuz gençlerle dolup taştı, yargı kurumlarının saygınlığına bile gölge düşürüldü. Atatürk'ü en ağır bir dille suçlayan, yeren gerici yazarlara dokunan olmadı (bu yazarların çoğunu yakından biliyoruz). İşte böyle bir ortamda 12 Eylül'e gelinde. 12 Eylül yönetimi gelince, gericilerin güçlü bir kanadı sustu, kabuğuna çekildi. Bu vurucu, kanlı bıçaklı kanadın birdenbire susması, ortalıktan çekilmesi gözden kaçmadı, kimlerce korunduğunu gizlemeye çalışmışsa da olaylar gerçeği aydınlatıverdi. Nitekim, tutukevlerinde kimi yetkililer: "sağı törpüleyeceğiz, solun kökünü kazıyacağız" sözlerini açıkça söylemekten çekinmediler. Olaylardan yalnızca devrimciler, sol denen kesim suçlu-sorumlu tutuldu. Bunun nedeni de sağcıların yönetimden yana, solcuların yönetime (gerici yönetime) karşı oluşlarıdır. İmdi bu ortamda YÖK denen 12 Eylül kuruluşunu, bir daha gözden geçirelim.

YÖK, kendini yönetimden yana gösteren, aşırı-yıkıcı sağcıların düşünce doğrultusunda işgören bir odaktır. Yönetimden, varlıklıdan yana olduğundan, yönetime karşı direnen devrimci odakların karşısında durarak, gizlice sindirme, susturma yöntemini uygulayan bir topluluktur. YÖK, yapısı gereği bilimsel öz-

gürlüğe karşıdır, buyurucudur; bilimsel anlayıştan yoksun bulunmasına karşın, bilimden yana görünmeyi beceren bir denetleme kuruludur. Onun felsefeye karşı çıkışı, olumsuz tutumu düşünme özgürlüğünün değerine önem vermeyişindedir. YÖK nedir, kimden yanadır? Bu sorunun yanıtını uygulamalarında aramak gerekir. Peki bu gerekimi kim görecek? bu sorunun yanıtı boşluktadır. Yükseköğretim kurumlarının belli bir odaktan yönlendirilmesi özerklikle bağdaşmaz, üstelik uygarlığa da aykırıdır. Öğrenim kurumlarının denetim altına alınması, bilimsel çalışmaların denetlenmesi ortaçağ anlayışıdır, kilise yönetimine dayalıdır. Yükseköğretim kurumlarında hangi öğrencilerin okutulacağını saptamak ortaçağda dinin denetimi altındaydı, öğrenci seçme özgürlüğü yoktu, düzeni kilise sağlıyordu. Yükseköğretim kurumları özerkliğe kavuşunca dıştan gelen denetime son verildi. Batıda geçerli olan bu uygulama islam ülkelerince benemsenmedi. Medrese düzeni egemenliğini sürdürdü. Ülkemizde yükseöğretim özerkliği, öğrenci seçme özgürlüğü 1933'ten sonra gelişti, 1944'ü izleyen yıllarda kesinleşti. Ancak, 1950'den sonra, Kurtuluş Savaşı öncesinde, Cumhuriyet yönetiminin uygulanmasına, özellikle devrimlerde Atatürk'e karşı çıkanların Kamutay'da çoğunluğu sağlamalarıyla ilerici-gerici gerginliği çok geniş bir alana sıçradı, öbekleşmeler başladı. Çoğunluğu ele geçiren yönetici kuruluş eskiden yana olduğunu açıklayınca yükseköğretim kurumları, ortaöğretimin son döneme ulaşan öğrenci kesimi devrimlerin koruyucusu, savunucusu savlarıyla yönetime karşı bir tutum takındı. Bu tutum, eskiye yönelen yöneticileri büsbütün kızdırdı, devrimci kesim devletin temel düzenini yıkma girişimlerinden yana olmakla suçlandı. Menderes yönetimi gerici eylemleriyle-uygulamalarıyla yükseköğrenim kurumlarının tepkisini görünce, onları en ağır, en yerici bir dille suçlamaktan kendini alamadı Profesörler "kara cübbeliler", "öğrenciler satılmışlar" gibi sözlerle nitelendi. Bunlarla da yetinilmedi, devrimci kurumların hepsi "kökü dışarda" olmakla suçlandı. Menderes, daha da ileri giderek, Kamutay'da "doğruyu yüksek topluluğumuz mu bilir, yoksa bir avuç kara cübbeli mi?" gibi sözleri söylemekten kaçınmadı. İşte yönetici kuruluşun bu tutu-

mu, ülkede gençlerin iki karşıt uçta toplanmalarına, birbirlerine saldırmalarına olanak sağladı. 1950'de yönetimi ele geçirenlerin amacı bütün bilim kurumlarını, öğretim odaklarının denetimi altına almak, kendi anlayışları doğrultusunda yönlendirmekti. Derken 27 Mayıs geldi. 27 Mayıs yetkililerinin de, öğretim-eğitim konusunda yeterli bilgileri yoktu, bilimsel anlayışla yakınlık sağlayamamışlardı. Bu nedenle bilimsel kurumlarda çağdaş uygarlık anlayışıyla bağdaşan bir uygulamaya geçemediler. 1944'ten sonra, Ankara Üniversitesi'nde görülen uygulamaya benzer bir girişim daha sergilendi, 147 yükseköğretim üyesi görevden uzaklaştırıldı. Oysa bu üyelerin hepsi (birkaç kişi dışında) devrimlerden yanaydı (1944'ten sonra uygulanan yöntemde de hep devrimcilerin suyu kesilmişti). Bu yanlış, geriletici işlemden dönülmek istenmişse de açılan yara sağıltılamadı. 12 Mart dönemi de özdeş anlayışla öğretim kurumlarına saldırdı, o da gerici kesimin güçlenmesine olanak sağladı. Böylece 1944-1950-1960-1971 (12 Mart) girişimlerinin hepsi de devrimci odakları yıkmaya yönelik uygulamalara yolaçtı. 12 Eylül ise bunların hepsinden daha güçlüydü, devrimlere-devrimcilere en büyük saldırı ondan geldi, daha önce yaşanan girişimlerine dokunmayı göze alamadığı temel kurumlar çok kısa bir sürede ortadan kaldırıldı.

12 Eylül girişimleriyle bilim-felsefe-düşün odakları geçersiz duruma getirildi. Bu girişimin beş olumsuz ürünü vardır:

A-TDK-TTK gibi Atatürk'ün kurduğu iki devrimci kuruluşu yıkmak.

B- Hep devrimlerden yana olduğunu vurgulayan CHP'ni kapatmak.

C- İşçi Kuruluşları-gençlik örgütlerinin yasadışı sayıp ortadan kaldırmak.

Ç- Düzenlenen yeni anayasa ile ilerleyici akışı durdurmak.

D- YÖK denen denetleyici kurumu oluşturmak.

Bu beş olumsuz girişim derinliğine incelenirse, amacının bütün toplum kurumlarını bir odaktan yönetme olduğu anlaşılır. Oysa felsefede-bilimde-yaratı (sanat) alanlarında bir odaktan yönlendirme anlayışının yaratıcı atılımları durdurmaya yönelik

bir içerik taşıdığı açıktır, bunun yoruma, çarpıtmaya elverişli bir yanı yoktur. 12 Eylül dönemimin, bilimsel alanda, en yaramaz çocuğu YÖK, denetimi altında bulunan kurumlara: "Siz benim gösterdiğim yolda yürümek, benim buyurduğumu yapmakla yükümlüsünüz" demek istiyor, görünürde bilimsel özgürlükten yanadır, ancak uygulamada başka türlü davranmaktadır. YÖK denen kuruluşun benimsediği yönetimin benzerleri Hitler Almanyasında, Mussolini İtalyasında, Franko İsyanyasında görülmüştür dedik. Benim yaşımda kimselerin yükseköğrim yıllarında tanıdığı Alman öğretim üyelerinin hepsi Hitler yönetiminden kaçan bilginlerdi. Avrupanın, yukarda adı geçen üç ülkesinde yükseköğretim kurumlarında uygulanan yöntemlerin ne olduğunu onlardan dinleyerek, okuyarak öğrenmişiz. Arada bir karşılaştırma yapınca YÖK adlı kuruluşun başka bir yapıda olmadığı anlaşılır.

Şimdi, bu açıklamanın ışığında, YÖK konusunda bilimsel işlemlere değgin sorunları gündeme getirelim:

A- Yükseköğretim kurumlarında, bilimsel çalışmalarla sağlanan gelişme-ilerleme-yaratıcı atılım ne durumdadır? Hangi başarılar sağlanmıştır?

B- Yükseköğretim kurumlarında neler, hangi bilimsel yöntemlerle öğretiliyor, verim düzeyi nedir?

C- Yükseöğretim özerkliğini, düşünme özgürlüğünü, bilimsel araştırma bağımsızlığını gösterebilecek yeterli kanıt var mıdır? Varsa hangi alanlarda, hangi anlayışta kişilerin egemen oldukları odaklardadır?

Ç- Öğretim üyelerinin seçilmesinde, atanmasında hangi bilimsel ölçeklere uyulmaktadır?

D- Avrupanın bütün üniversitelerinde felsefe önemli bir öğretim odağı iken bizim üniversitelerimizde neden dışlanmakta, nerdeyse ortadan kaldırılmak istenmektedir?

E- Hangi Avrupa üniversitesinde felsefe denince dine dayalı, ulus yönetimini elinde bulunduranların görüşleri doğrultusunda bir öğrence vardır?

F- Hangi Avrupa üniversitesinde öğrencilerine verilecek bilgiler yöneticilerin denetimi altındadır?

G- Avrupanın hangi üniversitesinde Sosyalizm, Komünizm gibi akımlar yasaktır, yine hangi üniversitede öğrenciler güvenlik görevlilerinin baskısı altındadır? Bu sorunların bir yanıtı yoktur.

Yukarda dizilen soruları, bilimsel bir yaklaşımla incelersek karşımıza olumsuz bir ortamın çıktığını görürüz. Bu ortam bilgi içeriğinden yoksun kalmanın yarattığı bir boşluktur. Bu ortamda yetişen bir öğrenciden yaratıcı atılım bekleme olanağı yoktur; öğrenci kendisine, belleğinde değiştirmeden taşıması için verilen taşıllaşmış bilgilerle yıpratılmış bir aygıttır. Bu aygıt, kendisini kullananın elinde, varlığının dışına çıkarılıp eskitilmiş, belleğine bilgi diye yerleştirdiği kırıntılar-döküntüler anlığının çalışma gücünü azaltır. Öğrenci düşünsel alanda üretici değil, üstlendiği görev ortamında "verileni taşıyıcı" olmaktan öte bir iş yapamaz. YÖK anlayışı üretici değil, buyurulanı yerine getirici bir aygıt istiyor, bu aygıtın adına öğrenci denmesi de başka sözcük bulamamasındandır.

Karl Jaspers (1883-1969) *Die geistige Situation der Zeit,* 1931 adlı yapıtının eğitimle ilgili bölümünde devletin denetimi altında bulunan, ancak devletin öngördüğü doğrultuda sürdürülen bir eğitimin baskı yöntemlerine yönelik olduğunu vurgular. Ona göre eğitim, bilinç özgürlüğüne, düşünme özgürlüğüne dayanmalı, devletin önerdiği bir bilgi içeriğine dayanmamalı. Baskı yönetimlerinin hepsi de, kendi görüşlerini benimsetmek, düşünmekten buyurulanı yapmaya yaktın gençler yetiştirmek isterler, bu onların başlıca özelliğidir.

Karl Jaspers'in ileri sürdüğü açıklamaya uygun eğitim uygulamalarını çağımızın İtalyasında, İspanyasında, Almanyasında, Rusyasında, Portekizinde gördük. Özellikle İkinci Büyük Savaş'tan önce uyguladıkları eğitim bu nitelikteydi, devletin denetimi altında, yöneticilerin istedikleri doğrultudaydı. Adı geçen ülkelerde geçerli kılınan bu eğitim biçimi incelendiğinde verimli olmadığı, büyük bilginler, bilgeler, aydınlar yetiştirmede yaya kalındığı görülür. Nitekim, bu eğitime karşı çıkan düşünürlerin çoğu yöneticilere ağır eleştiriler yöneltmişler, kimi de yurdundan ayrılma, başka ülkelerde yerleşme gereğinde kalmıştır. Yi-

ne adı geçen ülkelerde yetişen düşünürlerin hepsinin baskı yönetimlerinin uygulandığı dönemlerden önce öğrenim gördükleri, yetiştikleri biliniyor. Avrupa'nın baskı yönetimini uygulayan ülkelerinde son altmış yıl içinde büyük bilge yetişmemiştir. Özellikle felsefenin yurdu Almanya'da gerileme başlamıştır. Ancak, yenilgiden sora bilinç özgürlüğünü denetim altına almayı bırakmasıyla gelişme olanağı bulunmuştur. Bu baskı ülkelerinde uygulanan eğitimin yalnızca kan soyluluğuna dayandırıldığı söylenemez. Kan soyuna dayanma daha çok Hitlerin Almanyasında geçerliydi. Böyle bir uygulamaya girişmeyen baskı yönetimli ülkelerde de düşünsel alanda yaratıcı, evrensel nitelikli bir gelişme görülmemiştir. Büyük düşünürlerin, aydınların, bilgelerin, sanatçıların baskı yönetimlerine karşı çıktıklarını, direndiklerini, ölümü bile göze alanların olduğunu biliyoruz. Bunların hepsini kan soyuna dayalı bir yönetim uygulaması sonucu sayamayız. Direnmeye, eleştiriye yolaçan biricik uygulama baskıdır, eğitimin-öğretimin yöneticilerin denetimi altında yürütülmek istenmesidir. Oysa düşünme özgürlüğünün egemen olduğu öğretim kurumlarında eğitim bilgi verilerine dayandırılır, geliştirici-aydınlatıcı öğe bilgi içeriğinde aranır. Uygarlık açısından bakılırsa, eğitimin bir felsefe sorunu olduğu, bilgi ilkelerine dayanan bir ulusu yöneten kurumların hangi koşullara, kurallara göre düzenleneceğini önerir, gerekli ilkeleri saptar, uzmanlar yetiştirir, uygulama alanına koyar. Burada eğitim aşamalar dizisine göre buyurulanı yerine getirme ilkesine dayanır. Bu eğitim türünde yaratıcı, üretici tutum aranmaz, buyruğa uyma önerilir. Ordunun yapısı budur, başka türlü olmasına da olanak yoktur, genel uyum sağlanamaz. Orduda eğitilene verilenden başkası istenmez; öğretilenlerin hepsi buyruğa dayalı bir uygulamayı gerektirir. Bu nedenle orduların eleştirilmesi sözkonusu değildir. Bir ordunun çağdaş buluşlarla donatımı da yalnızca uzmanların işidir, düşünme özgürlüğünden yana olanların değil.

Oysa, ordu dışında kalan, bilgi içeriğine dayanan eğitim, öğretim bilinç özgürlüğünden kaynaklanma gereğindedir. Orada eleştiri, başka bir görüşü gündeme getirme gereği vardır, kaçınılmazdır. Bilgi içeriğine dayanan eğitim-öğretim kurumlarında

yetkililerin isteğine göre verilenle yetinme değil, verileni eleştirerek geliştirme, üretici duruma getirme, gerektiğinde başka bir öğreti ileri sürme anlayışı önemlidir. Orduda bir er, verilen bir buyuk nedeniyle, üstünü eleştiremez, bu genel uyuma, genel düzene aykırıdır, ordunun yapısıyla bağdaşmaz. Oysa, öteki eğitim-öğretim kurumlarında eğitilenin eğiteni eleştirmesi, yeni bir görüş ileri sürmesi, başka bir çözüm önermesi düşünme özgürlüğü ilkesine dayandığından sevindiricidir. Böyle bir tutum bilgi alanında gelişmeye, ilerlemeye, yaratıcılığa giden yolu ışıklandırır, gençleri daha verimli bir anlayış ortamına götürür. Bu olaya 12 Eylül anlayışıyla yaklaşırsak yasaklarla, kınamalarla, suçlamalarla karşılaşırız. Öğrenci, kendisine verilenle yetinmesi gereken, bir aygıt niteliğindedir, öğreteni, ulus yönetimini, uygulamaları eleştirmesi, başka seçenekler ileri sürmesi, "büyüklerin sözlerini" dinlememesi ölçüsüzlük, erdemsizlik, saygısızlık sayılır. Öğrenci istediği öğretim kurumuna giremez, istediği öğrenceyi seçemez, istediği yapıtı okuyamaz, dilediği yönetim biçimini övemez, dernek kuramaz, toplantı düzenleyemez, yürüyüşe geçemez. Bunları yapmaya kalkınca karşısında güvenlik görevlilerini, savcıyı, yargıcı, sözün kısası baskıcı yönetimi bulur. 12 Eylül anayasasının komuoyuna sunuluşu gibi bir durum çıkar ortaya, kırsal kesimde güvenlik görevlileri aracılığıyla gizli baskıya başvurarak anayasayı onaylatacaksın, sonra dönüp işte %93 nicelikte bir onay gördük, yaptıklarımız beğenilmişir, diyeceksin. Bu tutum Neron'un Romasında bile alayla karşılanmıştır. Yukarıda söylediklerimi birkaç örnekle saptayayım: 12 Eylül anayasası onaya sunulduğu günlerde, karşıt eleştiriler yasaklanmıştı, özellikle eski başbakanlar, öncülerin konuşturulmaması kuralı getirilmişti. Trabzon ilinin Maçka ilçesine bağlı Yeşilyurt, Sevinç, Örnekalan, Kozağaç gibi devrimci köylere jandarma-polis gönderilerek (gizlice) "bu köyde tek bir hayır oyu çıkarsa yandınız" biçiminde gözdağları verilmiştir. Bu olayın tanıkları ortadadır. Böylesi gözdağlarının Ünye, Fatsa ilçelerinde daha açıkça yapıldığını, gözdağının daha ağır içerikli korkutmalara dönüştürüldüğünü o yörelerde yaşayan tanıklardan dinlemiştim. Doğu illerinde de buna benzer uygulamalar sürdürül-

müştü. Kars'ta anayasayı onaylamak gerekimi gündemdeydi. Özellikle 12 Eylül yetkililerinin konuşmaları ilginçti, açıkça korkutma niteliği taşıyordu. İstanbul'un Fatih ileçesinde, benim oy kullandığım sandıkta zarfın içindeki belgenin rengini tanıyan, sandık başkanı yüzüme dik dik, anlamlı bir tutumla bakarak neden karşı oyu kullandığımı sorar gibiydi. Oturduğum yörede 12 Eylül anayasasına karşı oy kullananların çoğunu tanıyordum, oysa sayımda verilen olumsuz oyların sayısı beklenenden çok az çıktı, bunun nedenini epeyce tartıştık aramızda. Bu oylama yönetimin tutarsızlığı, %93 olumlu oyun bir kandırmaca olduğunu son seçimlerde %36 oranında oyla yönetimin ele geçirilişinden anlaşılmıştı. Yine Maçka ilçesinin Çatak köyünde 12 Eylül anayasasına olumsuz oy verildiğini biliyorum. Sonradan köy kahvesinde "bizim oylarımız ne oldu?" diyen köylülerin birbirileriyle tartıştıklarına tanık oldum. Yine 12 Eylül anayasasına göre yapılan ilk genel seçimde, seçime katılan adayların, 12 Eylül yetkililerince ayıklanması, seçime devrimcilerin, Atatürkçülerin sokulmaması, sonra bu seçimin düşünce özgürlüğüne uygun biçimde yapıldığının dünyaya duyurulması aktöre ilkelerine büsbütün aykırı bir olaydı. Sen, kendi istediğini yürürlüğe koyduğun tutarsız baskı yasalarına dayanarak, getireceksin, bunun bir aktöre kuralı olduğunu ileri süreceksin, sonra dönüp gerçek aktörenin kendi anlayışının doğrultusunda davranmak olduğunu söyleyeceksin. Felsefe açısından bakıldığında, bu uygulamanın aktöreyle bağlantılı olmadığı, aktöreye aykırı bir nitelik taşıdığı kolayca görülür. Söylenenle yapılan arasında görülen aykırılığı onaylayan bir aktöre öğretisi yoktur, bu anlayış 12 Eylül uygulamasıyla gündeme getirilmiş birkaç yozlaşmış yetkilinin becerisidir.

Yapılanla söylenen arasında ortaya çıkan tutarsızlığı tutarlılık diye göstermek, felsefe öğretilerinin onaylayamayacağı bir yalandır, dahası bir aktöre bunalımıdır, değerler alanında sarsıntıdır. Yapay bir aktöre öğretisinin yürürlüğe konması eğitim-öğretim kurumlarında dengesizlik yaratır, dengesizlik ise bilinç özgürlüğünü ortadan kaldırıp bilinç bulanıklığına döşünmenin yollarını açıverir. Bu tür olayların arkasında, yetkisizlerin kendi-



lerini (bilim alanında) yetkili sanarak eyleme geçişleri saklıdır, işte "büyüklerin sözlerini dinleme" anlayışının getirdiği tutarsızlığın kaynağı budur. Bir toplumda bilimsel yetkinin yerini "büyüklerinin sözlerini dinleme" geleneği alırsa orada felsefenin yeri yoktur, felsefenin bulunmadığı bir toplumda düzmece bilgelerin sayısı hızla artar. Bu artış bilimsel denetimden yoksunluğu, bilimin yerini bilimsizliğin aldığını kanıtlar.

İmdi, ülkemizde sık sık gündeme getirilen, "çoğunluk" sözcüğü üzerinde duralım. Bilimsel konularda, felsefe sorunlarında "çoğunluk" sözcüğü geçerli değildir, biricik egemen güç yetkidir. Yetkinin özünü bilgi, bilim, felsefe oluşturur. Bu nedenle çoğunluğa başvurmak, çoğunluğun onayıyla güç kazanmak bilimsel bir başarı değildir. Seçimlerde çoğunluğun onayını kazanmak düşünme özgürlüğünün ürünüdür. Ancak, düşünme özgürlüğünün yapıcı öğeleri arasında bilinçsizliğin yeri yoktur. Önemli olan kandırılmamış, bilgisizliğinden dolayı saptırılmamış, inançları sömürülmemiş çoğunluğun onayını kazanmaktır. Bilinçsiz çoğunlukta düşünme özgürlüğünün yerini buyurucu öğeler alır. Özellikle geleneklerine, inançlarına bağlı topluluklarda çoğunluktan yararlanmak sakıncalı sonuçlar doğurur. Yeryüzünde devrimden, yenilikten yana olan çoğunluk kolayca oluşturulamaz. Çoğunluk, uygulanan yeniliği güçlükle benimser, işine gelince, ondan yarar sağlayınca koruyucu duruma geçer. Bu, önce karşı çıktığını sonra onaylamaktır. Çoğunluğun bu durumunu bilerek, onun yeterli bilgi edinemeyişinden yararlanarak yönetimi ele geçirmek aktörenin özüyle bağdaşmaz. Bilgisiz çoğunluğu kendine çekmek için, bilimin, felsefenin onaylamayacağı olanakları kullanmak toplumu çıkmazlara, tutarsızlıklara sürükler, yalanın geçerliliğini sağlar. Önemli olan çoğunluğu aydınlatarak, bilinçlendirerek, bilginin ışığında yürümeyi sağlayarak, yalanın ne olduğunu açıklayarak başarı kazanmaktır. Tarihte bilinçsiz çoğunluğun onayına dayanarak, uygarlık alanında ilerlemiş bir toplum bilinmiyor. Ancak, yine bilinçsiz çoğunluğun oylarından yararlanarak, toplumu gelişmeden yoksun kılmış yöneticilerin çoğunluğunu vurgulayan örnekler az değildir.

İmdi, yukarda sergilenen örneklere dayanarak, YÖK dediğimiz kurumu bir daha gözden geçirirsek, eğitim-öğretim odaklarında bilinçsiz çoğunluğu oluşturmaya yönelik bir uygulamayla yüzyüze geliriz. YÖK ne istiyor? sorusunun yanıtı şudur: YÖK öğretim-eğitim düzeninde bilimsel bilincin uyanmasından yana değildir, öğretilecek bilgileri kendisi saptama eğilimindedir, sözün kısası "büyüklerin sözlerini dinleme" uygulamasından yanadır. Nitekim, öğretim üyelerinin seçiminde, atanmasında yürütülen yöntem böyledir. Genel seçimlerde uygulanan yöntem neyse YÖK aracılığıyla, 12 Eylül anayasasına dayanılarak, sürdürülen işlemler de odur. 12 Eylül yönetiminin onayından-denetiminden geçen ilk seçimli YÖK uygulamaları arasında özdeşlik vardır, bu tartışılamazcasına açıktır. YÖK, bilim kurumlarında, bir kışla düzeninin kurulmasından yanadır, yaptıkları bunu göteriyor. Oysa yine bu YÖK bilimsel bağımsızlığı, düşünme özgürlüğünü savunduğu yanılgısı içindedir. Bunu da bilerek, isteyerek yapıyor, bilinçlenmeyi değil de bilinçsizce boyun eğmeyi öneriyor, egemen kılmaya çalışıyor.

Burada, YÖK uygulamalarıyla ilgili, bir iki örnek daha verelim: yükseköğretim kurumlarında Osmanlıcılık, tarikatçılık etkinliğini açıkça sürdürüyor, YÖK bunu yapanlara ses çıkarmıyor, özellikle tutucu-gerici öğretim üyelerini koruyor, devrimci öğretim üyelerine karşı böyle bir açıkyüreklilik göstermiyor. Şu olayı düşünelim: "Size Türk milletinin ne kadar ahmak olduğunu göstereceğim ... Herşeyi Batı'dan kopya alıyoruz. Batılı tarihi, ilkçağı, ortaçağı, yeniçağ olarak okutuyor. Bu çağlardaki Türk toplumlarının tarihini biz ne zaman okutacağız? Sayın hocam Muharrem Ergin'in ifade ettiği gibi 'tarihine küfreden bir toplum yetiştiriyoruz'. Bu da bizim 65 yıllık ahlaklığımızdandır." (İ.Ü. öğretim üyelerinden Doç. Dr. Abdülkadir Doruk. *Cumhuriyet*, 5.6.1988). Bu alıntıda Cumhuriyet döneminin "ahmaklıkla" nitelendirildiği görülüyor açıkça. Bu sözleri, üniversitede bir devrimci öğretim üyesi söylese, bütün gerici yayın araçları çığlığı basar, YÖK yönetimini göreve çağırırdı. Bunları söyleyenin ne denli saygısız, yozlaşmış bir baş taşıdığını açıklamanın gereği yoktur. 65 yıl öncesinde "Türk tarihi" sözcüğü alay

konusuydu, "Türk" sözcüğü kabalığı, anlayışsızlığı yansıtırdı, yalnızca "Osmanlı tarihi" okutulurdu. "Türk" sözcüğü Cumhuriyet yönetimiyle değer kazandı. Osmanlı medreselerinde hangi Türk toplumunun tarihi okutuluyordu? Cumhuriyet yönetimini kötüleyen, bunu bile bilemeyecek durumda, acınası kişidir... YÖK aydınıdır.

Bu uygulamada bir bunalım vardır. Bu bunalımı inanç ortamına çekerek aktöreye özgü düzenlemelere girişmek değer kavramının içeriğine aykırıdır. Felsefe anlayışından yoksun kimselerde değer kavramı toplumsal özden yoksun, yalnızca buyurucu bir nesne anlamına gelir. Oysa toplumu oluşturan öğelerin başında gelen; yaşamı biçimlendiren, sürdüren olanaklardır. Açlıktan kıvranan, sürünen bir kimsenin gözünde başkalarının iyelik yetkilerine saygı göstermek, doğruluktan ayrılmamak, yönetime karşı sevgi duymak gibi kökeni değer olan eylemlerin anlamı yoktur. Açlıktan bunalan bir kişinin yasa-dışı eylemlere girişmesiyle çok değerli bir ötücü kuş yiyen kedinin davranışı arasında içgüdü yönünden bir ayrım aranamaz, ikisini de eyleme iten yaşama güdüsüdür. Türkçemizde "tok acın durumundan anlamaz" diye bir atasözü vardır. Bu atasözü toplumsal bir gerçeği içermektedir. Tok kişinin değerlerle ilgili yargısı aç kişinin yargısına benzemez. Birincisinde yargının kaynağı geleneksel tutumda, ikincisinde ise yaşamsal edimde aranmalıdır. Bu iki karşıt durumda aktöre yolunun değişik olacağı açıktır. Varlıklının iyeliğine saldıran bir hırsızla, görevini kötüye kullanan bir yetkilinin tutumları özdeştir. Hırsız çalmayı iş edinmştir, aç kalmasa bile çalacaktır, bütün hırsızlıklar açlıktan dolayı değildir. Öte yandan görevini kötüye kullananların hepsinin bu yolsuzluğu yaşamsal gereksinme sonucu kaptıkları söylenemez. İçinde yaşadığımız toplumda görevini kötüye kullananlar arasında nice varlıklılar biliriz. Oysa yaşamsal nedenlerle hırsızlığa yönelme gereğinde kalmasına bir örnek verelim: 12 Eylül döneminde, güvenini kötüye kullandığı savıyla yargılanan eski bir bakan otuz yıl süreyle içeri atılmış, yargısı onaylanmıştı. Oysa yine 12 Eylül yetkililerinin onaylarıyla işbaşına getirilen bir bakanın, denizcilikle uğraşan bir işadamından, görevini kötüye kullana-

rak, büyük bir gelir sağladığı ortaya çıktı. Öte yandan, yine 12 Eylül yetkilisi bir orgeneralin, görevini kötüye kullanarak, büyük bir varlık sağladığı, kanıtlar gösterilerek, ileri sürüldü. Ancak, 12 Eylül yönetcilerinin kendi eylemlerinden dolayı sorumlu tutulamayacaklarını öngören özel bir yasayla, konuda yasal işlemlerin yapılmasına olanak bırakılmadı. 12 Eylül yetkilileri, işbaşına geldiklerinde, ülkenin yolsuzluklarla çalkalandığını ileri sürdüler, bütün kamu yayın araçlarını bu olayları sergilemekte kullandılar. Kendi aralarından iki yüksek görevli yolsuzlukla suçlanınca, yine yetkililer, ağız değiştirerek "başkalarının şeref ve haysiyetiyle oynamaya izin veremeyecekleri"ni açıkladılar. İğnenin ucu kendilerine batınca başka türlü, görevden uzaklaştırdıkları yöneticiler sözkonusu olunca başka türlü konuşan 12 Eylül yetkililerinin ülkede yaygın bir "ahlak bozukluğu" olduğunu vurguladıkları da biliniyor. Bu yetkililer, anayasa düzenlenirken öğrenim kurumlarında "ahlakın düzelmesi" düşüncesiyle "din" öğrencesinin verilmesini gerekli gördüler. Başkalarını hırsızlıkla, yolsuzlukla suçlayıp yargıla, içeri attır, sonra özdeş suçla suçlandığını görünce, suçlanacağını sezince özel yasa çıkar, yürürlüğe koyuver, işlerin dinle düzeltilebileceğini ileri sürerek, dini kendini korumak için araç edin. Bu olaylar, kendilerini düzeltmeyen kimselerin başkalarını yola getirebilecekleri konusunda ne denli değer bunalımı içinde olduklarını gösterir. Günlük yayın araçlarından öğrendiğimize göre, 12 Eylül dönemiyle başlayan yolsuzlukların sayısı, 1950-1980 arası evrede ortaya çıkanlardan daha çoktur. Yakınlarını kayırma, varlıklı kılma, yüksek görevlere getirme, Türk parasının değerini sıfırın altına düşürme, yüzyıllar boyunca islam ülkelerini karanlıkta bırakan, Batı uluslarından dilenmeyi gelenekleştiren eskimiş inançları yürürlüğe koyarak tarikat denen yozlaştırıcı odakları koruma gibi çağdaş uygarlığın tiksindiği uygulamaları geliştirme hep 12 Eylül döneminin getirdiği olumsuzluklardır. Ulusu yasalara saygı göstermeye, uymaya çağıran 12 Eylül yetkililerinden biri olan Ankara Sıkıyönetim Komutanı, yargı önünde aklanmış, yargısı yargıtayca onaylanmış yüzotuzbin kitabı yaktırmıştı. Başkalarını yasalara saygıya çağıran bir yönetimin kendisini ya-

saüstü bir yekte sanması hangi aktöre anlayışıyla, hangi değer kavramıyla bağdaşır bilemiyoruz. Yine 12 Eylül döneminde, Kapıkule Gümrüğü'nde ortaya çıkan bir yolsuzluk olayı nedeniyle bir general bir albayı öldürünce yayın yasağı konmuştu. Oysa bu tür yasaklar "başkalarının şeref ve haysiyeti" sözkonusu olduğunda bile konmamıştı, çamuratma eylemleri kamunun yayın araçlarıyla sürdürülmüştü. Bu olumsuz örnekleri istediğimizce çoğaltabiliriz, sonuç değişmez.

Yukarda sergilenen örnekler değer bunalımlarıyla ilgili yozlaşmaların, yozlaştırmaların hangi odaklarda yoğunlaştığını gösteriyor. Değer kavramını, güncel dilin sığlığında, kulaktan dolma bilgilerle açıklamaya girişenlerin bilgi içeriğinden çıkarabilecekleri anlam olumsuzdur. 1402 sayılı yasayla, yargılanmaksızın, görevlerinden uzaklaştırılanlar, güvenlik görevlilerinin yasal-tüzel nedenlere dayanmaksızın gözaltına alarak aylarca, yıllarca yargıç önüne çıkarmadan içerde tuttuklarına yasal yollarla başvurma yetkisinin tanınmadığı bir ülkede egemen olan yönetim için değer kavramı anlamsız bir sözcüktür. İmdi, hak, tüze, doğruluk birer değerdir, üstelik bu değerler toplumu düzenleyen yasaların kurucu-biçimlendirici öğeleridir. Bir yönetim bu değerleri bile bile, göz göre göre geçersiz sayarsa, onda uygarlık adına övülmeye yaraşır ne vardır? Bu değerlerin bilincine varamadığından, doğal etkenler altında, yaşamsal güdülerin yönlendirmesiyle eylemlerini sürdüren ilkel toplulukları kınamak doğru değildir. Onların bilmeden yaptıklarını çağımızın baskıya dayanan yönetimleri, kendi anlayış sularında yüzen uzmanlara, danışmanlara başvurarak yaptırmaktadır. İlkel kişinin özünde değer kavramı yoktur, yalnızca doğal eğilimler vardır. Bir yönetici gücünü oturduğu koltuğundan alıyorsa, o koltuğun dışında etkili bir odağı tanıyabilecek yeterlilikte değilse, onun çevresinde toplananların uygarlıkla bağlantısı yoktur. Uygarlık değerleri anlamayı, yerli yerine koymayı, uygulamayı gerektirir. Değerler kişisel eylemlerle ilgilidir, daha açığı kişisel eylemleri denetleyen, yönlendiren değerlerdir. Bir yönetimde değerler dışlanırsa yönetim erki düşgele eğilimlerin, saplantıların egemenliği altına girer, yozlaşma-soysuzlaşma başlar. Bir kişi, hangi görev aşa-

masında bulunursa bulunsun, bilgisel yetkisinin sınır çızgilerini bilemiyorsa üstlendiği görev buzağının boynuna takılan mavi boncuk gibidir. Görevi biçimlendiren, belirleyen odak toplumun değerlere getirdiği yorumdur. Değerden uzaklaşmış, yalnızca koltuğun sağladığı yetkeye dayanan bir görev doğal güdülerin yönlendirdiği yaşamsal eylemin dışına çıkamaz.

Bir toplumda yürürlüğe konan "suç" kavramı, yalnızca yöneticilerin, yetkililerin istenci doğrultusunda uygulanan yasalara göre belirlenirse korkunç bir değer bunalımı yaşanıyor demektir. Bu tür bir bunalımı önlemek amacıyla işe "devlet babanın yardımı" karıştırılarak değer saptırmaları başlar, yurttaş "devlet baba"ya karşı boynu bükük duruma düşürülür. Oysa "devlet baba" uyguladığı düşlemsel yasalarla yurttaşlardan çaldığını, boyasını değiştirerek, bir yardım örtüsü altında geri vermektedir (çalınanın pek azını). Böyle bir uygulama yurttaşın yardımseverlik denen değerden anladığını çarpıtmaktan öte anlam taşımaz. Üstelik bu yardım da yönetimden yana olan yardakçıların, çığırtkanların, dalkavukların, çıkarcıların becerileriyle övünmesi bir eylem olarak gösterilir. Durum doğruluk, iyilik, tüze, erdem, güzellik gibi değerler için de geçerlidir (bu tutumla). Yurttaş bu değerleri "devlet baba"nın davranışına, uygulamasına uygun biçimde anlama gereğinde bırakılır, dinin istediği de budur (buyurucu tanrı adına). Bu olay kurttan kaçan yavrulu geyiği uygun bir yerde pusuya düşürüp avlamaya benzer; nitekim adak koyun da önce beslenir, sevilir, okşanır sonra bıçağın altına yatırılır. Ancak bu iş tanrı adına yapıldığından üstün bir değer kılığına sokularak yurttaşlara gösterilir. Bu tür olaylarda "devlet baba" varlığını borçlu olduğu yurttaşlara karşı yerine getirme gereğinde kaldığı yasal görevini, büyük bir beceriyle, "yardım"a dönüştürür, en etkili kandırmacalardan birini gündeme getirir. Önce varlıklıyı koru, yurttaşları yoksullaştır, sonra yurttaşlara soygunculardan yardım sağla.

Değerlerin yorumu ulus yöneticilerin tutumlarıyla, görevsel uygulamalarıyla bağlantılı kılınırsa, baskı yönetimine gizli kapılar açılır; değer kavramı felsefe anlayışına karşıt bir uygulamanın buyruğu altına sokulur, artık değer sözcüğünden anlaşılması

gereken de gösterilen yolda yürümek olur. Bu durumda "değerli kişi", "değerli aydın" ipini çekenin izini süren kimsedir, başlıca özelliği de koyun uysallığıdır. Ulus çoğunluğunun emeğinden yararlanarak, aldığının karşılığını vermeyen, ulusun emeğini kendi çıkarları uğruna sömürerek devleti varlıklı kılmayı amaçladığını söyleyen tutucu yönetimlerde değer soyut bir kavramdır, yaşamla ilgisi yoktur. Bir toplumda değerler yaşamdan koparılarak, yalnızca yönetici kurumların anlayışı doğrultusunda yorumlanırsa, değere belli bir egemen gücün dilediği anlam verilirse orada felsefe yoktur, değer kavramı da güçlünün gönlüne göre biçimlenen bir oyuncak gibidir. Değerler yaşamı biçimlendirmiyor, düzenlemiyorsa içi boşalmış yemiş kabuğu demektir. Değer yorumları toplumdan topluma değişir, ancak bu değişiklik yönetici kurumların istencine değil, toplumun yapısına bağlıdır. Bu görüşü birkaç kez vurguladık.

Değerlerin yorumlanışında yönlendirici öğe araştırma yöntemidir; değerlerin içeriğinin, ne olduğunu açıklığa kavuşturabilen bir yöntemdir. Değerler, belli kurumlarda görev alan, yetkililerin denetimi altında olursa değer olmaktan çıkar birer yüzeysel buyruğa dönüşür. Sözgelişi bir toplumda doğruluk, tüze, erdem yalnızca yönetim biçiminin gerekli gördüğü düzeyde kalırsa orada düşünme özgürlüğü yoktur. Düşünme özgürlüğünün bulunmadığı bir yerde de değer kavramının anlamı kalmaz. Bir resmin bir yontunun, bir mozayiğin, bir felsefe yapıtının güzelliğini, doğruluğunu, yüceliğini bg. saptamak yönetici kurumun elindeyse, onun denetimi altındaysa yaratıcı atılımlara yer kalmamıştır. Bir ülkede, yaşamı süresince yontuyla ilgili bilgi edinmemiş bir yetkili, bir yüksek görevli; alanlara dikilmiş yontularla ilgili yargılar vermeye kalkışırsa, bilmediğini bilir görünerek birtakım uygulamalara girişirse, o ülke uygarlığın çok mu çok gerisindedir. O ülkede felsefenin, istenç özgürlüğünün kapısı kapalıdır.

Geri kalmış toplumlarda değerler dondurulmuştur, geçmişten geleceğe taşınan taşıllaşmış birer nesneye dönüştürülmüştür. Bu olayda en etkili öğe dinle bağlantılı inançlardır. Konuyu açıklığa kavuşturmak için birkaç somut örnek verelim. 1950'den

sonra Türkiye'de cami yapımı hızlandı, kısa bir sürede binlerce cami yapıldı, onarıldı. O dönemde Türkiye'de kırksekizbin köy, beşyüzü aşkın ilçe, o sayıya yakın bucak vardı. Bunların çoğunda yeni camiler yapıldı. Oysa, çağdaş araçlarla, gereçlerle yapılan bu camiler arasında mimarlık yönünden yenilik taşıyanı yoktur. Biçim, kuruluş, yapısal bölümlenme hep yüzyıllar öncesinden gelir. Türkiye'de mimarlık tarihinde bakıldığında büyük mimarların hepsinin özgün bir cami yapımı geliştirdiği görülür. Mimar Sinan'ın yapılarında birbirine benzemeyen özellikler, yenilikler vardır. Ondan sonra yapılan camilerde de, mimarın yaratıcı gücünü gösteren yenilikler sergilenmiştir. 1950 den sonra yapılan camilerin hepsinde özdeş yapı biçimi uygulanmıştır. Buna karşın, bu yeni yapılan eski biçimli camilerin aydınlatılmasında, su, döşeme, yapım gereçlerinin sağlanmasında hep çağdaş buluşlardan yararlanılmış, minarelere seslendirici araçlar yerleştirilmiştir. Öte yandan 12 Eylül uygulamasıyla birçok yontu yerinden sökülmüş, kırılmış, ortadan kaldırılmıştır. Yine 12 Eylül yetkilileri, yeniliğe, uygarlığa bağlılıklarını vurgulayarak 1923'ten sonra bütün yeniliklere karşı çıkmış, kimi yeni kurumları kapatmış, görevlileri işten uzaklaştırmış, Osmanlı döneminde uygulanan öğretim-eğitim biçimini yürürlüğe koymuş, öğretim kurumlarında dine dayalı bir yönetimi benimsemiştir. Bu uygulamayı daha da genişleterek sözcüklere de yaymıştır. Geriye dönüşü yasallaştıran 12 Eylül yönetimi yetkilileri öz yaşamlarında çağdaş uygarlığın en yeni buluşlarından yararlanmada en atak ilericiyi bile geride bırakmışlardı. Yine bu 12 Eylül yönetimi DİSK denen işçi kuruluşunun yöneticilerinin görev yaptıkları yapıları, "işçiler bu yapılarda mı kalıyor?" sözleriyle kapatmış, ellerinden almıştır. Bunu yapanlara karşı kimse çıkıp, "peki aşırı bir tüketimle yapılan orduevlerinde erler mi kalıyor?" diyememiştir, bunu göze alamamıştır. Bu son iki örnek çok ilginçtir. Orduevleri yurdun, ulusun savunulması amacıyla yapılıyor, bunda kuşku yok. Öte yandan DİSK'e bağlı görkemli yapılar, yalnızca yöneticilerin mutluluğu için mi yapılmıştır? İşçi kuruluşlarında yöneticiler seçimle gelir, seçimle gider, bu nedenle yönetici o görkemli yapıda belli bir süre kalabilir, görevi

bitince çekilir gider. Durum orduevleri için de öyledir. Oysa 12 Eylül yönetimi bu çelişkiyi düşünememiştir. Bu çelişki onları parti yapılarını kapatmaya değin götürmüştür. Oysa bu parti yapıları orduevleri gibi ulusun değil, parti üyelerinin ödenekleriyle yapılmıştır, onlarda parti-dışı kalan yurttaşların parası pek yoktur. Değer yorumları açısından bakılırsa, bu çelişik uygulamalarda tutarsızlığın ne denli somut olduğu görülür.

Toplumsal amaçla yapılan, yine toplumundur, özel kişilerin değildir, yöneticiler gider başkaları gelir, yapı onu yaptıran kurum durdukça kalır. Bu tür uygulamalarda öncelik kamu yararına tanımlıdır. Bir yönetim, kendi yararını, kendi çıkarını kamu örtüsü altında gizlemeye çalışırsa günün birinde o örtünün yırtıldığını, arkasında kimlerin saklandığını görmeyen kalmaz. 12 Eylül yönetiminin, felsefe açısından, yargılanması çok ilginç sonuçlar doğurur, ülkemizde bilgi düzeyinin niteliğini gösterir. Uygarlık ortamında kişinin yaptığından sorumlu tutulması, onda sorumluluk duygusunun bulunması gereklidir. Oysa 12 Eylül yönetiminde böyle bir düşünce görülmüyor. Bu yönetim, çıkardığı özel yasalarla, kendisini dokunulmaz, eleştirilmez, yargılanamaz saymıştır. "12 Eylül yetkililerinin yaptıkları konusunda anayasaya aykırılık ileri sürülemez. Bu yönetimde görev alanlar için yargı kurumlarına başuvurulamaz, onlar yaptıklarından sorumlu tutulamaz" sözleriyle yasallaştırılan düşünceler, uygulamalar hep 12 Eylül yetkililerinin ürünleridir. Uygarlık şunu söylüyor: kişi hangi görevde bulunursa bulunsun, hangi yetkilerle donatılırsa donatılsın, toplumu düzenleyen yasalar karşısında birtakım sorumluluklar yüklenir. Yaptığından, kendini, sorumlu tutmayan bir yönetim, bir kuruluş uygar değildir, olamaz da. Sorumluluk yalnızca bilinç özgürlüğü taşıyanlara özgüdür. Taşıdığı yetkiler bakımından, en sorumsuz kişi bile, uygarlık önünde eylemlerinden sorumludur. Ancak yozlaşmış başlar eylemlerinden sorumsuz olabilir. 12 Eylül böyledir.

İmdi, olaylara çağdaş uygarlığın gözüyle bakılırsa çok utanç verici bir görünümle yüzyüze gelinir. Nitekim, 12 Eylül yetkililerinden, üstelik en yüksek aşamada bulunan, birkaç kişiyle ilgili yolsuzluk savları ortaya atılmış, olaylar yayın araçlarıyla ser-

gilenmişti. Ancak, yürürlüğe konan özel yasalar, bu yolsuzlukların yargı önüne getirilmesini engellemiştir. Bir kurum, eline geçen yetkilere dayanarak, kendini bütün yaptıklarından sorumsuz tutarsa, onun kamudan saklağı, gizlemeye çalıştığı birtakım yolsuzluklar var demektir. Doğruluk, tüze, erdem gibi değerleri geçersiz kılan kurumlar sık sık bu tür uygulamalara başvururlar. Bu uygulamalar, özgürlük örtüsü altında, baskı yönetimlerini besleyecek toprağı karmaktan öte bir anlam taşımaz. Eleştiriden, yargıdan kaçan, birtakım önleyici özel yasalar çıkaran bir yönetimin kendi kuyusunu kazdığı tarihte çok görülmüş olaylardandır. Kişinin kendine kazdığı kuyuya başkasının düştüğü pek görülmemiştir. Öte yandan, kişinin kendine kazdığı kuyuya düştüğünde, onu ordan çıkaran da bulunamamıştır. Kamu yararına işleyen yasalara karşı saygılı olmayı bilmek, onlara uymak bilgeliktir, erdemdir; ancak kendilerini yaptıklarından dolayı sorumsuz tutanları koruma amacıyla yürürlüğe konan özel yasalara saygı göstermek, onların etkinliğine çalışmak ne bilgelikle, ne de erdemle bağdaşır. Saygı buyrukla bağdaşmayan bir değerdir, yasalarla yürürlüğe konan bir önerge değildir. Üstelik saygı içten gelen, bulunçla ilgili bir nesnedir, baskıyla kimseye onaylatılamaz. Kişinin içinden gelmeyen, bilincinde yerini bulamayan bir edimin saygıyla ilgisi yoktur.

Saygı, yalnız başına bir değer diye görülmemeli, onun kaynağı sevgidir. Sevgiye dayanmayan, yalnızca yasaların etkisi altında gösterilen bir saygı eylemi ikiyüzlülüktür; yalancı bir görünüştür. Sözgelişi Osmanlı döneminde dayaktan, içeri atılmaktan, sürgünden korktuğu için, ramazan ayında oruç tutar görünen, gizlice yemeğini yiyip içkisini içen kimsenin dine saygılı görünmesi baskı yüzündendir. Bu olayda yönetim saygıyı baskı altına alarak bireyleri ikiyüzlü davranmaya itmiş, islam orduları ele geçirdikleri Hıristiyan ülkelerde, kiliseleri camiye dönüştürürken yalnızca güçlerine dayalı bir saygıyı yürürlüğe koymuşlardı, başkalarının inançlarına, tapınaklarına, kutsal sayılan kurumlarına saygı göstermemişlerdir. Kendi yaptıklarını, islam dini adına, bir erdem sayarken, Hıristiyanların kiliseye çevirdikleri camileri görünce saygısızlık, haksızlık, utanmazlık diye nite-

lemekten geri kalmamışlardı. Benim yaptığım iyi, senin yaptığın kötü gibi bir nitelemenin felsefede yeri yoktur. Saygı kişisel bir değer değildir, onun kişisel yorumu da genel geçerlik taşımaz. Bu olayı öteki değerler alanında da görmekteyiz. Özellikle inançların düzenlediği toplumlarda, yine inançların düzenlediği yöntemlerde değerlerle ilgili yorumları bencil bir çıkarcılığa dayandığı görülmektedir. Bu tutarsız-çelişik yorumlar bilgi içeriğinin yetersizliğinden kaynaklanır.

Değer bunalımlarının hızlandığı, yaygınlaştığı toplumlarda büyük sarsıntıların birbirini izlediği görülür. Toplum sağlıklı bir tabana oturmamış, kendine özgü yeni bir değer anlayışı oluşturamamıştır. Özellikle üretilenin tüketilene yetmediği toplumlarda, çalkantılı dönemlerde değerlerin yüzeysel açıklamalarla geçiştirildiği, tutarsızlıklara sürüklendiği tarihin sergilediği olaylardır. Toplumda beliren bilgi susamışlığı yüzeysel yorumlarla, düzensiz tanımlamalarla giderilmek istenir. Genellikle aktöre alanında birtakım kandırmacalar, yalancı değerler öne sürülür. Toplumsal bunalım bilgi içeriğinin yerine kandırıcı, aldatıcı etkinliği koymaya çalışır, salt bilgiyi yüzeyselle değiştirmeyi amaçlar, bireysel yenilik girişimlerini suça yönelik eylem diye gösterir. Toplumsal bunalım bunlarla da yetinmez, inançlardan, geleneklerden uzaklaşıldığını, ortalıkta bir aktöre yozlaşması bulunduğunu ileri sürenlere olanak sağlar. Bunun en açık örneği 12 Eylül yönetiminin Atatürkçülük anlayışıdır. Bu dönem Atatürkçülük adına Atatürk'ün getirdiği yenilikleri yıkarken önemli bir iş yaptığını savunmuştur. Biz, bu tür eylemlere, değer saptırmaları diyoruz.

Değer saptırmalarında, olayların kaynağını aramayan yönetici topluluk, suçu başkalarına yükleyerek kendini arındırmaya çalışır. Saptırmanın arkasında kişisel istenç özgürlüğü sözkonusu değildir. Ben, bir yuttaş olarak, vergi vermem gerekiyorsa vermeliyim; yine bir yurttaş olarak belli süreler içinde bana verilen görevi yerine getirmeliyim, bunları yapmadığımda suçluyum. Suçun, niteliğine göre, ağırlığı, yeğnikliği başka bir konudur. Bizi ilgilendiren suç kavramının içeriğidir. Bu yasal suçun dışında bir de uygarlık yönünden suç vardır. Ben, okumuş, ye-

tişmiş bir kişi olarak içinde yaşadığım topluma, sonra bütün uluslara karşı birtakım yükümlülükler altına girmişim, bunun yürürlüğe konmuş yasalarda yeri yoktur, biliyorum. Ancak bir aydın, bir düşünür olarak düşündüğümde uygarlığın bana verdiğini ben de benden yararlanabileceklere vermeliyim. Çevremi aydınlatmalıyım, bildiklerimden onları da yararlandırmalıyım. Öğrendiğimi başkalarına öğretmeliyim. İşte bunlar uygarlığın gerektirdiği görevlerdir. Sözgelişi yaşadığım kesimde, bireyler sağlık koruma konusunda yetersizdir, özellikle çocukların sağlığını korkulur duruma getirecek işlemlerden sakınmayı bilemiyorlar. Orada bana, bir uzman olarak, düşen görev çevremi uyarmak, sağlık koruma konusunda gereken bilgileri vermektir. Bunları yapmıyorsam uygarlığa karşı suçluyum.

Burada suçun iki ayrı içeriği sözkonusudur. Biri toplumu düzenleyen yasalarla, öteki uygarlıkla ilgilidir. Toplumu düzenleyen yasalara göre suçun karşılığı belli uygulamalardır. Sözgelişi tutuklama, belli nicelikte bir ödemeye itme, içeri atma bg. oysa uygarlığın böyle bir edimi yoktur, suç bireysel istencin çevresinde kalan bir bulunç işidir, ister yaparım, ister yapmam. Toplum yasaları beni, yazı yazmakla yükümlü kılamaz, oysa uygarlık beni bilgimle çevremi aydınlatmadığımdan sorumlu tutar. Kimi dinler, inanç bakımından, yetkili sayılan kişileri çevrelerini uyarmakla yükümlü sayar, bunun yerine getirilmemesi durumunda suç işlendiğini ileri sürer. Böyle bir suçun, gerekli karşılığı, bilinmeyen bir güne bırakılarak toplumsal yasaların dışına itilir. Bunda da gizli bir baskı vardı. Ancak bu baskı bulunca yöneliktir, eylemin yargılayıcısı da yalnızca tanrıdır. Bu bir ödev konusudur, suçun içeriğini, karşılığını belirleyen bilinç eylemlerinin "ötesinde" bir güçtür. Bu olayda bilgi içeriği bulunca buyurulanı yerine getirmeyi sağlayan önerilerdir. Bu önerilerin özünde "yapmalısın" uyarısı saklıdır. "Yapmalısın, yapmazsan karşılığını bu yeryüzünde değil, tinsel evrende, tanrı katında göreceksin, yükümlüsün." Artık bilginin bir buyruğu yerine getirmeden öte anlamı yoktur. Kişi neden "yapmalıyım" diyemez, dese de sorunu açıklığa kavuşturamaz, karşısında "tanrı böyle istiyor" sözcükleri vardır. Tanrısal buyruk karşısında bilgi ge-

çerli değildir; orada bilgi yapılması gerekenin, yerine getirilecek buyruğu bilmek anlamındadır. Bunlara bilgi denirse, onunla donanan kişi de başka bir istencin denetimi altında diri araca dönüştürülmüş demektir. Oysa kişinin temel niteliklerinden biri de araç olmamaktır. Kişi araç yapan varlıktır, araç olan varlık durumuna getirilince bilgi içeriği başka istençlerin kullanımına açılmış bir gerece dönüşür. Bilgi içeriğinin gerece dönüştürüldüğü toplumlarda uygarlığın anlamı kavranamamıştır.

II

BİLGİ İÇERİĞİ BAKIMINDAN DEĞER BUNALIMLARI

Önceki bölümde, bilgi içeriğinden ne anlaşıldığını, bu içeriğe getirilen değişik yorumları, bu yorumların aykırılığını, kaynaklarını, nedenlerini, biraz da gelişim çizgisini dilimiz yettiğince açıklamaya çalıştık, ilgili örnekler verdik. Bu bölümde, yine bilgi içeriğinin yorumundan yola çıkarak, toplumu düzenleyen değerler üzerinde durulacak bu değerlerle ilgili yorumlar gündeme getirilecektir. Bilgi kavramının felsefeyle olan bağlantısını vurguladıktan sonra, o kavramla yakın bağlantısı olan, değer kavramına geçmek istiyoruz. Bu kavramın içeriğini de bilgi ögelerinin oluşturduğu tartışma götürmez bir olaydır. Bilgi ışığında yürümeyen, bilgiyi kılavuz edinmeyen bir öğretinin, bir dizgenin varlığını düşünemiyoruz. Bu nedenle "değer" kavramı altında toplanan ne varsa, hepsini, bilgi ölçeğine vurmanın gereğine inanıyoruz.

Değer denince, kişiden kişiye, toplumdan topluma, yorumu değişebilen, ancak özü olduğu gibi kalan varlığı anlıyoruz, saygı, sevgi, bilgelik, erdem yardımseverlik, yücelik, doğruluk, türe bg. kavramların dile getirdiği ögeye değer diyoruz. Bu değerler, en ilkelinden en gelişmişine değin bütün toplumlarda vardır; değişen yalnızca bu kavramlara getirilen-uygulanan yorumlardır. Yeryüzünde doğruluğu, güzeli, saygıyı, sevgiyi istemeyen, ona karşı çıkan, dahası onu gereksiz sayan bir toplum bil-

miyoruz. Ancak, bu kavramların uygulama alanında özdeş ilgiyi gördüğünü de söyleyemeyiz. Sözgelişi savaşı uğraş edinen bir kuruluşta yiğitlik başat değer sayılır. Böyle bir kuruluş için bütün değerler, yiğitlik kavramına getirilen yoruma göre dizilir, belli basamaklara yerleştirilir. Öte yandan savaşta tutsak olanlara erdemle, doğrulukla davranmak da bir değer olarak sergilenir.

Değerlerin yorumlanışları toplumsal bilgi düzeyine göre değiştiği gibi, uygarlık anlayışıyla da bağlantılıdır. Toplum bulunduğu uygarlık aşamasının üstüne çıkan bir değer yorumu getiremez. Bu aşamada din, inanç düşünsel gelişme, yaşama biçimi bg. değişik etkenler vardır. Sözgelişi koyu dinci, gelenekçi bir toplumda düşünceye değgin özgürlük, tüze, güzellik konusunda getirilecek yorumlar önyargılarla sınırlanmıştır. Kimse istediği gibi düşünemez, dilediği tüzel ölçüyü kullanamaz. Güzeli gönlünün uyarınca tanımlayamaz. Sözgelişi islam toplumunda çıplak kadın resmi, yontusu en üstün başarı aşamasında bulunsa bile "güzel" diye nitelenmez.

Oysa değerler, toplumsal yapının biçimlenmesinde, görünmeyen kurucu öğelerdir. Bir toplumda aktöre, tüze anlayışının gelişmesinde, yayılmasında degerlerin etkisi görmezlikten gelinemez. Özelikle "gelenek" diye nitelenen yaygın uygulama öğelerinde değerin etkisi hepsinden çoktur. Gelenekler, uygulama alanına konan, değerlerin biçimlendirdiği birer kurumdur. Bu kurumların etkinliği, yaygınlığı toplumun düşünsel yapısını belirler. Geleneklerle alışkanlık arasında özlü bir bağlantı vardır. Kimi yerde alışkanlık geleneği, kimi yerde gelenek alışkanlığı yaratır. Özelikle komşuluk ilişkilerinin kaynağında genelekleşen alışkanlıkları görmek kolaydır. Bu gün kimi topluluklarda konuklara yemek yedirmek, içki içirmek, öte beri sunmak yaygın bir gelenek niteliğindedir. Bunun kökenini araştırınca karşımıza eski alışkanlıklar çıkıverir. Önceden yapılan bir iş dar bir çerçevede, sürenin geçmesiyle alışkanlığa dönüşür, süre uzayınca alışkanlığın alanı genişler, etkinliği artar, böylece geleneğe dönüşür. Özellikle dinlerin ortaya çıkışında durum böyledir. Din doğduğu dönemde birtakım uygulamalar getirir, bunları birer görev niteliğinde sergiler. Sonra bu sergilenen görev, o dar çerçevede, güncel bir alışkanlık özelliğine bürünür, daha sonra ge-

lenekleşir. Alışkanlıkla gelenek arasında görülen ayrım, birincisinin bireysel, ikincinin ise yöresel-toplumsal oluşudur. Bayram görüşmeleri, başlangıçta gelenek değildi, çok dar çerçevede uygulanan bir işlemdi; alan genişleyince bireysel olmaktan çıkıp toplumsal bir eyleme dönüştü, sonra gelenek oldu. Bunu anlamak çok kolaydır. Dinlerin doğuşundan önce yapılmayan, bilinmeyen işlemler, dinlerin doğuşuyla birlikte gündeme geliverdi, ilkin görev, ödev, sonra bireysel alışkanlık, daha sona gelenek biçimini kazandı. Geleneklerin çoğunun kökeninde unutulmuş inanç kalıntıları vardır. Kimi törenler de birer gelenek niteliği kazanır. Bunların en yaygını, yılın belli günlerinde düzenlenen, halk dilinde "dernek" adı verilen kurumlardır. Sözgelişi Manisa yöresinde gelenekleşen "Mesir Bayramı"nın kökeninde inancın beslediği bir alışkanlık vardır. Bu alışkanlığın kurucuları ilkçağ Anadolu inançlarını geliştiren uygulamalardır. Daha somut bir önek verelim: Türk toplumunda kahve içmek, 16. yüzyılda, bireysel bir alışkanlıkla başlamıştır, birey başlangıçta içmeye koyuldu, sonra bu içiş bireysel bir alışkanlığa dönüştü, daha sonra konuklara kahve sunmak bir gelenek oluverdi. Bundan da "bir fincan kahvenin kırk yıllık hatırı vardır" atasözü çıktı, yayıldı. Bunun yanında akşam çaylarını, şeker sunmaları, karşılıklı gönderme (hediye) alışverişlerini sayabiliriz.

İmdi, bu tür olaylarda, değer denen varlığın etkisi nedir? sorusunun yanıtını arayalım. Saygı, sevgi, yardımseverlik bg. sık sık uygulanan işlemleri yönlendiren değerler vardır. Özellikle bireysel komşuluk ilişkilerinde saygının-sevginin, karşılıklı iyiliklerin etkisi büyüktür. Böylece yaşatılan bir gelenekle değer arasına, birbirini gerektiren, bağlaşım gündeme geliyor, geleneğin arkasında saygı-sevgi duymayan iki komşu arasında bayram denen gelenekleşmiş uygulamayı sürdürme olanağı yoktur. Bu olayda bilginin etkisi ne olabilir? Bilgiye dayanan, bilginin ışığında sürdürülen bir geleneğin içeriği genişler, etkisi-önemi çoğalır, daha tutarlı olur. Sözgelişi görgüsüz, bilgisiz, yeterince aydınlanamamış bireyler arasında sürdürülen geleneklerle aydınlar-düşünürlerin arasında uygulanan geleneklerin kökeni özdeş olsa bile işlevi eşit değildir, kimi yerde içeriği bile değişiverir.

Felsefe, değerlerin oluşumunda, gelişmesinde, son olarak da

açıklanışında değişik görüşler ileri sürer. Bu değişiklik felsefe öğretilerinin türlülüğünden, yöntemlerinin ayrılığından kaynaklanır. Değerleri, birer soyut kavram olarak, yorumlamanın gereği yoktur. Önemli olan, bu değerleri yaratan toplumların yaşama olanaklarını sergilemek, bu olanaklarla değerler arasında bulunan doğal bağlantıyı açıklığa kavuşturmaktır. Değerler soyut kavramlar değildir. Onları soyutlaştıran, bu alanda düşünenlerin benimsedikleri felsefe yöntemleridir. Gerçekte değerlerin kaynağı güncel yaşam olaylarıdır, kişinin bireysel varlığını sürdürebilmek için tükettiği emektir. Emek bir yaşama çabasının ürünüdür, kişişel doğaüstü olduğu söylenen bir gücün bağışı değildir. Bir ülkede üretim-tüketim dengesizliğinden, başkalarının emeğini sömürmeyi iş edinmiş, yasallaştırmış odakların etkinliğinden dolayı sıkıntı çekiyorlarsa, üretim tüketime yetmiyorsa, mutluluk belli bir azınlığın elindeyse geçimsel bunalımların gerektirdiği bütün olanaklar var demektir. Kişi yaşayan bir varlıktır, onun yaşama yetkisi, yönetimi elinde bulunduran azınlığın denetimi altına giren etkili odakların baskısı sonucudur. Bu tür ortamda somuttan soyuta dönüşme hızlanır, değerler yaşamsal tabandan koparılıp düşlemsel ortama itilir, onlarla ilgili yeni yorumlar, yeni açıklamalar gündeme getirilir. Böylece yeni bir aktöre anlayışı yürürlüğe konur. Toplumsal aktöre, yönetimi elinde bulunduran mutlu azınlığın öngördüğü ölçülere göre biçimlenir. Bu olay düşünsel bir sömürüdür, olaylara yüzeysel bir bakışla görülemez. Yine böyle bir ortamda, değer kavramı dinci uygulamanın denetimi altında ayrı bir yorumdan geçirilir. Aktöre tanrısal-tanrıbilimsel alana kaydırılarak yaşamın dışına çıkarılır, buna karşın yaşamı yönlendirici bir odak diye anlatılır. Geri kalmış toplumlarda yürürlüğe konan aktöre anlayışı incelendiğinde, dinden kaynaklandığı kolayca anlaşılır. Aktöreye aykırı sayılan bütün olayların dinden, alışılagelen eski inançlardan uzaklaşmanın sonucu olduğu vurgulanır. Böylece din, aktöre alanına girerek yönlendirici ilke durumuna gelir, nerdeyse bütün kurumlara egemen olur. Sırtını dine, eski inançlara dayayan yönetici azınlık alanlara dökülüp "açız, ekmeksiziz, sağaltım gittikçe bozulmaktadır, sürünüyoruz" diye bağrışan kalabalıkları "ahlaksızlık"la niteler, yönetime, yürürlükte olan yasalara aykırı

davranmakla suçlar; çoluğunu, çocuğunu geçindiremeyenlerin direnişlerini yönetimin temelini sarsmaya eğilimli bir girişim diye gösterir. Bu olaylara yolaçan yönetim, kurtuluşu dinde arar, inançlara sığınır.

III

TOPLUMSAL YOZLAŞMAYA DOĞRU

Toplumsal yozlaşma, felsefe bakımından, değerler düzeyini yıpratmakla, değerlerle ilgili yorumları değerlerin dışına kaydırmakla başlar. Toplumu oluşturan bireylerin yeterince aydınlanamadıklarını görerek neyi seçeceklerini bilememe, çıkarcı-saptırıcı yönetimin yarar odağıdır. Bilinçsiz toplum, kimi yerde, iyiyi-kötüyü ayırdedecek düzeyde olamayabilir, bu nedenle istenmesi gerekeni yadsınması gereken biçimde gündeme getirebilir. İşte saptırıcı yönetim burada işe başlar. İstenmesi gerekeni istenmeyene dönüştürerek başarı sağlamak, kendi düşüncelerini istenen duruma getirerek çoğunluğa egemen olmak, çıkarcı, baskı yönetiminin değişmez yöntemidir. Toplumun yetersiz durumu dolayısıyla, geleneklerin etkisi altında kalıp yenileşmeye karşı çıkabilir, inançlarının değişmesini istemez. Çıkarcı baskı yönetimi bu durumundan kolayca yararlanır, geriletici odakları ileri sürer, arınmayı bozulma, gelişmeyi yozlaşma diye gösterir. Bununla da yetinmez, yüzeysel düzensiz bilgiyi derinleşen bir arayışın ürünü gibi ortaya sürer, bir süre sonra yanıldığını kendisi de anlayamaz. Bu tür davranış yalnızca bilgisizlikten, değerlerin anlamını kavrayamamaktan kaynaklanamaz, etkisi altında bulunanları, onun "büyüklüğü"ne inananları yeterli bir bilgi düzeyine yükseltme yanılgısından doğar. Yozlaşmada yanılgı, gerçeği kavrayış özdeştir, bu özdeşlik yanlışın doğru, yalanın gerçek gösterilmesiyle pekişir.

Toplumbilimin toplumları gelişen, durağan diye ikiye ayır-

masını onaylarsak durağanlıkta yozlaşma, gelişmede kendi kendini yenileme var demektir, diyebiliriz. Toplumsal yozlaşmada bütün kuramlar birbirinden çözülür, birleştirici bilgi öğeleri dağılır, yeni bir bütün oluşturma olanağı kalmadığı gibi çevrelerinde umut verici bir ışık da görülmez. Böylesi toplumlar içekapalı, çevreyle bağlantısını koparmış, kabuğuna çekilmiş böcek gibidir. Önce toplumsal birleşmeyi, dayanışmayı sağlayan ilkeler geçersiz kalır, yalancı bir tutarlılık yüzeysel etkinliğini sürdürmeye başlar, çözülme dıştan içe doğru hızlanır, ilerici kurumların yerini yalancı kuruluşlar, verimsiz odaklar alıverir. Yine böyle bir toplumda bireylerarası uzlaşmanın yerine bireylerarası çözülme geçer. Bu durumda, görünüşü kurtarmaya çalışan yöneticiler, ağız birliği etmişler gibi, geçmişe sığınırlar, geçmişin büyük bir değer alanı olduğunu ileri sürerler. Onların övdükleri geçmiş, bilgi içeriği bakımından, gerçekten bir değerler alanı olsaydı toplumda çözülme başlamazdı. Bu çözülmede yozlaşmanın ilk belirtileri görülür, çıkarcı yönetim bu olumsuz görünümü geçmişten kopmakta, geçmişin yüce değerlerini bilmemekte aramayı yeğler, böylece ikinci bir kandırmaca ortamı yaratır. Artık evrime yönelik, yapıcı, yaratıcı bir atılım beklemenin anlamı kalmamıştır, yozlaşma gözle görülür duruma gelince, kavramlar tersine çevrilerek, gelişme diye yorumlanır. Nitekim 12 Eylül yönetimiyle sergilenen de budur.

Çıkarcı, gerici yönetim amacının, özünün boşluğunun sergilendiğini görünce yeni bir savunma aracı bulur: "Milli değerler". Bu sözcüklerin ne açıklığı, ne de anlamı vardır. "Milli değerler"le anlatılmak istenen nedir, bir değer hangi bilgisel içerikle "milli" olabilir? "Milli" sözcüğünün yerine Türkçesi "ulusal" kavramını koyunca tanımlama, açıklama olanaksızlığı ortaya çıkar. Felsefe açısından bakıldığında bilgelik, erdem, yücelik, doğruluk, güzellik, ölçülülük bg. kavramları açıklama olanağının bulunmadığı kolayca görülür. Burada tarihte kazandığı üstün başarılarla ulusuna saygınlık sağlayan kişiler sözkonusu değildir, onlara daha önce değinilmişti. Sözgelişi, Süleymaniye'nin, Selimeye'nin Türk toplumunun bir ürünü olduğunu biliyoruz, buna "milli değer" dediğimizde kavrama yüklenen anlamın içeriği ne olur? Bu sorunun yanıtı onlara benzer yapılar

yapmakla verilmez, onları aşan uygarlık ürünleri ortaya koymakla açıklığa kavuşturulur. Bu eski yapılarımızın benzerlerini yapmakla, onlara yenilerini, bir gelişim çizgisi üzerinde yürüyen özgünlerini katamayınca, "milli değerler" korunmaz, yozlaştırılır. Ortada birkaç Süleymaniye olursa, Sinan'ın ünlü yapısının içerdiği anlam yozlaşmaya dönüştürülür. Burada "milil değer" diye nitelenen nesne geliştirici, yaratıcı bir girişim gücü taşımıyorsa öyle anlaşılmıyorsa geriletici atılımların odağı durumuna getirilir. Birkaç Selimiye daha yapmak, Selimeye'nin değerini bilmek değil yozlaştırmaktır. Selimiye kendi alanında biricik olarak kaldığı sürece bir "değer" sayılabilir. Mimar Sinan'ın Şehzadebaşı, Mihrümah Sultan, Süleymaniye, Selimeye bg. yapıtlarını incelediğimizde, hepsinde birbirine benzemeyen yenilikler, gelişmeler görürüz. İşte yapıtların değeri, önemi bu özgünlükte aranmalıdır. Yoksa Mimar Sinan bütün camilerini bir örnekte yapsaydı, kimse çıkıp ona büyük bir sanatçı demeyecekti, denecek bir özelliği bulunmayacaktı. Sözgelişi Michel Angelo'nun Musa, Davut gibi yontularını basım yoluyla çoğaltılmış örneklerine özgün diyen bir sanat tarihçisi çıkabilir mi?

Yukarda verilen örnekleri toplumsal yapıya uyguladığımızda, olduğu gibi kalmanın ne denli yozlaştırıcı bir durum içerdiğini daha kolay anlarız. Olduğu gibi kalmak, kendi kendini yenilemenin engellenmesidir, kimilerinin çok önemli saydıkları "değişmezlik" geri kalıcılığın nedenidir. Bir toplum ne denli gelişmiş, ilerlemiş olursa olsun durağanlaştığı sürece beslenemez, yeni buluşlarla yapısını daha olgun bir duruma getiremez. Toplumun gelişmesinde iki etkili olanak vardır: Birincisi sürekli değişime, boyuna yeni bilgi verileriyle beslenme, daha sağlıklı bir duruma gelme. İkincisi düşünsel yapısını bilgi içerikleriyle çağına göre yeniden kurma. Yazıya geçmiş, belgeleşmiş bir bilgi yeni verilerle geliştirilmezse belleğe yüklenmiş katı bir nesne olmaktan öte anlam taşımaz. İnanç konusunda bile değişmeyen toplumlar hızla yıpranır, yıpranma hızlandıkça yozlaşma kolaylaşır. Geçmişte öğünülen başarılara yenilerini katamayarak geleceğe övülmeye değer bir kanıt bırakmayan toplumlarda yapısal yozlaşma önlenemez.

12 Eylül yönetimi Atatürkçü olduğunu ileri sürerken, Ata-

türk'ü yaptığı yeniliklerin dışında görmeye başlamıştır. Atatürk'ü Atatürk yapan Türk toplumuna getirdiği yenilikler, Türk sözcüğüne kazandırdığı anlam, başardığı devrimlerdir. Bunların dışında bir Atatürk aramak, onu tabanından koparmak, boşluğa itmektir. Atatürk tekkeleri kapattı, 12 Eylül yönetimi ise bütün tarikatlara çalışma olanağı sağladı. Atatürk Türk dilinin kendi kaynaklarına dönmesini gerekli gördü, başka dillerin boyunduruğundan kurtarılmasını ülkü edindi, 12 Eylül dilde Osmanlıcaya yönelik bir tutumu yasallaştırdı. Atatürk giyim-kuşamda yenilikler getirdi, çağdaş yaşama biçimini benimsedi, oysa 12 Eylül çarşaf, peçe, türban, sarık, takke, bere gibi şapka-giyim, kuşam devrimine karşıt giysilere dönüşmeyi hızlandırdı. Atatürk öğretim birliği kurdu, 12 Eylül okullara din öğrenceleri koyarak, İmam-Hatip liselerinin gelişmesine, çoğalmasına olanak sağlayarak öğretim birliğini bozdu, yozlaştırdı. Atatürk Türk tarihinin bütün ayrıntılarına değin araştırılmasını, aydınlığa çıkarılmasını sağlamak amacıyla TTK gibi bir kuruluş oluşturdu, 12 Eylül yönetimi bunu da güdükleştirdi, Türk tarihi denince Osmanlı tarihini anladı. Atatürk devrimci ilkelerin yayılmasını, tutunmasını kolaylaştırma düşüncesiyle CHP denen kurumu oluşturdu, Halk Evlerini açtı, 12 Eylül yetkilileri bunları da ortadan kaldırdı, Aydınlar Ocağı'nın denetimi altına girdi; Atatürk ulusal kaynakların ulus yararına işletilmesi amacıyla Devletçilik ilkesini getirdi, 12 Eylül yönetimi bu ilkeyi bir yana iterek kamu kurumlarında özelleştirme eyleminin hızlandırılmasına olanak sağladı. Atatürk adına; oysa Atatürk'ün düşüncelerine karşı, yürürlüğe konan bu uygulamalarda toplumsal yozlaşma bütün çıplaklığıyla ortadadır. Toplum kurumları yasaya dayanan bir uygulama biçimiyle yozlaştırılırken devrim sözcüğünün bilgisel içeriği, karşıt bir yorumla değiştirilmektedir.

Osmanlı toplumu durağandı, dine dayandığından gelişmeye kapalıydı, savaş alanlarında sağladığı başarıların çoğu kılıç, kalkan, ok, mızrak bg. islam dininin doğuşu yıllarında kullanılan araçlara dayanıyordu. Bunlara yenilerini katmayı başardığı dönemde çok geniş bir toprak bütününe egemen oldu; sözgelişi topun kullanılması. Oysa, Avrupa ulusları bu araçların daha etkili, daha gelişmişlerini uygulama alanına koyunca, ordularını yeni bir

anlayışla düzenlemeye başlayınca Osmanlı Devleti'ni sarsmaya, topraklarını elinden almaya yönelik girişmilerini hızandırdılar. Durağan Osmanlı toplumu değişken Avrupa toplumu karşısında yenilgiden yenilgiye uğradı, Birinci Büyük Savaş'ta silindi gitti. Oysa yeni Türkiye Cumhuriyeti başarılarını durağanlıkla değil ileriye yönelik devingenlikle sağladı. Osmanlı toplumunda yozlaşma, yetki eksikliği medresenin katılığından kaynaklanıyordu. Atatürk; bu gerçeği yaşayarak gördüğünden, medresenin yerine yeni, çağdaş öğretim kurumlarının açılmasında gerek, yarar gördü. İmam-Hatip Okulları, gizli-açık Kur'an kursları, yapıları gereği, Osmanlı toplumuna beslenen özlemin ürünleridir, yasalardan güç alan bir geriye dönüştür, bu ise açık bir toplumsal yozlaşmadır. Bu olumsuz olayları, daha önce de başka bir sorun nedeniyle, gözden geçirmiştik. Ancak ortada, kendi çevresinde döndürülen, duruma göre yorumlanan bir konu vardır. 12 Eylül yetkilileri, durmadan Atatürk'ten yana olduklarını vurgularlar, yaptıkları bütün işlerin Atatürkçülüğü koruma tabanına oturduğunu söylerler. Oysa, yukarda gündeme getirildiği gibi, yapılan işlerle Atatürk'e uygaladıkları arasında bir benzerlik yoktur.

"*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*" adlı yapıtını, onun "Söylev"ini okuduğumuzda 12 Eylül uygulamasıyla bağdaşan bir konunun olmadığını görüyoruz. Atatürk'ün bütün konuşmalarının, demeçlerinin, söylevlerinin toplandığı beş ciltlik bir yapıt vardır, onda eskiye bağlılığı, geriye dünüşü, devrimlerden ödün vermeyi öneren en ufak bir belirti yoktur. Bir de 12 Eylül uygulamalarına baktığımızda Atatürk'ün görüşleriyle bağdaşan bir eylem bulmamıza olanak kalmıyor. Demek önemli olan Atatürk'ün nerde bulunduğunu ortaya koymaktır. 12 Eylül uygulamaları, Atatürk ilkeleri doğrultusunda ise, bu ilkeleri saptıran 12 Eylül yönetimini gerektiren nedenler nelerdir, onları açıklığa kavuşturmalı. İşte toplumsal yozlaşmaya açık kapı bırakan odakların saptanması bu sorunun yanıtı olacaktır.

Bir sorunu, kendi ortamı dışına taşırarak, olduğundan başka yapıda göstermek, ayrı yöne çevirmektir, yozlaştırmaktır. Yozlaştırmada bilimsel bir amaç aramak gereksizdir. Yozlaştırıcı odak, kendini erdemli göstermek için, çoğunluğun bilgisel yetersizliğinden yararlanarak sorunları saptırır, aktöre kurallarını

bile çıkarcı eğilimine göre açıklar. Burada, yöneticinin yararlandığı durum çoğunluğun yeterli bilgi düzeyinde olmamasıdır. Çoğunluk, yalnızca buyurulanı yapmaya, gösterilen yolda yürümeye alıştırılmıştır, bilgi denince de yöneticilerin söyledikleri anlaşılır. Nitekim islam dininde bilinmesi gereken ne varsa Peygamber söylemiştir, açıklamıştır. Çoğunluk bir konuda aydınlanmak istiyorsa başvurabileceği biricik yetke, yönetimi elinde bulunduran "imam"dır. Cuma günleri tapınakta (mescidde) toplanılarak Peygamberin açıklamalarını dinleme geleneği böyledir, bu gelenek müslüman topluluklarda "büyüklerin sözlerini dinleme" alışkanlığını yaratmıştır. Sorunların açıklamasında son söz imamındır, çağımızda imamın yerini seçimle ya da başka yollarla yönetimi ele geçirilenler almışlardır. Müslümanlar, sık sık, Halife Ömer'in erdeminden, doğruluğundan, tüzeseverliğinden sözederler. Kimi kaynaklara göre Halife Ömer, müslüman olmadan önce, ilk doğan çocuğu kızdır diye öldürülme geleneğini yasaklamış, ağır bir suç sayarak önlemiştir. İmdi burada Halife Ömer'in bilgeliği, erdemi sözkonusu olunca edindiği bilgilerin kaynağını araştırmak gerekir. Onun, islam dininin doğuşundan sonra, bütün bildiklerinin Peygamberden alındığı, öğrenildiği bellidir, bunun dışında hangi alanda, hangi konuları açıklayan, hangi bilgileri edinmiştir? Dahası Halife Ömer'in bilgisi toplumu yönlendiren bilimsel bir odağa dayanmaz, biricik kaynak Kur'andır, Peygamberin söyledikleridir. İşte bu söylenenler, islam ülkelerinde, değişmez birer gelenek niteliği kazanarak yasalara dönüştürülmüştür. Biricik anayasa Kur'andır. Toplumsal gelişme hangi aşamaya varırsa varsın, bir müslüman, için Kur'anla çelişen ilkelere dayandırılamaz. Oysa, felsefede bilgi gündeme getirilen sorunların açıklanışıyla bağlantılıdır, bir soruna dayanmayan bilginin önemi yoktur pek.

Din verilerine dayanan bilgi, bir buyruk niteliği taşıdığından, geliştirici değildir, araştırmaya-incelemeye elverişliliği yoktur. Bilgiyi bir değişmez buyruk niteliğine dönüştürerek, toplumu aydınlatmaya kalkışmak, yozlaştırmaktır. Bilgi eleştirilen-tartışılan sorunla ortaya konursa önem kazanır, yapısına uygun bir tanımlamayı içerir. Yoksa, "benim söylediklerim bilgidir" türünden bir sav felsefede geçerli değildir (öğrenim dışında). Toplumsal yoz-

laşmaya yolaçan olaylardan biri de, kimi islam kurumlarında egemen olan "imamın sözleri tatışılmaz" kuralıdır. Sözlerin turtışılmadığı, eleştirilmediği yerde bilinç özgürlüğü, düşünme özgürlüğü yoktur, işte bütün yozlaşmaların başlangıcı da bu özgürlüklerin yokluğudur. Toplumu aydınlatma amacıyla bilgiyi kurumlaştırmanın yararı görülmemiştir, bilgi sonu olmayan bir süreç içindedir, onun nerede duracağını yönetici kuruluşların yetkilileri değil, işlenen sorunların içeriği saptar. Bilgiyi gündeme getirmede doğayı gözlemleyerek insana, insanı inceleyerek doğaya yönelme vardır, bu da belli yönteme dayalı bir araştırmadır. Bu araştırma yeni sonuçlar ortaya koyabilir, yeni sorunlar da yeni çözümler getirebilir, böylece bilginin yönlendirdiği bir işlem sürer gider. Oysa, baskı yönetimlerinde bakılması, uyulması istenen yalnızca yukardan gelen eleştiriye-tartışmaya kapalı önerilerdir. Toplum, böylesi önerilerle yönetilirse, bilgisel sorunların sergilenmesini engellerse yozlaştırıcı bir eyleme geçilmiş demektir. Yozlaşmayı ancak, bilgisel içerikli sorunların sergilenerek, çağdaş bilim anlayışına göre çözümlere olanak sağlamak önleyebilir. Bilgisel çözüm "yukardan" gelen buyrukla olmaz, olayların akışı içinde yeni açıklama yöntemleri bulmakla sağlanabilir. Sorunların açıklanmasına elverişli yöntemler de sorunların dışında değildir, sorun yöntemiyle dolaşır. Bunu, dirimbilime dayanan uygulanan bir yöntemin gökbilimin işine yaramadığından anlıyoruz. Bir yaprağın gözeneklerini incelerken uygulanan yöntemle bir gezegenin yörüngesi üzerindeki devinimini saptayan yöntem özdeş değildir, özdeş olan bütün yöntemlerin us ilkelerine göre kullanılmasıdır. Salt inanca dayanılarak çözüme ulaştırıcı bir yöntem bilinmiyor. İslam dini göklerin yedi kat olduğunu söylüyor, oysa gökbilim çalışmaları gökkatlarını (bağımsız gezegen dizgelerinin) pek çok olduğunu kanıtlıyor. İnançlara dayanan eski gökbilime göre yedi gökkatı şöyledir: Ay, Utarid, Zühre, Güneş, Merih, Müşteri, Zuhal. Bunlar da dizilişe göre şu özellikleri gösterir: dirim, bilgi, erk, istenç, işitme, görme, konuşma. Diri varlıklarda; özellikle insanda, bulunan yedi yeti bir gökkatıyla yansıtılır. Oysa bilimde böyle bir varlık alanı sözkonusu değildir. Ancak, inançlarla yozlaştırılan toplum çoktanrıcı dinlerden kalan, tektanrıcı dinlere geçen bu inanca dokunulmazlık kazandırmıştır. Yine islam inançlarına göre gök-

katlarıyla insanın gövdesel varlığı arasında bağlantı vardır, bunu yazgı içerir. Gökkatlarının yörüngeleri üzerinde yürüyüşü onların usla donatılmış olduğunu gösterir. İnsanların davranışını yönlendiren yıldızlar vardır. Bu tür bilimdışı savları kutsal kitapların hepsinde buluruz. İmdi inançların öngördüğü böylesi savları benimseyen kimselerin gözünde bilimsel buluşların tanrısal kayırmalardan kaynaklandığı açıktır. Bu gibi düşünceleri ileri sürenler arasında; yurdumuzda, yükseköğretim üyeleri çoktur. Adının önüne getirdiği bilimsel sanın arkasına sığınarak din kitaplarında yazılı bilimdışı savları bilimsel nitelikte göstermeye kalkışan yüksek görevlilerin sayısı az değildir. Çağdaş gökbilimin, uzay araştırmaları, güneş dizgesi dışında pek çok göksel dizgenin bulunduğunu kanıtlamıştır. Bu uzak evrenlerde, yörüngeler üzerinde devinim insan usunun ilkelerine göre değil, doğal yasalara uygun biçimdedir. Oysa yükseköğretim görevlisi çıkıp, bu uzay varlıklarının tanrının belirlediği biçimde devindiğini, doğa yasalarının tanrısal kurallar olduğunu, bilimsel sanına dayanarak ileri sürmektedir. Böyle bir görevli, çağdaş bilimin bütün buluşlarından yararlanırken, onları eskimiş geçersiz inançların kanıtlanmasında kesin belge diye göstermekten de geri kalmıyor. Nitekim 12 Eylül yetkililerinin onayıyla seçilip Kamutay'a girmiş bir Bakanın Darwin'in evrim kuramına karşı çıktığını, onun geçersiz bir sav olduğunu, kutsal kitaplara aykırılığını ileri sürdüğüne tanık olduk. Yine 12 Eylül dönemiyle önem kazanan, yetkileri-etkileri çoğalan Aydınlar Ocağı'na bağlı yükseköğretim üyelerinden birkaçının (içlerinde tıp uzmanı bile var) Darwin kuramının tutarsız olduğunu kanıtlamaya yeltendiğini de gördük. Adlarını, burada, anmak istemediğimiz bu yükseköğretim üyeleri, taşıdıkları bilimsel sanların değerine, önemine karşıt tutumlarla toplumsal yozlaşmanın örnekleridir. Toplumun çok önemli, yetkili bilimsel kurumlarını ele geçiren bu yüzeysel anlayışlı yükseköğretim üyelerinin; yeterince aydınlatılmamış kırsal kesim insanları üzerindeki olumsuz etkileri ayrı bir araştırma konusudur. Bilime inanan, güvenen yurttaşların düşünsel yozlaşmaya sürüklenmelerinde, başlıca etken bilim örtüsü altında gündeme getirilen böylesi saçmalıklardır kanısındayız.

Düşünsel alanda yozlaşmanın başlıca nedeni bilimdışı kala-

nın bilgisel etkinlik kazanmasıdır. Bilim kavramı, içeriğinden soyutlanarak, özü oyulup boşaltılarak yıpranmış inanç kalıntılarıyla doldurulursa toplumsal yozlaşmaya düzmece bir bilimsel taban oluşturulur. Burada bilim-bilgi bağlantısının yerini, içeriksiz bir inanç-bilim savı alır. Bu arada çelişkiyi görmek kolay değildir, öğretim-eğitim kurumları böyle bir anlayış tabanı üzerine yerleştirilirse çelişki bilimsel bilginin ilkesine dönüştürülür, yozlaşma evrim anlamı kazanır. İşte 12 Eylül yönetiminin "gençleri dinsiz barakamazsınız" sözleriyle dini eğitim kurumlarında geçerli kılması bu çelişkinin uygulama alanına konmasından öte bir anlam taşımaz. Bu nedenle, 12 Eylül yönetiminin; bilimsel anlayışla incelenirse, bir çelişki yumağı olduğu kolayca anlaşılır. Demokrat Parti döneminde, yöneticilerin dine sarılmaları inanç arınmışlığından, kişisel erdemden kaynaklanmıyordu. Bunu onların seçim konuşmalarından anlamak kolaydır. Konuşmaya ayetlerle, hadislerle başlamak Demokrat Parti yönetiminin geçerli kıldığı bir olaydır. Seçim konuşmalarında Kur'an'dan örnekler verilir, halkın inançlarına düzmece bir saygı gösterilir, sonra gün kararınca, içkili-çalgılı-oyunlu görkemli şölenler, toplantılar düzenlenir, ulusal gelir örtülü ödenek adı altında su gibi akıtılır. Bir camiin temeli atılır, Kur'an okunur, kurban kesilir, sonra gün kararınca, içkiler, çalgılar, kadınlar, oyunlar sürdürülür. Seçim günlerinde, seçim konuşmalarında Bakanlara, Başbakana kurban kesilir, kanı alnına sürülür, eline Kur'an verilir, sonra gün kararınca, vur patlasın çal oynasın yöntemi uygulanır. Bunların yanında Eyüpsultan'a sunulan adaklar, orada kılınan cuma namazları (daha doğrusu seçim namazları) dinin nelere araç edildiğini gösteren yaşanmış olaylardır. Adalet Partisi yönetimi de bu yolu tutmuştu: Seçim döneminde Kur'an, kurban, seçim namazı, cuma namazı, iftar sofraları, sonra gün kararınca, gönül oyunları, içkiler, çalgılar. Seçim günlerinde, kırsal kesimlerin oy yığınağı olduğu bölgelerde, üretimin halk yararına kullanılması, kalkınma, halkı ayadınlatma, yoksulu varlıklı kılma bg. avutmacaları, sonra gün kararınca, varlıklıyı daha varlıklı duruma getirme girişimleri, mutlu azınlık yaratma tasarıları, üreticinin emeğini sömürme yöntemleri, dinin hangi koşullar altında yararlı bir araç olarak kullanılması üstüne varsayımlara

dalmak. Bunları yapanların hepsi yükseköğrenim görmüş, kiminin adının önünde dizili bilimsel sanlar var, kimi çok yüksek görevlere getirilmiş, kimi uzman, kimi yeterince aydınlatılmamış çoğunluğun, şu oy yığınağının gözünde bilgin sayılan kimselerdir. Çoğunluk inancına bağlıdır, durağandır, islam dini "bilim Çin'de ise de git bul" dediğine göre bu bilginlerin sözlerini dinlemeli, onlara uymalı, oyları onlara vermeli bg. davranışlara itilmeye elverişlidir. Bütün bunlar bilgiye, bilime dayanılarak sürdürülen yozlaştırıcı saptırmalardır.

Bu konuya uygun düştüğünden bir anımı sergileyeyim: 1954-55 döneminde Ankara'nın Elmadağ bucağında Yedeksubaydım. Belediye Başkanı ile din görevlileri al gülüm ver gülüm uyarınca arkadaştı. Görevli olduğum yerin çayevinde toplanır, söyleşilirdi. Söz, nedense bilmiyorum, Hasanoğlan Köy Enstitisü'nün kapatılış konusuna getirildi. Belediye Başkanı, din görevlileri, muhtar ağız birliği etmiş gibi, kurumu yerdiler, kapatılmasından büyük kıvanç duyduklarını söylediler. Sonra, nedenleri şöyle dile getirdiler: bu kurumda okuyan gençler büyüklerin sözlerini dinlemiyorlarmış, geleneklere, göreneklere uymuyorlarmış, yörede "ahlak bozukluğu" başlamış, ortalığa düzensizlik egemen olmuş. Ben, bu konuşmalar karşısında önce sustum, sonra bu olayların neden kaynaklandığını sordum. Aldığım yanıt çok ilginçti: Enstitüden yetişen gençler tarımda eski geleneğe uymuyor, yeni yöntemleri benimsiyor, fidan aşılamada, geliştirmede geleneğin dışına çıkıyorlarmış. Dahası ev yapmada eski ustalara danışmıyorlar, yapı gereçlerini kendileri seçiyorlar, tuğla, kiremit, kireç ne gerekiyorsa başkalarından satın almıyorlar, hep kendileri yapıyorlarmış. Bir de kızlı-erkekli çalışıyorlar, erkekler kimi yapım işlerini kızlara da soruyorlarmış. Kızlar bile duvar örüyor, tuğla yapıyor, çalğı çalıyor, yontu yapıyor, kimileri daha ileri giderek, evlenmek için kendi aralarında konuşup anlaşıyor, kesin uyuşma sağlayınca büyüklere duyuruyorlarmış, ayrıca erkekler cuma namazı kılmıyor, camiye uğramıyor, kızlar erkekler gibi giyinip çalışıyorlar, oyun oynuyorlar bg. bir sürü olay. İşte onların "ahlak bozukluğu" dedikleri olay bunlarmış.

Yukarda sunulan anı-alıntı ilk bakışta çok yüzeysel, gereksiz, anlamsız görülebilir. Konuya bilgi içeriği açısından yakla-

şınca bambaşka bir sonuç ortaya çıkar. Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nün yüksek bölümü de vardı. Bu kurum, bütünüyle, çağdaş bilim anlayışına uygun bir tarım, öğretim uygulamasına dayanıyordu. Öğrenciler yontu, tuğla, kiremit, duvar örme, taş yontma, çağdaş çalgılar eşliğinde oyun sergileme, ev yapma, ağaç biçme, ağaç işleme-oyma, ağaç yetiştirme, ekim-biçim, tahıl üretme gibi tarım işlerinde yeni yöntemelerle çalışıyor, bilgiye dayalı bir uygulamayı benimsiyor, eski üretim geleneğini bırakıyorlardı, daha doğrusu bırakmışlardı. İnancın beslediği geleneğin yerine bilimsel verilerin geliştirdiği uygulama alıyor. Böylece gelenek-bilimsel uygulama karşıtlığı ortaya çıkıyor. Bilimsel uygulama toplumsal anlayışta etkisini göstererek yaşamı yeniden biçimlendiriyor, eski düzen yerine yenisi oturunca tepki büyüyor. Büyüklerin değil de bilimin sözünü dinlemeyi yeğleyen kuşağın karşısına sözü dinlenmeyen bilgisiz büyükler dikiliyorlar. Bu, etkisini uygulama alanında gösteren, düşünsel çatışmadır. Bu çatışmada eskiyi sürdürmek isteyen kazanırsa yozlaşma, yeniden yana olan üstün gelirse evrim başlar. Bilgi içeriğinin etkinliği bilimsel verilerin sağladığı evrimle örgülüdür. Bilgi içeriğine aykırı bir evrim sözkonusu değildir. Oysa bilgi içeriğine karşı geleneklere bağlılık anlayışını koyan kişi, hangi yüksek aşamada oturursa otursun evrime-devrime aykırı davranmaktan kendini alamaz. Evrim-karşı evrim aykırılığı, düşünsel alanda olumsuzluğa yönelir de ikincisini etkili durama getirirse, yozlaşmayı hızlandırır.

Bu anlatılanlardan çıkan sonuca göre, yurdumuzda yozlaşmaya yönelik girişimler değişik türdedir, kökleri çok eskilere, Anadolunun Türk egemenliği altına girişiyle sürdürülen uygulamalara değin gider. Eskiyi sürdürme çabalarının bilinç ışığından yoksunluğu neyin yeni neyin eski olduğunun ayırdına varmayı bile güçleştirmiştir. Bu olayda biricik etkili gücün çıkar, yarar olduğu anlaşılıyor. İlkin karşı çıkılan, istenmeyen, yerilip suçlanan yeni, yarar sağlamaya başlayınca, öteki tutum bir yana atılarak, savunuluyor. Yeninin yerini başka bir yeni almaya kalkınca eski direniş gündeme getiriliyor, sonra çıkar kapılarının aralandığı görülünce bütün gözler gelecek yeniye çevrilerek yermeler, suçlamalar hızlandırılıyor, bu işlem böylece sürüp gidiyor. Bu

tutarsızlıklar bilgi içeriğinin, çelişkili yorumlarla, yozlaştırılmasına olanak sağlıyor. Bilgi içeriği olduğu gibi kalıyor, bir yana atılıyor, ancak gündeme getirilen yorumlar bu içeriğin anlaşılmasını, ondan düşünsel alanda yararlanılması engelliyor. Bu olay, bize, eski-yeni çatışmasında yeninin yarar sağladığı oranda başarılı olduğunu gösteriyor. Başlangıçta din felsefeye karşıydı, onu geçersiz, gereksiz sayıyordu. Sonra kendi sorunlarına çözüm arama gereksinmesiyle karşılaşınca, felsefeden esinlenen yeni bir öğretinin doğmasına olanak sağladı, böylece tanrıbilim (ilahiyat) ortaya çıktı. Tanrıbilimin ortaya çıkışı, dinin felsefe karşısında, yozlaşmaya yönelik bir savunmasıdır. Nitekim, tanrıbilimin egemen olduğu öğretim kurumlarında, felsefenin dine aykırı bilgileri benimsediği öne sürülmüştür. Ülkemizde, özellikle 12 Eylül yönetimiyle, ortaya konan eğitim-öğretim uygulaması, toplumsal kurumların bu uygulama anlayışına göre düzenlenmesi, eskiye dönüşün, tanrıbilimsel görüşleri egemen kılmak özleminin açık belirtileridir. Bu belirtiler de toplumsal yozlaşmanın bir yanını göstermektedir.

Ülkemizde, 1950'den sonra uygulama alanına konan, bütün geriye dönüşler birbirini izlemiştir. Bunları besleyen, güçlendiren odaklar da 1950-1971-1980 yıllarını kapsayan, "yukardan inme" yönetimlerdir. 27 Mayıs döneminin getirdiği yenilikler de vardır, ancak gerici odakların güçlenmesine elverişle ortamı yaratan bu dönemin yetkilileri arasında görülen bölünmeler, tutarsızlıklardır. 27 Mayıs olayı, getirdiği anayasaya karşın, gerici odakların güçlenmesini önleyememiş, özellikle yükseköğrenim kurumlarında pusuya yatan gelenekçi-tutucu kişileri saptayamamış, dahası onların sözlerine kanmaktan kutulamamıştır. 147'ler olayı, 27 Mayıs devrimcilerinin bilimsel anlayışa karşıt girişimleri yürütenleri yeterince tanıyamadıklarını, onlara birtakım gereksiz olanaklar sağladıklarını ortaya koymuştur. 147'lerin çoğu gelenekçi anlayışa karşı çıkmış, bilimsel evrime, devrimlere inanmış kimselerdi, onları çekemeyen-istemeyenler ise eski uygulamaları sürdürmeden yanaydılar. 12 Mart uygulayıcılarının alanı boş bulmalarına yolaçan da 27 Mayıs yetkilileri arasında görülen bölünmeden kaynaklanan tutarsızlıktı. Onlar, yapılan bir yanlışın düzeltilmesi sorunu gündeme geldiğinde, bir savaş alanına çık-

mış gibi "ordu geri adım atmaz" dediler. Bu sözleri söyleyen genç yetkili düşünsel alanda, yanlıştan dönmenin bir olgunluk olduğunu, düşünsel yanılgıyı anladıktan sonra düzeltmenin kişiyi yücelteceğini anlayacak bilgi aşamasında değildi. Yanılgıyı kavrayıp düzeltmek, yanlışlıktan dönmek yenilmek değil başarmaktır. 147'ler olayı bir savaş değil, düşünsel alanda uygulamaydı. Bu uygulamanın yanlış olduğu anlaşılınca, işi tatlıya bağlayıp yasal olanaklar içinde düzeltmek gerekirdi. Oysa bu düşünsel saptırmayı düzeltme ordunun geri çekilişi gibi çok gereksiz bir varsayımla geçiştirildi. Yapılan yanlışlık düzeltilseydi, geri çekildiği söylenen ordu değil, bilincine varılan yetersizlik olacaktı, oysa başarısızlığı anlaşılan komutanın yerini daha becerekli bir yetkiliye bırakmasıyla saygınlığını koruyacaktı. Oysa böyle olmadı, yetki alanının dışına çıkan yöneticilerin yanlış uygulamaları, bu yanlışlıkta direnmeleri sonucu bir takım eleştirilere yolaçıldı, iş suçlamalara değin vardı. İşte 12 Mart, 12 Eylül yönetimleri 27 Mayıs uygulamasının kimi alanlarda gösterdiği tutarsızlıklardan kaynaklanan birer düşünsel yozlaşmadır. "Ordu geri çekilmez" sözlerini söyleyen 27 Mayıs yetkilisinin düşüncesiyle ulusal bir kurum olan ordunun en ufak bir ilgisi yoktur, ordu sözcüğü burada soyut bir kavramdır. Sözgelişi, savaşta bombalanacak yerin seçilmesinde yanlışlığa düşüldüğü anlaşılınca, verilecek buyruk değiştirilir, yasal tutum böyledir. Verilecek buyruk değiştirilmez de yanlışlığın üstüne bile bile gidilirse sonuç yıkım olur, yetkili suçlanarak yasal işlemlere girişilir. Olay düşünsel alanda da böyledir, bile bile yapılan yanlışlık düzeltilmezse, 12 Mart gibi olumsuz bir dönem yaşanır, arkasından onun özlemini çekip başaramadığını yapan 12 Eylül gelir.

Bu söylediklerimizde bir suçlama, yerme, kötüleme yoluna gidildiği sanılmasın, bilerek yapılan, sonra düzeltilmeyen yanlışlıkların ne gibi olaylar yaratacağını vurguluyoruz. Yanlışlık, bilinçle, önceden düşünülerek yapılırsa arkasından yozlaşma gelir. Yanlışlığı yapan bunun doğru olduğunu savunur, böyece doğruyu görmezlikten gelir, erdemi erdemsizliğe dönüştürür, saptırır. 1950 döneminin yetkilileri tarihi olayların kendi beğenileri doğrultusunda yaşatmaya çalışan kimselerdi, bilimsel anlayışın ötesinde kalmayı yeğliyorlardı. Onların, yönetimi ele ge-

çirince suçladıkları kimseler, daha önce işbirliği ettikleri arkadaşlarıydı, hepsi CHP içinde görev almış, yasalar çıkarmış, yürürlüğe koymuş, yazgı birliğiyle bağdaşmış kişilerdi. 1950'de yönetimi ele geçirince, CHP içinde kalanları acımasızca suçlamaya, yerineye, bütün kötülüklerin kaynağı diye göstermeye başladılar. Oysa DP içinde bulunanların hepsi eski CHP çatısı altında toplanmışlardı, ayrılık Kamutay'da gündeme gelen köylüyü topraklandırma girişimiyle, "Toprak Yasası" görüşülürken belirdi. Menderes, Aydın ilinde, büyük toprakları olan bir kimseydi, topraklarının satın alınarak topraksız köylüye dağıtılmasından yana olamazdı. Ancak, kendi çıkarı sözkonusu olunca, daha geniş yüreklice düşünmesi, ülke bütününü gözönüne getirmesi gerekirdi, bunu yapamadı, CHP içinde bu yasadan yana olanları komünistlikle suçladı, sonra ayrılıp arkadaşlarıyla DP denen kuruluşu oluşturdu, kurucu arkadaşlarının hepsi de eski CHP üyeleriydi. CHP devrimci bir kuruluştu, ilkeleri belliydi, kaynağında bile "altı ok" imleri gösteriliyordu. DP yetkilileri bunu çok iyi biliyorlardı, sonra yön değiştirdiler, CHP ilkelerini acı bir dille yerdiler. Oysa bu yerilen ilkeler bütün DP kurucularının önceden alkışladıkları, benimsedikleri nesnelerdi. DP döneminin tutarsızlıkları, kendi koydukları yasalara bile uymamaları, gerici girişimleri, özellikle tekkeler, din görevlilerine (gerici olanlar), tarikatlara gösterdikleri yakınlıklar kendi sonlarını yaratan nedenlerdi. Menderes'in Said Nursi'ye gösterdiği yakınlık, saygı, sağladığı olanaklar bütün ülkece biliniyordu. Daha sonra CHP üyelerine karşı girişilen olumsuz, yasadışı uygulamalar, özellikle "Tahkikat Komisyonu" toplumsal yozlaşmanın yarattığı uçuruma doğru koşar adım gitmekti. Bu olaylara daha geniş bir açıdan bakmaya çalışalım.

Menderes'le arkadaşları, köylüyü topraklandırma önerileri Kamutay'da görüşülürken olumsuz tutumlarıyla ilgi çekmişlerdi. Bu sınırlı kamulaştırma önerilerini başka bir yönetime duyulan özlem diye niteliyorlardı. 1950'den sonra yönetimi eline geçiren DP yetkilileri, birkaç yıl öncesine dönerek, kamulaştırmayı CHP varlığında uygulamaya koyuldular, onun bütün yapılarını, gelir kaynaklarını, ocaklarını, sözün kısası oluşturan nesnel varlığını ortadan kaldırdılar. Bu girişim bir öçalmaktı, köylüyü topraklan-

dırma görüşünü CHP topluluğuna uygulamaktı. DP yönetiminin, Kurtuluş Savaşı'na bile karşı çıkanlara gösterdiği yakınlık, verdiği değer, Osmanlı yönetimine özlem duyanların yüreklerine su serpti, özellikle Atatürk'e saldırılar, onun yontularını kırmalar, devrimlerini kıyıdan bucaktan kemirmeler, toplum kurumlarında Osmanlı geleneğine ağırlık veren uygulamalar, Kamutay'da Kurtuluş Savaşı'nın başarılı yetkili komutanı İnönü'ye sataşmalar, sövmeler, yermeler, nerdeyse Çerkez Ethem düşüncesiyle pusu kurmalar gelişigüzel, düşgele olaylar değildi. İnönü'nün öldürülmesini, asılmasını, "derisine saman doldurulup İzmir'den denize atılmasını" öneren DP yetkilileri, daha önce üyesi oldukları CHP yönetimini baskıya yönelmekle, tekelci, aşırı bencil, ezici bir uygulama biçimi getirmekle suçlamaktan geri kalmıyorlardı. Oysa yönetimi ele geçirince kınadıklarını kendileri yaptılar, CHP üyelerini seçim dönemlerinde, Kamutay'da konuşturmak bile istemediler, İnönü'yü taşlattılar, yolunu kestirdiler, başını yardırdılar, onu Kamutay'dan kovmaya yeltendiler. Devrimciliği komünistlikle suçladılar, sözün kısası Türk yazınında Atatürk'e sövmeyi yeni bir tür gibi gösterme eğilimine yeşil ışık tuttular. Toplumsal gelişim açısından bakılırsa, bütün bu olayların, bir geriye dönüş, yeniyi geçersiz kılma çabaları olduğu görülür. Gelişim sürecini, geriye dönüş yatağına oturtarak ters yönde akıtmaya çalışmak düşünsel yozlaşmanın toplum kurumlarına uygulanışıdır. İleri gidişin karşıtı olan geriye dönüş, yeniyi kaldırıp yerine eskiyi koymaktır, bu da açık bir yozlaştırmadır.

İmdi DP topluluğunun bu uygulamaları bizi 27 Mayıs dönemine getiriyor. Bu dönemin gerekçesini oluşturan başlangıç bölüm 1950'den sonra ilk dönem uygulamalarında yazılmıştır. 27 Mayıs günü gerçekleştirilen girişim, bu gerekçenin son bölümüyle düğümlenmiştir. 27 Mayıs'tan sonra, eski DP doğrultusunda, ancak örtülü olarak, sürdürülen girişimler AP çatısını kurmuş, adı değişik yeni bir DP ortaya çıkmıştır. DP yönetiminin yükseköğretim kurumlarına, devrimci öğrencilere karşı takındığı olumsuz tutumu AP yöneticileri daha da güçlendirdiler. Bu olayın karşısına, 27 Mayıs anayasasının verdiği özgürlüğe dayanan devrimci öğrenci kuruluşları çıktı, olaylar alanlara taşırıldı. Bu durum, DP yönetiminin özlemini çeken odakların işe

karışmasına olanak sağladı, bütün suç devrimci kuruluşlara yükletildi, karşı-devrimciler üstün varlıklar gibi gösterildi. İşte 12 Mart dönemi böylece başladı. Bu dönem, belli bir anlamda, Nakşbendi Tarikatının güçlenmesine, pusudan çıkmasına olanak sağladı, bu tarikata bağlı bir Ordu Komutanı, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığına getirilince Nakşbendi şeyhleriyle ilişkiler sıkılaştırıldı, geliştirildi. Ülke yönetiminde kan soyluluğuna, padişahçılığa, tarikatçılığa dayalı üç odak birleşiverdi. Bu üç odağı birleştiren yönlendirici anlayış ise, sözde özgürlükçü; gerçekte çıkarcı, yalnızca kendi koltuğunu düşünen bir yapıdaydı. Bu dönemde bütün devrimci kuruluşlara, devrimci öğrencilere acımasızca saldırıldı, alanlar eli bıçaklı-tabancalı, gözü kanlı kuruluşların egemenliği altına sokuldu, sağ-sol ayrılığı; yöneticilerin yetersizliğinden dolayı, sağ-sol çatışmasına dönüştü. Yönetim sağı tuttu sola vurdu. Bu yantutucu yönetim uygulaması ülkeyi bir içsavaş alanına çevirdi. Yöneticilerin tuttukları sağ, göz göre göre işlenen ağır suçlar karşısında bile, suçtan arındırıldı. Bir yüksek görevli en ufak bir sakınca görmeden; "Bana milliyetçiler suç işliyor dedirtemezsiniz" sözlerini söylemekten kaçınmadı. Demek kanlı olaylarda, sağ-sol çatışmalarında, bir yan suçlu, öte yan suçsuz. Bu tüzeye aykırı bir olaydır. Kişi tek başına suçlu olamaz, en ufak suçta bile (kanlı olaylarda) karşılıklı iki odak vardır: özellikle toplumsal olaylarda suça itici nedenleri görmemek bir yetersizliktir. Ben, bu yazıyı yazarken, içinde bulunduğum, eyleme karıştığım 1944 yılında geçen gerici olayları anımsadım. O yıllarda, biz öğrencileri eylemlere geçirerek kimi yayın araçlarını, basımevlerini yıktıran büyüklerimiz, sonradan saylav, bakan, genel müdür, büyük bankalarda, ortaklıklarda yönetim kurul üyesi oldular. 12 Mart döneminde, İstanbul'da güvenlik güçlerinde, yüksek göreve getirilmiş bir öğrencim vardı, düşüncelerimi yakından biliyordu. Evimin aranacağını ancak suçla ilgili bir nesnenin evimde bulunmadığını da biliyordu. Olayı bana bildirdi, evim arandı, işe yarar bir suç öğesi bulunmadı. Aramadan bir gün sonra, bu öğrencim özel olarak benimle görüştü. Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Azra Erhat ile arkadaşları gözaltına alınmışlardı. Bu olayın "yukardan" gelen bir buyrukla yapıldığını anlatmıştı. Çok üzgün-

düm. Bu öğrencim bana şunları da söylemişti: "Hocam, bizde, geçer ilke şudur: önce suça it, sonra suçluyu yakala."

Toplumsal yozlaşmalarda uygulanan bu tür yöntemler, duruma göre değiştirilir, nitekim bir emekli korgeneralin hangi yollarla suça itildiğini, sonra olayın içyüzünün aydınlığa çıktığını hepimiz okuduk, gördük. Bu olay yönetimin toplumsal içerikli yozlaşması, yozlaştırılmasıdır. Suça iteni suçtan arındırarak itileni suçlu sayıp yargılamak, içeri atmak tüze kurumlarının yozlaştırılmasıdır. Bu da "Tahkikat Komisyonu"nu kurarak, başka bir görüşü benimseyenleri Kamutay'da susturmaya, suçlamaya yolaçan girişimlerin birer benzeridir.

12 Mart olayı, ülkemizde, geriye dönüşü hızlandıran, güçlendiren bir girişimdi. Onu, suça itilenlerin katıldıkları olaylar dolayısıyla, 12 Eylül yönetimi izledi. Yine sağın büyük bir bölümü, yöneticileri suçtan arındırıldı, suça itenler örtünün altına çekilerek itilenlere yüklendildi, suç 27 Mayıs anayasasında arandı, o anayasaya "bol geldi" denerek, bütün ulusa değil bir kişiye bile dar gelen anayasa düzenlendi, sağ-sol çatışmalarında karşılıklı etkilenme olayı görmezlikten gelindi. Buna da yönetimin yargı kurumlarını yozlaştırması diyoruz. Sıkıyönetim Komutanının istediği doğrultuda yargı vermedi, davranmadı diye görevinden alınıp başka görevlere atanan yargıçlar görmedik mi? Şunu da görelim: bir devletin yayın-iletişim kurumlarında, o devletin kurucusuna sövmeyi alışkanlık edinen yazarlar, ozanlar göklere çıkarılır, onlara geniş yer verilir, anma günleri düzenlenir de, yine o devletin kurucusunu öven, devrimlerini benimseyen geliştirmeye-yaymaya çalışan yazarlara-ozanlara-aydınlara kapılar kapanırsa, öte yandan bunları yapanlar kendilerini o kurucudan yanaymış gibi göstermeye uğraşırlarsa bu girişimlere düşünsel yozlaşmadan başka ne denebilir? Bu nitelikte bir yönetimin egemen olduğu ülkede toplumsal yozlamaya başka neden aramanın gereği yoktur. Toplumsal yozlaşmayı yaratan düşünsel odaklarda beliren yozlaşmalardır. Düşünsel odaklar, toplumda yönetimin en alt basamağından en üst basamağına değin, bütün kuruluşları yönlendiren yapılardır. Bir toplumda, yönetim düşünsel odakları yalnızca "yukardan gelen" buyruklarla yönlendirmeye

kalkarsa, yozlaşmayı yaratan nedenler hızla çoğalır, bilgi içeriğinin yerini buyrukla biçimlendirilen yapay öğeler alıverir.

12 Eylül yönetimini, Menderes'in toprak yasasına karşı çıkan girişimi sonucu kurulan DP yetkililerinin anlayışları doğrultusunda görme gereği vardı. 12 Eylül bütün kuruluşlarıyla DP yönetiminin uzantısı olmaktan öteye geçemez. DP yönetimini göz önünde bulundurmadan 12 Eylül olayını anlama, açıklama olanağı yoktur. İster felsefe, ister toplumbilim, isterse tarih açısından bakılsın, 12 Eylül-DP bağlantısı açıktır...

Burada, birazda, "Türk tarihi" sözcükleri üzerine durmak istiyoruz. Yazılı kaynaklardan öğrendiğimize göre, tarihte kendisine "Türk" adı veren bir devlet bilmiyoruz. "Türk" sözcüğünü bir topluluk adı olarak kullananların GökTürkler olduğunu da Orhun Yazıtları'ndan öğreniyoruz. Kurucularının Türk kökenli olmalarına karşılık Osmanlı devleti kendisine Türk demeye yanaşmamış, dahası Türk sözcüğünü yerici, aşağılayıcı bir anlamda almıştır. Osmanlı yönetiminin bu tutumunu, Osmanlı aydınları da benimsemiş, kimi ozanlar "Türk" sözcüğünden çok daha kötü bir anlam çıkarmışlar, Sünbülzade Vehbi (öl. 1809) "Sühan Kasidesi" adlı uzun şiirinde Türk dilini de, Türk insanını da ağır bir dille yermiş, alaya almıştır. Namık Kemal (öl. 1888) kendisine hep Osmanlı demiş, şiirlerinde, yazılarında bunu savunmuştur. Cumhuriyet dönemine değin, bütün öğretim kurumlarında "Osmanlı Tarihi" okutulur, bununla ilgili kuruluşlara da "Tarih-i Encumen-i Osmani", öğretici yapıtları "Lisan-ı Osmani", "Kamus-i Osmani", "Edebiyat-i Osmani" bg. adlar verilirdi.

Osmanlı toplumunun gözünde "Türk" yoktu, aydınlar için önemli olan "Osmanlı" sözcüğüydü. Oysa Cumhuriyet yönetimi, Türk tarihinde ilk kez, Türk sözcüğünü gündeme getirerek değerlendirdi, onu bir topluluğun kökensel adı olarak benimseyip benimsetti. Türk sözcüğünün, gerçek değerini Cumhuriyet yönetimiyle kazandığı, Türk dili, Türk tarihi, Türk sanatı bg. sözcüklerine geçerlik sağladığı biliniyor. Buna karşın, 1950'den sonra başlayan, 12 Eylül yönetimiyle pekiştirilen bir uygulamaya göre, yeniden "Osmanlı"ya dönülmekte, Türk sözcüğünün yerini bu eski kavram almaktadır. Üstelik yükseköğretim kurumlarında gelişmeye başlayan bu girişimin Cumhuriyet yöneti-

minin, Türk'ten uzaklaşma diye nitelenmesi, çok ilginçtir. Türk sözcüğüne yasal-ulusal bir içerik kazandıran Cumhuriyet yönetimine karşı çıkmanın ne denli bilinçsiz, yozlaşmış bir anlayıştan kaynaklandığı görülüyor. Toplumsal yozlaşmanın en açık belirtisi budur. Toplumsal yozlaşma en çok yükseköğretim kurumlarında egemenlik kazanmış, bilimsel sanlarla donatılmış kişilerin ağzında yasal bir olaya dönüşmüştür.

SONUÇ

Bir toplumda bütün yönlendirici kuruluşların bilgiye, bilgiden kaynaklanan anlayışa göre biçimlenmesi kaçınılmazdır. Bilgi içeriğinin yerine buyruğu, belirli bir topluluğun anlayışı doğrultusunda yürürlüğe konan yasaların etkinliğini getiren yönetimler kendi kuyularını kazar, kendi kendilerini yozlaştırırlar. Toplum yönetiminin belli, evrensel ilkeleri vardır. Bunların başında düşünsel özgürlük gelir. Düşünsel özgürlük yönetimin özünü oluşturan bir varlık öğesidir. Bu nedenle düşünsel özgürlük bir yoksula verilen istengi (sadaka) değildir. Geriye dönük anayasalarla ileri gitme olanağı yoktur. Bilimsel yetkiyi inancın denetimi altına sokan bir yönetim ölü doğmuştur, özünden koparılmıştır. Bilimsel yetkisini inancına, geleneklerine dayanarak kullanan bir görevliden geliştirici çalışma beklenemez. Bilimin, toplumun yasal kuruşları gibi yönetilmesi olanaksızdır, bilimin kendi içeriğine göre kendi yasaları vardır, bunları yönetici kurum yürürlüğe koyamaz, biçimlendiremez. Yönetimin yapabileceği iş, yeterli anlayış düzeyine varmışsa, bilimsel yasalara uymaktır. Bir toplum yönetiminde aktöre bilimden soyutlanarak geleneklerin-inançların buyruğuna bırakılırsa toplumsal yozlaşmaya yeşil ışık yakılmış demektir. Aktöreyi ancak kendi kuralları yönlendirebilir, yöneticilerin görevsel yetkileri değil.

12 Eylül yönetimine, yukarda sergilenen düşünceler açısından bakılırsa olumlu bir kanıya varma olanağının bulunmadığı görülür. Bu yönetimin öncüleri, yetkilileri toplumsal yozlaşmanın, çağdaş uygarlığın dışında kalmının, bilinç yoksunluğunun ağırlığı altında ezilmiş kimselerdir, onlara kızmak değil acımak gerekir.

KARANLIĞIN YÜKSELİŞİ

12 Eylül döneminin düşünsel alanlarda yarattığı tükenmişliği güçlülüğe dönüştürmek için karşıt görüşlü odakların gelişmesine olanak sağlandı. Boş başların dolu görünme özlemiyle gündeme getirdikleri çağın dışına taşan uygulamalar, insan değerlerinin ötesinde, kendi düşük niteliklerine yaraşır biçimde etki odakları bulmakta gecikmedi. Sözgelişi "dinsiz devlet olmaz" gibi utanç verici bir savla "Anayasa"lar düzenlendi, özel bölümler eklenerek, yöneticilerin boşluğu doğrultusunda uygulama kuralları yürürlüğe kondu. "Dinsiz devlet olmaz" ne demektir? Hangi devlet dinli, hangi devlet dinsizdir? Devletin dinliliğinin ölçüleri nelerdir? Dinli devlet hangi uygarlık ilkelerine göre kurulabilir? Bu soruların hepsi boşluktadır. Devlete din gerekirse, devletin içinde yaşayan bütün yurttaşların hangi dini benimsemeleri gerekir? Devlete vergi, orduya er gönderen yurttaşlar, bu görevleri, hangi din ölçülerine göre yerine getirme gereğindedir? Bu sorular da yanıtsızdır.

Uygarlık tarihinde, devlet dinin koruyucusu olmuştur, ancak din kurucusu olmamıştır. Din, belli bir çevrenin yarattığı koşullarla, yine belli bir çevrenin toplumsal olanaklarına göre düzenlenir, bu düzenlemede devlet yönetiminin etkisi, katkısı olursa, din kendi özgürlüğünü yitirir, bir yasa niteliği kazanır, o durumda da din olmaktan çıkar. 12 Eylül yöneticileri bu gerçekleri anlayabilecek durumda kimseler değildi, yarattıkları çelişkilerin arkasında gelecek korkusu saklıydı. Bu korku, biçim değiştirerek "din koruyuculuğu"na dönüştü. Nitekim, durup dururken, Anayasa'ya ..."din" kavramı sokuluverdi, din öğretimi devletin

toplumsal görüşü gibi sergilendi. Bu anlayışın, bu sergilemelerin en somut olarak din ilkelerine dayanan "parti" birlikleri oluşuverdi, sözgelişi RP böyle bir görüşün, tabana yansımayan, dini "devlet dini" diye görmenin yanılgısı içinde oluştu. Camiler birer "politika odağı" durumuna getirilerek, din bireyin gönlünden alanlara dökülüverdi, bir çıkar, bir kazanç aracı olmakla da kalmadı, toplumsal birlik biçimini alıverdi.

Özellikle Nakşbendilik denen koyu "şeriat" yanlısı, İran kökenli "tarikat" kimi devlet görevlilerince beslendi, güçlendirildi. Gelir kaynakları yasal kurumların önüne geçti. Oysa bütün tarikatlar birer örgüttür, belli amaçları vardı. İslam dininde "tarikat", "mezhep" gibi kuruluşların birine bile yasal dayanak verilmemiştir. Kur'anda, hadislerde (Muhammedin ağzından çıktığı ileri sürülen özdeyişlerde) tarikata yasallık tanıyan bir bölüm, bir anlatım yoktur. Tarikatların, mezheplerin doğmasında başlıca neden İran'dır. Eski bir uygarlığın yaratıcısı olan İran, inanç bakımından, islam dininin içeriğine aykırıdır. İran uygarlığı büyüktür, eskidir, kendi doğuş ortamında özgündür. İslam dini ise dar, gelişmemiş, verimsiz, çöllerle kaplı bir yörede doğmuş, özelikle Tevrat'ın değişik bir yorumu olarak ortaya çıkmıştır. Bu dinin gelişmiş bir uygarlığın egemen olduğu ortamda doyurucu, inandırıcı, güven verici bir içeriği yoktur. Gerek Kur'an, gerekse hadisler incelendiğinde, kadın-erkek ilişkilerine ağırlık verildiği, kadının bir "insan" değil, sevişme, doğal ilişkilerde bulunma aracı olduğu kolayca anlaşılır. Nitekim, "Sahih-i Buhari"nin birinci cildinin sonunda yeralan üç bölüm okunduğunda, kadınların aybaşı durumlarında bile ne yolla temizlenmeleri gerektiğini Muhammed'ten açıkça sordukları görülür. Kadın, bir topluluk içinde, aybaşı olduğunu, dölyatağının çevresine bulaşan kanın ne yolla temizleneceğini, çok açık bir dille Muhammed'ten sorar, yanıtını alır. Yine bu yapıtta, Muhammed'in bir gecede dokuz kadınla yattığı, onda otuz erkek gücünün bulunduğu söylenir. Başka bir hadiste, Muhammed'in dışkılığını çıkardıktan sonra, silinmek için, yanındaki arkaşlarından üç taş istediği yazılıdır. Öte yandan, Muhammed'in dışkılığını dökerken arkasını Ka'beye döndüğü, bu nedenle ayakyolunda arkasını Ka'beye dönerek gereksinme gidermenin suç olmadığı bildirilir.

Muhammed'in yaşadığı dönemde, içinde bulunduğu toplumda kadınlar çarşaf, peçe bilmezdi, o gibi giysiler o toplumda yoktu. Ayrıca sarık, cübbe gibi giysiler de yoktu, bilinmezdi. Nitekim Arap dilinde bu giysilerin karşılığı olabilecek sözcükler yoktur. Hadis toplayıcılarına gelince, bunlar da Arap değildir, yalnız Nesai (830-915) Mekkelidir, öteki beş kişi İranlıdır (Buhari, Sicistani, Timizi, Kazvini, Muslim hepsi İranlıdır, hepsi Muhammed'in ölümünden 180-200 yıl sonra doğmuştur. Bu nedenle hadislerin çoğu tartışmalıdır, yalnızca belleğe dayanır. Öte yandan Kur'anın özgünlüğü de tartışmalıdır. Muhammed'in ölümünden sonra, Halife Osman döneminde toplatılıp düzenlendiği, birçok hafızın belleğine başvurulduğu, karşılaştırmalar yapıldığı, deri, kemik, tuğla, taş gibi gereçlerin üzerine yazılı "ayetler"in karşılaştırılarak incelendiği söylenir. Bugün elimizde bulunan Kur'an dağınık bölümlerden oluşturulmuş bir bütündür, ancak kesin değildir. Nitekim, örnek alınan, dayanılan en güvenilir yazmanın, Ömer'in kızı, Muhammed'in karısı Hafza'da (605-665) bulunduğu sonradan elinden alınıp yakıldığını en güvenilir islam kaynakları bildirir. Bu yazma neden yakılmış, hangi düşüncelerle ortadan kaldırılmış kesin değil. İleri sürülen biricik neden, gelecekte birinin eline geçerse kuşu uyandırır, o yüzden ortadan kaldırılmalıdır biçiminde tutarsız bir içerik taşır. Ancak, şurası açıkça biliniyor: Kur'an, elimizde bulunan biçiminden bambaşkaydı, düzenlenirken birtakım değişikliklere uğratılmıştır.

İran düşüncesinin islam karşısındaki üstünlüğü, kökenliliği önemli bir etkendir, Arabın yalnızca yöresel inanç gereksinimlerine yanıt veren islam İran uygarlığının yarattığı görkemli ortamda öncül duruma geçememiştir. İşte "Şiilik" denen inanç düzeninin doğmasında başlıca neden islamın bu içeriksel yetersizliğidir. Bugün, özellikle RP'nin dayandığı Humeyni anlayışı, gerçekte islamın özüne aykırıdır. Osmanlı İmparatorluğu "şii İran"la, aralıklı olarak, yüzelli yıl savaşmıştır. Sünni Osmanlı Şeyhülislamı, şii İran şahlarını "sapkın", "rafizi", "kızılbaş", "dinsiz" diye suçlarken, yine sünni olduğunu ileri süren RP topluluğunun geçmişi unutarak, başlangıçta şiiliğin içeriğinden beslenen Humeyni yönetimine yönelmesi çok anlamlıdır. Bunun nedeni de, bu gibi ortamların doğmasına olanak sağlayan,

dini salt ortamından çıkararak alanlara sürükleyen 12 Eylül karanlığı, yozlaşmışlığı olmuştur. 12 Eylül sorumlularını, gerçekte sorumsuzluğun başıboşluğunda, bütün çağdaş gelişmelere ters düşen bir doğrultuyu benimsemeleri, tinbilim bakımından doğaldır. Düşünsel alanda, en ufak bir başarı gösterme yeteneğinden yoksun bir topluluğun, ordu gücüne dayanarak yeterli görünmeye çabalaması aşağılık duygusunun ağırlığı altına ezilmekten başka bir anlam taşımaz. Bunu, Kenan Evren'in yayımladığı anılarından anlamak kolaydır. Bu anılarda sergilenen tutarsızlık, kişisel bilinç bulanıklığının, ezikliğinin eşsiz örneğidir. Bir yandan ileri, çağdaş görünme çabaları, öte yandan da sözcüklerden korkmak, ürkmek, kurtuluşu ordu gücünün arkasına sığınmakta bulmak, sonra Marmaris'te bir koruyucu birliğin denetimi altına girmek, yurttaşlar arasına katılamamak.

12 Eylül yönetiminin RP gibi başka gerici, devrimlere karşı eskiyi savunucu kuruluşlara yaşama alanı yaratan girişimleri, uygarlığın en gelişmiş çağında bile başın içindeki bilimsel birikimlere değil de omuzlarda taşınan ordu aşamalarının imlerine dayanması, Kurtuluş Savaşı'nı kazanmış, çağımızda bir eşi daha görülmeyen devrimleri gerçekleştirmiş bir toplum için çok mu çok utanç vericidir.

ANAP'ın yapısı, işlerlik biçimi, kuruluş ilkeleri yan tutmayan bir anlayışla incelendiğinde, 12 Eylül yönetimin, ortaçağın bile gerilerine giden, bir düşünceye saplandığını gösterir. Yönetimi eline geçiren bu 12 Eylül ürünü ANAP, 12 Eylül Anayasası'na dayanarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ilkelerini değiştirmiş, devletin varlığını pekiştiren düşünsel odakları yürürlükten kaldırmış, devlet-din birliğinin en gülünç örneğini vermiştir. 12 Eylül Anayasası, halk-devlet ilişkisini din-devlet özdeşliğinin denetimi altına vererek yozlaştırmıştır.

İslamcıların savlarına bakılırsa, islam dini bilime, sanata, uygarlığa, tüzeye, yasaya en çok değer veren bir kurumdur. Oysa bütün İslam ülkelerinde sürdürülen uygulamalar ışığında sorunlara yaklaşılırsa, büsbütün tersinin benimsendiği görülür. Bugün hangi islam ülkesinde, çağın uygarlık anlayışına, bilim dizgelerine uygun, verimli bir gelişme vardır? Hangi islam ülkesinde fizik, kimya, tıp, ilaç üretimi, teknik, felsefe, dirimbilim, tinbi-

lim, toplumbilim, tarih gibi daha nice başarı alanında övünülecek bir gelişme gözlenebilir? İslam dininin kadına büyük değer verdiği, onu yücelttiği ileri sürülür. Peki toplumun hangi aşamasında, hangi uygulama alanında kadın-erkek eşitliği, kadının yüceltildiği öne sürülebilir? RP'li kadınların (bir bilim kurulunun araştırmalarına göre, Gazeteler Aralık 14-17) yüzde seksenden yukarısı "kadının görevi çocuk yetişirmektir" demiş, erkeğin kadını dövebileceğini savunmuş. Bu sav Kur'andan kaynaklanıyor. Peki, doğurmak, yavru büyütmek, geliştirrmek doğada yalnız kadının işi mi? Görevi mi? Doğada yavrusunu doğurur doğurmaz kaldırıp atan, bakmayan, kollamayan, onunla ilgilenmeyen kaç yaratık türü vardır? Ana olmanın, doğal bir anlamı da yavrusunu, belli bir süre bakmak, yetiştirmek, kollamak değil midir? Bir kedi, bir köpek, bir çakal, bir tilki, bir kurt, bir domuz, bir geyik, bir arslan doğurduğu yavruya bir süre bakmaz mı? Doğuruculuk toplumun değil doğanın verdiği bir yeti, bir görevdir, doğuru gücünün kaynağı toplum, yönetim değildir. Kadını, yalnız doğurup çocuk bakmakla görevli sayarsak, öteki dişi yaratıklar ötesinde, bir insan olarak, değeri, ayrıcalığı kalır mı? İşte 12 Eylül yönetiminin geliştirdiği toplumsal anlayış, aile düzeni, kadının toplumdaki yeri böyle nitelenir.

Çağımızda bütün tektanrıcı dinlerde bir değişme, bir başkalaşma görülmektedir. Bu durum bir gelişmenin, ilerlemenin dışa vurmuş görüntüsü değildir; dinin ayakta durabilmesi için çağın buluşlarından yardım istemesi, gizlice onların koruyuculuğu altına sığınmasıdır. Nitekim, özellikle giyim kuşam bakımından, çağdaş kılığa karşı çakarak sarık, cübbe, peçe, şalvar, çarşaf, başörtüsü giyenlerin nerdeyse hepsinin çağdaş donanımlı konutlarda oturdukları, oturmak istedikleri, çağdaş buluşlardan (tıp, teknik, araç-gereç bg.) yararlanmada şaşırtıcı bir yarışmaya girdikleri gözden kaçmamaktadır. Batıya öykünme (Batı taklitçilği) diyerek alanlara, yollara dökülen bilinçsiz gericilerin hangisi çağdaş buluşlardan yararlanmıyor, "gâvur işi" dedikleri araç-gereçlere sarılmıyor? Dahası, bu müslüman geçinen bilinçsiz sürülerin hangisi "Dolar", "Mark", "Sterlin" gibi yabancı akçaların tutsağı değildir? Son yöresel seçimlerde, kimi bölgelerde RP büyük bir başarı sağlamış gibi gösteriliyor. Bu bir kandırma-

cadır. Seçim bölgelerinin toplumsal aşamaları, inanç yapıları, yaşama biçimleri yansız bir tutumla incelensin, bütün başarının çarşaf-peçe-sarık-cübbe-başörtüsü gibi giyimlerden kaynaklandığı kolayca görülür. RP ile benzeri kuruluşların kazancı, başarısı bilinç ışığından yoksun kalmayı islamın bir becerisi, öze değgin tutumu sayan anlayıştadır. Aşırı dinci kişi, varlıklıdır, alışverişçidir. Eczane, sağlık evi, sağıltım kurumu açmıştır, kurumun girişinde, kapının üstünde "ihlas", "tekbir", "tevhid" gibi Arapça, dinle ilgili sözcükler görülür. Bu kişi, kişiler dinden yararlanır, ancak içeri girip alışverişe başlayınca "KDV fişi" vermedikleri, atlatmaya çalıştıkları görülür, bunu hepimiz yaşıyoruz, görüyoruz günlük işlerimizde. İslam dini "malının kırkta birini zekât olarak vereceksin, kırk devesi olan bir deve yavrusunu zekât diye vermelidir" kuralını getirmiştir. Bugün, bu din kuralına uyan, islam dininin beş koşulundan (namaz, hac, zekât, oruç, tevhid) biri olan "zekât" görevini yerine getiren kaç dini bütün müslüman vardır?

İslam dininde cami, mescid gibi tapım odakları (ibadet yerleri) gösteriş için değil, gereksinme sonucu yapılır, kullanılmak içindir, kazanç sağlamak, gelir edinmek için değildir. İslam dininde şundan bundan yardım toplayarak, akça dilenerek "ibadet yeri" yapılmaz, böyle bir kural yoktur. Oysa günümüzde gösteriş için yapılıyor bunlar, 12 Eylül yönetimiyle bu tür yapıların yapımı hızlandırılmıştır. İstanbuldan Vana, Trabzona giderken büyük yolların kıyılarında, sağlı sollu dizilmiş camiler ot biter gibi ortaya çıkmaktadır. Oysa, cami insanların yoğun oldukları, namaz kılmak gereksinimi duydukları yerlerde yapılır, müslüman görünmek için değil. Yol kıyılarına dizilen camilerde, çoğunlukla öğle-ikindi namazları kılınıyor, sonrası boş. Bu görev yerlerinde çalışanların hepsi devletten aylık alırlar. Bir günlük namazların süresi iki saatı bulmaz. Görevli, aralıklı olarak, günde iki saat camide kalır, öteki çalışma süresini alışveriş yerinde geçirir. Peki bu davranış islamın özüne uyar mı? İslamda akçayla namaz kılmak, akçayla Kur'an okumak var mıdır? Yoktur (Şeyhülislam Ebussud Efendi'nin bu konuda yasaklayıcı fetvaları vardır).

12 Eylül yönetimiyle gelen tutarsızlıklar arasında bir de "vakıf" kurma yarışı başlamıştır. Yalnız İstanbul'da kurulan bu "va-

kıf"ların sayısı yüzün üstündedir. Bu kuruluşların en büyük, en varlıklı bölümü dine dayalıdır. Bunlar arasında "İlim Yayma Cemiyeti" gibi çok geniş bir alana yayılan, saylav, bakan, genel müdür gibi toplumun en yüksek görev aşamasında üyeleri bulunan kuruluş oldukça ilginçtir. Bu kuruluş "ilim"den ne anlıyor? Anladığı açık: yalnızca islam diniyle ilgili konular. Peki, bir çağda, bir toplumda "ilim" denince yalnız dine değgin sorunlar anlaşılırsa, bu kuruluşları ayakta tutan kaynakların, o kaynakları ellerinde bulunduranların yaşama biçimleri ne olmalıdır? Benimsediklerini söyledikleri islam dininin koşullarına uygun bir yapı değil mi? Şimdi soralım, bunlardan hangisi islama uygundur? Evlerin donanımı, taşıtları, alışveriş olanakları, iletişim araçları arasında islamın ürettiği var mı? Konuyu biraz daha genişletelim, devletin genel bütçesini oluşturan vergi düzenine geçelim.

Devlet ufaklı büyüklü bütün işletmelerden, işyerlerinden vergi alır. Bunlar arasında yasaya dayalı genelevler, kumarhaneler, meyhaneler, bütün içki türleri, sigara, tütün, gece klupleri, dinli-dinsiz, imanlı-imansız, ayık-sarhoş gibi saymakla bitmez vergi odakları vardır. Öyleyse bütün RP saylavlarının, cami görevlilerinin aylıklarında, burada islama aykırı sayılan, dahası dince kesinlikle yasaklanan nesnelerden toplanan vergilerin bir bölümü vardır. İslamın "haram" diyerek yasakladığı vergi odaklarından toplanan akçaların da içlerinde bulunduğu "bütçe"lerden müftüye, imama, hocaya, "İlim Yayma Cemiyeti"nin aylık görevlilerine, "Aydınlar Ocağ"nın devletten aylık alan sayın üyelerine, yandaşlarına gerekli bölüm düşmektedir. Demekki akçanın ucu keskin, sivri kargısı "islama hizmet" için çalıştığını ileri sürerek oy toplamaya, seçim kazanmaya çıkan yüksek görevlilerin, "adil düzen" çığırtkanlarının "islamın imanı"yla pekiştirilmiş, berkitilmiş gönüllerini kolaylıkla delebiliyor, bir yanından girip öte yanından çıkabiliyor. Akçanın gücü "iman"ın üstesinden geliyor. Bu olumsuz bir gelişmedir, içeriği anlamsızlıkla sulandırılmış kavramların arkasına sığınma eğiliminden doğan, olumsuzu olumlu gösterme çabalarından kaynaklanan yüzeysel yansımadır. 12 Eylül sorumluları, böyle bir yansımanın gelecekte, ulusun başına ne denli işler açacağını bilemediler, bilmeye bilimsel güçleri yetmedi, yetemezdi. Onların yaşadıkları dünyaya, ancak omuzlarına

yerleştirilmiş sanların, Atatürk'ün yarattığı Cumhuriyet Türkiyesi'nde geçerlik kazanan yetkilerin gözlüğüyle bakılıyordu. Oysa Atatürk böyle düşünmemişti, devrimin tabandan, Cumhuriyet'le gelen kurumları oluşturan bilinçli odaktan gelmesi gerektiğini vurgulamıştı. Tarihte birçok büyük önder, büyük devrimci, büyük devlet kurucu kimseler gelmiş geçmiştir. Ancak, ülkenin geleceğini, güvenini "gençlik"e bırakan, onu devletin koruyucu güçlü odağı diye anlayan bir önder daha görülmemiştir.

Ulusların tarihlerinde, büyük devrimcilerin bize kalan düşünsel yapıtlarında, yurdun geleceğini yetişecek gençlere bırakan bir devlet kurucusu bilinmiyor, biliniyor diyen beri gelsin. 12 Eylül yetkilileri bu gerçeği anlayabilecek olgunluk aşamasında değildi. Çok bildiklerini, çağın en ileri yönetimlerini çok iyi anladıklarını sanan bu yetkililerin yüreklerini ezen, bilinçlerini kavrayış gücünün ötesine iten biricik etken 27 Mayıs olayıydı. Onlar, 27 Mayıs döneminde de, 27 Mayıs'ı gerçekleştirenlerin yetiştikleri ocaktaydı, seslerini bile çıkarmadan, kimi yerde yalvarmalarla, yakarmalarla durumu kurtarmaya çalıştılar. Sonra, 27 Mayıs'ın yerlerde sürüklediklerini nerdeyse Atatürk'ün bile ilerisine götürmeye çalıştılar, sözün kısası uzun süre "musalla taşında bekleyen" birer "cenaze"nin kaldırıcısı olmanın tadına varmakla övündüler, kendilerine tarihte bu yolla yer edinmeye çabaladılar, uğraştılar, didindiler, hepsi bu.

Atatürk'ün, Cumhuriyet'in koruyucu, yaşatıcı gücü olarak nitelediği "gençlik" toplumun tabanından gelen bir birikimdir. Bu birikimin yönlendirilmesi, eğitimin çağdaş uygarlık anlayışının ilkelerine göre olabilir. Bunu çok iyi bilen Atatürk'ün yurdumuzu "çağdaş uygarlık düzeyine çıkarma"nın koşulunu da gençlikte görmüştür. 12 Eylül yönetimi, nedense, bu ince görüşü doğal eğilimiyle seziverdi. Açıktan açığa Atatürk'e karşı çıkmayı göze alamadı. Ne yaptı, işe tabandan, gençlikten başladı, bunun için de "din eğitimi"ni gerekli gördü. Bu eğitim, eğitim çağında olan kimselere verilebilir, tabanı oluşturan, ulusun geleceğini güvenceye alan da bu kesimdir işte. Dine dayalı eğitimin çağdaş olamayacağı, çağın gerilerinde bol otlu, sulak bir otlama alanı bulacağı belliydi. Bu sulak, otlak alanı, Adnan Menderes sağlamıştı. Bu yüzden, Atatürk'ün üstün görüşünü kavrayacak güçte olma-

yan eski Osmanlı artıkları Menderes'in çevresinde toplandılar. Böylece, 12 Eylül yıkımının güçlenmesine yarayışlı otlaklar sağlanmıştı. İş, bu bol otlu, sulak otlaklarda yayılacak sürüleri bulmaya kalmıştı. İşte 12 Eylül yetkilileri bu görkemli otlağı bulup sürülerini yayladılar.

Din, hangi ortamda olursa olsun, kendi değişmez ilkelerine bağlı kalınmasını, onların eksiksiz uygulanmasını ister. İslam dininde, yönetimi ele geçirme, devlet kurma eğilimi ağır basar. Nitekim Muhammed bir devlet kurucusu sayılır. Onun yaşadığı dönemde toplumu (daha sonra devleti) yönetebilecek kişi "halife", ya da "imam"dı. Muhammed, kurucu olarak "imam" ondan sonra gelenler yönetici olarak "halife" sanını taşıdılar. "Halife" öncekinin yerine geçen, sonradan yönetimi eline alan, ardıl gibi anlamlara gelir. Bu nedenle Muhammed'e "halife" denmez. Yavuz Selim, Mısır'ı elegeçirdikten sonra yönetimi ardılların (halifelerin) ellerinden aldı, Osmanlıya bağladı, böylece Osmanlı padişahı "halife" sanını da kazandı. Nitekim, 12 Eylül yönetiminin başı, Evren'in Trabzon'da tanıdığı söylenen Necmeddin Karaduman, "Meclis Başkanı olur olmaz, Meclis'in yanında bir de Cami yapılmasını kolaylaştırdı. Arkasından, kimi saylavlar, burada "cuma namazı" kılmaya başladılar. Bu uygulama islamda "halifenin cuma namazı kılması-kıldırması" geleneğinin yüzeysel, bilinçsiz bir saptırmasıydı. Nitekim ANAP başkanının ilk işi, bu camide cuma namazı kılmak olmuştu, sonra Nakşbendî Tarikatı yandaşları saylav seçilince, imamın arkasında toplananların sayısı arttı.

Bu olay çok ilginçtir, basınımızın ünlü yazarları, sözde yetkilileri bu olayın tabanını bilmediklerinden, Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı olduktan sonra, Amerika'dakine benzer bir "Başkanlık yönetemi"nden yana olmasını, bu konuda direnmesini gereğince anlayamıyorlar. İslam dinine göre, Muhammed döneminde "imam", ondan sonra "halife" sınırsız yetkileri olan "başkan"dır, toplumu tek elden yönetir, son sözü o söyler. Bu yönetim biçimi yüzeysel görünümde Amerika yönetimine benzer, içerik bambaşkadır. Bu nedenle "başkanlık" kuramı, islamın "halifelik" uygulamasına yakındır (sığ bir yorumla), ayrılık üretim-tüketim ilişkilerinde, toplumsal kurumların içyapısında görülür.

Yine çok ince, duyarlı bir konuya değinelim. Osmanlı yöne-

timi dine dayalıydı, ancak ilk dört padişahın dışında, hepsi (padişahların) "sünni" görüşe dayanıyordu (Üçüncü Selim, Abdülaziz, Beşinci Murad dışında. Bu padişahlardan ikisi mevlevi, Abdülaziz bektaşi diye bilinir). Oysa bütün padişahlar (adı geçenler dışında, ilk dördü, son üçü) tarikatçıydı, bu tarikatlar da "sünni"ydi. Osmanlı yönetimi (padişah) bu inceliği sezdi, onun için Şeyhülislamlık kurumunu oluşturdu. Padişah "tarikatçı" olabilirdi, ancak şeyhülislam olamazdı. Durum, görünüşte, kurtarıldı. 12 Eylül yöneticileri, çok iyi bildiklerini sandıkları bu gerçekleri duymadıkları için, öğretim kurumlarında "din"e yer verilmesinden yana ağırlık koydular. Bunun sonucu, "Nakşbendi tarikatı" yandaşları ağırlık kazandı (İlim Yayma Ceemiyeti bu tarikatın elindedir, çoğunlukla). Durum ne oldu, 12 Eylül yönetiminin üstün, Atatürkçü örtüsüne bürünerek "Nakşbendilik" Çankaya'ya değin tırmandı, önce gizlice, sonra açıkça. Bu tarikatlara göre toplumun en yüksek görev aşamasında bulunan kimsenin "sünni", dolayısıyla, "ehl-i ibadet" olması gerekir. İşte, bugün, ülkemizde "cuma namazları"nın sığınağına böyle girilir. 12 Eylül yönetiminin güçlendirdiği "Nakşbendilik" tarihin bütün evrelerinde, bugün ülkemizde görülen, etkinlik aşamasına ulaşamamıştı. Doğu Anadolu'da yaşanmış ayaklanma olaylarının büyük öncülerinin hepsi "Nakşbendi"ydi. Kürt yurttaşlarımızın, bugün PKK yanında bulunanların, nerdeyse hepsinin, büyükleri "Nakşbendi"ydi. 12 Eylül yetkililerinden birinin büyükbabası, Trabzon'un Akçaabat-Vakfıkebir ilçelerinden Merzifon'a göçen bir kişinin torunudur (bu ilginç olayı burada değil, başka bir yazımızda açıklama gereği duyduk). Durum pek içaçıcı değil, yetkililer görünüşte kurtarıcı, ancak birbirlerini düşünsel-inançla bağlantılı kökenlerini bilmediklerinden, uçurumun sisleriyle kapalı yolunu da göremediler.

Osmanlı yönetiminden beri, İstanbul'un Fatih yöresi, tarikatçıların ağırlık gösterdikleri bir alandır. Bu alanda Nakşbendilik, Halvetilik, Rifailik gibi kuruluşlar etkilidir. Karagümrük yöresinde, Kadirilik varsa da yaygın, etkin değildi. İkinci Abdülhamid döneminde, "delidir" nedeniyle Toptaşı tımarhasine atılan, Said-i Nursi (Bedizzaman) de koyu bir nakşiydi, sonradan adının "nur" (gerçekte Nors, bir köydür Doğu'da) sözcüğünden do-

layı "Nurculuk" adlı kuruluşun öncüsü sayılmıştır, yanlıştır. Bu kişi, gerçekte, Doğu'da "bağımsız bir Kürt devleti" kurmaya yönelik girişimlerin "silahlı öncüleri"ndendir. Nitekim, Necib Fazıl Kısakürek'in çıkardığı "Büyük Doğu" dergisinin besleyici kaynağı da Said-i Norsi'nin (gerçek adı budur, Nors köyünden gelen Said demektir) çevresinde toplananlardır. Bu kişi, oy toplamak düşüncesiyle, Menderes döneminde büyük ilgi görmüştür. 12 Eylül yetkililerinin, Said-i Norsi'nin özlemleri doğrultusunda, eğitim kurumlarına "din kültürü" ya da "din dersi" koyma gereğini duymalarının tabanında, bu yeterince bilinmeyen, örtülü eğilimlerin derin izleri vardır.

Din birey için gerekli olabilir, toplumların düşünsel yapısına göre, yararlı olduğu çağlar da vardı. Ancak, uygarlığın hızlı gelişimi, yaratıcı devrimleri, doğurucu girişimleri karşısında olduğu gibi kalmayı ilke edinen bir inancın kendi kendine kuyu kazdığından da kuşku duyulmamalı. Bir inanç kaynağında ne denli güçlü olursa olsun, gelecekteki yaşamını benimsemediği bir uygarlığın verileriyle bağlamışsa, onlarla sürdürmekten başka yol bulamıyorsa, çökmeye, yıkılmaya yönelmiş demektir. İslam böyle bir döneme, ortaçağın bitiminden sonra girmiş, belli alanlarda gerici olsa bile, kilisenin başarılarını sağlayamamış, onlar karşısında yenik düşmüş, ezik kalmıştır. Kutsal saydığı "zemin"i bile "gâvur"un yaptığı kapta saklayan, başka ülkelere götüren, yakınlarına sunan bir dinin tabanında beliren büyük çatlakları görmezden gelmek sarsaklıktan öte bir anlam taşımaz. Bugün islam dini, alanlarda, kalabalıklarda dinlediğimiz, gördüğümüz gibi, hep "gâvur kasetleri"yle yayılmaya çalışıyor, var olduğunu kanıtlamaya çabalıyor. 12 Eylül'ün, islama en büyük yardımı da, "gâvur buluşuyla beslenme" eğilimini yasallaştırmasındadır. Türk din görevlilerinin aylıklarını Suudi Arabistan'ın ödemesini olağan karşılayan 12 Eylül yetkilisinin tutumu, çağın uygarlık gelişimlerini göremeyen gözleri bunun kanıtıdır. 12 Eylül yönetimi, bütün atıp tutmalarına, güçlü görünmek istemelerine karşın, Trabzonlu genç bir ozanın, bir şiirinden korkarak, eli ayağı titreyerek Türk Dil Kurumu'nu kapatmıştır, bir yönetim için bundan daha acınası işlem, bundan daha güldürücü eylem olabilir mi?

ÇÖKÜŞÜN AYAK SESLERİ

12 Eylül yönetimiyle, ülkemizde şöyle bir durum ortaya çıktı: Devlet, halkın inançlarının da koruyucusudur. Anayasa denetimi altında sürdürülen "din" etkinliği bunu gösteriyor. Devlet geniş kapsamlı bir bütündür, içerdiği yurttaşların tümünü bir inanç çatısı altında toplama, bir ordu gibi belli bir düzende tutma yetkisi yoktur. Devletin yönettiği yurttaşların sayısız dini, inancı olabilir, bu azınlık-çoğunluk oranına bağlı değildir. Kişi inancını kendi gücüyle, çabasıyla sürdürür, başkasından yardım beklemez.

Oysa 12 Eylül yönetimi, dini devletin koruyuculuğu altına vererek, nerdeyse yasal bir kurum durumuna getirmiştir, bir inancı ötekiler karşısında üstün durumda görmüş, yeğlemişir. Bu yanlıştır. Birtakım ayrıcalıklar yaratmaktır. Önce bireylerin inançlarına saygı duymak, onları kendi ortamlarında bağımsız yaşamaya bırakmak gerekir. Birey kendi inançlarından oluşan bir anlayış ortamında özgür olmadıkça, devlete karşı güveni de kalmaz. Devletin, inancın karşısına inançla çıkma yetkisi yoktur, ortaçağda böyle bir uygulama vardı, oysa bu uygulama biçimi nedeniyle ortaçağ olmuştur. İnanç, bireyin yüreğinden alınıp seçim alanlarına, alışveriş yerlerine, öğretim kurumlarına aktarılırsa birey üzerindeki etkinliğini yitirir, devleti bir yönlendirme aracı durumuna getirilir. Bu tutum, bireysel eğitimin devlet eliyle, devletin dilediği doğrultuda sürdürülmesi demektir. Hangi yetkiyle? Güneşe tapan, inançlarını güneşe duyduğu saygıyla, sevgiyle biçimlendiren bir bireyi devletin başka bir dine bağlama yetkisi yoktur, varsa bu yetkinin oluşturucu nedenlerini nerede bulacağız? Devletin dinden yana olması bir RP topluluğu-

nun oluşmasına göz yumması, inançlarının böyle bir yönde geliştirilmesi anlamındadır. Bütün yaşamı boyunca okuyan, yazan, düşünen bir kimsenin dinle bağlantılı inançlarını, yaşamı boyunca yalnız şunun bunun önerileriyle davranan, bilgin deyince tarikat şeyhini, bilgi deyince hadislerde geçen kadınlarla ilgili önerileri, açıklamaları anlayan bir yurttaşınkilerle özdeşleştirmek hangi sorunu çözebilir?

12 Eylül yönetimiyle güçlenen, alanlara dökülen tarikatlar, mezhepler bağıra bağıra "anayasa Kur'andır" diyorlar, "egemenlik islamındır" diye bağırıyorlar. Peki bilimsel açıdan bakılırsa, bu olayda bireyi geliştirici öz nerede görülebilir? Birkaç bin kişinin yaşadığı bir toplumda ortaya çıkan "Kur'an"la, altmışbeş milyona yaklaşan Türkiye'yi yönetme olanağı var mıdır? Buna ulaşım, iletişim araçları dışında yöresel yaşama koşulları, yöresel alışkanlıklar-gelenekler bile elverişli, yatkın değildir. Kur'an anayasa yerine geçerse, devletin tabanını kuran, yaşama olanaklarını doğuran, devlete kimlik kazandıran üretim-tüketim ilişkilerini neyle dengeleme gücü bulabilir? Sözgelişi İstanbulla Trabzon arasında saat ayrımı kırkbeş dakikadır, öğle namazı ayrı sürelerde kılınabiliyor, Kur'an anayasa olursa, Türkiye'de öğle dinlencelerini ne yolla düzenleme kolaylığı sağlanır. Bir yerde saat 11.30, başka bir yerde 13.10 olursa, yörelere göre ayrı öğle uygulamaları mı gerekecek? Bu durumda birlik ne yolla düzenlenecek? İşte, din işe karışınca, Kur'an anayasa olunca sorunlar, güçlükler de böyle çoğalır. Kur'an "faiz haram"dır diyor. Öyleyse bankalar, uluslararası alışveriş ilişkileri neyle uygulanacak? Kadının görevi çocuk doğurmak, çocuk bakmak olursa sayrılanmış, yaralanmış, sağlığı bozulmuş kadınları kim sağıltacak? Kadını kadın hekim sağaltma gereğinde bırakılırsa, "kadın görevi çocuk doğurmaktır, bakmaktır" önerisi nerde kalacak? Erkek hekim kadına bakamaz, kadın hekim erkeğe bakamaz, kadının görevi çocuk bakmak, peki toplumda eğitim kurumlarının görevi nedir, ne olacak? Bu sorular birbirine eklenerek kalkım gününe değin uzar.

Soruların niceliği değil niteliği önemlidir, burada, içyapıda sorunsal bir değişme, gelişim görülmüyor, halk deyimiyle kuru kalabalık. Ortaya atılan "halkımızın büyük bir çoğunluğu müslüman" sözleri de gerçekçi değildir, halkımızın belli bir gelene-

ğe göre genel eğilimi "müslüman" ortüsüne bürünmüştür, halk eylemlerinde, yaşam uygulamalarında islamın koşullarına uymaz, uyma gereği de duymaz. Bunun en açık örneği üretici olan kırsal kesimlerde, "islama uygun" bir aile yapısının bulunmayışı, kurulamayışıdır. İslamın doğduğu bölgede kadın üretici değildi, tarımla, hayvancılıkla, ormanla, çayırla, yaylacılıkla pek ilgisi yoktu, varsa da çok azdı. Kadın, Arap kadını, evinde oturur erkeğinin doğal gereksinmelerini karşılayacağı sırayı beklerdi. Anadolu kadını öyle değildir, bütün yıl boyunca üreticidir. Onun günlük yaşam biçimi islam dininin bütün koşullarını yerine getirmeye elverişli değildir. Özellikle islamın uygun gördüğü söylenen kapalı giyim biçimi, Anadolu kadınının çalışmasına elverişli değildir. Tarım işlerinde erkeğin yanında bulunma gereğindedir. Bu gerekim de çalışmaya uygun bir giyime dayanır. Bu gerçek, "Anadolu halkının çoğunluğu müslümandır" savını yalanlar. Müslümandır, ancak düşünsel olarak müslümandır, eylemsel olarak değil. İşte bu önemli, geçimin tabanına dayanan gerçek araştırılmamış, incelenmemiş, daha açığı yöneticiler Anadolu kadınını yeterince tanıyamamıştır.

Anadolu halkının büyük çoğunluğunun müslüman olduğu söylenir, peki kime göre müslüman? Sünni inancına göre Hanefi, Şafii, Maliki, Hanbeli olmak üzere dört büyük mezhep vardır, hepsinin uygulamaları, islamı anlayış biçimi, namazları bile değişiktir. Hangisine göre müslüman? Öte yandan Humeyni anlayışına göre de bir müslüman tanımı vardır, o da kökünde yatan "Şiilik"in içeriğine göredir, ona da müslüman deniyor. Peki ülkemizde kesin olmayan bir tanıma göre yirmi milyon Alevi vardır, onlar da müslüman, ancak bütün uygulamaları ayrı. Şeriata göre bu yirmi milyonluk topluluk "sapkın"dır, demek "müslüman" sözcüğünün içeriği bile tutarlı değildir. Bu durumda okullarda sürdürülen "din öğretimi" neye, hangi mezhebe, hangi anlayışa uyma gereğindedir? Buna yurdumuzda Hıristiyan, Süryanı, Yezidi, Musevi gibi ayrı dinde olanları da katarsak durum nereye varır? Üstelik bu dinlerin de kendi içlerinde bölünmüşlüğü vardır, Ortadoks, Katolik gibi. Bu da yeterli değil, bu iki büyük Hıristiyan topluluğu da kendi içinde değişik, birbiriyle bağdaşmaz öbeklere (mezheplere) ayrılmıştır. Bu durumlar göz önünde tutulursa "din

öğretimi" saçmalıktan öte bir anlam taşımaz. Devlet kurduğu öğretim kurumlarında kimin dinini kime öğretecek? Bu sorunun yanıtı çöküşe giden yolun, biçiminde olabilir.

Bu örneklerden anlaşıldığına göre 12 Eylül yönetiminin benimsediği "düzmece müslümanlık"tır, başkası değil. Bir de şu var: 12 Eylül yönetimi "dinsiz millet olmaz" savını, Kenan Evren'in ağzından sık sık gündeme getirmiştir. Peki bu beş yetkilinin, sorumlunun hangisi islamın getirdiği koşullara göre müslümandır? Hangisi müslümanlığın gerekimlerini yerine getirme eğilimindedir? Konuyu deştikçe, 12 Eylül yetkililerinin bütün eksikliğinin insanı yeterince tanıma güçünden yoksunluğudur denebilir. Anadolu insanının ise yalnızca adını duymuştur bu yönetim. Bu yönetimin yetkilileri "Anadolu insanı" denince yalnız, ulusal görevini yapmak üzere orduya alınan gençleri anlar, bütün eksiklik de buradadır işte. Oysa, yine bu beş yetkilinin, ordu evlerine düzenlenen görkemli şölenlerde bulunmakla, "manevralar"da gözlemci, yönlendirici olarak yeralmakla Anadolu insanını tanıma olanağı olmadığını bilmeleri, öğrenmeleri gerekirdi, bunu başaramadılar, beceremediler.

İnsanı anlamak belli görevlerin ağırlığından, etkili gücünden yararlanarak olmaz, bilimsel yöntemlere dayalı, felsefenin aydınlığında çalışmakla, bilgi edinmekle olabilir. Bu tür eksikliklerin arasında dinin yüzeysel yayılışına sağlanan kolaylık saklıdır. Yüzeysel yayılma tabansız bir güçlenme gösterisine dönüşür, düşünsel verimliliğin verimsizliğe dönüşmesine yolaçar. Yüzeysel yayılmanın en çarpıcı örneklerini Kenan Evren vermiştir. En güçlü günlerinde "hadis" okuyarak çıktığı yurt gezilerinde halkın dinine seslenmeye başlayınca "kurtuluş islamda" diyenlerin ekmeğine yağ sürdüğünü, Atatürk devrimlerini kökünden yıkmak için bilinç karanlığına kuyular kazdığını bile görememiştir. Daha önce RP kurucuları da, aralarında İran'ın Ankara Büyükelçisi'ni alarak Konya dolaylarına geziye çıkmışlardı. Bu kimseler, Kenan Evren'in Çankaya'da, devlet başkanı olarak, cuma namazı kılması gerektiğini söyleyince paşa öfkelendi, oysa buna kendisi olanak sağlamıştı. Sonra ne oldu, din camilerden çıkarıldı, seçim alanlarında, gezilerde etkili bir araç olarak kullanıldı, bu da yüzeysel bir yayılma biçimiydi.

"Dinsiz millet olmaz" sözlerini, Türkiye Cumhuriyeti yönetiminde ortaya atarak halkın arasında hadisli konuşmalar yapan, üstelik Atatürkçü geçinen biricik örnek Kenan Evren'dir. Onun başında bulunduğu 12 Eylül yönetimi bir yenilik getirmediği gibi, geleneklere dayanan eskiyi bile yozlaştırmış. "Dinsiz millet olmaz" nitelemesi sağlıklı değildir. Toplumbilimde "millet" kavramı tanımlanırken, birtakım ortak odaklar sayılır, bunlar arasında "ortak inanç" sözcükleri geçer. Ancak, daha sonraki çalışmalar, araştırmalar inançta, dinde "ortaklık" nitelemesinin geçersiz olduğunu kanıtlamıştır. Ayrı dinden olan toplulukların bütünleştirildikleri "millet"ler de vardır. Bunun en çarpıcı örneği, günümüzde, Anadolu'da yaşayan, "millet" tanımına giren Türklerdir. Türk ulusunu oluşturan, "Türk milleti" diye açıklanan toplulukta Hıristiyan, Musevi, Süryani, Yezidi bg. ayrı dinlere, inançlara bağlı kalanlar vardır. Oysa hepsine birden "Türk ulusu" deniyor. Durum Amerika'da da öyledir, Rusya'da da, Çin'de de, Hindistan'da da. Bu nedenle "dinsiz birey olmaz" demek, bütün eksikliklerine karşın, daha doğrudur. Ancak "din" sözcüğünün içeriğini biraz genişletmek gerekir.

Dini, toplumsal sorunların çözümünde, güvenilir bir kanıt olarak görmenin sonucu yanılgıdır, konuyu içinden çıkılmaz duruma getirir. Özellikle çağımızda, kurtuluşu dinde arayan toplumların hep geri kalmış, sömürülmeye yatkın, ulusal bilinçlenmeden yoksun yığınlar oldukları gün ışığına çıkmıştır. İslam ülkelerinin, petrol yönünden, en verimli olanları ABD denetimi altındadır, petrol ortaklıklarının çoğu İngiliz-ABD elindedir. Bu petrol ülkeleri arasında kendini kurtaran, sanayi bakımından önemli bir gelişme göstereni yoktur. Övünmeye sıra gelince ışık hızını aşan bir atılım içinde bulunan bu islam ülkelerinde birlik de yoktur, hepsi dağınık, bölünmüş durumdadır, üstelik birbirlerinin acımasız yavılarıdır.

Son Irak-Kuveyt olayı, islam ülkelerinin ne denli tutarsız, dağınık olduklarını gözler önüne sermiştir. Dünyada yaşayan insanların sayısı çoğalıyor, bu çoğalmada islam ülkelerinin de etkisi, katkısı vardır, onlarda da çoğalma vardır, bu doğum yoluyla sağlanan olayın nedenlerini göremeyenler "islam hızla gelişiyor" demekten kendilerini alamıyorlar. Oysa doğumlara göre bir

oranlama yapılırsa dokunun değişmediği kolayca anlaşılır. Bir ülkede birkaç ilginç kişinin din değiştirerek "müslüman" olması temel neden değildir, bir de islamdan çıkanların sayısını düşünmeli. Bir cuma gecesi Boğazici meyhanelerine gidenlerle camilere gidenleri karşılaştırma yeter, yalanın nerde olduğunu anlamak için. Büyük yollar üzerindeki camilerin önlerinde toplanarak cuma namazı kılmak müslümanlığın yayılması anlamına gelmez, çöküşün ayak seslerini duyurur. İstanbul'da müslümandan çok cami vardır, hangisi yeterince dolmaktadır?

Bu çöküşün ayak sesleri Menderes dönemiyle başlamış, yükselmiştir. Yakın tarihe bir göz atılırsa elleri etekleri öpülen, karşılarında yerlere değin eğinilen şeyhler, mürşidler Menderes dönemiyle güçlenmeye başlayan girişimlerin öncüleri diye görülür. Menderes'in, Atatürk devrimleri karşısında, soydan gelen bir ezikliği vardır, onun Atatürk'le anlaşamayan kimseleri çevresinde toplayarak "siz isterseniz hilafeti bile getirirsiniz" demesi bilinçatında çöreklenen karayılanın kış uykusundan uyanmaya başlamasıydı. Menderes yönetimi de dine sığınmıştı, oysa içlerinde islamın koşullarını yerine getiren kimse yoktu. Bu olumsuz girişimlerin arkasında halkımızın geri bırakılmışlığından kaynaklanan, dünyanın döndüğünü bile duymayan içekapanmışlığı yatıyordu. Birkaç gün önce CHP otamında bulunan, Atatürk'ten beri devletin en yüksek aşamalarında görev alan kimse, DP çatısı altına girince üç günlük geçmişi için demediği ağır söz kalmamıştı. Halkımızın başını kaldırıp: o kötülükler yapılırken siz en yüksek bir görevde değil miydiniz? gibi bir direniş gösteremiyor, soru soramıyordu. Bu durum halkımızın "tepkisiz" olmasından kaynaklanır. Dünya ulusları arasında biricik "tepkisiz topluluk" biziz. Ulusal bağımsızlığı ABD denetimi altında gören tepki yok, üretim-tüketim kaynakları başka uluslarca sömürülür tepki yok, bayrağı yırtılır (ABD erlerince Adana'da) tepki yok, köylüyü kalkındırmak için önerilen yasalara karşı çıkılır tepki yok, halkın aydınlatılması için Köy Enstitüleri açılmış onlar kapatılır, halk ortaçağ karanlığına itilmek istenir tepki yok, Kore'ye binlerce Türk çocuğu kurban diye gönderilir tepki yok, yöksekoğrenim kurumları tulumbacı kahvelerine dönüştürülür tepki yok, kutsal sayılan din seçim alanlarında, alışve-

riş yerlerinde sergilenir tepki yok. Bütün bu olumsuz durumlar hep islam ülkelerinde görülmektedir. İşte 12 Eylül yetkililerinin sorumsuzluğu, çelişkileri, tutarsızlıkları bu tepkisiz toplum oluşumuzdan kaynaklanmıştır. Ne oldu, 12 Eylül'ün gözaltına aldığı, sürdüğü, konuşmasını yasakladığı, kıskandığı, çekemediği, altında ezildiği kimseler ilk seçimde karşılarına çıktılar, onlarla alay etmeye, eğlenmeye başladılar, yine tabandan bir ses yok. Halkın alkışladığı söylenen bu 12 Eylül yetkilileri şimdi evlerinden çıkmaya bile korkuyorlar. Oysa korkmalarına gerek yok, onlar çoktan unutulmuşlar bile. Ancak, evden çıkma korkusu, korunma gereği adlarının duyulmasını, gündemde tutulmasını sürdürüyor. Yine bu yetkililer, ayakta durabilmek için, işi mezarcılığa dökmüşler, 27 Mayıs'ın ezdiklerine mezar yaptırma yarışına girerek toplumun belleğinde yeredinmek istemişler, hepsi bu, ancak buna da tepki yok. Bu tepkisizlik halkın, din etkisiyle, uyuşturulmasından, yazgının bilinçsiz egemenliğinden geliyor.

12 Eylül yönetimi islam inançlarıyla bağdaşmayan tarikatlara büyük olanaklar sağladı dedik. RP yandaşlarının çoğu bu islama aykırı kuruluşların üyeleridir, Atatürk'e sövmeyi bir alışkanlık edinmişler. Biraz dününelim. Atatürk olmasa, Osmanlı İmparatorluğu'nun onayladığı "Sevr" yürürlükte kalacaktı, bundan kuşkulanan yok, olanaklar ortada. Peki bu RP topluluğu, tarikatçılar, mezhepçiler İstanbul'da hangi camide toplanıp böyle gelişigüzel konuşabileeklerdi? Kimsenin kuşkusu olmasın, Ayasofya'nın karşısında Sultanahmed Camii'nde namaz bile kılamayacaklardı, daha açığı Anadolu'dan İstanbul'a göçerek kalabalık gecekondu bölgeleri oluşturmayacaklardı, Fener Patrikhanesi'nin önünden geçerken adımlarını hızlandıracak, başını önüne eğecek, sesini çıkaramayacaklardı. Kumkapı, Yenikapı, Samatya, Feritköy, Sariyer, Yeniköy, Arnavutköy, Adalar gibi İstanbul'un önemli yörelerinde balık bile yiyemeyeceklerdi. İşte 12 Eylül yönetiminin yararlandığı da bu tür bilinçsizliklerdi, kimsenin kuşkusu olmasın bundan.

Toplumsal sorunların çözümünde yapılacak iş önce bu sorunu oluşturan nedenlerin kaynağını bulmaktır. Kaynak derinlerdedir, yüze vuran bir görüntüdür. Bu görüntü ters de olabilir, nedeni yansımasında başka bir örtünün altına saklanabilir. Özellik-

le bunalımlı dönemlerde böyledir durum. Sözgelişi üretim-tüketim ilişkilerinden doğan bir sarsıntı, yüzeyde düşünce, inanç bunalımı gibi görülebilir. Yapılacak iş bu görünüşle yetinmeden tabana inmek, olayı doğuş yerinde aramaktır. Oysa ülkemizde öyle yapılmaz, yüzeye yansıyan bir olay, yine yüzeysel girişimlerle giderilmek, aşılmak istenir. Sözgelişi yurdumuzda yaşanan kanlı öğrenci olayları. Suçluları aramakla, uzun süre içerde yatırmakla, güvenlik güçlerine dövdürmekle sorunların çözülebileceği yanılgısına düşülür. Kenan Evren'in bir konuşmasında: "bu suçluları öldürmeyelim de hapislerde mi besleyelim?" gibi sözleri, toplumsal olaylar karşısında en üst düzeyde bulunan bir yetkilinin ne denli yetersiz olduğunun nesnel kanıtıdır. Öldürmek, yıllarca içerde yatırmak sorunları çözmede yeterli değildir. İşte PKK olayları, 12 Eylül'den sonra hızlandı, ülkenin bir yöresini kana buladı, durmuyor, suçluları öldürmek, onlarla çatışmalara girmek yetmiyor, boşuna dökülüyor suçsuz yurttaşların kanları. Üstelik PKK kendi soyundan, kendi kanından geldiğini ileri sürdüğü insanları öldürüyor. Bu olayda ulusal güvenlik gereği, güvenlik güçlerinin çatışmalara sokulması doğaldır, çatışmalarda ölüm kaçınılmazdır, ancak son çözüm değildir. Olayda bir "mlliyetçilik" yaygarası vardır. Bu yaygara da Menderes döneminde, AP döneminde gündeme getirilen "Ülkücülük-Milliyetcilik" anlayışından kaynaklanmıyor mu? Sorumluların "milliyetçi Türkiye"sinde ister istemez bir "milliyetçi Kürdistan" savı çıkıverdi. Oysa bu son savı ileri sürenlerin de "milliyetçi Türkiye" topraklarında yaşayan, tarih boyunca "bizden olan" kimselerin varlığı bir yana itildi, ortaya bir Türk-Kürt ayrılığı sokuldu, "Türk milliyetçiliği", "Kürt milliyetçiliği", gerçekte ikisi de tutarsız, tabansız. Bütün insanları birleştirme, kaynaştırma görüşlerinin yaygınlık kazandığı bir çağda "milliyetçilik" anlayışının yıkıldığı açıktır, bunun kana, damara dayanan örneğini Hitler vererek yurdunu yıkıma sürükledi. Uygulanan sanayi görüşü Doğu Anadolu'yu Türkiye haritasında anlamsız bir yama gibi görme sığlığından kurtulmadı. Bütün devlet yatırımları, özel kuruluş yatırımları İzmir, İstanbul, Adana, Ankara illerine ayrıldı. Doğu'dan yalnız kapıcı, yükçü, oduncu, odacı gibi kimseler alındı. Yol, su, ışık, sağlık, öğretim, eğitim, gü-

venlik, tarım gibi işlerde Doğu nerdeyse kendi yazgısıyla başbaşa bırakılarak seçim dönemlerinde oy kuyusu sayılan şeyhlerin, ağaların ellerine verildi. Doğu Anadolu'nun önemli bir bölümü, şimdi bile Nakşbendilik'in egemenliği altındadır. 12 Eylül yönetimiyle güçlenen Nurculuk, güvenlik güçlerinin gözleri önünde Said-i Norsi için mevlid törenleri düzenleyerek Atatürk'e dil uzatmaktan çekinmedi, Şeyh Said'in bile büyük bir "kahraman" olduğunu ileri sürdü. Bunların hepsini geçim bunalımından ne Şeyh Said, ne Said-i Norsi ne de 12 Eylül kurtarabildi.

Şimdi, bu karışık, karmaşık ortamda kimlerin ekmeğine yağ sürüldü diye araştırmanın gereği kalmamıştır, bütün ağırlık çözüm bekleyen sorunların gittikçe çoğalmasında, üretim-tüketim ilişkilerinden, dengesizliğinden doğan sarsıntının birtakım düşünsel çalkantılar yaratmasındadır. Bu sarsıntıyı Türk parasının değerini düşürmekle, Dolar'a, Mark'a önem vermekle, çok hızlı bir geçerlik sağlamakla son verilebilir mi? Olanaksız bir yol, verilemez, Türk parasının gettikçe değer yitirmesinin ardından gelecek kötü durum toplumsal güvensizliğe dönüşecek bunalımdır. Olayların tabanında üretimin tüketime yetmediği gerçeği yatmaktadır.

Üretim-tüketim yetersizliğinin, dengesizliğin başlıca nedenlerinden biri de, üretici Anadolu insanlarını din-tarikat ikileminin ağına çekerek topraktan koparmakta, üretmeden tüketici duruma getirmekte aramak gerekir. Bugün, Anadolu'dan İstanbul'a gelerek gecekondu yörelerinde yerleşen, dine-tarikate ağırlık veren yurttaşlarımızın hangisi üreticidir? Yok böyle bir olay, hepsi tüketicidir. Din, seçim gerekçeleri, tarikat çekicilikleri nedeniyle üreticiyi tüketici olmaya itmiş, İzmir, İstanbul gibi büyük iller birer tüketici kalabalığının içine yuvarlanmıştır. Bugün İstanbulda çarşaf, peçe, sarık giyen insanların önemli bir bölümü Doğu Karadeniz yörelerinden (Rize, Of, Sürmene, Çaykara, Akçaabad, Vakfıkebir) gelmiştir. Doğu Anadolu'dan Sıvas yörelerinden gelenlerin önemli bir bölümü Alevidir, onlar da tüketici duruma getirilmiştir. Nedeni, İstanbulda kolay kazanma, vergisiz alışveriş hızlılığı (ayak satıcılığı ile sürdürülen). Simitçi, az da olsa, köyünde üreticidir, İstanbul'da tüketicidir. Yollarda, alanlarda yiyecek, giyecek satan bütün yurttaşlar köylerinde üretici,

büyük illerde tüketicidir. Tarikat-din etkinliği, genelde okumamış, bilgisiz, içekapalı köylüleri kendine çekmekte, üretim odaklarını tüketim öbeklerine dönüştürmektedir. Bu kuruluşlar da 12 Eylül yönetimiyle güçlenmiştir.

Kırsal kesimden, özellikle din-tarikat bağlantısı içinde yeralan kimselerin, büyük illere yönelik akını yeni bir toplumsal sorun oluşturmakta gecikmemiştir. Bu akını gerçekleştirenlerin hepsinin iş arama, geçimini sağlamak gibi temel koşullar altına sokamayız. Nitekim Almanya'ya giden işçilerimizin durumu da böyledir. Onlar geçim sağlamak olanağının dışına taşmış, varlıklı olmanın büyülü etkisine kapılmış kimselerdir artık. Yalnız İstanbul ili içinde konut, ortaklık, otel, apartıman, han gibi büyük yatırımlar gerektiren girişimlerde Almanya'dan, öteki yurtdışı ülkelerinde çalışanlardan gelen akçalar geçim kaygısının ötesinde bir anlam taşımaktadır. Doğu Karadeniz yörelerine Almanya'da çalışan yurttaşlarımıza "Almanyalı" denmektedir. Bunlar arasında varlıklı olmayan, köylerini bırakıp illerde büyük işlere girişmeyen, sözün kısası göze batıcı nitelikte varsıl olmayan yoktur. Bu yurttaşlarımızın önemli bir bölümü din-tarikat ilişkileri içine girmiş RP çatısı altında toplanarak alanlara dökülmüştür. İyi bir araştırma bu yurttaşlarımızın, yurtdışında hangi etkenler altında aşırı dinci-tarikatçı olduklarını ortaya koyar. Almanya'da uluyan "kara ses" yalnız değildir, yüzlerce sesten biridir. "Kara ses" abartılmış bir sestir, bu abartma da sürüm sağlamak için işe girişen kimi yayın araçlarının işidir. "Kara ses"ten daha karanlığı, daha koyusu ülkemizde yükselmektedir. Bu sesin biri Suudi Arabistan, öteki Humeyni İranı olmak üzere iki büyük kaynağı vardır, ikisi de Dolar-Mark ikilisinin olanaklarından yararlanmaktadır, açıkça, kesinlikle. Bu çatlak sesler hangi dönemde, hangi olanaklardan yararlanarak ortaya çıkmıştır? Kuşkusuz 12 Eylül dönemiyle. Kur'an kurslarının hangisi bilimsel içeriklidir, devlet denetimi altandadır bilme olanağı yoktur. Öğretim birliğinin kalkmasından yararlanan bu karanlık ocaklar, bağlı bulundukları tarikatlar aracılığıyla, birbirleriyle geçinemezler, kimi yörelerde çatışma içindedirler. Sözgelişi Nurculukla-Halvetilik, Nakşendilikle-Rifailik geçinemez, yolları, ugulamaları, inançları bile ayrıdır. Bunlara bir de Süleymancılık'a, Işıkçılık'ı

ekleyebiliriz. Koyu sünni olan bu kuruluşların "Vahhabi mezhebi"ne bağlı Suudi Arabistan yönetimiyle içten çatışma, dıştan uyuşma durumunda olduğunu bilmeyen yoktur. Vahhabilik sonradan türemiş, Kur'anla gelen ilkelere, islamın koşullarına aykırıdır. Bu özelliği nedeniyle onu müslüman bile saymayan kuruluşlar vardı. Nitekim İranlı hacılarla Suudi Arabistan hacıları arasında, Kâ'bede çıkan kanlı çatışmayı bilmeyen kalmamıştır.

Yukarda verilen örneklerden anlaşıldığına göre, islam dini çağımızda bile, kendi içinde bütünlüğe varamamıştır. Bugün, kendisini dine, islama, tarikata adadığını söyleyen, "islama hizmet" sözcüklerini ağzından düşürmeyen bir kimseye (yükseköğretim görmüşler de içinde) islamın ne istediğini sorarsınız doyurucu bir karşılık alamazsınız. Söyleyeceklerinin birini bile İslamın Kur'an, hadis gibi kaynağında bulamayacaktır. Önce, bağlandığı "mezhep", sonra girdiği "tarikat" ne Kur'anda, ne de hadiste vardır. Bu iki kuruluş da sonradan islama eklenmiştir, dolayısıyla islamın özüyle bağdaşmaz (daha önce söylemiştik). "İslama hizmet" ettiğini sanan sözde müslüman, gerçekte "islama kötülük" ettiğinin bilincinde bile değil. İslamın istediği bütünlük, tarikat-mezhep bağlamında bölücülüğe dönüştü.

12 Eylül yönetimiyle gelen uygulamalardan biri de, günlük yayın araçlarının en büyüklerinde görülen, dinle, tarikatlarla ilgili yayınlar, konuşmalar, yazı dizileridir. Bu neden böyle olmuş, birden bire dinle ilgili konulara yönelme başlamış? Bunun yanıtını toplumbilimsel araştırmalara bırakmak gerekirdi. Oysa, böyle girişimde bulunan kuruluş görülmedi. Günlük araçların sergiledikleri yazı dizileri de okuyucu çekmekten, sürüm sağlamaktan, dahası yurttaş kandırmaktan öte bir özellik taşımıyordu. Yayın aracında görevli bir genç nereden duymuşsa, bir din örgütünün adını öğreniyor, sonra onunla ilişkiye giriyor, konuşuyor, söyleşiyor, edindiklerini yeni, önemli örtüsü altında okuycularına sunuyor. Bunu yapanlar arasında çağdaş, devrimci, ilerici, dahası Atatürkçü geçinen, bu tutumuyla övünen kimseler de vardır (Bahailik, Alevilik konularında yayın sergileyen gazetelerde bu durumun güldürücü, eğlendirici örneklerini gördük). Bu, çağımızın bilim anlayışına yakışır bir davranış değildir, ancak din alanında düşünsel yozlaşmanın çarpıcı örneklerinden biridir. İster

mezhep, ister tarikat adını alsın, Kur'ana, hadislere dayanmayan, onlarda açık koşullarını bulamayan bir kuruluş "islam" kapsamına yorumla girer, doğrudan doğruya değil.

Bu çelişik durumlar, dağınık tutumlar bilinç bulanıklığından, halkın inançlarını yeterince bilmeyişinden kaynaklanıyor demiştik. Oysa burada başka bir sorun gündeme geliyor, o da bilinç bulanıklığını yaratan odakların neler olduğudur. Halk denen kesimde, üretici çoğulukta bilinç bulanıklığı yoktur, o kesim toprağa, üretimin sağlandığı alana bağlıdır; halk ektiği tarladan karşılığını bekler, bilinci beklediği karşılığı yaratan emeğiyle koşullanmıştır, bu nedenle üretici kırsal kesim insanının bilinciyle emeği arasında doğadan gelen bir uzlaşma vardı. Aykırılık, bu nesnel emeği doğal tabanından uzaklaştırıp tinsel ortama, inançların karanlıklaştığı alana aktarmaktan kaynaklanıyor. Çıkarcı din adamı, emeğin gücünü tanrının verdiğine bağlıyor, emeğin üretici gücünü siliyor, dahası nesnel emeğin yerine nesnel olmayan bir gücün etkisini koyuyor.

Yine 12 Eylül uygulamalarının ışığında, daha açığı karanlığında bir "yağmur duası" girişimi ortaya atılmış, ünlü gericiler Fatih Camii avlusunda toplanarak, İstanbuldaki kuraklığı gidermek için "yağmur duası" düzenlemişler, yağmur yağmış da yağmış. Bu olayı, 12 Eylül döneminin öncülerine boğaziçindeki yalısında şölenler düzenleyen, yemekler yediren gerici bir yayın aracının yazarları da katılmıştı. Olayı bir tansık (mucize) diye yorumladılar. Tepkisiz halkımız, soru sormayı bilemeyen halkımız, ileri atılıp: neden Muhammed'in yaşadığı Mekke-Medine çöllerinde, Suudi Arabistan çöllerinde yağmur duasına çıkılarak kızgın kumların yakıcılığından kurtulma olanağı bulunmuyor? sorusunu soramadı. Böyle bir soru sorulsa yanıtı kolay: "Allahın hikmeti". Öyleyse neden "Allahın hikmeti" hep Türkiye"de dolaşıyor, neden sevgili elçisinin (Muhammed'in) yaşadığı toprakları yakıcı kum sıcağından kurtarmıyor? bu yüce "hikmet"in dolacağı, göreceği, uyaracağı başka insan toplulukları yok mudur? Bu görkemli "hikmet" neden yüzyıllar boyunca Humeyni'yi, RP üyelerini beklemiş, neden Kenan Evren'in ülkeyi "hadis" okuyarak dolaşmasına değin sesini çıkaramamış? Sevgili okuyucunun belleğinde birden bir yanıt belirebilir: o dönemler-

de Doların, Markın böyle görkemli etkinliği yoktu. Yağmur yerine, müminlerin kutsal topraklarına Dolar-Mark yağdığı bir çağda "yağmur duası"na gerek kalmamış.

Buraya değin söylenenlerden çıkan sonuç, özet olarak, şöyle: İslam dini, Türkiye'de, Selçuklulardan bu yana, şaşılası bir başkalaşma evresine girmiş, özellikle tarikatlar aracılığıyla, şeriatın yarattığı büyük boşluğu şeyhler, mürşitler, dedeler, babalar gidermeye çalışmışlar, böylece dinin yerini dindışı kuruluşlar (tarikatlar, mezhepler) almış. Bu olumsuz gidişi, Atatürk'ten sonra bir geriye dönüş niteliğine bürünen yozlaşmayı, yasal olanaklarla güçlendiren 12 Eylül yönetimi olmuştur. Bu yönetim, çağdaş buluşlardan yararlanan, ancak düşünsel yapı bakımından, ortaçağın gerisinde kalan bir anlayış yığınının taşıyıcısıdır. Bu yönetimin yetkilileri çağın ışığından yoksundur, toplumsal sorunlar konusunda bilgisizdir, uygulamalarda gericidir, üretim-tüketim ilişkilerinde çıkarcıdır, özellikle Atatürk devrimleri konusunda yetersizliğin yarattığı kişisel bir aşağılık duygusunun ağırlığı altında ezilmiştir, kendi kendini bile dışlayan bir bilinç bulanıklığı uçurumuna yuvarlanmıştır.

BÖLÜNEN DÜNYA

Son birkaç yıl içinde beklenmeyen olaylarla çalkalandı dünya, beklenmeyen gelişmeler görüldü, dünyanın bütünlüğü ufak birimler arasında sağlanması gereken uzlaşmaya bağlandı. Rusya, egemenliği altında bulunan, kendisine yük olan ülkeleri silkeledi, buna "Sovyetler dağıldı" deniyor. Oysa Sovyetlerden önce, onun çatısı altında toplanan ufaklık devletler dağıldı, Avrupa beklenmeyen bir evrede kan gölüne döndü. Dinlerin sağlayacağı söylenen evrensel bütünlüğü, insan haklarına dayalı evrensel görüşler alıyor. Artık ortaçağdaki gibi, bütün insanları kucaklamak düşüncesiyle geliştirmek istenen evrensel dinlerin yerini üretim-tüketim ilişkilerine dayalı evrensel bir yaşama görüşü almaktadır, tanrısal inançlarla yaşamı sürdürmeye yarayan gerekli besinleri inançlar sağlamıyor çağımızda. Ortaçağın en güçlü dinleri bile, çağımızda, derinlikten yoksun bir yüzeysellik içinde ayaklarını sürçerek yürüyor. Anayasalara konan "din öğretimi"nin geçerliği kalmamış bir çağda, bir dünyada yaşamaktayız. Afrika çöllerinde açlıktan ölen, kırılan, sayrılanan yüzbinlerce insanın karnını doyurmak için dinlerin okuyup üflemeleri, cennetin bal akan ırmakları yetmiyor. Petrolden sağlanan başdöndürücü gelirlerle dünyanın dört yanında konaklar, görkemli konutlar yaptıran müslüman şeyhler, emirler, krallar cennetteki hurilerle değil, Avrupanın, Amerikanın gözde güzelleriyle mutlu geceler, tatlı uykular geçiriyorlar, Hurileri, gılmanları, bekleyecek durumu kalmamış varlıklı müsüman çapkınların. Dinlerin öve öve bitiremedikleri cenneti petrolden sağlanan Dolarlar, Marklar daha kolaylıkla yeryüzünde kurmanın yolunu bulmuş. Dünyayı şeriatla yönetmeye kalkan dinci-

ler kadınları karanlıkların içine iterek, onları güneşe, gökyüzüne bakmayı yaşaklayarak yaşamın tadını çıkarma kolaylıkları sağlamışlar. Yüzünü göstermeyen müslüman kadın evinin içine kapatılırken Avrupalı, Amerikalı kadın güzel gövdesini bütün yürek oynatıcı, çekici yerlerini güneşin ışıkları altına sergileyerek müslüman erkeklere cennetin hurilerini unutturmuş bile. Müsluman kadını, evinin içinde tanrıya yakaradursun, birer boğa gücünde dölleyicilik taşıdığına inanılan gılmanların (cenneteki delikanlıların) özlemini çeke çeke tükensin, erkeği aradığını petrolden edinilen gelirle Avrupada, Amerikada buluyor, cenneti düşünemiyor artık.

Özellikle "tarikat" denen kuruluşların ortaya çıkışıyla, çoğalmasıyla evrensel dinlerin bütünlük savı büsbütün ortadan kalkmıştır, değişmezliği temel ilke gören dinlerde hızlanan değişikliklerin yöresel gereksinmelerden geldiği, dinin ancak yörenin yaşam koşullarına uyduğu ölçüde benimsendiği toplumsal bir gerçek olarak gündeme gelmiştir. İnsanlık, dinle düzelme, yaşama olanakları kazanma çağını çok gerilerde bırakmış, uygarlıkların gelişmesiyle dinlerin yerini barış içinde yaşama, karşılıklı yardımlaşma, insan değerlerine saygı almıştır. Ortaçağda olduğu gibi, insan yalnızca dinin buyruklarına göre yaşam gereğinde değil, bugün, üstelik din barışsever olmaktan da çıkmıştır, inançlar birbirlerini boğazlama yarışına girmiştir. Bugün islam ülkelerinde dinin yerini "Dolar egemenliğ", "Mark egemenliği" almıştır açıkça. Oysa müslümanların en çok okumuşları bile bu gerçeği göremiyorlar.

Yurdumuzda Atatürk'e saldırmalar, Cumhuriyet yönetimine karşı çıkmalar seçim kazanma yarışlarının değişmez ilkesi durumuna getirilmiştir. Altıyüz yıl "şeriat"a bağlı olarak varlığını sürdüren Osmanlı Devleti yine "şeriat"la yıkılmış, bütüncül olduğu söylenen dinin etkisiyle bölük pörçük bir duruma düşmüştür. Bugün, özellikle RP çatısı altında toplanarak "adil düzen" yaygaraları koparanların, yeryüzünde benzeri görülmemiş bir düzensizlik, ahlak bunalımı içinde yuvarlandıkları açıkça görülüyor. Demek, din kendi içinde can çekişiyor, bütün suçu Türkiye'nin yenileşmesinde, uygarlaşmasında buluyor. Oysa, alay yollu da olsa, dinden, dinciden yakınmalar çok önceki yüzyıllarda başlamıştı. Ömer Hayyam (1044-1123) bu durum karşısına şöyle söylemiş tanrıya:

Var mı dünyada günah işlemeyen söyle
Yaşanır mı hiç günah işlemeden söyle
Bana kötü deyip kötülük edeceksen
Yüce Tanrı ne farkın kalır benden söyle

(çev. S. Eyuboğlu).

Hayyam İranlı bir ozandır, Şiilik'i benimsemiştir, ondan böyle söyler, dine aykırı davranır diyelim. Oysa dincilerin, özellikle "milliyetçiler"in sevmekle övündükleri Mavlânâ'nın tutumu da başka değildir, o da bıkmıştır çağının gericilerinden, kara seslerinden, kendini tutamamış şunları söylemekten:

Yıkılmadıkça bu medreseler bu minareler
Kalenderlik gelişemez hiçbir zaman
İman küfür olmadıkça küfür de iman
Olamaz bir tanrı kulu gerçek müslüman.

İki müslüman ozanın dine bakışı değişmiyor, ikisi de yakınıyor, tanrının tutumunu beğenmiyor insanlara karşı.

Dinden, dinciden yakınmalar bitmiyor, çağlar boyunca sürüyor, okuyana bıkkınlık veriyor artık. Şeyhülislam Yahya Efendi bile, dincinin, gericinin davranışı karşısında pek güler yüzlü olamamış:

Mescidde riyapîşeler etsin ko riyhayi
Meyhaneye gel kim ne riyâ var ne mürai

dizeleriyle içini döküyor, duygularını sergiliyor, Ondan yüzyıl önce yaşayan Fuzûlî ise daha keskin bir söyleyişle dinciye sesleniyor:

Gönül ta var elinde câm-ı mey tesbihe el urma
Namaz ehline uyma anlar ile durma oturma
Eğilib secedeye salma feragat tâcını başdan
Vuzu'suyu ile rahat yukusun gözden uçurma
....
Müezzin nâlesin alma kulağa düşme teşvişe
Cehennem kapusın açdırma vâizden haber sorma
....
Hatibin sanma sâdık müftinin kavline fi"l etme
İmamın sanma âkıl ihtiyarın ana dapşurma.

İmdi bu dizeleri yazan ozanlara islam dinini bilmiyorlar, hepsi "kömünist"tir diyebilir miyiz? Öyleyse nedir, nedendir bu yakınma, bu sızlanma, bu derinden gelen güceniklik? Aylığını almak için çağının Vakıflarına giden Fuzûlî'nun "Selâm verdim rüşvet değildir diye almadılar" sözleriyle başlayan ünlü yakınmalarını (Şikâyetnâme) bilmeyen, duymayan yoktur. Neden, çağlar boyunca bir yakınma, sızlanma konusu olmuştur islam ülkelerinde? Divan ozanlarından Sabit bile çağından, dininden, bilgisiz dincilerden yakınır:

Sana her meclisinde söyler isem mülzem olmazsın
Değil kürsiye vâiz arşa çıksan âdem olmazsın

dizelerini söylerken, Atatürk'ün getirdiği laiklik, ilkesinden yakınmıyordu kuşkusuz. Dine karşı bu olumsuz tutumların nedenlerini ozanların görüşlerinde değil dincilerin davranışlarında aramak gerekir. Dinci, çağlar boyunca kendi kendini bölünmüşlüğün içinde bulmuş, benimser göründüğü inancın dışında kalmıştır, bunu bilerek bilmeyerek yaptığı ayrı bir sorundur, ancak bilinen açık gerçek böyledir.

İmdi, bu sergilenen olumsuz, çelişik davranışlarla 12 Eylül yönetiminin, yöneticilerinin ne ilgileri vardır denebilir. Çok ilgileri vardır. Onlar da yakınılan, kaçınılan bir inanç ortamını yeniden diriltmek, halkı ortaçağın gerilerine itmek için ellerinden geleni yapmakta gecikmediler, yıkılmış bir kurumu çağın ileri olanaklarıyla yeniden kurma yolunu yeğlediler. Onlar da insan değerlerini inançlarla belirlenen bir anlayış ortamında görmeye çalışırken, kendileri gibi düşünenlerden başka yetke tanımak istemediler. Bundan daha kötüsü, sürüklendikleri yanılgı uçurumunun başında bile eksikliklerini gösterenlere, uyaranlara kötü gözle baktılar, birtakım yolsuzluklarla suçlanan arkadaşlarını korumak için özel yasa çıkardılar, bu yasaları iyiliği değil, işledikleri suçları örtmek için birer kara örtü diye kullandılar. Sorumluluğun en yüksek aşamasında bulunan bir yetkili, bulunduğu görevin ağırlığıyla bağdaşmayan sözler savurmayı bir üstünlük sayarak, kimi ünlü yazarlarımıza "vatan haini" demekten bile çekinmemiştir. Bu suçlama düşünsel yozlaşmayla görev anlayışının, sorumluluk duygusunun ne denli yozlaştırıldığını gösteren benzersiz bir kanıttır.

12 Eylül yönetiminin beslediği, olanak sağladığı gerici, yıkıcı, yozlaştırıcı girişimlerden biri de "YÖK" denen kurumdur. Bu kurum neden kuruldu, amacı-ereği neydi, ne işe yarar bilinmiyor. Bilinen biricik konu yükseköğretimin, bu alanla ilgisi olmayanların denetimi altına verilişidir. Bu da, 12 Eylül yetkililerinin bu yüksek kurumdan yetişmeyişleri, ona karşı içlerinde bir eziklik duymalarıdır. Nitekim TDK ile TTK gibi iki bilimsel kuruluşu birleştirerek başlarına, bu kurumların bilimsel içeriğine yabancı bir emekli subayı getirmeleri ilginçtir, bu ezikliğin gün ışığına çıkışıdır. Bir subay şiir, öykü, roman, oyun yazabilir, resim, yontu, kabartma, mozaik yapabilir, bilimin belli bir alanında özel çabasıyla ürün verebilir, buna kimsenin bir diyeceği yoktur. Ancak, bilimsel geleneğe, bilimsel uygulamalara saygı göstermenin, emeğe, yetkiye saygı duymanın da bir uygarlık gereği olduğu unutulmamalı. Sözgelişi, yükseköğrenim kurumlarından birine görevli bir bilgin, "yedeksubay" olarak orduda bir süre bulundu, yurttaşlık görevini yerine getirdi diye kolordu komutanlığına atanamaz, buna yetkisi, bilgisi, yetişme biçimi, deneyimleri engeldir. Bu göreve ancak yaşamını bu alanda çalışmaya, yetişmeye adamış, alanının uzmanı olmuş bir yetkili getirilebilir, görev saygınlığı bunu gerektirir. Menderes, birkaç devrimci subaya kızarak: "ben orduyu yedeksubaylarla da yönetirim" türünden çok tutarsız, yakışıksız savlarda bulunmuştu. Birkaç aylık bir eğitimle ordu yönetmek olanaksız bir iştir, kurumun saygınlığını, önemini gözardı etmektir, üstelik bir başbakana da yakışır nitelik taşımaz. Görev yalnızca üstüne oturulan koltukla bağlantılı değildir, yeterli deneyimleri, yetişmeyi, bilgiyi, uzmanlığı gerektirir. Oysa 12 Eylül yöneticileri bu incelikleri kavrayabilecek olgunluk aşamasına ulaşmamışlardı. Bu yüzeysel, bilim dışı tutumla, ayakları boşlukta asılan uygulamalarla yükseköğretim kurumlarında bir "değer yozlaşması"na olanak sağlandı, yetkinin yerini buyruk alıverdi, "ben yaptım oldu" savı geçerlik kazandı. YÖK'ün bugünkü tutumu yürekler acısıdır, kurumların başlarına atanan yetkililerin, bu işlerin büsbütün dışında kalan kimselerce göreve getirilmesi, dünyanın neresinde görülmüştür bilemiyoruz. Anayasa Mahkemesi, Danıştay, Yargıtay, üniversiteler nerdeyse Cumhurbaşkanının yetkisi, deneti-

mi altına verilmiş. Yetkisinin dışına çıkmayı, kendisine verilmiş bir "özel yetki" sanan Cumhurbaşkanı, kendisini o aşamaya çıkaran yasaları, yasal kuruluşları bile dinlemiyor, ulusun gözleri önünde yasaları çiğiniyor. Ona bu yetkiyi veren de 12 Eylül yönetimidir (bu konuya daha önce başka bir açıdan bakmıştık).

12 Eylül yönetimiyle gündeme getirilen bilimsel olmayanı bilimsel olanın önüne geçirmek nerdeyse yasal bir uygulamaya dönüştü. Yasalar güçlüden korkuyor, ona gerekli bir soru soramıyor, güçsüz olanı da istediği gibi, evrensel hukuk kurallarına aykırı olarak yerlerde sürüklüyor: yollarda-alanlarda dolaşan, suçlu sanılan bir yurttaşı kolluyor, yakalamak için evine, çocuklarının yanına gitmesini bekliyor, sonra "silahlı çatışma oldu" savıyla öldürüyor. Yapılan aramalarda öldürülenin evinde çatışmaya elverişli "silah" bulamayınca, "suçlulardan biri silahları alıp kaçmış" saçmalığı öne sürülüyor. Konuyu biraz eşeleyince Kenan Evren'in şu uygarca (!) sözleriyle karşılaşıyoruz: "öldürmeyelim de hapislerde mi besleyelim?" Burada, yeri gelmişken, üzüntü veren bir anımı sergileyeyim:

Nazım Hikmet'i yargılayıp aklandıranlardan Albay Osman Zeki Eyuboğlu, babamın halasanın oğludur. Nazım Hikmet'in yargılamasında bulunan Yüzbaşı (belleğimde öyle kaldı) İbrahim'le arkadaştı. Bu büyük ozanımızın şiirleri Mareşal Fevzi Çakmak'ı ürkütmüş, korkutmuş. Gemide orduyu "isyana teşvik" suçlamasıyla tutuklatmış. Ağır bir cezaya çarptırılmasını buyuruyor. Yargılamada istenen sonuç alınamamış, ilk yargılama aklanma ile sonuçlanmış. Duruma çok öfkelenen Mareşal F. Çakmak, eşini arkadaşı olan Nimet Eyuboğlu'ya (Osman Zeki Eyuboğlu'nun eşine) göndererek: "Paşa hazretleri Nazım Hikmet'in asılmasını buyuruyor (emrediyor) önerisini iletmiş. Albay Osman Zeki Eyuboğlu, bu öneriyi yerine getirmemiş, ozanı aklandırmış suç bulamamış. Bunun üzerine hıncını yenemeyen Mareşal F. Çakmak, Albay Osman Zeki Eyuboğlu'yu bir iki gün içinde emekliye ayırtmış. Ben, bu olayı belleğimde kaldığına göre 1939 dolaylarında, ya da biraz sonra, amcam Rahmi Eyuboğlu'nun (Bedri Rahmi Eyuboğlu-Sabahaddin Eyuboğlu kardeşlerin babası) Bayazıt Soğanağa, Tatlıkuyu Hamamı Sk. Emek Aprt. kat 2, evinde ortaokul öğrencisiyken dinlemiştim (gizlice,

büyüklerim ayrı bir odada konuşuyorlardı, sesleri açıkça duyuluyordu, kulak kabartmıştım).

Yukarda aktarılan alıntı anı, bence ilginçtir, ozanlara karşı kimi yetkililerin tutumunu gösteriyor. Nitekim Kenan Evren'in de Nazım Hikmet'le, Trabzonlu genç ozan Yaşar Miraç'la ilgili konuşmalarını bilmeyen, duymayan kalmamıştır. TDK kapatılmasına bu olay (Trabzonlu ozanın bir şiiri) neden olmuştur. Çağ değişmiş, uygarlık görülmemiş bir başarı aşamasına yükselmiş, düşünce özgürlüğü bütün uluslarda (baskı yönetiminden uzak alanlarda) bir insanlık ilkesi durumuna gelmiş. Buna karşın bizde, kimi yetkililer kış uykularından uyanamamışlar. Ortaçağ Avrupa'sında düşünürlere, bilgelere, bilginlere uygulanan acımasız işlemler bugünün insanı için utanç verici diye niteleniyor, kilise az da olsa, seyrek de olsa, yaptıklarından (ortaçağda) utanç duyuyor, kimi yargıları geçersiz sayıyor. Osmanlı yönetiminin asıp kestiği ozanların, yazarların, düşünürlerin sayısı oldukça kabarıktır. Bu utanç verici diye nitelenen uygulamalar 12 Eylül yönetimiyle geriye getirilmiş, güvenlik görevlilerine, "öldürmeyelim de hapislerde mi besleyelim" anlayışıyla "yargısız infaz" yetkisi verilmiştir, bireyler unuturlar, ancak tarihin belleği unutmaz, umulmadık bir dönemde, beklenmeyen bir evrede gerçekleri gündeme getirir.

Osmanlı döneminde, şeriat ilkelerine göre yargı yürütülüyor, varılan sonuç onaydan geçtikten sonra yerine getirilirdi, ayaklanmalar, çatışmalar ayrı bir olaydı. Şeriat, kendi anlayışı dışına çıkmayı suç sayar, bu anlaşıya göre gereken yargıya varırdı. Oysa kimi padişahların öfkesi şeriatı bile dinlememiş, yargıyı sorgulamayı gerek görmeden kılıcına verdirmiştir, en açık örnek Padişah Dördüncü Murad'tır, başkaları da vardır. 12 Eylül uygulamalarında da, böyle örnekler görülmüştür, yaşının küçüklüğü dolayısıyla yasanın asmadığını, 12 Eylül yönetimi, örtülü baskılarla astırmıştır. Bunun örneği de, Ankara'da çöp tenekelerinin arkasına saklanan, kaçan 17 yaşındaki bir çocuğun kendisini kovalayan inzibat erini sartından vurup öldürmesiyle başlayan yargılama olayıdır. Çocuk suçu işlediğinde yaşı küçüktü, yargılanma bittiğinde de onsekiz yaşına yeni girmişti. Yürürlükteki ceza yasaları böyle bir kimseyi asma yetkisi vermemekte-

dir, oysa 12 Eylül uygulaması, devleti yargıya, hukuka uyma gereğinden çıkararak bir öç alma kurumu durumuna getirmiştir. Bu tutumla hukuk bile yozlaştırılmıştır. 12 Mart döneminde, İstanbul'da sıkıyönetim komutanlığı görevini üstlenen, kendisini 1939-1946 arasında, İstanbul Fatih Cami yanındaki Nakşibendi Tekkesi'nde, Süleyman Efendi'nin eteklerini, terliklerini öperken tanıdığımız bir yetkili vardı. Şeyhin elini, eteğini, terliğini öpmekle övünen bu yetkili, Manisa yörelerinde görevde bulunduğu dönemde Nurculuk'un en etkili koruyucusu olmuştu. Nitekim Manisa'da, Mimar Sinan'ın yapıtlarından olan (belleğimde kaldığına göre) medresenin karşısında, köşede Said-i Norsi'nin kitaplarıyla donanmış bir kitapçı dükanı vardı (1981 de) onun açılmasında da, korunmasında da bu ünlü görevlinin büyük katkıları olmuştu. Kitapçıyla konuştuğumda, bunu övünerek söylemişti. 12 Eylül döneminde bu kitapçı daha da güçlenmişti. Demek arada sıkı, içten bir bağ bulunuyordu. 12 Mart uygulamalarıyla 12 Eylül uygulamalarını özdeşleştiren bu tür olayları ayrıntılarına değin araştırmak gerekir, birçok karanlık konuyu aydınlatma bakımından, bu yararlı olur kanısındayız.

12 Eylül uygulamalarının geriye dönücü içeriği dolayısıyla, özellikle Kenan Evren'in yurtdışında bulunan din görevlilerinin aylıklarını, yabancı bir devletin ödemesini uygun gören, onaylayan tutumu nedeniyle, basın alanında da birtakım çarpıklıklar görüldü. Suudi Arabistan kökenli gelirlerle yayın araçlarının çoğaltıldığı açığa çıktı. Özellikle gerici yayın araçlarının yayın dışı girişimleri, sözde toplumsal yardım kılıklı kuruluşlar oluşturmaları önemli bir sorun oldu. Bu besleme yayınların birleştikleri ortak konu "islam dini" örtüsü altında sergilendi. Bu sergilemenin arkasında kuşkusuz değişik tarikatların etkinliği gözden kaçmıyor. Devletin beslediği iletişim kurumlarında bile Atatürk'e dil uzatanların, saygısızlık edenlerin, soysuzlaşanların sayısı çoğaldı. Menderes döneminde "milliyetçi-mukaddesatçı" örtüsüne bürünen, kumarhanelerde yakalanan, Atatürk'ü yermekle geçimini sağlayan, önce kadın bacaklarını övmekle tanınan, sonra Said-i Norsi'nin yanında yeralarak gelir sağlayan bir ozanın (bu ozanı yakından tanırız, kimi uygunsuz işlerini de biliriz) ardılları da özdeş tutumu benimseyerek kazanç edinmektedir. Bu tutumun başlangıcı, Tanzimatla, gelen yenilikleri yermek, İkinci

Abdülhamid'i övmek, Batı'yı kötülemektir. Oysa hepsinin evinde Batı uygarlığının yarattığı donanım araçları vardı. Bu tutum, insanda çelişkilerden tedirgin olmama, karşıtlıklar içinde yaşama duygusunu besliyor.

Karşı çıkış, bir düzenli görüş niteliğinde olursa yararlı görülebilir, tartışılabilir. Ancak duygusal bir eğilimden kaynaklanıyorsa içi boştur, tartışılır yanı yoktur. İşte 12 Eylül yönetimiyle beslenen, gelişen tutumlardan biri de budur. Nitekim RP Batı uygarlığını yererken bütün konuşmalarında Batı'dan alınmış iletişim araçlarından yararlanıyor, bu çelişkiyi göremiyor, Kenan Evren'in yaptığı da başka türlü değildi.

12 Eylül yönetimi, Kurtuluş Savaşıyla kazanılmış birçok yeniliği, gelişim odağını yıktı, ortada büyük bir düşünsel boşluk yarattı, ancak yarattığı boşluğu dolduracak bir nesne getirmedi, buna yetkililerin anlayışı yeterli değildi, boşaltılan kap suyu kurumuş pınardan doldurulmak istendi, üstelik pınarın kurumuşluğu bile görülmedi. Babası Şeyh Said ayaklanmasında yargılanıp Diyarbakır Hükümet Konağı önünde asılan bir gericinin oğlunu, Atatürk'e sövmekle görevlendirilen bir yayın aracı, 12 Eylül yetkililerini avucunun içinde oyanatmayı başardı. Babası asılan yazar da Suudi Arabistan akçasıyla yayınını sürdüren bir gazeteye aktarıldı (bu gerici ne idüğü belirsiz yazarı yakından tanırız). 12 Eylül yönetimi bu yazara bile dokunmadı, Boğaziçinde yenen yemeklerin tadına saygı duyarak. İnsanı, en duyarlı yerinden yakalamak da bir beceri istiyormuş, onu da örnekleriyle gördük, bu dönemde. Oysa bu yayın aracı, Türkiye'nin bütünlüğü, bölünmezliği konusunda çok duyarlı görünmeyi seviyordu. Bu tutum, iki yüzlü görünmenin, ilginç bir örneğidir. Görünüşte bütünleyici, birleştirici gerçekte bölücü, dağınıklık yanlısı. Bunun nedeni açık, düşünsel alanda yeterli birikimden yoksun kalmak, sorunlara güncel çıkarlar doğrultusunda çözüm aramak.

Menderes döneminin BMM çatısı altında yarattığı düzensizlik, benden başka büyük yok, girişimleri, özellikle "Tahkikat Komisyonu" utanç verici bir olaydı, başkalarına düşünme, düşüncelerini yayma yetkisi tanımıyordu. Sonunda bu "Tahkikat Komisyonu"nun üyeleri Yassıada Duruşmaları'nda görüldü, birbirlerini suçlamaktan, birbirlerinin kirli giysilerini sergilemekten öte iş yapmadılar, duruşmalarda bütün suçlar sergilendi. Ve-

rilen ceza ağırdı (ölüm) sonra yaşam boyu hepse çevrildi, daha sonra salıverildiler (genel afla). Bu duruşmalarda, bu kişilerin iler tutar yanlarının bulunmadığı, hepsinin Menderes'in elinde birer bilinçsiz oyuncak olduğu açıklığa kavuştu. İçlerinde kişilikli kimse yoktur. Bir süre sonra bu kişilerin yakınları, Yassıada Duruşmalarının yasalara aykırı, yersiz, tutarsız olduğunu ileri sürdüler. Oysa bu yasaların hepsi Menderes döneminde uygulanan yasalardı. O yasalara göre işlenen suçlar da çürütülemeyecek nitelikte ortadaydı, bunları hepimiz gördük, yaşadık. Ne oldu, kimi gerici, çıkarcı yayın araçlarında ardı arkası gelmeyen kötülemeler, yermeler sergilendi. Sonuç değişmedi, tarihin istediği oldu, hepsi unutuldu gitti. Oysa 27 Mayıs, tarihe bir olay olarak geçti, gerekli yerini aldı. İmdi bu olayı çürütmeye, yersiz-yetersiz göstermeye olanak var mı? Menderes'in yaptıklarını, "Tahkikat Komisyonu"nun yasalara, uygarlığa, insanlığa aykırı tutumunu, üyelerinin densizliğini, yüzsüzlüğünü ortadan kaldırma, tersine çevirerek iyi gösterme olasılığı kaldı mı? Bu olumsuz girişimlerin hepsi, Menderes ile çevresinin "Tahkikat Komisyonu"nun, İnönü'ye yapılan utanç verici saldırıların nereden geldiğini, kimlerce düzenlendiğini biliyoruz. Sonuç, İnönü tarihteki görkemli yerini aldı, ötekiler de seçim kazanmak için ölülerden, ölü kemiklerinden yardım uman çıkarcılar elinde birer oyuncak, birer eğlence aracı olarak kaldılar, unutuldular. 12 Eylül yönetimi 27 Mayıs'tan öç almak için ortaya çıktı, onun astıklarını göklere yükseltmek istedi, ancak başaramadı, onları asıldıkları darağacındaki oranda bile yükseltemedi, birer mezara koymakla büyük görevini yerine getirmenin buruk mutluluğu ile avunmayı eşsiz bir başarı saydı.

Bu olayların arkasında, bu ölülerden yardım ummaların, seçimleri kazanmak için dini, inancı sergilemelerin, ölüleri alanlara, kaldırımlara çıkarmaların kaynağında tarih bilincinden yoksunluk, ulusal kişiliğin anlamsal özünü kavrayamayış vardı. İşte bölünmenin, dağılmanın başlıca nedeni de budur. Kimse kendi kendini kandırmasın, elindeki geçici olanaklardan yararlanarak bütün işlerin üstesinden geleceğini sanmasın, tarih bir bilim olarak kendi kendini denetler, yargılar, başkalarının gönlüne, özlemlerine göre yazılmaz, yazılmış sanılsa bile yanlışlık kısa sürede sırıtır, saklandığı kaya aralığından dilini çıkarıverir.

KENDİ KENDİNİ YİYEN DEV

İnanç bakımından, bölünen dünya büyük bir sarsıntı geçirdi, özellikle İkinci Büyük Savaş'ın ardından gelen üretim-tüketim çıkmazları çok değişik sorunlar doğurdu. İlkin Almanya-Fransa gibi büyük uygarlıklar yaratan ülkelerde hızlanan Varoluşçuluk akımı, bilimsel oylumda yeterince gelişmeyen ülkelerde yanlış anlaşıldı. Eski değerlere, aktöre öğretilerine karşıt bir anlayışı, yaşam görüşünü benimseyen, insan sorunlarını yeniden gündeme getiren bu akımın bambaşka yorumları da oldu. Kimi bilgeler dine, kimileri tanrıtanımazlığa, kimileri de üretim-tüketim odaklarına dayanarak sorunlara çözüm aradı. Kurtuluşu dinde bulacağını sanan, uygarlık alanında, yüzeysel kalan toplumlar dinlere büyük bir görev düştüğü yanılgısına kapıldılar. Bu yanılgıya kapılanlar arasında islam aydınları başı çektiler. Daha da ileri giderek "kurtuluş islamda" yaygarasını koparttılar. Oysa islam neyi neyle kurtaracaktı, İsrail üçyüz milyon müslümanın bulunduğu bir bölgede hepine kan kusturuyordu. Müslüman kralların, emirlerin, şeyhlerin konaklarındaki musluklar bile Avrupadan satın alınıyordu. Petrol ülkelerinde, özellikle islama bağlananlarda, tanrı kulluğunun yerini "Dolar kulluğu" almakta güçlük çekmedi. "Hakimiyet Allahındır" diye duvarlara yazılan yazıların arkasında "egemenlik Dolarındır" sözlerini bulmak güç değildi. Özellikle Menderes döneminde, ülkemize gelen kimi yabancı devlet büyüklerine kadın bulunduğu, bunlardan birinin sayrılığa yakalandığı uzun süre yayın odaklarının ortak konusu olmuştu. Menderes, Irak'ta ortaya çıkan bir devrim nedeniyle, nerdeyse ülkemizi bir savaşa sokacaktı, sevdiği bir Arap

devlet adamı uğruna yurdu yıkıma sürükleyecekti. Daha sonra, ona "anıt mezar" yaptıranları yönetimin başına getiren 12 Eylül sürüsü, ülkesinde çağdaş bir devlet anlayışını yerleştirmeye çalışan Zülfikar Ali Butto'yu, bütün dünya ülkelerinin aracılığına karşın ölüme götüren, Ziyaülhak gibi benzeri görülmemiş bir kimseye "kardeşim" diyebilen bir yetkilinin buyruğunda çalışmayı yadırgamadı. Benazır Butto ülkemize, bir başbakan olarak, geldiğinde bu buruk duyguyu gözleriyle sergiledi, babasını astıran yozlaşmış çılgına "kardeşim" diyebilen kimsenin elini sıkmak olgunluğunu göstermekten kaçınmadı. Bu olay karşısında bile 12 Eylül'ün yüzü kızarmadı, yüreği sızlamadı.

İslam ülkelerinde, "islamlık gelişiyor" çığlıklarının arkasında gizlenen "Doların gücü" görülemedi. Pakistanda büyük olaylar çıktı, kan döküldü, İran kendi kendini yemeye koyuldu, Hindistanda müslümanlar birbirini yemenin mutluluğuna erişti, Kuzey Afrika müslümanları arasında Amerikancılık oyunları en acımasız örneklerini verdi, Mısır benzeri görülmedik bir inanç bunalımına sürüklendi, devlet başkanı Enver Sedat, yine kendisi gibi bir müslümanın saldırısı sonucu öldürüldü, Cezayir'de kadınlar karanlık örtülerin altına sokuldu, Irak-Kuveyt birbirinin kuyusunu kazdı, yurdumuzda bilimin en yüksek sanını kazanmış bilginler, kimi yazarlar, gazeteciler öldürüldü, bunların hepsi "islama hizmet" yolunda gerçekleştirildi. Sözün kısası, insan sorunu, inancın buyruğu altında kan sorununa dönüştürüldü.

Bu anlatılanlar yeterli değil, islam üklelerinde yaşanan acı gerçekleri sergilemek için daha nice kapsamlı çalışmalar, araştırmalar gerekir. Sık sık dincilerin ortalığı gürültüye boğdukları olaylarda söylenen şu sözler çok ilginçtir: "her müslüman bir kova su dökse İsrail boğulur". Çağının gerisinde olmanın, ulusal bilinçlenmeden yoksunluğun, bilimin etkinliğini kavrayamayışın, iman gücünün bir işe yaramadığını göremeyişin gülünç örnekleridir bunlar. Bilimsel, çağdaş gerçek şudur: bu anlayışla, bu yaşama biçimiyle, bu inançlara "her müslüman bir kova su" değil bin kova su dökse, İsrail'de ufak bir çölü bile sulayamaz. Yeryüzünde yaşayan, bu çağdışı anlayışı benimseyen bütün müslümanlar toplansa, İsrail topraklarından kırk adım içeriye giremez, gerçek budur, görebilen müslümana "merhaba". Dolar

"yürü ya kulum" demeyince, müslümanın yapabileceği biricik inançlı iş "yağmur duası"na çıkmaktır. Nitekim 12 Eylül yetkilileri de Doların kılavuzluğu altında, boynuna taktığı görkemli "beşibiryerde" ile alışverişe çıkan bir Denizlili güzel gibi dolaştılar ülke yüzeyinde. Dilin söylediğini kulak duymayınca insanın değerini vurgulayan kavramların içeriğine inmek kolay değildir. İnsan sözüyle insandır, ancak sözü söyleyen ağızla dinleyen kulak arasında, insana yaraşır bir bağlantı sağlanırsa.

İnsanları anlamanın yolunda, insan değerlerini kavramaya elverişli bir ışıldağın aydınlığında yürünür, kan dökmekle, ortaçağın bile gerisine gitmekle övünen, bütün çağdaş devrimlere karşı çıkan bir azgına "kardeşim" demenin kılavuzluğunda değil. Uygarlık alanında kimse kardeşsiz kalmamıştır; bütün kuramlar, akımlar, görüşler, çığırlar kendilerine göre birer "kardeş" bulmuştur. Kimse, kimseye, kardeşim demekle kardeş olunmuyor. Nice kardeşler vardı tarihte: kardeşim Neron, kardeşim Haccac-i zâlim, kardeşim Hülagü, kardeşim Franco, kerdeşim Mussolini, kardeşim Hitler, kardeşim Salazar, kardeşim Kuyucu Murad Paşa, kardeşim Humeyni, kardeşim Ziyaülhak daha niceleri, insanlık tarihinin "emr-ü kumanda zinciri içinde" bibirinin uçkurundan tutan kanseven, cankırar, yolazar, akçakapar kardeşler dizisi. Bu görkemli dizinin bitimi (hatimesi) "elhamdülileahırabbülalemin".

İslam toplumu, kendi bilinçsizliği içinde, olumsuzluğa kayıyor, sonra dönüyor suçu başkalarına yüklüyor, kendine yetersizliğin nedenlerini başka yerde arıyor. Bu ülkeler, önce, Kur'anla gelen koşulların yaşamla sürdürülmesini istiyor. Öte yandan önerdiğinin, kutsal saydığının tersini yapıyor. Kur'an, değişik yerlerinde, müslüman olmayanlarla ilişkilerin çok iyi belirlenmesini öngörüyor, dahası müslümanlarla alışverişleri bile sakıncalı görülüyor (Bakara Suresi). Günümüz müslümanı, "anayasa Kur'andır diyor, dönüyor, konu çıkara, kazanca gelince, önerdiğinin karşıtını yapıyor, Amerika ile anlaşarak Irak'ı vuruyor. Kuveyt düzmece bir devlettir, Osmanlı İmparatorluğu'nun Bağdat iline bağlı bir uzantısıdır. Bugün önemli bir petrol bölgesidir. Irak, İkinci Büyük Savaş evresinde bağımsız "devlet" durumuna getirilen bu kuruluşa karşı çıkıyor. Bu konuda tanrısal tü-

ze (ilahi adalet) Irak'tan yanadır. Kur'ana uymak gerekirse gerçek budur. Öyleyse, Dolar egemenliği altına giren müslüman ülkelerin Amerika'nın buyruğuyla Irak'a saldırmalarının, islam dini bakımından, "haklı" bir yanı var mıdır? kuşkusuz yoktur.

Bu olumsuz, uygarlık anlayışına aykırı davranışların kökenine inmek; sorunların çözümüne oradan başlamak bilimsel bir yöntemi gerektirir, bizde olmayan da odur. Ortaya çıkan bir uygarlık, insanlık sorununu bilimsel ölçüler içinde, felsefeye değgin değerler anlayışı ortamında çözme yerine, görkemli yemeklerde buluşma, eğlenceli söyleşme düzeyinde geçiştirme yoluyla yapılıyor. İslam ülkelerinin yaşamsal sorunları "kadeşim Ziyaülhak" demekle çözülmüyor. "Ziyaülhak"la "kardeşim" kılavuzu arasında kurulan bağlantı iki ülkenin de bunalımlara sürüklenmesini önleyemedi. Bu iki kardeşten biri "tartarus"a gitti, öteki de ölü kablumbağa kabuklarından kurulu korunağı içinde "emr-Hak"kı bekliyor. Uygarlık alanında, tarih bilincinden doğan boşluğun yarattığı korkuyu, ezilmişliği ordu gücüne dayalı korunma girişimleri gideremez, bu korku konutun dışından konutta oturanın yüreğinde yoğunlaşan sarsıntıdan geliyor. Kişi, yüreğinde açılan boşluk uçurumu karşısında sarsılmaya görsün, çağdaş sağıltım kurumlarının bunu giderecek bir gereci yoktur, bilinçsizce davranan dev, günün birinde sorumluluğun en yüksek aşamasında bulunan bir kimsenin yetkileri ne denli geniş olursa olsun günün birinde yetkisiyle sorumluluğu birbirini yargılar, biri ötekini suçtan, yıkımdan, bunalımdan kurtaramaz. Yasalarla sağlanan yetkiler bilimin, felsefenin verdiği yetkiler karşısında tarih boyunca yenik düşmüş, aşağının aşağısına itilmiştir. Bugün hangi güç Neron'u insan değerlerine saygılı, uygar bir yönetici diye gösterebilir? Türk tarihinin son yüzelli yılılk döneminde (Batı'ya yönelme bakımından), uygarlığın gerektirdiği koşullar düzeyinde, bir "devlet kurucu" olarak Atatürk'ün üstüne kim çıkabilir? Hangi ülkede, ulusa yeni bir yaşama bilinci aşılayarak, geçmişin karanlıklarını kökünden silen bir öncü vardır (ordudan yetişmiş bir kimse olarak)? Türk tarihinin hangi döneminde, Atatürk'e deng sayılabilecek bir "devlet adamı" çıkmıştır?

Biraz daha derinlere inelim. Türk tarihinin hangi döneminde, bir "Türk düşüncesi" kavramı oluşmuştur? Türk tarihinin hangi

evresinde bir "Türk felsefesi" gündeme gelmiştir? Bugün hepsi var. Bugün, kolayca bir "Tür Düşüncesi"nden, "Türk Felsefesi"nden sözedebiliyoruz. Ortaöğretim kurumlarında, yine gerici bir anlayışın düzenlediği "ders kitapları"nda bir "Türk Felsefesi"nden sözedilebiliyor, su katılmamış bir İran ozanı Mevlânâ'dan "Türk düşünürü" diye sözaçılabiliyor. "Türk" sözcüğünün Osmanlı yazınında anlamı neydi?

Değme *etrak* ne bilsün gam-ı aşkı Adli
Sırr-ı aşk anlamağa haylice idrak gerek

bu dizeleri söyleyen Padişah İkinci Bayazıd'dır. "Türk sevmeyi, anlamayı bilmez, aşkı anlamak için anlayışlı olmak gerekir" diyerek, köylü, kırlı, kaba saydığı "Türk"ü küçümsüyor. Sözü, birçok örnek vererek uzatmanın gereği yok, Osmanlı döneminin "saray beslemeleri" "Türk" sözcüğünden hep kötü anlam çıkarmışlar, özellikle uygar olmaya elverişsiz bir yaratık anlamışlardır. Tanzimat döneminde, "Türk" sözcüğü, Avrupa'da Rönesansın gelişimiyle başlayan bilinçli akımın etkisiyle, değer kazanmış, bir ulusun genelde adı olmuştur. Bu gelişim, "ulusçuluk" adıyla geçen yüzyılın sonlarında, bu yüzyılın başlarında yayılmıştır. Cumhuriyet döneminde, Atatürk'ün kurduğu Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu gibi bilimsel odaklar dolayısıyla, bir toplumsal görüş özelliği kazanmıştır. Bu görüşün aydınlığında "Türk şiiri", "Türk resmi", "Türk mimarlığı", "Türk romanı", "Türk sanatı", "Türk tarihi", "Türk bayrağı", "Türk denizciliği", "Türk ordusu", "Türk edebiyatı" gibi daha birçok "Türk" damgalı , "Türk" adlı odaklar gündeme gelmiştir. İşte bir ulusta "bilinçlenme" eylemi böyle başlar, gelişir. Biz, bunların hepsini Atatürk'e borçluyuz. İmdi, bu konuları göz önünde tutarak Atatürk'ü anlamaya çalışırsak, Avrupa tarihinde benzerini hangi toplumda bulabiliriz? Bu sorunun yanıtını 12 Eylül "kafası" verebilecek olgunlukta olsa, Türkiye bugün çarşaflıların, sarıklıların, tarikatçıların, RP'nin, Humeyni sarsaklarının, Atatürk'ün kurduğu yükseköğretim kurumlarından "doktor" olarak çıkıp "kadın doktor erkeği, erkek doktor kadını muayene edemez, dinimize aykırıdır" diyebilen yozlaşmışların kalça gösterilerine çıktıkları bir utanç alanı olamazdı.

Bilimde yalnız, insan değerlerinin dışında kalan denemeler, araştırmalar sözkonusu değildir. İnsan da bilimin temel konularından biridir, üstelik en saygın anlama alanıdır. Oysa, dine dayalı sözde bilim (gerçekte saçmalık) insanı bir yana iterek gerçekdışı sorunlarla uğraşıyor, insanı nesnel varlığının değil de, düşsel ürünlerin içinde görmeye çalışıyor, insanın yarattığı tanrıyı insanın üstüne çıkararak, insanı yaratmış güç diye görüyor. Bununla yetinmiyor, insanları inanmış-inanmamış gibi yapay öbeklere ayırıyor, ardından dinli-dinsiz bölmelerine giriyor. Peki insan olmayan yerde din, insan olmayan yerde tanrı kavramı varmı? Dinci bu soruya yanıt vermiyor, suçlamaya geçiyor, "senin imanın yok" sözleriyle işin içinden çıkılacağını sanıyor, öte yandan ağır bir sayrılıkla karşılaşınca "imanlı müslüman doktor"a değil de Avrupa "gâvuru"nun ürettiği emlere (ilaçlara) sığınıyor, RP yandaşlarının suçladığı Avrupa'ya sığınmaları gibi. Bu tür örnekler saymakla bitmez, buraya değin biz de çok saydık.

Dev kendi kendini hangi yöntemle yiyor? Bu dev, kendi kendini yiyeceği yöntemi yanında taşıyor: suçladığına, yerdiğine *sığın*. İşte bütün tutarsızlık, güçlük bu "sığın" sözcüğündedir. Yukarda verilen örneklere yine dönelim: Pakistan kendi kendini yiyor, Avrupa'dan satın alınan araçlarla, Arabistan toplumları birbirini kemiriyor, Amerika'dan, ARAMCO'dan sağlanan gereçlerele, petol gelirlerini Batı ülkelerinde, görkemli gözdelerle yiyen Arap şeyhleri, emirleri, sultanları kendi dinlerini alanlara döküyor. Arvupa ürünü içkilerle, müslüman ülkelerde süregiden içkişmeler, savaşlar kan yalaşmaya doymuyor. Batı ülkelerinden sağlanan olanaklarla, islam dinini yaymak isteyenler Batı'dan yararlanıyor (gâvur, dinsiz, sapkın diye niteledikleri ülkelerde üretilen) iletişim aygıtlarıyla. Ne yanından bakılsa değişen bir durum görülmüyor, islam kendi kendini yemede bile Batı'ya elaçmaktan kurtulamıyor. Bu bilinçsiz dev, BM denen kuruluşun karanlık oyuklarında dolaşırken bir ışıldak istemeyi bilmiyor, bu gereksinimi duymuyor. Önce BM sana ne verdi? Kıbrıs olayında kimden yana çıktı? Makarios'un eli bıçaklıları Türkleri doğrarken gözlerini nereye dikmişti? BM neden petrol olmayan, yeraltı kaynakları ilgi çekecek verimlilikte olmayan ülkelerin kanlı olayları karşısında sessiz kalıyor? Neden Irak-Kuveyt ça-

tışmasında, kış uykusuna yatmış insanlık duyguları uyanımıyor? İslam ülkeleri bu tür sorunları düşünebilecek olgunluk aşamasına ulaşamamıştır, onlar şimdilik Muhammed'in kadınlarıyla, o kadınların yataklarında tanrının yüce elçisini bekledikleri gecelerin "hikmet"iyle ilgileniyor, bu gecenin uyandırdığı tanrısal tadı açıklamakla yetiniyor. Ne mutludur, ne kutludur o geceler, ısınmış kumların çevreye yaydığı gevşetici, kendinden geçirici sıcaklar altında, sıcacık gecelerin kan damarlarını şişiren baygınlaştırıcı etkileri yumuşaklığında. Ne tatlıdır o geceler birinin yatağından kalkıp sevişmenin ıslattığı yerler kurumadan ötekinin kolları arasında tanrısal buyrukları yerine getirirken. İmdi bu mutlu, bu güzel geceleri, insan varlığı yönünden birer sorun durumuna getirirsek, ne gibi bir sonuca varırız? Sonuç üzücüdür, insanı erkeğiyle-dişisiyle "bir eğlence aracı" görmekten öte anlam taşımaz. Oysa insan bir "eğlence aracı" değildir, "insan" olma bakımından da erkeğe-dişiye ayrı bir ölçü uygulanamaz. Felsefe için sorunsallık "insan"dadır, dişisinde, erkeğinde değil. Oysa islam dini, "insan" denince önce tanrının topraktan yarattığı "Adem"i, sonra onun kaburga kemiğinden oluşan "Havva"yı anlar. Bu oluşumu önce "Adem", sonra "Havva" ile belirtilmesi felsefenin "insan" anlayışına aykırıdır. Batı uygarlığının bile, bu insan anlayışına aykırı tutumunu (kadına seçme, seçilme yetkisi verme konusunda tartışılır tutumunu) yıkan ilk devlet kurucu Atatürk olmuştur. (İsviçre bile bu alanda Atatürk'ten ileri geçememiştir), Atatürk'ün kadınlara tanıdığı yetkileri anlayacak kavrayış gücünden yoksun islam görüşünün, Türk devrimlerine tepkisi doğaldır. Bugün, islam ülkelerinde kadınlara tanınan yetkileri Atatürk anlayışı düzeyine yaklaştıran bir devlet bilimiyoruz. Pakistan, İran, Suudi Arabistan, Mısır, Ürdün, Cezayir bg. islam ülkelerinde kadın denince Muhammed'in önerdiği uygulama geçerlik kazanır. İşte 12 Eylül yönetimi de, bu uygarca üstünlüğü görebilecek olgunluk aşamasına ulaşamadığından, eli kanlı Ziyaülhak'a "kardeşim" diyebilmiştir. Ona böyle seslenen, "kardeşim" diyen bir yönetimin, kendi aile çevresinde, "kardeşim"in uygulamalarını benimsemediği görülüyor, demek bu yönetim (Türkiye'de) ikiyüzlüdür, kaypaktır. "Kardeşim" denen gözleri kanlı yaratık ülkesinde uygarlık

ışığını getiren Zülfikar Ali Butto'yu astırandır, oysa bunun Anadolu'lu "kardeşi", yasalara aldırmaksızın, daha onsekiz yaşına basmamış bir çocuğun ölüm yargısını uygulama alanına koyarken, uygarlığın gerektirdiği "kardeş" aşamasına ulaşacak olgunluktan çok uzaklardaydı. Dev, kendi kendini böyle yer.

Toplumsal etkinliklerde yüzeysel genişlemenin derinliği yoktur, dalgalanmalar hep yüzdedir, bu nedenle yayılış hızlıdır, sürükleyicidir. Bilimsel ilerlemeler öyle değildir, derinliğe yöneliktir, bu yüzden hızı yavaş, yürüyüşü ağır, etkinliğinin alanı dardı. Yüzeysel dalgalanmada inançlar derinliğe yönelik gelişmelerde bilimsel anlatım egemendir. Nitekim bilinç ışığında sürdürülen devrimler, bilimsel içerikli olduğundan, yürüyüşleri yavaş, ancak etkinlikleri süreklidir, kalıcıdır. Sözgelişi, Avrupa'da bilimsel içerikli akımlar (Rönesans, Hümanizm, Reform gibi) gelişmeler kolay başlamadı, kolay yayılmadı. Bunlar derinliklere indiğinden hızı az, etkisi güçlü, kökleri derinlerdeydi. Oysa dinle ilgili olaylar yüzeyde kaldığından gelip geçti. Bu tür olayların sık sık ortaya çıkışı bilimsel etkinlikten yoksun kalma yüzündendir. Durum ülkemizde, islam inançlarına dayalı olaylarda da öyle olmuştur. Osmanlı Devleti, tarih boyunca eksilmeyen, sık sık ortaya çıkan dinci ayaklanmalar Cumhuriyet döneminde de sürdü, ancak verimsiz kaldı, esenyeller gibi kolayca geçti gitti. Bir gelişmeyi toplum istiyorsa, bu gelişme isteği tabandan geliyorsa etkinliği uzun sürelidir, bir gereksinimin karşılığıdır. Oysa inançlara dayalı gelişmelerde toplumsal gereksinimin yerini yüzeysel eğilimler alır. Ülkemizde Menderes'le başlayan girişimlerin kısa süreli, yıkıcı olmasının nedeni tabandan gelmeyişinden, toplumsal bir gereksinim sonucu olmayışında aranmalıdır. Onda, derinden gelen yalnızca kişisel aşığılık duygusunun yarattığı ezikliktir. Anadolu'yu bucak bucak dolaşarak, içinden yetiştiği CHP'ye karşı saldırıya geçmesi boşuna değildi, ezikti, kişisel yalnızlık içindeydi, kendi kendini doyuma ulaştıracak güçte değildi. Başarısı da halkın eğilimlerine dayanıyordu. Kırsal kesimlerde ortaya çıkan ayaklanmalardan dolayı çıkarı bozulan, ezilen kimselerin etkisinde kalan halk çoğunluğu Menderes'i bir kurtarıcı gibi karşıladı. Ancak neden kurtarılacağını da bilmiyordu. Ağalar, şeyhler, tarikatçılar, osmanlı yandaşları gibi toplumsal öbekleşme öncüleri bozulan çı-

karları nedeniyle CHP içinde yeralan devrimcilere düşmandı, bu düşmanlıklarını ulus yararına birer girişime dönüştürmekte, öyle görünmekte gecikmediler. Sonra ne oldu, Menderes yürürlükteki yasalarla kendi kendini yedi, ülkeyi, Kurtuluş Savaşı başlangıçlarına götürdü, bütün devrimlere karşı çıktı, kendisi o ileri girişimlerin içinde yokmuş gibi davrandı, dine sarıldı, şeyhlere sığındı. Bu tutumu girişimlerinin yüzeysel kalmasına yolaçtı. Arkasından gidenler yeni kurulan (partiler) oluşturdular, ancak onlar da uzun süreli başarılar sağlayamadılar, bütün girişimleri geriye dönüktü, çağın gidişine aykırıydı. Tekkeler açıldı, tarikatlar çalışmaya koyuldu, ezan arapçalaştırıldı, okullarda din öğretimine ağırlık verildi, dahası Cumhuriyet yönetimi sinsice değiştirilmek istendi, yine istenen sonuç alınamadı, nedeni de hepimizin bildiği gibi yüzeysellik, toplumsal bir gereksinim içermeyişi. Bugün durum değişmemişir, Menderes'in ülke dışında edindiği gönüldeşlerinin sonu da kendisi gibi oldu. Onun izini sürenlerde de özdeş durum gözlendi, geriye dönüş yurt dışında da yandaşlar buldu, Ziyaülhak örneğinde görüldüğü gibi önemli, geliştirici, etkili bir sonuç sağlanamadı. Menderes'in Nuri Said Paşa'sı, Kral Faysal'ı gibi Kenan Evren de bir Ziyaülhak bulmakta gecikmedi, ancak gerilemeye yatkın girişimler toplumsal gereksinimlerin dışında kaldığından kendi kendini dışladı. Irak, Mısır, İran, Pakistan, Afganistan gibi islam ülkelerinde durulma yok, toplumsal tedirginlik dorukta, din ağırlıklı girişimler yüzeysel sarsıntılarla toplumu çağın gerisine çekerken hep Batı, ABD kazançlı çıkıyor, savaşları körüklüyen silah tekelleri, petrol ortaklıkları müslümanları sömürme yarışında, müslüman sömürüldüğünün bilincinde değil, üstelik sömürülmeyi bir büyüklük sanma sarsaklığının etkisi altında yalpalayıp duruyor. Olayın acınası, gülünesi yanı da bu sömürücü girişimlerin kaynağında dinden sapmaları, Kur'andan ayrılmaları görmesindedir. Kur'ana uyulursa, Kur'an anayasa olursa sömürüden, gerilikten kurtulma kolaylaşırmış. Peki Suudi Arabistan'da, İran'da Kur'an anayasa niteliğindedir, hangisi Avrupa petrol ortaklıklarının, silah tekellerinin buyruğu altında birer oyuncak, birer olay konusu olmaktan kurtulmuştur?

Bugün, Kur'an anayasa olmalıdır diye direten topluluklarda, karşı çıktıkları Avrupa'nın buluşlarından, iletişim araçlarından,

başarı ürünlerinden yararlanmayanı yoktur. Hacca en gelişmiş ulaşım araçlarıyla gidiliyor deveyle, atla değil. Kutsal Kur'an Avrupa buluşu basımevlerinde çoğaltılıyor, dinle ilgili bütün üretimler hep Avrupa buluşu olanaklarla sürdürülüyor, yine Avrupa'yı "batıl/sapkın" sayma yılışlığı bırakılmıyor. RP çatısı altında sürdürülen "adil düzen" yaygaraları çarşafa, peçeye, başörtüye sığınmış, toplumsal gelişim bakımından ilerlemiş yörelerde değil, yoksul kalmış kıyılarda, bilgisizliğin karanlığında çırpınan bucaklarda tutunuyor. Kur'an kursları, İmam-Hatip Okulları hep Batı'ya karşı, ancak bütün yararlanma araçları yine "gâvur işi" Batı'dan aktarılıyor. Kızlar yükseköğrenim kurumlarına başörtülü, çarşafları, yerlere değin etekleri uzayan üstlüklü olarak gidiyor, yükseköğrenim görüyor, ancak eşinin dördüncü, üçüncü karısı olmayı benimseyemiyor, Atatürk'ün getirdiği çağdaş yasalara göre bir evlenmeden yana oluyor. İmam-Hatip çıkışlı doktor erkekse kadın, kadınsa erkeği muayene etmek, sağıltmak istemiyor, inançlarına, dinine aykırı buluyor. Peki o dinin, Kur'anın kendisine Atatürk'ün tanıdığı çağdaş olanakları vermediğini neden düşünemiyor? Kur'anda, hadislerde kadına toplum kurumlarında üstün bir görev verme, toplum yönetimine katılma, doktor, avukat, savcı, yargıç, genel müdür, saylav, yükseköğretim görevlisi olma gibi yetkiler var mı (kadınlar için) yoktur kuşkusuz. Daha önce de değinildiği gibi, görevi çocuk yetiştirmek olan bir kadının yükseköğretim kurumlarında ne işi vardır? Bunu bile düşünmeyen, anlamaya yatkın, elverişli bir baş yok bu dinci gençlerde. Dev, kendi kendini yemeyi daha gençlik dönemlerinde öğreniyor. Bir anımı sergileyeyim burada:

Trabzon'un Maçka ilçesinde doğup büyüyen, kurtuluş Savaşı öncesinde epeyce kan döken bir kişinin oğlu, kendisi gibi "din adamı" olmuştu. Çocuklarını okuttu, yetiştirdi, birini doktor olarak karşısında görmenin kıvancına erdi. Bu doktor oğul kendisi gibi bir doktor (alanı başka) kızla evlendi, ikisi de birer "muayenehane" açtı, İstanbul'un gericilikle ünlü, kalabalık bir yöresinde, büyük caddenin üzerinde. Atatürk'ün kurduğu yükseköğrenim kurumlarından yetişen bu iki gencin uyguladıkları çalışma yöntemi gerçekten şaşırtıcıdır. Erkek doktor "dişi" dediği kadınları (küçük çocuk olsa bile) muayene etmiyor, karısı da erkekle-

ri (çocuk olsa bile) işyerine sokmuyor. Bu tutumlarının islam inançlarından, Kur'andan kaynaklandığını övünerek söylüyorlar. Bize kalırsa bunların ikisinde de doğal yapıda birer "beyin" yoktur, üstelik islam dinini de bilmiyorlar. Bilseler kadın yüksekoğrenim görerek doktor sanını almazdı. Peki, hani islam dininde "hekim mahrem"di (başkalarına açıklanmayan sağlıkla, sağıltımla ilgili konular hekime açıklanır, söylenir, bunda suç görülmez). Bir ramazan günü, Fatih'de, Edirnekapı yolu üzerinde, İmam-Hatip çıkışlı gençler, kolkola yürüyen iki gence (erkekle sevgilisi kız) saldırdılar, "müslümanlık yok mu?" diye bağırarak onları tartakladılar. Bu saldırgan gençler, Fatih Camii medreselerinde açılan öğrenci yurdunda kalırlardı, yolumun üzerinde olduğundan onlarla göz yakınlığım vardı, tanırdım. Ne olmuşsa olmuş, günün birinde bu iki dini bütün, müslüman öğrencinin, Anadolu'dan yeni gelmiş güzel bir erkek öğrenciye kaldıkları yurtta, saldırdıkları, onun sırayla "ırzına geçtiklerini" bütün yöre halkı gibi ben de duydum, ondan sona o saldırgan gençleri bir daha göremedik, Fatih yöresinden uzaklaşmışlardı. Buna benzer bir iki olayın da Edirnekapı'da, kızların barındıkları bir "kız yatılı öğrenci yurdu"nda geçtiğini, kızı orada kalan bir komşudan dinlemiştim, kadın Doğu Karadeniz yöresinde, "benim kızıma da öyle bir iş yapıldı mı?" diye ağlardı, sonucu bilmiyorum. Yine Fatih'te, Akşemseddin Caddesi'ne yakın, bir sokakta, yalnız çarşaflı kadınların gittikleri büyük bir Kur'an kursunda okuyan iki gencin, bir gece özel bir "Mersedes"le bir yere götürüldüğünü yanımdaki komşumla görmüştük. Sonradan bu dini bütün, çarşaflı kadınlarımızın gittiği kurstan alınan bayanların Araplara satıldığını, bu işten büyük gelir sağlandığını, oraya gitmeyi bırakan bir komşumdan öğrenmiştim. O yıllarda Fatih'te Araplara ev vermek yaygındı, üç dört aylık bir konaklama için, birçok ev Arapaların gelişini bekler, boş bırakılırdı.

Bir ramazan akşamıydı, bir bayan arkadaşımla, Kumkapı'da, "Kalyon Oteli"nin yemek yenen yerine gitmiştik, içki de içecektik (içtik), otelin balkonunda dizilmiş, kadınlı-erkekli bir Arap topluluğu gördük, hepsi pırıl pırıl ipek giysiler içindeydi, bir de ne görelim, balkonda rakı sofraları kurulmuş, Arap müminler kadınlarıyla karşılıklı, yanyana Marmara'nın ışıyan sularına ba-

karak akşamın tadını çıkarıyorlar, üstelik "iftar"ı beklemeden. Yıllarca İstanbul'da bu tür olaylara tanık olduk, dini bütün, müslüman Arap kardeşlerimizin ülkemize hengi düşüncelerle geldiklerini gözlerimizle gördük. Şimdi yine Fatih yöresinde, Kur'an kurslarına giden, oralarda yatıp kalkan, hepsi de Anadolu'nun yoksul yörelerinden geldiği açıkça anlaşılan çocukların sarıkla dolaştıklarını görüyoruz. Bu körpe mollacıkların, yarının Türkiyesi'nde neler yapmak isteyeceklerini kestirmek için bilici olmak, göklerden kutsal bildiriler beklemek gerekmez. İslamda (Muhammed'in yaşadığı dönemde) sarık yoktu, Arapçada "sarık" anlamına gelen bir sözcük de yoktur, çarşaf da. Sarık Türkistan'dan, İran'dan, çarşaf ise (giysi olarak) Süryanı din görevlilerinden alınmıştır. "Çarşaf" sözcüğü Farsçadır, *çader-i şeb* (gece örtüsü)ten bozmadır. "Molla" sözcüğü de Farsça "monla/ yönetici, bey efendi, ağa" gibi anlamları içeren kökten gelir. Batı dillerine Grekçe-Latince *monachos/moachus, monicus, monacus* gibi sözcüklerle eşkökenlidir, ayrıca dilimizde "manastır" diye geçen sözcükle de kökdeştir, açık anlamı "oturulan yer", bir yerde "konaklayan, duran", "keşiş" karşılığıdır, Hind-Avrupa kökenli olduğuna göre islamla ilgisi yoktur. Osmanlı döneminde mollalar medreselerde yatıp kalktıklarından bu adı alsalar gerek. Bu durum, islam dininde benimsenen kimi sözcüklerin islamla ilgisi olmadığını gösteriyor, oysa müslüman bunu bilmediğinden kimi sözcüklere bile bir kutsallık yüklemektedir. Nitekim Kur'anda Arapça sanılıp Arapça olmayan 160 sözcük vardır (Habeşçe, Süryanca, Koptça bg).

Kur'anın Türkçeye çevrilip çevrilemeyeceğinin tartışıldığı yıllarda eskiyi savunan yazar Refi Cevad Ulunay "Kur'an Arapça değil Allahçadır" diye yazmıştı. Dil konusunda biraz bilgisi olsaydı, böyle düşünmez, "Allah"ın bile kitabını indirirken başka dillerden, özellikle de "dinsizlerin dilinden" sözcük aktarma gereği karşısında kaldığını tartışmaya açabilecek bir savı öne sürmezdi. Bu tür savların duygusallıktan öteye geçebilecek bir tabanı yoktur, alaylı-güldürücü sözcüklerle sorunları saptırmak ortaçağ anlayışının ürünüdür. Bütün insanların, bütün evrenin yaratıcısı, tanrısı diye kutsanan bir varlığın yalnız Arapça konuşması, yalnız Arapça bilenlere seslenmesi neye yarar? Peki

Tervat, İncil gibi tanrısal olduğuna inanılan kutsal kitapların diliyle tanrı kimlere seslendi? Bu kitaplar Arapça olmadığına göre tanrı başka bir dille konuşmuş demektir, bu durumda İbrani dili de, Yunan dili de "Allahçadır" dememiz gerekir (İncil'in Gerekçe olduğu doğruysa, sanmıyoruz, İsa'nın yaşadığı yörede İbrani dili geçerliydi kanısındayız).

Dil konusu bambaşka bir güçlüğü gündeme getiriyor: Kur'an Arapça (Allahça) olduğuna göre, Arapların dışında kalan, başka dil konuşan topluluklar islam dinini ne yolla öğrencekler, o inanç ortamına girme olanağı bulacaklar? Bütün insanların Arapça öğrenmeleri olanaksızdır, buna ülkeler arasındaki uzaklıklar, alışılmış diller, gelenekler, yaşama koşulları engeldir. Öte yandan Kur'anı Arapçasından anlamak için büyük bir emek tüketme gereği de vardır. Bu durumda işe aracılar elkoyacaklar, dolayısıyla Kur'an, ikinci, üçüncü, dördüncü ellerden öğrenilebilecek. Tanrının yarattığı söylenen insan, tanrısına seslenmek için kendi dilinden yararlanamayacak. Bunun insan üzerindeki olumsuz etkisini kavramak için üstün kavrayışlı olmaya gerek yoktur. İslam inancına göre tanrının bilme gücü sonsuzdur, onun bilmediği, duymadığı, görmediği, anlamadığı bir iş, bir nesne, bir olay yoktur. Daha açığı tanrının bilgisi dışında kalan bir varlık yoktur. Öyleyse tanrısal bilginin, tanrısal görmenin, tanrısal duymanın sözcüklerle, dillerle ilgisi yoktur. Bu durum gerçekse Kur'anın başka bir dille okunmasına engel nedir? Öte yandan Arapçanın üstünlüğü savı da çok tartışma götürür. Devenin Arapçada seksen adının bulunması dilin üstünlüğüne bir kanıt değildir. Sözgelişi başka bilimsel alanlarda (fizik, kimya, tıp, gökbilim, bitkibilim, dirimbilim, kazıbilim gibi değişik alanlarda) neden Arap dili yeterli değil? Felsefe konusunda neden Arapça çok yetersiz kalıyor? Bu soruların açık yanıtlarını bulmak kolay değildir, Arapça konuşulduğu yerin, toplumun doğal koşullarına, olanaklarına göre biçimlenmiş bir dildir. Devenin seksen adını içeren bir dilde neden fil, gergeden, balina, hamsi, portakal, madalina, pırasa, kiraz, fındık gibi daha nice varlığın öyle bol adı yoktur? Demek dil üstünlüğü, dilin allahçılığı inandırıcı bir kanıt değil, doğal yaşama ortamının koşullarına dayalı bir gelişmedir. Kur'an sözcüklerinin "binbir anlamı"

taşıdığı savı da yalandır, düzmecedir. Yeryüzünde binbir anlamlı sözcük kapsayan dil yoktur, olsa bile böyle bir dili kimse konuşamaz, öğrenemez. Bir düşünün, binbir anlamlı yüz sözcüğü hangi bellek kapsayabilir?

Toplumsal sorunlar dine bağlanan çözümlerle ilişkili kılınırsa içinden çıkılmaz, çıkılmadığı da yaşanarak görülmüştür. Dinine bağlanarak, dininin gerektirimlerini yerine getirerek kalkınmış bir ulus bilinmiyor tarihte. İslamın "asr-ı saadet/mutluluk çağı" diye nitelediği dönemde Mekke-Medine çevresi birer kan gölüdür, islam tarihçilerinin yazdıklarına göre binlerce erkek öldürülür, kadınları da savaşı kazananlar arasında üleşilirdi. Bu olayları bütün islam tarihlerinde, üstelik en güvenilirlerinde bulmak kolaydır, burada uzun soylu ayrıntılara girmenin gereği yoktur. İslam dininin yayılmasında, gelişmesinde, etkinlik kazanmasında Türklerin emekleri sayılmakla bitmez. Oysa, Muhammed'in elimizde bulunan hadislerine göre, Türkleri sevmediği, kan düşmanı bellediği açıkça anlaşılmaktadır. Okuyucuya ağırlık, yük olmasın diye, kolayca anlayabileceği, edinebileceği bir çalışmadan ufak bir örnek verelim; bu örnekte şu açıklamalar görülür: "Müslümanlar, Türklerle öldürüşmedikçe, kıyâmet kopmayacaktır. Yüzleri kalkan gibi , üstüste binmiş (kalın) derili olan bu toplumlar ... kıl giyerler" (Turan Dursun, *Din Bu 3*, s. 101-102,) Yazarın gösterdiği kaynaklar: Müslim, Es'Sahih, Kitabu'l-Fiten /62-65, hadis no. 2912, Ebu Davud. Sünen, Kitabu'l- Melahim/9 Babufi Kitalit-Türk, hadis no 4303, Nesei, Sünen, Kita'l-Cihad/Babu Gazveti't-Türk. Daha bunlar gibi sayısız örnek verebiliriz, üstelik "Türk" adı açıkça anılarak. Öte yandan Müslim, Buhari gibi hadis yazarlarında "Türk"ü anlatan bölümler vardır. Bu örneklerden çıkan sonuç şudur: islam dini, başta kurucusu olmak üzere Türk toplumuna iyi gözle bakmamıştır. Buna karşın bizim müslüman kardeşlerimizin, Türklerin islam dinine böyle bilinçsizce sarılmalarına anlam vermek çok güçtür. Muhammed'in Türkler'e duyduğu bu öfkenin kaynağını şimdilik, açıkça bilemiyoruz, bize kalırsa bu öfke tarihten, müslümanlıktan yüzlerce yıl önceden geliyor. Muhammed Türklerin Batı'ya akınlarının yüzlerce yıllık öyküsünü öğrenmiş, tarihin akışıyla gelen gerçeğe pek yabancı kalmamıştır. İmdi bu durumu

öğrendikten sora, Osmanlının Türk'e eğri bakışının nereden kaynaklandığını düşünebiliriz. Demek Türk'ün düşmanı bağlandığı, değer kazandırdığı, egemen kıldığı, yüzbinlerce oğlunu adadığı dinidir. Osmanlı, kendini Türk saymadığından, Türk'ten öçalmakta gecikmemiştir. Kuyucu Murad Paşa'nın öldürtüp kuyulara doldurttuğu kimseler hep Türkmenlerdi, salt Türklerdi.

Dev kendi kendini yiyor, başkalarını güçlendirmek için kendi varlığının gelişmesini istemiyor, bütün dileği kendisine düşman bir inanç içinde erimektir. Bu açık gerçeği öğrendikten sonra, bir İran ozanı olan Mevlânâ'nın ben Türk'üm savında bulunmasına olanak kalmış mıdır? Oysa bizim sözde yazın uzmanlarımız, "milliyetçi"lerimiz, bu İran ozanının:

Aslam türkest egerci hindu guyem

dizesinde geçen "Türk" sözcüğünü bir ulus adı diye anlaması çok şaşılası bir gelişmedir. Orada geçen "türk" sözcüğü Farsçada "açık-seçik" anlamındadır, "hindu" da "karanlık, açık olmayan" demektir, Fars ulusu anlamında değildir, Farsçaya Hindçe (hindu) dendiği bir dönem bilinmiyor. Nitekim "türk" sözcüğü Farsçada "güzel", "sevgili" anlamında da söylenir, Hafız'ın bir şiirinde geçen:

Eger an türk-i şîrâzi bedest ared del-i mârâ

dizesinin Türkçesi: eger o şirazlı güler gönlümüzü eline alırsa, bizi severse bize eğilim duyarsa anlamındadır. Yine bu ozanın:

Dâm-ı râhem şiken-i turre-i hindû-yi to bud

dizesi de, bana kurulan, yoluma konan tuzak kara saçlarının kıvrımları arasındadır, onlardır anlamını içerir; burada geçen "hindu" sözcüğü Hindli değil, "kara" karşılığıdır. Arap kumandanı Emir Kuteybe, Uygur Türklerini öldürttükten sonra ağaçlara astırmıştı. Bu olayı islam tarihçileri ballandıra ballandıra anlatırken, bizim islamcılar da "müminin kâfire üstünlüğü" diyerek ağızlarının salyalarını akıtırlar. Türk tarihini ayrıntılarıyla inceleyenler, hep Türk'ün Türk'ü kırdığını, birçok savaşta Türk'ün Türk'ü ortadan kaldırdığını görür kolayca, nedeni de islam inançlarına sıkı sıkıya bağlılık, Kur'anın "düşmanın seni öl-

dürmeden sen onu öldür" buyruğudur. Muhibbi takma adıyla şiir söyleyen Kanuni Süleyman da bir şiirinde:

Allah Allah diyelim sancağ-ı şahi çekelim
Yürüyüb her yanadan şark sipahî çekelim
....
Pâymâl eyleyelim kişverini sürh-serin
Gözine sürme deyû dûd-i siyâhi çekelim

demekten kendini alamamıştır. Bu dizelerde geçen "sürh-i ser/kızılbaş" sözcüğü yalnız Şii İranlıyı değil, alevi Türk'ü de kapsamaktadır. Nitekim Osmanlı tarihinde "sürh-iser" denince Türkleri de kapsayan bütün "kızılbaşlar (aleviler)" anlaşılır. İslam dininde "mezhep ayrılığı" din düşmanlığı doğuran etkin nedenlerden biridir, buna tarikat denen dinci kuruluşları da katmak gerekir. Yine dev kendi kendini yiyor.

Türk tarihinde, ulus olarak, devletine Türk diyen en büyü devlet kurucu Atatürk'tür demiştik. Göktürkler, kendilerine Türk diyorlardı, ancak belli bir topluluk olarak, bir devlet bütünlüğü içinde değil. Bunun en açık örneği Asya'da yaşayan bütün Türk topluluklarının ayrı ayrı adlarla kendilerini anmalarıdır. Türk boylarının hepsi (Göktürkler dışında) başka birer adla varlıklarını sürdürürler. Bu açıklamalardan çıkan sonuca göre, Türk insanının başlıca karşıtı, kanına susamış varlık benimsediği dindir, islam dinidir. Türkler bu dini benimsedikten sonra ulusal bilinçten kopmuş, başka bir inanç, aykırı bir gelenek içinde erimeye başlamıştır. Arap dilinin başlıca özelliği, aldığı yabancı sözcüğü öğüterek kendine katmasındadır. Sögelişi Türkçe "gelmek" sözcüğünü alalım. Arap bunu "gel" kökünden çok kolayca "gelere" biçimine dönüştürür, sonra çekmeye başlar:

Gelere yeglürü gülren (ağız ayrılığında göre başka tür bir çekimi de olabilir) Arapça *şekere/yeşküre şükren* (şükür etmek). Bu, Arapçaya geçen yabancı sözcüklerin yazgısıdır.

İmdi 12 Eylül yönetiminin "din dersleri"ne ağırlık vermesinin ne gibi saptırıcı sonuçlar doğuracağını, bu açıklamaların ışığında değerlendirmek daha kolaydır kanısındayız. Dev, kendi kendini yiyerek beslenirken, çağın akışında ortama uygun yavrular doğuracaktır.

TARİHE GEÇME ÇABALARI

Uygarlık tarihinde, çığır açan, devlet kuran öncüler vardır, bunların kendi ellerinden çıkan yapıtları geleceğin araştırıcıları için büyük önem taşır. Ancak, bütün yöneticilerin yazdıkları da, anıları da eş nitelikte olmaz, değer taşımaz. Ülkemizde, Atatür'ün "*Söylev*"i, bir devrimcinin, bütün Türk ulusunun gözleri önünde geçen olaylara getirdiği yorumları, açıklamaları içerir, hepsi de belgelere dayanır. Bu belgeler birbirini izler, birbirinin eksiğini, açığını, tutarlılığını, tutasızlığını eleştiricinin önüne koyar. Atatürk olayların içinde yaşamış, olayların çoğunu yönlendirmiş, denetim altına almış, biçimlendirmiş bir önderdir. Bu bakımdan, dünya ulusları arasında ilgiye değer açıklamaları vardır, çağını devrimleriyle aşan bir öncüdür. Bu durumu tartışılmaz artık. Oysa, devrimlere karşı çıkanlar, bu karşı çıkışlarını açıkça söyleme yürekliliğini gösteremediklerinden, Atatürk'ü yeniden yorumlama girişiminde bulundular. Bir öbeği dinden, öteki öbeği yönetimden, devrimlerden yola çıkmayı yeğledi. Dincilerin karşı çıkışları, özellikle "Laiklik" odağında yoğunlaştı. Bunlar, daha önce değinildiği gibi, din devleti isteyen, ancak pek gücü olmayan, yalnız çarşaflı kadınlar çoğunluğuyla güçlü görünmeye çalışan acınası kimselerdi, içlerinde yükseköğrenim görenlerin sayısı az değildi. Bu öbeğe girenler RP çatısı altında toplanan, yağmurdan kaçarken doluya tutulma korkusu taşıyan, açıklıktan kaçınan "lağım sıçanları" türünden yaratıklardır. Yazılan anıların, belli düşünsel aşamalara göre değerlendirilmesi ayrı olduğu gibi önemli bir konudur, uygarlığın gelişmesinde hangi atılım odaklarından seçildiğini saptamada kanıt ni-

teliğinde sayılır. Ülkemizde, Atatürk"ün "*Söylev*"ine karşı böyle bir girişimde bulunan Üçüncü Cumhurbaşkanı Celal Bayar olmuştur. Onun "*Ben de Yazdım*" adlı yapıtı, belgelerin sergilenmesinde çok önemli olabilirdi, ancak olamadı, ezik kaldı, güdük kaldı. Atatürk'ün "*Söylev*"inin ağırlığında eziliverdi. Başka bir girişim Kenan Evren'den geldi. Çok satmayı düşleyen bir yayın aracı, "*Kenan Evren'in Anıları*"nı yayımladı, dağıttı, sattı. Bu anılar da Celal Bayar'ın "*Ben de Yazdım*"ı ölçüsünde mutsuzluğa uğradı. Yaşanan, bilinen olaylara getirilen yorumla çağın uygarlık anlayışı uzlaşamadı. Oysa Atatürk'ün "*Söylev*"i tarihi, yine tarihten alınan belgelerle konuşturdu. İmdi Atatürk'ün "*Söylev*"iyle sonraki iki Cumhurbaşkanı'nın yazdıkları karşılaştırılırsa çağ açan kişiyle çağın altında ezilen kişi kolayca anlaşılır. Atatürk "*Söylev*"inde Osmanlıca denen dilin eşsiz örneğini verdi, İkinci Abdülhamid ile ardıllarının egemen olduğu bir dönemde, çok gençken yaşadığı, tanığı olduğu olaylardan değil de, Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcı sayılan 19 Mayıs 1919 evresinden berisini yazılı belgelerle gösterdi. Daha öncesini çok iyi biliyordu, "*Söylev*"de görülen alıntıların ışığında anlaşılırsa. Böylece "*Söylev/Nutuk*" başlı başına bir "tarih" olarak ortaya kondu. Bu "*Söylev*"in, hangi açıdan bakılırsa bakılsın, uygarlık tarihinde bir benzeri daha yoktur, vardır diyenler için tartışma alanı açıktır, "güreş minderi" boştur, buyursunlar. Yine Atatürk'ün "*Söylev*"i dil açısından görülürse, görülmek istenirse, Osmanlıcanın bir benzeri daha bulunmayan örneği olduğu tartışma götürmez.

Osmanlı Sultanları, baştan gelen bir geleneğin insanlarıydı, savaş alanında kimi çok başarılı, kimi çok başarısızdı. Ancak düşünsel ortamda çığır açacak olgunlukta, çağının ilerisine geçecek nitelikte bir Osmanlı Padişahı bilmiyoruz, bilenler kanıtlar göstererek söylesinler. Osmanlı yönetimi, egemenliği "şeriat"ın kılavuzluğunda yürümekten öte bir yol bilmiyordu. Biliyordu diyenler göstersinler. Bilimsel aktörenin gereğince, göstersinler. Hangi Osmanlı Padişahının özel yaşamı, davranışları Kur'anla, hadislerle gelen anlayışa, "İman"a uygundu? Bu sorunun yanıtı karanlıktadır, "İslamın namusu" örtüsü altına çekil-

miştir. Şimdi, yine bir anıya geçelim, 1870 yıllarına değin geriye gidelim:

Babam, dedemin en yaşlı çocuğu olarak 1879/1880 yıllarında doğdu. Dedem 1857, ağabeyi 1850 doğumludur. Onları da yakından tanıdım, söyleşilerini dinledim (dedem Şükrü Eyuboğlu 1944 te öldü, ben 19 yaşındaydım). 19. yüzyıl ortalarında Malatya Valisi Eyubzade Rahmi Bey, Trabzon saylavı Eyubzade Ali Galib Bey benin ailemin büyükleridir, hepsi İkinci Abdülhamid dönemini yaşayan, gören, tanıyan insanlardır. Bunlar arasında, bu padişahın iyi yanlarının bulunduğunu söyleyen olmamıştır. Üstelik babam ilk askerliğini doğu illerinde bitirmiştir. Babamın son görevi de Sarıkamış savaşındadır, o savaştan "bit hastalığı"na yakalanarak, nerdeyse ölecek durumda evine dönen son Maçkalıdır. Bu anılardan çıkarmak istediğim sonuç şudur: İkinci Abdülhamid dönemini yaşayanların kazanç tutkularına göre yargılamalar geçerli değildir. İkinci Abdülhamid döneminde, Osmanlı topraklarının önemli bir bölümü elden gitmişti, bunu Tanzimatla gelen yeniliklere bağlayan sarsak yazarlar çoktur. Peki, Osmanlıyı Tanzimat "musalla taşı"na götüren, "cenaze namazı"nın kılınmasını bekleyenler kimlerdi? Bunun yanıtı çok açıktır: Kanuni Süleyman, Hurrem Sultan'ın görkemli göğüsleri, Aetna yanardağı gibi sıcaklığı azalmayan iri kalçaları. Osmanlının yazgısını belirleyen, yönünü gösteren, geleceğinin yargısını veren etkin gücün odağı bu kalçaların arasındaydı. Kanuni Süleyman'ın büyüklüğü biraz da bu görkemli oylumun kapsamındadır. Şehzade Mustafa'nın boynuna geçirilen iplerin örüldüğü yünler bu görkemli oylumdan aktarılmıştır.

İslam ülkelerinde bilinçli, bilimsel verilerle kurulmuş sağlıklı bir devlet yoktur, bütün imparatorluklar oymak (aşiret) genişlemesi sonucudur, kılıç ürünüdür. Devlet kavramı, bilinç ışığı ilkkez Roma uygarlığında görülmüştür, sonra Bizans'a geçmiştir. İlkçağın İskender İmparatorluğu bilinçli, düzenli bir kuruluş değildir, kılıç gücüne dayanan ılgarcı bir toplumdur. Ortaçağ ise "devlet kavramı"nın bulunmadığı, geçerlik kazanmadığı bir dönemdir. İslam ülkelerinde belli ilkelere, belli toplumsal anlayışa göre devlet kuran biricik önder Atatürk'tür. İnanmayanların ellerinde bilimsel tartışmaya elverişli kanıtlar, belgeler

varsa buyursunlar. Bu konuda Tevrat'ta vurgulanan "Yahudi ulusçuluğu", felsefe açısından bakılırsa, eşsiz bir örnektir. Neden derseniz, Yahudi anlayışına göre, "devlet" kavramını biçimlendiren, ona açıklık getiren, onu tanrısal güce bağlayan "Yahudi tanrısıdır" da ondan. Bu tanrı, kuracağı, ya kurduğu devlet için düşünce ortamında ne gerekliyse hepsini bir araya getirmiştir. Muhammed, kılıcının gücünden öte, bir erke güvenmemiştir. İşte bu nedenle, Yahudi görüşü, ikibin yıl sonra, yeniden devlet bütünlüğüne kavuşmuş, islam ükleleri de bölünme, dağılma yarışında bütün ulusları geçmiştir.

12 Eylül öncülerinden birisi, alanlarda dolaşıyordu, "cerre çıkan mollalar" gibi, Atatürkçülüğü ben anlatayım" diyerek. Daha ilk konuşmasında Atatürk'ü anlamadığı, "hangi taşı kaldırsan altından Atatürk çıkıyor" gibi saygı çizgisinin ötesine geçen sözlerinden belliydi. Daha önceki bölümlerde değinilen bir konu vardır: 12 Eylül yetkililerinden birisi konuşmalarında şöyle demişti: "Türk milleti uysaldır (ya da fedakârdır-belleğimde kaldığına göre) yeterki onu kullanmayı bilelim". Bu sözleri Batı uygarlığında, ulusu için söyleyen bir önder çıkmamıştır. Bütün yaşamı boyunca ABD çıkarları uğrunda "kullanılmış" bir kimsenin, ulusunu "kullanma" olanağı göstermesi gerçekten üzücü olmaktan çok utandırıcıdır. Bu sözcükleri Atatürk, İngiliz donanmasıyla yurdundan kaçan görkemli Sultan Vahdettin için bile söylememiştir, söylemek de istememiştir.

Tarihte, düzmece belgelere, yılışık anılara dayanılarak, bilimsel açıklamalara yeltenen yazarlar olmuştur. Daha sonra gelip bu düzmecelere yaslanan yazarlar çıkmıştır. Savunulan kimsenin yetersizliğini örtmek için yanıltıcı, duygusal belgeler üretenlere sığınma girişimleri başlar. Bunun, islam ülkelerinde ilk örneğini, Kur'an yorumcuları vermiştir. Ülkemizde, bu alanda en güvenilir yorumlardan birinin yazarı Elmalılı Hamdi Efendi sayılır, onun ünlü yorumu: "*Hak Dini Kur'an Dili,* 9 cil, 1936" adlı yapıtı tartışılmaz bile. Oysa, bu güvenilir yorumcu, hep duygusal davranır, kuşku uyandırabilecek bölümleri (Kur'anda) yumuşak bir anlatımla geçiştirir, daha açığı tanrıyı savunur. Bilim öyle söylemez, gerçek neyse onu gündeme getirir. Bilimde savunma yok, sorunları çözümleyerek kanıtlama vardır. Mu-

hammed birçok savaşa katılmış, karşısındakileri yenilgiye uğrattıktan sonra, kalan erkeklerin hepsini öldürtmüş, kadınlarını kendi arkadaşlarına (savaşçı) üleştirmiş. Bu, bugüne göre onaylanır bir davranış değildir, ancak o dönemin bu tür uygulamalarını savunmayı da gerektirmez. Bu olaylarda egemen güç savaşın yarattığı öfkeyle örtünen öçalma eğilimidir. Yorumcu ne yapıyor: "Hazreti Peygamber kadınlar dul kaldığından, gizli sevişmeler artmasın diye kadınları üleştirmiş." Bu yorum tarihe, bilime saygısızlıktır, üstelik Mahummed'i büyültmez, küçültür. Kadınlarda, kocasızlık yüzünden, gizli sevişme (zina) sakıncaları varsa neden bütün kocalar öldürülüyor? Tutsaklık, hepsini denetim altına almak, sürmek yetmez mi? Demek yetmiyor, Muhammed de bu dul kadınlar arasında eğilim duyduğu güzelleri seçiyor, çadırlarına gönderiyor, "islam adaleti" bunu gerektiriyor. Bu olay çarpıtılmadan, o dönem Araplarının genel tutumu olarak açıklığa kavuşturulursa söylenecek söz yoktur. Ancak, bir örnek olarak aktöre kurallarını belirleyici, yönlendirici düşünce ögesi diye gösterilirse çok tiksindirici bir durum ortaya çıkar. İslam dinini yaymak için kadınların dul bırakılması gerekli mi? İleriyi gören bir tanrıelçisi böyle davranmamalı. Bugün Hindistan'da müslümanlar azınlıkta. Hindular savaşı kazanınca bütün müslüman erkekleri öldürüp kadınlarını kocasız kalmasınlar diye aralarında bölüşürlerse durum ne olur, islam anlayışına göre hangi yorum geçerlik kazanır?

Konuyu başka bir açıdan, ayrı bir gözlükle görmeye çalışalım: Muhammed, savaşta yenilip öldürülen erkeklerin dul kadınlarını, yasal olmayan bir davranışla sevişmelere yönelmesinler diye, üleştirdi, kendi de aldı, güzel, yerinde bir davranış. Peki Muhammed öldükten sonra arkada kalan kadınlarının durumları ne olacak? Tanrı onları üreme aygıtlarında geçerli doğal kımıldamaları yasaklamış mı? Onlar, o genç, sevişken yaşlarında erkek aramazlar mı? İslam araştırıcısı "mümin tarihçi" bu soru karşısında şöyle der ancak: "Hazreti Peygamberin aile hayatına dil uzatılamaz", bizim de buna diyecek sözümüz olmaz, bilime sus buyruğu verilmiştir, söz tanrınındır. 12 Eylül yönetimi de, bu "söz tanrınındır" buyruğuna uyarak "din dersleri"ni gerekli görmüştür. Bu tutum bilinçli bir birikimin yüzeye vuruşu, ka-

ranlığın aydınlığa yansımasıdır. İnsan kendini gözledikçe, böyle gereksinim duydukça, içini daha kolayca açığa vurur, elinde olmadan. Din, kişinin yüreğinde yoğunlaştıkça, birtakım eziklikler yaratır, bu eziklikler yalancı tepkilere dönüşür, içteki eğilim dışta ters bir akış yönü gösterir.

Amerika, Japonya'nın Hiroşima iline atom bombasını attığı günlerdi, İstanbul'da Şemseddin Yeşil adlı düzmece bir din adamı ortaya çıkmıştı, yakından tanırdık Sultanahmed'te, Divanyolu yokuşunda tatlıcı dükkanları vardı, özellikle evde kalmış kızlara koca bulmak için "helva" yapardı. Bu helvalar, Şehzadebaşı Camii avlusunda satılırdı kapış kapış giderdi, "helvacı baba" diye bilinirdi. Nice genç kız orada koca bulmuştu söylendiğine göre. İşte Şemseddin Yeşil Hoca, Hiroşima'ya atılan atom bombasını Amerika'lı bilginlerin Kur'anın "Nur suresi"nden aldıklarını söyler dururdu Sultanahmed Camii'ndeki söyleşilerinde. Kimse çıkıp bu bombayı neden müslümanların yapamadıklarını soramazdı. Biz, o dönemde, Fatih Camii yakınında, Hacı Hasan Bostanı bitişiğinde otururduk. Bu geniş alanda (Hacı Hasan Bostanı'nda) çingeneler gelir, Boncuk Ömer adlı birisinin yönetiminde oyun (tiyarto) sergilerdi, yirmibeş kuruş karşılığında. İri göğüslü, geniş kalçalı çingene kızları yarıyarıya çıplak, çadırın içinde oynarlardı, dışarda çalgıcılar vardı, onlar da:

Çalkala yavrum çalkala
Şehriye çorbası gibi
Mevlâm sana mal vermiş
Alaman bombası gibi
Atom bombası gibi.

dizelerini uyumlu, etkileyici bir sesle söylerlerdi, sevinçten uçardık, yaşlı komşularımız da, güler eğlenirlerdi. O yıllar yirmibeş kuruş, bir öğrenci için iyi bir akçaydı. İşte o yıllarda, yine Fatih Camii yakınında, dönemin ünlü Gelenbevi Ortaokulu'dan kovulmuş birkaç başıboş "mahalle arkadaşım"ın Menderes döneminde "büyük imam", "büyük duahan" olduklarını gördüm, en ünlüleri Menderes'in çevresine bile sokulmuş, 27 Mayıs'ta tutuklanmış, bırakıldıktan sonra, DP ailelerinin "özel imamı" denecek bir duruma gelmişti, asılan üç bakanın (Menderes-Zorlu-

Polatkan) kemiklerinin Eyubsultan'a aktarılması için çok çaba göstermişti. Bu dileğine eremeden öldü. Bu imamın, Celal Bayar'ın Çiftehavuzlar'daki evine sık sık gittiğini, Celal Bayar'ın o gelince saygıyla ayağa kalktığını duyardım, gerçek mi, değil mi bilemem. Bildiğim ilkokulu bile bitirememiş, sonradan düzmece bir ilkokul bitirme belgesi edinmiş, imamın koyu bir Atatürk düşmanı olduğudur. DP ileri gelenleri neden Atatürk'e kızar, onu sevmezlerdi anlamak çok güçtür, o dönemi bilmeyenler için.

Bu olumsuz, uygarlığa ters düşen girişlerin arkasında, tarihe geçme, tarihte yer edinle tutkusunun yattığını sezmek kolaydır. Vatan Caddesi'nde (İstanbul'da), İnönü'yü Topkapı'dan içeri sokmamak için düzenlenen saldırgan eylemi Menderes önceden biliyordu, olaya karışanlar arasında, Karagümrük (Fatih) "Vatan Cephesi" ocağında görevli (devlet görevlisi olarak çalışan) arkadaşlarım vardı, bir de Sirkeci'de (İstanbul) Hacıbekir Şekercisi önünde tesbih satan, uzun aksakallı bir Rizeli yaşlı kişi tanırdım, o da İnönü'yü öldürmenin "savabını kazanmak" için saldırı olayına katılmıştı. Bunların hepsinin, Menderes yönetiminde, gizlice beslendiklerini biliyordum, kendileri de açıkça söylüyorlardı, Menderes'le konuşmanın, el sıkışmanın verdiği mutlulukla övünüyorlardı. Hepsinden çok dinlemişim, "tarihe kalmak, tarihe geçmek" tutkusu ardınca koşardı. Yükseköğrenim görmüş, sonra prof. sanını kazanmış, Yugoslav göçmeni bir tanıdığım, özel toplantılarımızda, özellikle Kumkapı-Yenikapı içkievlerine gittiklerimizde, Yakub Cemil'i (tarihte Babıaili baskını denen olayın öncüsü) överlerdi. Yine tarihe geçme özlemiyle tutuşan, yüksek düzeyde bir güvenlik görevlisi olan (İstanbul'da) Semih Ağabey diye andığımız bir gönüldeşimiz vardı. O da, Menderes İstanbul'a geldikçe, hangi sevgilisinin evine gidecekse, o evin çevresinde güvenlik önlemleri almakla övünürdü. Biraz içince de Menderes'in sevgilileri yanından hep başarısız çıktığını, derin öfkeye, üzüntüye kapıldığını söylerdi. Semih Ağabey, sık sık "ben Menderes adı anıldıkça tarihin birinci bölümünde yer alarım" der dururdu.

Yukarda anlatılanlar, ben tanığı olmasam, inanılır nitelikte değildir, bir dönemin insanları, üstelik çoğu Kurtuluş Savaşı yıl-

larının acısını çekmiş kişiler (ya da anaları, babaları aracılığıyla öğrenenler) neden Atatürk'e karşı olumsuz bir tutumu benimsemişlerdi, açıklamak pek kolay değil gibi görünüyor. Bu kuşkusuz bir bilinç bulanıklığı sonucudur. Çoğu ne istediğini, neden bu kötü sürüklenişe katıldığını bilmiyordu.

Cevad Rifat Atılgan diye birisini tanımıştım (ozan Oktay Rıfat'ın amcası imiş), bize kendini "general" diye tanıtmıştı, gerçekte yüzbaşılıktan emekliymiş sonradan öğrendik. Koyu bir dinciydi, Kurtuluş Savaşı'nda "milis generali" olarak görev yaptığını ballandıra ballandıra anlatırdı, Almanca bilirdi (başka dil bildiğini de sanıyorum, konuşmalarından öyle anlardık) İnönü'ye karşı büyük bir hıncı vardı. Kurtuluş Savaşı'nda Yunan generali Trikopis'i bir onbaşının tutsak ettiğini, İnönü'nün, Atatürk'ün bu olayı birkaç yıl sonra öğrendiklerini, kendince kanıtlar, tanıklar göstererek anlatırdı. Kurtuluş Savaşı'nda kendisinin düzenlediği uygulamaları, tasarılar sonucu başarıya ulaşıldığını, Atatürk'ün, İnönü'nün bu tasarıları ele geçirerek yokettiklerini üzüntüyle söylerdi.

Bakunin'in bir sözü vardı: "devlet birçok yeteneğin gömüldüğü büyük bir mezarlıktır". Doğu ülkelerinde, özellikle islam dininin egemen olduğu bölgelerde bu özdeyişin bütün gerçekliğini görmekte güçlük çekmeyiz. İslam dininin egemen olduğu ülkelerde tarih kalemle değil kılıçla, mürekkeple değil kanla yazılmıştır. İslam dininin kurucusu Muhammed'in yaşamını inceleyen bir araştırıcının ilk gözüne çarpan "inançsızlara karşı savaş"larda kazanılan utkulardır. Arapların "müşrik" dedikleri bu kimselere, islamın değil başka inançların tanrılarına bağlanmışlardı, Muhammed'in getirdiği dine karşı çıkıyorlar, gerektiğinde savaşıyorlardı. Bunların başında Muhammed'in çok yakını Ebulleheb geliyordu, onun adıyla anılan kısa bir bölüm (sure) vardır Kur'anda, namazlarda okunur, kargışlamalarla, yermelerle dolu. Daha sonraki dönemlerde, özellikle Emevi-Abbasi yönetimlerinde devlet yapısının kumu, çakılı, toprağı kanla yoğrulmuş, ilk dört halifenin üçü öldürülmüş, biri öldürülürken Kur'an okuyormuş, kanı Kur'anın üzerine sıçramış. İslam tarihinde öldürülen Ali yandaşlarının sayısını saptama olanağı yoktur. Sevgilisi, Savfan'la arasında geçen bir olaydan dolayı (gerdanlık

olayı) Aişe yaşamı boyunca Ali'ye, Ali yandaşlarına duyduğu derin kini gizleyememiş, islam tarihinde "Deve olayı (Cemel Vak'ası)" diye anılan savaşta, devesiyle saldırıya geçmekten kendini alamamaştır. Nedeni de, bu "gerdanlık olayı"nda Ali'nin Muhammed'e Aişe'yi boşamasını önermesidir.

Yukarda dizilenen örnekler, bilimsel içerikli değildir, ancak bilimsel çalışmalar için gereklidir. Tarihçi gerçeği olduğu gibi sergilemekle yükümlüdür, olayları kendi beğencine, inancına göre yorumlamakla değil. Oysa islam tarihçisi öyle davranmıyor, önce olayı kendi inançlarının çömleğine dolduruyor, sonra az az çömlekten çıkarıp önüne seriyor, ağzının tadına göre açıklamaya koyuluyor, çoğunu da saptırıyor.

Uzağa gitmeye gerek yok, Osmanlı tarihine bir bakmak yeter. Hangi Osmanlı padişahı tarihe bilimsel çalışmalarıyla, düşünsel alandaki yaratılarıyla geçmiştir? Hepsinin dayanağı savaşlarda sağlanan başarılar değil mi? "En büyük" diye nitelenen Osmanlı padişahının büyüklüğü nereden geliyor? Giriştiği savaşlarda sağlanan utkulardan. Hangi Osmanlı padişahı ülkesinin, ulusunu düşünsel alanda ilerlemesi, gelişmesi için gerekli devrimleri yapabilmiş, yapmayı düşünmüştür? Başarılı sayılan girişimlerin hepsi ordu kurumunda değil mi? Genç Osman, Üçüncü Selim, İkinci Mahmud gibi ilerici sayılan üç padişahın "ilericiliği" hangi bilimsel kurumların kurucusu olmalarından geliyor? Bundan yüzyıl öncesine değin, tıp denince İbn Sina'nın uyguladığı sağıltım yöntemi anlaşılırdı, Osmanlı aydınının gözünde İbn Sina tarihin en büyük sağıltım uzmanıydı. Atatürk'e gelince durum birden bire değişiyor, şaşırtıcı bir gelişme görülüyor.

Atatürk, toplumun bütün kurumlarını yeniden oluşturmanın gereğini bildiğinden işe yazıdan, dilden, tarihten başlıyor. "Gâvur işi"dir diyerek şapka giymeyen sözde müslüman, işine geldiği yerde, çıkarının sözkonusu olduğu alanda tanrıyı da, Muhammed'i de, Kur'anı da unutmaktan, bir yana atmaktan kaçınmıyor. İslam dini, çağımızda, "gavur Avrupa"nın gölgesinde tutunabilecek yer bulmuş, "gâvurların yardımları"yla ayakta durabiliyor. Öte yandan, yine Batılı büyük ortaklıkları, gizli yardımlarıyla görünüşte islamdan yana bir tutumla dinci çevrelerde tarihin akışını değiştirme çabaları sürdürülüyor. Sözgelişi, 12

Eylül yönetiminin başa geçirdiği, beslediği ANAP, ABD yanında, daha doğrusu buyruğu altında sağlam bir yer bularak, ülkemizde yabancı ordu birliklerinin, sözde Irak'a karşı Kürtleri korumak için, bulunmasına olanak sağlıyor. Böylece "Sevr"in istediğini dolaylı olarak, ABD buyruğu niteliğinde yerine getirmeye çalışıyor. Gündemde bir Kürt Devleti kurma özlemi vardır, bu nerede kurulacak, ulaşımı, öteki uluslarla bağlantısı hangi yolda, hangi ülkeden geçerek sağlanacak belli değil. Belli olan Kerkük-Musul-Süleymaniye petrol kaynaklarının Irak'ın elinden alınarak ANAP yardımıyla kurulacak Kürt Devleti'ne verilmesi. Üstelik bunu yapmak isteyenlerin hepsi de "milliyetçi", "milliyetçi müslüman", "ülkücü". Tarihin hangi döneminde, müslümanın ülkesine yararı olmuş, inancı uğruna ülkesinin çıkarlarını başkalarına satmamıştır? 12 Eylül yönetiminin ilk başarısı, Türkiye'de Atatürk devrimlerine karşı bilinçsiz, yozlaşmış, ülke çıkarlarını düşünme yeteneğinden yoksun bir sürü oluşturmasındadır. Bu sürünün çıkarcı öncüleri Boğaziçi konaklarında 12 Eylül yöneticilerine görkemli yemekler yedirerek, bir de "milliyetçilik-müslümanlık" adına iyilik etmiştir. Sonuç belli 12 Eylül yönetiminin sorumluları, İstanbul Boğazı'nda boğazın tadını çıkarmayı da başarmışlar.

Ulusal sorunların önemi üzerinde durulmuyor, bütün işler gelip geçici örtüler altında, bilinç denetiminden uzak, insan değerlerine yabancı girişimlerle çözülmez duruma getiriliyor, olaylara bir sorunsal tutumla yaklaşma bilinci uyanamıyor, daha çok bir Dolar-islam kulluğu anlayışı gündeme getirilmek isteniyor. Arap ülkeleri kendilerini ayakta tutabilecek güçten yoksunken, Türkiye'ye yardımcı olabilecek güçte gösterilme dileği sergileniyor. Nitekim İkinci Büyük Savaş yıllarında Kuveyt de böyle kurulmuştu, kurucusu da Avrupa'nın, Amerika'nın "petrol ağaları"dır, bugün oyun, oyucular biraz daha değişik. Başoyuncu Türkiye'de yönetimi elinde bulunduran ANAP, onun başında duran, şimdi ipi kesilen kişi olmuştur. Bu eğilimle nereye varılır? Kuveyt'in güneyde denize çıkağı vardı, Kürt devletinin çıkağı neresi olacak? Güneyde Irak, Doğuda İran, Batıda Suriye, kuzeyde Türkiye. Bu dörtlü ağın içinde kalan bir Kürt devletinin sonunu hangi güç güvence altına alabilir? 12 Eylül yönetiminin

beş kişisi Kürt devletine yaşama erki sağlayabilir mi? Sonra, ilerde yine dört devletin arasında sıkışan Kürt devletinde, olası bir savaşta ABD, Avrupa yardımı nereden sağlanacak? Tarih açısından bakılınca bunların hepsini bir uçuruma götüren nedenler olduğu anlaşılır. Özellikle dinci kesimlerin dört elle sarıldıkları Dolar-Mark ikilisinin etkinliği, gelecekte başka bir alana kayarak, daha verimli bir kaynak bularak, petrol özlemiyle kurulan böyle bir devleti yüzüzüstü bırakabilir, bu uzak bir olasılık değildir. Demek, petrol geliri öne sürülerek, insan sorunları arkaya itiliyor, insanı kurtarma yerine petrol kaynaklarına dolaylı olarak elkonmak isteniyor.

Çağımız, geleceğin tarihine, insan sorunlarını bir yana iterek petrol gelirlerini bütün uygarlık değerlerinin üstünde gören dönem diye geçecek; bu uygarlık anlayışına karşıt tutumlarınuygulamaların çığırtkanı da 12 Eylül'le gelen sağcı-dinci yönetimler olacaktır, buna başka bir tanım getirme olanağı yoktur.

İnsan ilişkilerinin, birtakım çıkarlara göre değerlendirildiği bir çağda yaşadığımızın bilincine varırsak, çevremize daha açık bir gözle bakabiliriz. Uluslararası ilişkilerde, karşılıklı sevginin üstün geldiğini ileri sürmek bir kandırmacadır. Ulusların tarihi çıkarların tarihidir, sevgilerin, gönüldeşliklerin değil. Öğretim kurumlarını, bilimsel çalışma odaklarını, gelir kaynaklarını başka ulusların düşünsel denetimi altına bırakmayı başarı sayan bir toplumun kendi varlığının bilincine erişmesi çok güçtür, üstelik bir ulusun bilimsel geçmişi yoksa olanaksızdır. Türk toplumu, islam dininin etkisi altında kaldığı sürece, kendi varlığının, bir insan olarak temel değerlerinin bilincine varamamıştır. Nitekim, ortaöğretim yıllarımızda, "Türk Tarihi" adı altında okuduğumuz öğrencelerin nerdeyse hepsi, Türklerin müslüman oldukları dönemle başlatılmıştır (öteki Türklerden nerdeyse sözedilmez, Göktürklere şöyle bir değinilir). Bu nedenle Türk tarihi denince önce "İslam Tarihi" düşünülür, öyle süregelmiştir. Daha önce de söylediğimiz gibi bu tarihte de hep savaşlara ağırlık verilir. Türk tarihi nerdeyse savaş üzerine kurulmuş bir bilim niteliğindedir. İslam tarihi de öyledir, konu Muhammed'in savaşlarıyla başlar, tarihte bilimsel gelişmelere çok az yer verilir. Üstelik Türklerin, Arapların "savaşçı toplum" olmasıyla övünülür. Du-

rum bugün de değişmemiş, ancak savaş araçlarının hep "gâvur" Batı'dan alındığı da gözden kaçmaz. Müslümanlar birbirlerini ancak "gavur" Batı'dan sağlanan silahlarla öldürürler. İran-Irak savaşında hangi silah ortaklıklarının kazançlı çıktığı biliniyor. Bu olumsuz tutumun biricik kaynağı islam ülkelerinde tarih bilincinin doğmayışıdır. 12 Eylül yönetimiyle, Atatürk'ün aşıladığı tarih bilinci silinmek istenmiş, geniş bir bilinç bulanıklığı yaratılarak sorunların çözümü, toplumsal gelişmenin odakları islam inançlarında aranmıştır. Bu gerçeği yadsıma olanağı yoktur.

DIŞLANAN KADIN

12 Eylül yönetimiyle gelen değilse de güçlenen, beslenen çok ilginç bir toplum olayı daha gündemdedir: kadının dışlanışı, çağdaş yaşama ortamının dışına itilişi. Bugün ülkemizde, gençlerin hangi görüş, hangi inancı benimserse benimsesinler, öğrenim görme, güçleri yeterse istedikleri yükseköğrenim kurumlarına girme yetkileri vardır (sınavların kazanılması ayrı). Buna karşın, öğretim kurumlarında, kızlara kılıkları, giyim kuşamları nedeniyle pek iyi bakılmadığı, kimi dinci çevrelerde "islama aykırı davranışları yüzünden" suç işledikleri bile günlük yayın araçlarının gerici kesiminde sergilenmektedir. Bu kesime göre "kadının gerçek görevi çocuk yetiştirmektir". İslam dininde kadının böyle kesin, tanrı buyruğu gereği bir görev üstlendiğini, yasallaştığını bildiren, çocuk yetiştirme dışında kadına bir iş tanımayan kaynak bilmiyoruz (yorumlar ayrı). Kimi gerici yazarlar, imamlar, şeyhler, dinciler kendi adlarıyla yayımladıkları yapıtlarında kadını çağın dışına itmeyi görev edinmiş görünümündedirler.

Kadının dışlanmasında sürdürülen iki seçenek vardır.

1- Kadınlar genellikle okumamış, geri kalmışlığının bilincine varamamış, kırsal kesimlerden gelen, çoğu okur-yazar bile olmayan yurttaşlar arasından seçilir. Bunlar özel Kur'an kurslarında eğitilir, sözde din bilgisiyle donatılır. Bunların çoğunu yollarda, mahalle aralarında görürüz. Hepsi çarşaflı, başörtülü, kimi peçeli bilgisiz insanlarımızdır.

2- Öğrenim çağında olan kızların durumu bambaşkadır. Bu gençler de çizme, pantolon giyer, başını örter, kimi daha koyu

bir kılığa bürünür, kapanır. Yine bu gençler arasından, bilimin bütün dallarında okuyan, yetişen kızlarımız çıkar. Ancak hepsinin tutumu, edindikleri Avrupa kökenli bilgilerle çelişir. Kız mimar, doktor, mühendis, teknikçi, kimyacı, matematikçi, ruhbilimci, toplumbilimci, dişçi, gözcü olur, çağdaş gelişme evreleri göz önünde tutulursa, hepsinin "gâvur işi" bir yolda yürüdüğü kolaylıkla görülür. Bugün islam ülkelerinden büyük hekim, büyük fizikçi, büyük matematikçi, büyük kimyacı, gökbilimci, felsefeci sözün kısası Batı ölçüsünde üstün başarılı bir düşünür çıkmamıştır. İslam ülkelerinin yüksek düzeyde bulunan yetkilileri, varlıklıları hep batı ülkelerinde, ABD de işlerini yürütür, sayrılanınca sağıltım olanakları arar. Dahası Muhammed'in soyundan geldiğini ileri süren kişiler bile "gâvur Avrupa"dan doktor, uzman getirir, sağlığının korunmasını ister. Kimi hadislerden öğrendiğimize göre Muhammed'in de ilaçlarla, otlarla, köklerle ilgili sağıltım bilgileri vardı, bugün için bilimsel geçerliliği olmayan bu tür sağıltımlara, gereçlere "kocakarı ilaçları" deniyor. Kendini islama vermiş, dinine yürekten bağlanmış bir gencin (kadının) yükseköğrenim gördükten sonra bile, üstün bilgilerin Kur'anda, hadislerde bulunduğuna inanması, onları savunması sağlıklı bir baş taşıdığından kuşku duyulmasına yolaçar. İslam üstünmüş, islam yüceymiş, islam büyükmüş peki neyle, hangi bilimsel buluşlarla, kadınlara tanıdığı hangi yetkilerle? İşte kadınımız, kızımız dışlana dışlana bu gerçekleri kavrayamaz duruma getirilmiştir, okuyan kızlarımızın araştırıcı, yaratıcı bir bilim düzeyinde olduğu sanılmasın (dinci kesimlerde) hepsinin bilgisi belli öğrence kitaplarının içindedir, kitabın dışında en ufak bir bilgisi, becerisi yoktur. Bunun nedeni de yükseköğrenim gören bir kızın bilimin, bilginin önemine, değerine inanmayışıdır. Kendisine başvuran sayrıyı sağıltma yolları ararken ilk işi en etkili, en gözde "gâvur ilacı"ndan başka kimseye başvuramıyor. Gerici basın "islamın çığ gibi büyüdüğü" savını söyleyedursun, bize kalırsa, uygar Avrupa'nın sömüren kuruluşlarına alıcılar çoğalıyor, artıyor, sömürüleceklerin sayısı baş döndürücü bir hızla yükseliyor. Tanrı, elçisi Muhammed aracılığıyla doğru yola çağırdığı sevgili mümin kullarını, özellikle elçisinin çok sevdiği kadınları sağıltım konusunda hep "gâvur"un eline

bırakıyor, öte yandan bu sevimli, cana yakın, oynak, kıvrak mümin kadınların, kızların en gizli yerlerini yine Avrupa işi giysilerin korumacılığına salıyor, o çok özel yerleri müslümanlara değil de "gâvur" Batının işbilir giysi üreticilerine güveniyor. Yolda yürürken, taşıtlarda giderken erkeğe değmesi, dokunması, erkekle elsıkışması, konuşması büyük suç sayılan sevgili, sevimli mümin-müslüman kadın, kız "oralarını" "gâvur" elinden çıkmış giysilerin kucağına atmaktan, onlara okşatmaktan kaçınmıyor.

Bu söylenenler alay olsun, kadın küçümsensin, yerilsin diye değildir, içinde üzülerek yaşadığımız bir toplumun yollarda yüzümüze çarpan gerçekleridir. Öğretim kurumlarında "din dersleri"nin okutulmasını yasal gerekimle pekiştiren 12 Eylül yozluğunun insan değerleriyle çelişen sapkın uygulamalarıdır. Kadın böyle dışlanıyor. Önce giyim-kuşam, sonra Kur'an kursu, tarikat, daha sonra uygarlıktan kaçış, Atatük devrimlerini suçlama, suçlarken de yine Atatürk'le yurdumuza gelen yeniliklerden, çağdaş buluşlardan olabildiğince yararlanma. Kadın, bu çelişik tutumdan tedirgin olmuyor, kendi bilincinin dışında bir gücün, bir baskı odağının etkisi altında kalarak erkeğin oyuncağı durumuna geldiğini, getirildiğini bilemiyor. Bu bilgisizlik, bu bilinç bulanıklığı kadının kendi kendini dışlamasına, toplum dışında kalmasına yolaçıyor. Kadın uyarılsa bile anlamak, öğrenmek istemiyor. Dahası kadın, bir insan olduğunun değil de erkeğin üstünlüğü yanında ancak onun belli isteklerini karşılamak için yaratılmış bir araç niteliği taşıdığının bilincindedir. Yine bu mümin-müslüman kadın kendi insanlığını erkeğin çok özel bir isteğinin giderilmesi için tanrının yarattığı bir örtü gibi görmekten, dahası erkeğin karşısında bir "insan" olduğunu anlamaktan bile tedirgin oluyor, bir "insan" olarak mutluluğu yalnızca erkeğin kolları arasında geçen sürede buluyor, bu sürenin dışında da bir insan mutluluğu, kıvancı vardır demenin tadına varmaktan bilerek, severek kaçıyor. Sözün kısası, bizim kadınımız kendini erkeğinin, gerekim duyduğunda yanına çağırılacak bir "sıcak et" olmakla değerlendiriyor, etini yeretince ısıtmadığı, ısıtılmadığı sürece "insanım" demekten ürküyor.

İslam dini, kadına değer vermemiştir, değer verdiği yer kadın

kişiliği değil, erkeğin özlediği özel yeridir. Adem'in kaburga kemiğinden yaratıldığına inanan bir kadının, kendi varlığında bir insan değeri bulması olanaksızdır; kadına önce kaburga kemiğinden yaratılmadığını öğretmek, onun erkeğin yatağı dışında bir değer taşıdığına inanabilmesini sağlamak gerekir. İmdi Türk kadınının Kurtuluş Savaşı yıllarında büyük özveriler gösterdiği, canını dişine takarak çalıştığı söylenir, bilinir. Ancak unutulmaması gereken gerçek şudur: o başarılı, özverili, saygın kadın çarşaflı, peçeli, sıkma başörtülü, "gâvur işi" giysilerle özel yerlerini örtmekle övünen kadın değildi. Bugün de kırsal kesimde yaşayan, bizi besleyen, bakan kadın islam dininin buyurduğu nitelikte örtünen, saklanan, gizlenen, çağının dışında yaşamayı bir büyüklük sayan kadın değildir. Kırsal kesim kadını geleneklerine, göreneklerine, inançlarına bağlıdır. Ancak tarlasında, çayırında, ağılında, ormanında, evinde, suyunda yine varlığının bilincine varmıştır. Kırsal kesim kadını da çocuk yetiştirmenin erdemine varmıştır, bununla kıvanç duyar, ancak tarikatın, mezhebin, dincinin önerdiği biçimde giymez, kendini yalnızca kocasının özel isteklerini yerine getirmek için yaratılmış bir araç gibi görmez. Yaşamın bütün eylemleri içinde yerini, yolunu bilir.

Kadın, erkekleri doğuran, büyüten, bütün işlerini gören bir varlık olmasına karşın uygarlık tarihi boyunca, özellikle tektanrıcı dinlerce yerilmiş, küçümsenmiş, gelişigüzel bir araç sayılmıştır. Bütün dinler anaya, babaya saygı duymayı gerekli görür, önerir. Ancak burada geçen "ana" kadını bütünüyle kapsamaz, daha önce de açıklandığı gibi, "ana niteliği taşıyan kadın"ı vurgular, nitekim "baba"da bütün erkek soyu anlamına gelmez. Sözün kısası tektanrıcı dinler insanı, "insan" olarak değil, belli görevler içinde bir varlık diye görür. İslam dini de kadını dışlayan, onda "analık" niteliği varsa önemseyen bir inancı gündeme getirmiştir. Kadın toplumsal kuruluşların dışına itiliyor, onda insana özgü görevlerin sorumluluğu, yükümlülüğü görülmüyor, yalnız gövdesel yapısının özellikleri nedeniyle, erkeğe sağladığı "sıcak et tadı" üzerine duruluyor, çekiciliği bu "tad"ın etkisiyle "değer"e dönüştürülüyor. Bu geçici, erkeğinin eğilimlerine, isteğine bağlı tadın ardından gelen çocuk doğurma eylemi nedeniyle kazanılan "doğal durum", şu "analık" denilen süre kadını de-

ğerlendirme aracı gibi görülüyor. Bu çok yanıltıcı, saptırıcı bir nitelemedir. İnsan, doğurma, doğurtma eylemleriyle insan değildir, değerini bu iki eyleme bağlayarak açıklamaya kalkmak sorunun dışında çözüm aramaktır.

Muhammed'in kadın konusunda ne denli kıskanç, yalnız kendi doğal isteklerini, gereksinimlerini gideren bir araç diye gördüğü biliniyor. Bunun başlıca örneği, başkalarının kadınlarını almakta en ufak bir sakınca görmediği, kendi kadınlarına ise kimseyle evlenemeyeceği koşulunu getirmesidir. Muhammed'in kadınları bütün inanmış müslümanların "anası" sayılır, dolayısıyla kimseyle evlenemezler. Ancak, bu kadınların, Aişe dışında hepsi başkalarının yatağından alınmıştır. Sözgelişi Zeyneb, güzelliğiyle Muhammed'i çelmiştir. Bu doğal işlemden sonra "ümmü'l-müminin/müminlerin anası" niteliğini kazanmışır. Doğal olarak, yatak değiştirmekten, koca yenilemekten başka ortada ne var? Bu nedenle 18 yaşında dul kalan, aktardığı hadisleri (kadınlarla ilgili) içeriğinden anlaşılan yorumlara göre aşırı nitelikte erkeğe düşkün olan, Aişe evlenememiştir. Aişe, bir gün eşi Muhammed'e: "nerde bir güzel kadın görsen ona yöneliyor, gökten bir âyet indiriyorsun" diye söylendiğini bilmeyen müslüman yazar yoktur. Aişe kıskançtır, bu eğilim aşağı yukarı bütün kadınlarda vardır, oysa Muhammed'in çok kıskanç olduğu üzerinde duran yoktur. Bütün kadınlar az çok kıskançtır denebilir, oysa bütün erkekler öyle değildir.

İslam dini kadını bir doğal gereksinimi giderme aracı olarak yatağa yatırırken, bütün toplumsal yetkilerini elinden almış, onu toplum içinde de değersiz, önemsiz bir nesne durumuna sokmuştur. Dışlanan, yerilen kadın bunun bile bilincinde değildir. Kadının yaşamı boyunca erkeğiyle yatmak, onun yemeğini, içeceğini, giysilerini düzenlemek, yıkamak, arındırmak gibi eylemler dışında toplumsal içerikli görevi, yetkisi yoktur. Kadın, dışlanmanın ezikliği altında bu acıklı durumunu göremiyor, bütün avuntusu erkeğinin kendisiyle yatarak doğal gereksinimini karşılamasındadır. Koca kendisiyle yattı, özlenen işi karşılıklı gördüler, başardılar. Bu işlemin yineleneceği geceye değin kadın mutludur, büyük umutlar, özlemler içindedir. Kimi aşırı dinciler, biraz yaşlandıktan sonra kadından uzak durmayı, sözde ken-

di duygularına egemen olmayı bir olgunluk, yücelik diye ileri sürerler, kadını da insanı kandıran, saptıran bir "şeytan" diye nitelerler. "Kadının kırk şeytanı vardır", "kadının yedi şeytanı vardır" sözlerinin halk kesiminde ne denli yaygın olduğunu bilmeyen yoktur. Kadın niçin "şeytan"dır? Şeytan inananları kandırır, yanıltır, suça sürükler de ondan. Nitekim Kur'anın değişik bölümlerinde şeytanın Muhammed'i yanılttığı, namaz kıldırırken, okuduğu ayetler nedeniyle dinsizlerin de Muhammed'e uyarak secdeye kapandıkları anlatılır. Bu konu bizi pek ilgilendirmez, ancak olayın 12 Eylül yönetimiyle gündeme getirilmesi, ülkemizde Humeyni yandaşlarının, Batı'da yayımlanmış bir yapıt dolayısıyla yaygara koparmaları ilginçtir. Özellikle "*Şeytan Ayetleri*" başlıklı yazıları, tartışmalar, yermeler, savunmalar çoğalmış, ülkemizde yapılacak başka önemli işler yokmuş gibi, kimi gerici, islamcı yayın araçları, kimi yazarları, bu arada Diyanet İşleri Başkanlığı yetkilileri kolları sıvadılar. Kur'anda "şeytan ayetleri" var mı yok mu çekişmeleri, sürtüşmeleri yayılıverdi. Bir yanda "kadın şeytandır", bir yanda "Kur'anda şeytan ayetleri vardır-yoktur" tartışmaları, ister istemez kulakları tırmalıyor, hırçın sesler bizi tedirgin ediyor. Bu konuya da değinelim biraz.

Kur'anda "İsra Suresi"nin 73-75 sayılı ayetleri, Hac Suresi'nin 52-55 ayetleri, Muhammed'i şaşırtıcı nitelikte görüldüğünden, başka bir surede Lat-Uzza-Menat (İslamlık öncesinde Arapların taptıkları üç tanrıça) adları geçer (Necm suresi). Muhammed, Mekke'de bu bölümü okurken, "Lat'ı, Uzza'yı ve bir de ötekini (Menat'ı) gördünüz mü? İşte bunlar yüce turnalardır. Şefaatleri de elbette ki umulur" denen yere gelmiş, çevresinde bulunan putatapıcılar da, Muhammed'le bilikte secde etmişler (bu olay, Diyanet İşleri Başkanlığınca yayımlanan *Sahih-i Buhari*'nin üçüncü cildinde, 555-556 sayılı hadislerde açıklanır). Konuya değinen başka islam kaynakları, hadis kitapları vardır, birçok yorumcu Kur'anda, adı geçen bölümlerdeki sözlerin (ayetlerin) şeytanın ürünü olduğunu, Muhammed'i şaşırtmaya çalıştığını yazar, söyler. Varılan sonuç şudur: "Kur'anda şeytanın ayetleri vardır". Aşırı dincilerin, önemli birer kaynak saydıkları ünlü hadis yapıtlarında uzun uzadıya yorumlanan, açıkla-

nan bu konuya neden ters düşen bir bakışla yöneldikleri bilinemez. Sıkışınca yine bu kaynaklara başvuran islam araştırıcıları, işlerine gelmeyince, bu kaynakları yalanlamaktan bile çekinmezler. Nitekim 12 Eylül döneminde tartışmaya açılan bu konuda, kendi yayınlarını bile yalanlayan Diyanet İşleri Başkanları görülmüştür. Kur'anda geçen, yine ayetlerle açıklanan bir olayı saptırarak, başka türlü göstererek okuyucuyu kandırma yarışına girişmenin gereği, yararsız tartışmalara elverişli bir ortam sağlamasıdır.

Bu ortamda iki önemli sorunun gündeme getirildiği, tartıldığı, tartışıldığı, buna Cumhuriyet yönetimine baştan beri içtenlikle bağlandığı söylenen, bilinen kimi günlük yayın araçlarının katıldığı da görülmektedir. Bu sorunlardan biri din (alevi-sünni kuruluşlar), ikincisi kadınlardır. Kadınla ilgili sorunlara ağırlık verenler, genelde dinci, sağcı kesimdir. Ancak, bu kesim kadını çağdaş uygarlığın getirdiği anlayış düzeyinde değil, islam inançları ortamında, ortaçağ düşüncesiyle sözkonusu etmektedir, yukarda değinildiği gibi kadını bir "doğal gereksinimleri giderme aracı" biçiminde görmenin erdemini savunmaktadır. Kadın erkeğin yanında değil arkasındadır, "insan" olarak tartışılması gerekmeyen bir "diri nesne"dir. Dinci kesimin "alevi" kanadını ilerici, çağdaş görünmesine karşın, onun da konuya bir Ali-Muaviye sorunu olarak yaklaştığı gözden kaçmamaktadır. Kadın yine özgün bir sorun özelliği kazanamamıştır. Bu tür sorunlar, insana bilimsel yaklaşım niteliği taşımaz, bilimsel olan, kadını dinlerin dışında, felsefenin ışığında bir "insan" olarak görmededir. İnsan denen varlığın değişik örgenlerden (göz, kulak, sindirim aygıtı, üreme öğeleri, düşünme yetileri bg.) oluştuğunu düşünmeden, yalnızca bir yanıyla ele almak tutarlı sayılmız. Oysa dinci kesim bilimsel görünme çabasıyla, bilimi dilinden düşürmeyerek, kadına yalnızca dölyatağının özellikleriyle bakmayı alışkanlık edinmiştir. Kadın denilir denilmez ya Kur'ana ya da hadislere başvurulur, Muhammed'in kadınları örnek gösterilir. Bu konuda da ayrıntılara girilmez, işine gelen yanlar üzerinde durulur. Konu evrilir çevrilir Aişe'nin gerdanlığı, Aişe-Safvan olayı ağırlık kazanır. Dinimiz kadınlar okusun, aydınlansın demiştir savları gündeme getirilirken, hızlı bir göza-

çıklığıyla kadın giyimi kuşamı öne sürülür. Kadının okumuşu bile bu konudan ne denli dışlandığını anlamaz, anlama eğilimi de göstermez. Sağcı partilerde kadın saylavlarımız vardır, seslerini hep çıkar sözkonusu olunca duyururlar, yüzük değiştirir gibi parti değiştirirler, üç gün önce söylediklerini üç gün sonra yadsımaktan sakınmazlar, dahası düştükleri çelişkilerden tedirginlik bile duymazlar. Önce varlıklı işveren çevreleriyle çok yakın, özel ilişkiler kurarlar, sonra seçimi kazanırlar, seçim öncesinde yaşadıkları olayların hepsini bir yana iterek çağdaş bir anlayış içinde bulunduklarını ileri sürerler. Bu kadınlar arasında, on yıl içinde dört parti değiştirenler, önce tükürdüklerini sonunda yalamayı bir erdem diye gösterenler de vardır. Evren'in yanında, Sunalp'ın yanında, Özal'ın yanında, Demirel'in yanında. Böylesine çıkarcı, kaypak, sorumsuz bir kadın bulunduğu ortamda sağlıklı bir kadın anlayışını aramanın yararı yoktur sanırız. Bu tür kadınların hepsi birer "yalan odağı"dır, kadının belli bir görüş taşıyacağına, erkekler gibi "insan" olarak düşünce üretebileceğine inançları, güvenleri yoktur kanısındayız.

Çağımızda "ekonomi sistemleri" adı verilen, üretim-tüketim ilişkilerine dayanan akımlar vardır. Bunların adları da değişiktir (komünist, sosyalist, liberal, kolektivist, kapitalist bg. kabarık sayıda). Kadının bunlardan birini benimsemesi, düşüncelerini o akımın ilkelerine göre biçimlendirmesi uygar olma gereğidir. Bir akım ötekine ters düşebilir, ancak yeğniklik bu ters düşmede değil, kısa bir süre içinde, sözgelişi bir seçim döneminde birinden ötekine sıçramadadır. Bir kimse dört beş yıl içinde dört beş kez düşünce değiştiriyorsa onda tutarlılık, güvenirlilik yoktur. Yurdumuzda partilerin, görünüşte de olsa, değişik erekleri vardır, biri ötekiyle çelişir. Bu durumda suçlanacak bir yan yoktur. Suçlaması, kınanması gereken yan bu görüşler arasında bıkkınlık veren gidiş gelişlerdir. Bu "ekonomi sistemleri"nden birine bağlanmak devrimci, ilerici, çağdaş olmaya pek de engel değildir. Bir "kapitalist" de devrimci olabilir, yaşama anlayışı, insan sorunlarına yaklaşım biçimi bakımından. Bilinçli olarak dine bağlılık, devleti din anlayışına göre yönetme girişimlerini gerekli göstermez, bu ayrı bir konudur. Sözgelişi yurttaş "kapitalizm"den yanadır, ancak din devleti kurulmasından yana değil-

dir. Yurttaş "sosyalizm"den yanadır, ancak bütün inançlara karşı çıkması, onları yasaklaması, yermesi gerekmez, üstelik dinine bağlı da olabilir, bu da bir çelişki değildir. Çelişki sık sık düşünce değiştirmede, düşünceyi özel bir çıkar-yarar aracı diye benimsemededir. Erdemli kimse düşünceleriyle davranışları arasında bağlantı bulunan, düşündüğü gibi davranan, davrandığı gibi düşünendir. İşte islam dini, kadını bu iki uç arasında gidişler-gelişler çizen bir yaratık diye gördüğünden, erkeğin denetimi altına vermiştir, ona "eksik etek" diyebilecek nitelikte yerici gözle bakmıştır. Bize kalırsa, kendini "politika" yaylımında dolaşmaya alıştırmış bir kadın sık sık düşünce değiştirerek, başka erkeklerin (burada parti başkanlarının) buyrukları altına girmesi, islam dininin kadına bakış biçimini gerekli, sağlıklı gösteriyor. Oysa, bu olumsuz bir değerlendirmedir, düşünsel kaypaklık (politikada) yalnız kadınlara özgü bir davranış değildir, biricik erdem kadının daha çok ilgi çekmesidir. İnsan değerleri açısından bakılırsa, çağların ağır baskıları altında, kadının kişisel benlik bilincine uluşması, duygularından arınarak salt usvarlığı olması güçtür. Toplumda, düşünsel başarılarıyla sivrilemeyen, ünlenemeyen kadınların böyle ilgi çekici yollara başvurarak kendilerine birer yer sağlamaları da önemlidir. Bir yanda yükseköğrenim görmesine karşın kapanan, erkeğin elini bile sıkmaktan kaçınan "tarikatçı kadın", bir yanda yeni yazıları bile öğrenmeyi dinde suç sayarak yalnızca Kur'an dinlemeyi, Kur'an okumayı öğrenmeyi tanrı katında büyük bir iyilik (savab) sayan bilgisiz, çarşaflı-peçeli-başörtülü kadın. Böyle bir toplumda kadının kendi kendini dışlaması şaşılacak bir olay değildir. Okumuşu buyruk altına girmeyi, kuyruk olmayı severse okumamışı suçlamanın, yermenin gereği yoktur. Önce işverenin kulu, sonra "parti başkanının kulu" olmaya yetkin bir kadın saylavlığı, öteki kadınlar için örnek alınacak bir durum sayılmamalı, önemli olan birini öldürmemektir, öldürmede kullanılan araç ister ekmek bıçağı, ister Yavuz Selim'in kılıcı olsun, sonucu etkilemez.

12 Eylül yönetimi süresince, yalnız İstanbul'da, Fatih ilçesinde açılan sağlık ocakları, eczane, işyeri, klinik, poliklinik gibi genelde insan sağlığını ilgilendiren iş öbeklerinde çalışan kadınların çoğu başörtülü, uzun giysili, üstlüklü. Bunların içinde dok-

tor, eczacı, hemşire, giyim-kuşam alışverişçisi, işçi gibi değişik uğraşlarda çalışan kimseler vardır. Kullanılan gereçler çağdaş, benimsenen anlayış ortaçağın bile gerisinde. Fatih'te, Akşemseddin Caddesi dolaylarında yaşları 12-18-20 arasında değişen sarıklı, cübbeli, şalvarlı mollacıklar, hepsi Anadolu'nun uzak yörelerinden getirilmiş kırsal kesim yoksulları. Kurban Bayramı günlerinde yollara dökülüyorlar, kurban derisi topluyorlar, Kur'andan ayetler okuyorlar, değişik "vakıf" adları söyleyerek istiyorlar, daha doğrusu islam adına dileniyorlar. Fatih yöresinde bir Akşemseddin Camii vardır. Bu ufak camiin Akşemseddin'le en ufak bir ilgisi yoktur. Akşemseddin, Saray'da işleri karıştırıyor, tarikatçılık yapıyor diye kovulmuş, Göğnük'e sürülmüş, orada ölmüş, adıyla anılan yerde ne durmuş, ne de öyle bir yer yaptırmış. Onun yaşadığı yıllarda o yörede İstanbulun (Bizans'ın) yerlisi Hıristiyanlar otururlardı. Şimdi cami yıkılıp yeniden yapılmış, genişletilmiş, "Bayrami Tarikatı"nın odağı olmuş. Yanında da kızlar için Kur'an kursu açılmış, çepeçevre kapalı, yer altında büyük iki odası vardır, gizli törenler düzenlenir orada. Bu camiye yardım edenlerin çoğu Doğu Karadeniz yöresinden gelmiş kimselerdir, yakından biliriz. Oraya çarşafsız kadın giremez. Yine Fatih'te Vatan Caddesi üzerinde, şimdi "Polis Blokları" denen yörede, Sağır-Dilsiz okulu yanında gizli bir tarikat odağı vardır, yalnız çarşaflı, başörtülü kadınlar gidebilirler. İşte burada, yıllarca, Kur'an kursu adı altında, Araplara kadın sağlanmıştır, çevre komşuların hepsi bilirler.

Tarikatlar işlerini genellikle kadınlarla sürdürürler. Nekşbendi Tarikatının Karagümrük yöresinde, Fener bucağına sarkan kesiminde, Trabzon'un Çaykara ilçesinden gelmiş bir şeyhin egemeliği tartışılmaz. Bu düzmece şeyhin ailesi kan davası nedeniyle Çaykara'dan göçmüştür (daha önce bu konuya değinmiştik), bilgisizdir, üstelik saldırgandır, çevresinde toplananların hepsi Of-Çaykara-Rize dolaylarından gelmiştir. O düzmece şeyhin de bir "mersedes"i vardır, kızıl boyalı. Bu şeyhin kadınlara öğütleri şöyledir: 1- Çarşaf giyecek, elinizden geldiğince peçe takacaksınız. 2- Evinizde televizyon bulunmayacak. 3- Çocuklarınızı yalnızca Kur'an kurslarına vereceksiniz. 4- Kocalarınız sakal bırakmazsa onlarla yatmayacaksınız, vermeyeceksiniz.

5- Erkek eli sıkmayacaksınız. 6- Jilet "gâvur işi"dir onu kullanmayacaksınız, hamamotuyla kazınacaksınız. 7- Ekmeği bıçakla kesmeyecek, elinizle kıracaksınız. 8- Masada yemek yemeyeceksiniz, çatal kullanmayacaksınız 9- Yabancı kadınlarla, başkalarının duyabilecekleri sesle konuşurken "yarık" sözünü anmayacaksınız, yarık kadına denir. 10- Kocalarınızla yalnızca cuma geceleri dölleşeceksiniz, Muhammed o gece doğmuştur (?). 11- Kocalarınızla sevişirken "bismillah" demeyi unutursanız doğuracağınız çocuk piç olur. 12- İslami biçimde kesilmeyen etleri almayın (Fatih'te, Malta çarşısında, "İslami usulle kesilmiş et" satan bir kasap vardır o da Doğu Karadenizlidir, şeyhin dilinin altında ne var dersiniz?). 13- Yeni yazıyı öğrenmeyin, alafranga ayakyolu kullanmayın. 14- Namaz kılmayanlarla komşuluk etmeyin. 15- Mustafa Kemal'in adını anmayın, anarsanız (gerektiğinde) sakın "Mustafa" demeyin, peygamberimizin adı da Mustafa'dır.

Yukarda sayılanlara daha nicesi eklenebilir, bizce pek gerekli değil. Şimdi bunların, bu çalışmayla, üstelik başlığında "felsefe" sözcüğü geçen yapıtla ne ilgisi olabilir? Bizim de düşündüğümüz, bu bölümde böyle bir sorunun sorulmasıdır, soran olursa yanıtı açık: Fatih yöresi, İstanbul'da Nakşbendi Tarikatı'nın en etkili olduğu yöresidir, ÖZAL Ailesi de bu tarikata (Nakşbendilik) bağlıdır, kimi seçimlerde oyları burada kullanır. Süleymaniye Camii yanında gömülen, Turgut Özal'ın annesini de, orada gömülmek istemesine neden olan ünlü Şeyh Efendi de bu koldandı. Şimdi, burada, bunları yazan kişi de gençliğinde bu tarikata girmiş, yine Fatih Camii yanında Süleyman Efendi'den (Nakşbendi şeyhi) elalmıştır. Öyleyse söyledikleri, yazdıkları yaşamın içinden, yaşanılarak, etiyle kemiğiyle, soğuğu sıcağıyla bilinen olgulardır. Burada kadının dışlanmasında "tarikat" denen kuruluşların hangi yörelerde, hangi yöntemlerle, hangi devlet kurumlarından güç alarak, etkinlik gösterdikleri anlaşılmaktadır. Bu olumsuz gelişmede geçerli etkenlerin bir bölümünü dizileyelim: 12 Eylül dönemiyle Menderes'in başlattığı geriye dönüş hızlanmış, güçlenmiştir. 12 Eylül yönetimi, Atatürk'e, devrimlerine, Cumhuriyet'le gelen yeniliklere, Kurtuluş Savaşı ile kazanılanlara gizli bir başkaldırmadır; 1918 de yenilgiye uğra-

yan, bütün Türkiye'yi egemenliği altına alan, Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'u bile ele geçiren düşmanlara sığınan, kaçan Padişah Vahdeddin'in öcünü almak için başlatılan bir karşı saldırıdır. Kurtuluş Savaşı öncesinde, Atatürk'e en ağır sözlerle saldıranların hepsi şeriat yanlısıydı, padişah kuluydu, "hilafet yozluğunun" uşağıydı. Cumhuriyet'ten sonra, yurdun değişik yörelerinde ayaklananların hepsi de yine padişahçı, şeriat yanlısı, uşaklık özlemiyle beslenen kimselerdi. 12 Eylül yönetiminin uygulamalarına bakılırsa hepsinin daha önce, gerici kanadın istekleri doğrultusunda sürdürüldüğü kolayca görülür. 12 Eylül öncüsü, Kenan Evren bir yurtiçi gezisinde şöyle demişti: HANGİ TAŞI KALDIRSAN ALTINDAN ATATÜRK ÇIKIYOR. Bu sözcükler bilerek, bilinçle söylenmiştir, bir dil sürçmesinin ürünü değildir. Şimdi kadınlarımızın, öğretimin, sözün kısası bütün toplumsal kuruluşların acıklı durumunu görünce söyleyebileceğimiz biricik tümce şu olabilir: ülkemize yıkım getiren, ABD uydusu görünümünde yapılanlar göz önünde tutulursa,

HANGİ TAŞI KALDIRSAN ALTINDAN KENAN EVREN ÇIKIYOR.. Yarının tarihçisi, Türkiye'nin bugünkü durumunu incelerken, tarih denen şaşmaz, yüce yargıcının önüne bütün suçlayıcı belgeleri sunarken, yargılama dosyasının üstüne de, yukardakinden başka bir yazı yazacağını sanmıyoruz.